
PSAK XII.

Pro Scientia
Aranyérmesek Társasága

PSAK XII.

Pro Scientia Aranyérmesek XII. Konferenciája

Eszterházy Károly Főiskola, Eger – 2014. november 6-8.

Líceum Kiadó
Eger, 2015

A konferencia fővédnökei:

Liptai Kálmán, az Eszterházy Károly Főiskola rektora

Szendró Péter, az OTDT elnöke

szerkesztette: Harsányi Szabolcs Gergő, Szabó Beáta

A konferencia támogatója:

ISBN 978-615-5509-42-1

A kiadásért felelős

az Eszterházy Károly Főiskola rektora

Megjelent az EKF Líceum Kiadó gondozásában

Kiadóvezető: Grebely Gergely

Felelős szerkesztő: Zimányi Árpád

Nyomdai előkészítés, borítóterv: Szabó Franciska

Megjelent: 2015-ben

Nyomdai kivitelezés: M+H 2002 Bt.

Felelős vezető: Major Ildikó

Tartalomjegyzék

Pszichológia, sport szekció

Béki Orsolya	26
A serdülőkori gyermekvállalás lehetséges okai egy cigánytelepen	27
Szabó Beáta	32
Hátrahagyott hátrányok	33
Mayer Krisztina	38
„Tűzoltó leszel vagy katona?” Ejtőernyős vagy gyilkos? Mi a közös és mi a különbség személyiséglélektani szempontból?	39
Gonda Zsuzsa	44
Olvasói ösvények az internetes szövegek rengetegében	45
Harsányi Szabolcs Gergő	46
A fiú, akinek szüksége volt a szorongásra	47
Tóthné Káblai Katalin	50
Egyenlő esélyek? Fogyatékos sportolók az olimpián, ép sportolók a paralimpián.....	51

Informatika és irodalom szekció

Kása Richárd	58
Szolgáltatási folyamatok entrópiája	59
Huszthy Bálint	66
Ingatag mássalhangzók a magyar nyelvben: Miért ejtünk hosszú helyett rövid, és rövid helyett hosszú mássalhangzókat számos jövevényszavunkban?	67
Németh Luca Anna	72
Az illemtudomány történeti szociopragmatikai vizsgálatának lehetőségei	73
Ormai Eszter	78
Túl komoly Amerika?	79
Adorjáni Zsolt	86
Tudomány és tudománynépszerűsítés a görög kardalköltészet példáján.....	87

Történelemtudomány szekció

Gér András László	94
Egy ókori királyság hatástörténete	95
Zsámbékiné Domsa Zsófia	100
Hell Miksa és Sajnovics János vardői utazása	101
Fodor János	106
A marosvásárhelyi Nemzeti Tanács szerepe az 1918-as impériumváltásban	107
Csíky Balázs	112
A két világháború közötti magyarországi katolikus megújulás a statisztikai adatok fényében	113

Fizika és kémia szekció

Bakó Tamás Béla	120
Rezgésérzékelők frekvenciatartományának kiterjesztése digitális szűréssel	121
Hagymási Imre	128
Élmágnesség grafén nanoszalagokban szobahőmérsékleten	129
Timári István	130
Mágneses magrezonancia (NMR) módszerek fejlesztése, avagy hogyan készül az „NMR-szimfónia”	131
Jurecska Laura	132
Sokoldalú molekuláris kapszulák: a ciklodextrinek	133
Taller Dénes László:	134
MikroRNS-ek azonosítása a paprika (Capsicum annuum) termésfejlődése során	135

Biológia, orvosbiológia szekció

Négyesi János	142
A szomatosenzoros stimuláció elhelyezkedésének hatása a vizuomotoros képesség végtagok közti átvitelére	143
Baranyai Tamás	144
A távoli iszkémiás prekondicionálást extracelluláris vezikulák mediálják patkányban	145
Bugyik Edina	146
Angiogenezis a morfológiai vizsgálatok szintjén	147
Siska Andrea	148
Automatizáció az orvosi diagnosztikai 7 laboratóriumokban	149
Pálfi Xénia	154
Új szer használata a szőlő (Vitis vinifera L.) növényvédelmi munkálataiban	155

Művészeti szekció

Szendrei Zsolt	158
Csavarboltból Galéria – A városrehabilitációk hatásainak elemzése a földszinti funkciók változásainak tükrében.....	159
Bujdosó Ildikó	164
Az emlékezés terei	165
Kóródy Anna Nóra	170
Modernitás és örökségvédelem a 20. században – a spanyol forgatókönyv	171
Vukoszávlyev Zorán	176
Épített örökség kortárs használatban – tendenciák Kelet-Közép-Európában	177
Mecsi Beatrix	182
A szomorú hölgy titka: Egy Budapesten őrzött koreai festmény azonosítása. Avagy: miért olyan kevés a női portré Koreában?	183
Ilkó Krisztina	188
Betekintés a nyitrai középkori falképek kutatásába	189

Jogtudomány, szociológia szekció

László Balázs	196
Hospes-privilegiumok az Árpád-kori ius regium rendszerében	197
Várad Ágnes	202
A jogérvényesítés elősegítésének új irányai az Európai Unióban	203
Papp Olga	208
Öngondoskodás önkormányzati módra	209
Auer Ádám	214
A felelős társaságirányítás (corporate governance) torzulásai és alkalmazása	215

Közgazdaságtudomány szekció

Pandurics Anett	218
Viselkedési közgazdaságtan a biztosítások területén – Hogyan hozunk jobb döntéseket?	219
Udvari Beáta	228
Az arab donorok szerepe a nemzetközi fejlesztési együttműködésben.....	229
Homolya Dániel	230
Megéri-e kiváló bort készíteni?.....	231
Bakonyi Zoltán	238
Miként befolyásolják a stratégiai gondolkodásmódok a vállalat innovativitását?	239
Személyi László	240
Bank reloaded – hogyan írd újra az ügyfélszolgálat	241
Radnai Márton	242
Az egyoldalú kamatemelések bumerángthatása	243
Németh Anikó	248
Karbantartástervezés új köntösben	249

Az előadók ABC sorrendben

Adorjáni Zsolt	25	Mayer Krisztina.....	15
Auer Ádám	51	Mecsi Beatrix.....	46
Bakó Tamás Béla	31	Négyesi János.....	36
Bakonyi Zoltán	57	Németh Anikó.....	60
Baranyai Tamás	37	Németh Luca Anna	23
Béki Orsolya	13	Ormai Eszter	24
Bugyik Edina.....	38	Pálfi Xénia	40
Bujdosó Ildikó	43	Pandurics Anett	54
Csíky Balázs.....	30	Papp Olga.....	50
Fodor János	29	Radnai Márton.....	59
Gér András László.....	26	Siska Andrea	39
Gonda Zsuzsa	16	Szabó Beáta	14
Hagymási Imre.....	32	Személyi László.....	58
Harsányi Szabolcs Gergő.....	17	Szendrei Zsolt.....	42
Homolya Dániel.....	56	Taller Dénes László	35
Huszthy Bálint.....	22	Timári István	33
Ilkó Krisztina	47	Tóthné Kálbli Katalin	19
Jurecska Laura.....	34	Udvari Beáta	55
Kása Richárd	21	Váradí Ágnes.....	49
Kóródy Anna Nóra.....	44	Vukosavljev Zorán.....	45
László Balázs.....	48	Zsámbékiné Domsa Zsófia.....	27

A Pro Scientia Aranyérmesek Társasága Egyesületről

A Pro Scientia Aranyérmesek Társasága Egyesület a Pro Scientia Aranyérem és a Pro Arte Aranyérem tulajdonosait tömöríti. Az OTDT által alapított Pro Scientia Aranyérmet 1989 óta két évente olyan magyar fiatal kutatók és művészek kapják meg, akik egyetemi pályafutásuk során tudományos vagy művészeti munkájukkal (elsősorban az OTDK és OMDK konferenciákon) kiemelkedőt alkottak. Jelenleg 614 fő rendelkezik ilyen érmmel. Az Egyesület célja, hogy elősegítse az aranyérmesek és más fiatal magyar tudósok szakmai kibontakozását, továbbá képviselje az érdekeiket.

Az Egyesület egyik fő tevékenysége a két évente megrendezésre kerülő Konferencia szervezése, ahol az aranyérmesek elsősorban egymás számára tartanak olyan témájú előadásokat, melyek más tudományágak művelői számára is érdekesek lehetnek. Az előadások mindemellett az érdeklődő hallgatóság - elsősorban a rendező intézmény hallgatói, munkatársai - számára is nyitottak. Mindez lehetőséget nyújt arra, hogy ki-ki a saját szakterületén túl más tudományterület eredményeibe is betekintést nyerjen.

A PSAT története során ez idáig 12 konferenciát rendeztünk. A legutóbbi, XII. Konferenciának az egeri Eszterházy Károly Főiskola adott otthont 2014 novemberében. Az esemény főszervezői Jedlovszky Pál és Jedlovszky-Hajdú Angéla voltak. A konferenciákon a tudományos munka mellett kulturális és szociális programok nyújtanak kikapcsolódást a résztvevőknek. Az egeri rendezvényen az érmesek egy szórakoztató kémiai bemutató segítségével ismerkedhettek meg a tudományág izgalmas és látványos világával.

A konferenciák anyagait az Egyesület önálló kiadványban jelenteti meg. Jelen kötetben az egeri konferencián elhangzott előadások egy része olvasható - az előadók saját döntése alapján - összefoglaló vagy tanulmány formájában. Utóbbiakat független szakmai lektorok véleményezték anonim módon. Az írások mellett minden esetben szerepel a szerző szakmai önéletrajza.

A Pro Scientia Aranyérmesek Társasága Egyesület az ország legkiválóbb egykori és jelenlegi egyetemi, főiskolai hallgatóit gyűjti össze. A jókedv és a komoly munka, a baráti társaság és a tudományos eredmények bemutatásának kötetlen lehetősége adja az Egyesület konferenciáinak egyedülálló hangulatát, a tagság összetétele garantálja a diszciplínák sokszínűségét.

Pro Scientia Aranyérmesek

1989

Ambrus Lakatos Loránd	Horváth Tibor	Szakály Zsolt
Antal Zoltán	Hörcsik Tibor Zsolt	Szeöcs Judit
Balázs László	H. Tóth Tibor	Szécsi Gábor
Balla István	Illés Péter	Szél Sándor
Bánáti Diána	Kéki Sándor	Szikszai Tibor
Bényei Tamás	Koczka Ferenc	Szóke Tamás
Bistei Attila	Kothalawala, Saman	Teke András
Bozóki Zsolt	Krümmling, Thomas	Tischer, Thomas
Buzás Gergely	Lipták Emilia	Törcsvári Attila
Csókáné Hirka Anikó	Molnár Eszter	Vinkó József
Dessewffy Tibor	Mucsi László	Weisz Ferenc
Dinnyés András	Nagy László	Zimmermann Claudia
Emri Zsuzsa	Nagy Sándor Zoltán	
Evanics Ferenc	Nagy Tibor	
Farkas Albert Zsolt	Nagy Zoltán	
Fazakas Gergely	Nyerges Levente †	
Ferdinandy Péter	ifj. Ördögh László	
Fodor Gyula	Pálfi György	
Frei Zsolt	Patvaros Kornél	
Fücsök Kinga	Sándor Ildikó	
Géczyné Miklóssy Katalin	Sashalmi Endre	
Grallert Beáta	Somogyi Gábor	
Hajnal András	Szabó Csaba	
Hangodi Ágnes	Szabó Géza †	
Hárs György Péter	Szabolcsiné Mecsei Andrea	

Pro Scientia Aranyérmesek

1991

Ács Géza

Balázs Zoltán

Bene László

Boros Tibor

Braun Mihály

Fancsik Judit

Farkas Gábor

Fodor Éva

Hamecz István

Jánoska Ferenc

Jedlovsky Pál

Juhász László

Kalocsai Péter

Kántor Raimund

Kántor Tibor

Kántor Zoltán

Kása Csaba

Kenessey Ágnes

Keszmann János

Kiss Rita

Kozák Katalin

Kriszt Balázs

Kuthy Antal

Losonczy Luca

Makó Ferenc

Matus Gábor

Mikala Gábor

Nemes Áron

Novák István

Ormay Gábor

Osvay Károly

Padányi József

Palotás Árpád Bence

Panyi György

Pénzes Zoltán

Pintér Ákos

Pohl Árpád

Soós Sándor

Szakács Béla Zsolt

Török Tamás

Varga Ernő

Vereb György

Pro Scientia Aranyérmesek

1993

Ábrahám István

Ács Péter

Bacsáné Makai Margit

Barbarics Tamás

Benczúr András

Biacs Péter Károly

Bodnár Viktória

Buzás András

Delacasse Krisztina

Eső Ernő Péter

Fancsik Tamás

Fuxreiter Mónika

Gelete Anna

Geretovszky Zsolt

Gyimóthy Szabolcs

Hanich András

Hódosy Annamária

Jakab Zsuzsa

Káldi Krisztina

Kelemen Ágnes

Kiss Zoltán László

Kolossa Sándor

Kovács Tibor

Kovács Zsolt

Kozek Tibor

Kucsera Itala

Kuti Géza

Laczkó Tünde

Lanczki Miklós

Pálffy Géza

Papp Imre

Patterman Lilla

Révész Gabriella

Rohács Tibor

Sal András

Szabó Gábor

Szabó Pál

Szepesvári Csaba

Thímár Attila

Till Szabolcs Péter

Töltési Imre

Varga Zsolt

Vas András

Vertse Judit

Vitai Miklós

Pro Scientia Aranyérmesek

1995

Balogh Judit

Bánhegyi Andrea

Bárány Attila Pál

Bogya Sándor

Boros Ferenc

Czeplédy Attila

Darvas Zsolt

Dudás József

Egyedi Csaba

Erdei Pálma

Gereben Balázs

Gocsál Ákos

Gyuricza Csaba

Horváth Gábor

Jákli Imre

Kiséry András

Kiss István

Koch Noémi Mária

Kóczán György

Koronkai Zoltán

Kulcsár-Szabó Zoltán

Letenyei László

Magyar István

Mészáros Balázs

Molnár Edit

Nagy Gábor

Nagy Péter

Németh Károly

Nyisztor Tinka

Oláh Szabolcs

Paizs László

Prohászka Zoltán

Radnai Márton

Reisch Róbert

Rudner Zita Edina

Szentgyörgyi Ákos

Szilágyi Róbert

Szittya György

Tímár Gábor

Tóth Gergely

Vágó István

Vukoszávlyev Zorán

Vutskits László

Zöld Eszter

Zvara Edina

Pro Scientia Aranyérmesek

1997

Antal Judit	Mendler Luca
Babcsán Norbert	Molnár Gábor Tamás
Bajmócy Péter	Németh Csaba
Baráth István	Novák Tibor
Barta Csaba	Pákozdi Anita
Berendi József	Pál László
Czirók András	Pete László
Domsa Zsófia	Péter Mária
Dudás Dóra	Pólya Tamás
Espák Gabriella (Tóthné)	Radics Kornélia
H. Nagy Péter	Rajkó Andrea
Hegedűs Tamás Zoltán	Resperger István
Holló Gabriella	Sövényi Szabolcs
Horváth Csaba	Szabó Lilla
Horváth Márta	Szatmári Alexandra
Ikits Milán	Szmolenszky Ágnes
Janky Béla	Sztáray Bálint
Jelasity Márk	Török Gábor
Józsa Krisztián	Urbán Péter
Kállay Mihály	Villányi József
Katona Olga	
Király Ildikó	
Király Réka Zsuzsa	
Krámer Tamás	
Le Thanh Giang	

Pro Scientia Aranyérmesek

1999

Bakó Tamás Béla

Bali Balázs

Barbarics Zsuzsa

Csiszár Csaba

Csizmazia Norbert

Csorbai Attila

Csörnyei Mariann

Csukonyi Csilla

Demeter Tamás

Dornbach Péter Balázs

Fónagy Tamás

Forster Horváth Csaba

Frankóné Varga Amaranta

Garai Borbála

Győry Máté

Hagymásy Zsuzsanna

Hanczár Gergely

Imreh Csanád

Joó Ervin

Koppányi Szabolcs Miklós

Kora András

Lénárt Sándor

Lieli Róbert Pál

Losonczy Attila

Łuszcz Viktor Stanisław

Mecsi Beatrix

Medgyes Tamás

Megyesi Zoltán Kristóf

Mesterházy Balázs

Müller Anetta Éva

Nánay Bence

Nemescsói András

Osztoics András

Paller Attila

Pandurics Anett

Perger Tamás

Rózsa Szabolcs

Sahba Yaghmaee Maziar

Schmikli Norbert

Siska Andrea

Sólymos Péter

Szabó Anita

Sztriha László

Vedres Balázs

Veres Gábor

Pro Scientia Aranyérmesek

2001

Agod Attila Péter

Bai Péter

Bartal Mária

Bebesi Zolt

Békési Kálmán

Bereczky Zsuzsanna

Bíró Tímea

Bóka János

Budai Marianna

Cserfalvi Annamária

Csorbai Hajnalka

Csukás Csongor

Erdős István

Farkas Illés

Fejérdy Gergely

Hajós Bence

Homoki Hajnalka

Hudák Krisztina

Imrek Viktor

Jánosi László

Kármán József

Kollár Anna

Kovács Gábor

Kovács Mihály

Kovács Tamás

Landi Balázs

Mann Zoltán Ádám

Nádasdy Bence

Nagy Csongor István

Nemoda Zsófia

Orbán András

Papp Balázs

Papp Tamás

Rajnai Judit

Romsics Gergely

Rószér Tamás

Somodi Sándor

Szabó Gyula

Szatmáry Botond

Szele Bálint

Torma Péter

Tóth Csaba

Tóth Erzsébet

Valkó Benedek

Vizeli Kornél

Pro Scientia Aranyérmesek

2003

Árva Zsuzsanna

Bacsa György

Baranya Sándor

Bereczkné Urbán Mónika

Biczó Veronika

Bónis Péter

Bujdosó Ildikó

Csíky Balázs

Czikora Ildikó

Falusi Eszter

Fehér Krisztina

Garab Edit Anna

Geambasu Réka

Henn Péter

Hoffmann Nóra

Huszánk Róbert

Juhász Viktor

Kälbli Katalin

Kálmán Orsolya

Karosi Tamás

Kiss Norbert Tamás

Kovács István

Kun Gábor

Losonczy Attila

Laczay Bálint

Mészáros György

Molnár Tamás

Mund Katalin

Páll Attila

Pethő Eszter

Petró Kata

Rangits János Gábor

Raucsikné Varga Andrea Beáta

Ruszin Romulusz

Simon Anna

Sipőcz Brigitta

Somodi Imelda

Szabari Miklós Gábor

Szabó Mária

Szalai Róbert

Szepes Anikó

Szita István

Takács Bálint

Tóth István Balázs

Vámos Eszter Panna

Várkonyi Péter

Vétek Gábor

Vukics András

Wodala Barnabás

Pro Scientia Aranyérmesek

2005

Bartók Blanka	Mayer Krisztina
Birtalan Zsolt	Medve-Bálint Gergő
Bolgár Dániel	Mende Tamás
Csonka Éva	Mikó Péter Pál
Csöndes Mónika	Molnár Péter
Demeter Andrea	Nagyószai Péter
Dorogi Márta	Nepusz Tamás
Erős-Honti Zsolt	Órsy Petra
Felházi Ágnes Judit	Papp Gábor
Friedländer Elza	Pártay Livia
Gaskó Krisztina	Pintér Dávid
Gáspár András	Reskó Barna
Gengeliczki Zsolt	Rokob Tibor András
Gleszer Norbert	Soós Róbert Attila
Goreczky Tamás	Szabó Beáta
Harsányi Szabolcs Gergő	Szárász Orsolya
Homolya Dániel	Szóllósi László
Horváth Béla	Tamás Veronika
Iván Szabolcs	Tóthi Gábor
Juhász András	Vass Dorottya
Kajtár Péter	Végh Eszter
Koós Gábor	Vértési Vera
Kovács Ágnes Zsófia	Zádor Zsolt
Kovács Mónika	
Lipinszki Zoltán	

Pro Scientia Aranyérmesek

2007

Adorjáni Zsolt	Magyarics Zoltán
Almássy Dóra	Mészáros Lívía
Balogh Róbert	Mezősi András
Barabás Gergely	Mones Letif Attila
Baumann Tímea	Navratyl Zoltán
Berecz Péter	Ormai Eszter
Bokrétás Ildikó	Pocza Péter
Csapó Ádám Balázs	Ráth István
Czimmerer Zsolt	Révész Tamás
Endrődi Gergely	Róka András
Földi Viktor Péter	Sáfár Sándor
Gál Tamás	Sike Nikolett
Geresdi Attila	Személyi László
Gúr Roland Tamás	Tuba Györgyi
Hajdú Angéla	Vági Attila
Hangya Balázs	Varga Terézia
Hetényi Soma Ambrus	Varjú Péter
Horváth Dániel Vajk	Végh Dániel
Janáky Csaba	Weisz Katalin
Kása Richárd	Zámborszky Judit
Kerepeszki Róbert	Zsiros László
Kevei Péter	
Kugler Eszter	
Lenkey Nóra	
Lukács Viktor	

Pro Scientia Aranyérmesek

2009

Babai Dániel	Neu Gergely
Bácskai-Atkári Júlia	Papp Gergely
Bíró Lóránt	Pataj Zoltán
Borza Péter	Rakytza Péter
Dr. Szabari Margit Veronika	Róna Gergely
Fonyódi Györgyi	Sepsi Örs
Gonda Zsuzsa	Sipos Kitti
György András	Siposné Nándori Eszter
Hegedüs Viktor Zsolt	Szabó Ákos
Hegyháti Máté	Szalisznyó Lilla
Horváth Gábor	Szentes Szilárd
Janacsek Karolina	Szilágyiné Hegedűs Éva
Juhász Borbála	Tatay Viola
Kádár Anett Julianna	Techet Péter
Kékedi Bálint	Tongori András
Király Péter	Tóth Pál
Kiss Huba	Tulogdi Áron
Kremlitzka Mariann Renáta	Turbucz Dávid
Laki Balázs	Udvari Beáta
Mészáros Katalin Éva	Urbán András
Mezei Márk	Ureczky Dóra
Molnár Kolos	Vámos Gabriella
Nagy Enikő	Váradi Ágnes
Nagy Noémi	
Némedi Márk	

Pro Scientia Aranyérmesek

2011

Antalfi Eszter	Nagygyörgy Katalin
Auer Ádám	Négyesi János
Bakonyi Zoltán	Pápai Zsolt
Balajthy Ágnes	Peták Dénes
Boda Zsófia	Pipicz Márton
Bódy Emese	Pólik Zoltán
Bugyik Edina	Reguly István Zoltán
Czeller Anna	Rosero Olivér
Deme Anna	Schmidt Petra
Dömötörfy Borbála Tünde	Sipos István Róbert
Egressy-Molnár Orsolya	Soukup Dániel Tamás
Farsang István	Sulyok Katalin
Gér András László	Szabó Franciska
Hagymási Imre	Szabó Klaudia
Haszpra Tímea	Szakács Dávid
Jurecska Laura	Szegi Tímea
Kántás Balázs	Szendrei Zsolt
Kiss Roland	Szöllősi Dániel
Koncz Gábor	Szulágyi Judit
Kóródy Anna Nóra	Timári István
Lasztovcica Dóra	Tóbi István
Lopata Anna	Tóth-Czifra Júlia
Marosi Attila	Vörös András
Mihálykó Ágnes	
Nagy Péter	

Pro Scientia Aranyérmesek

2013

Bajusz Dávid

Balázs Bálint

Balogh Attila

Baranyai Tamás

Batki Júlia

Béki Orsolya

Cseh Dávid

Dénes Kálmán

Durkó Emília

Ékes Szeverin Kristóf

Farkas Alexandra

Farkas Gergő Tamás

Fodor János

Gottlieb Réka

Guszejnov Dávid

Hadházi Ádám

Huszthy Bálint Benedek

Ilkó Krisztina

Juhász Ágnes Orsolya

Kálmán Sára

Kató Szabolcs Ferencz

Király Anett

Kómár Anna

László Balázs

Molnár Szandra

Nemes Gergő

Németh Anikó

Németh Balázs Tamás

Németh Luca Anna

Németh Zsolt

Pálfi Xénia

Papp Olga Katalin

Pósch Krisztián Péter

Reguly Ágoston

Rónai Orsolya

Safranyik Ferenc

Schuth Gábor

Szabó Tibor

Szabolcsik Andrea

Takács Zoltán

Taller Dénes László

Tóth Bálint

Tóth Gábor

Tózsér Tamás János

Tuboly Ádám Tamás

Vass Máté

Vincze János

Pszichológia, sport szekció

Béki Orsolya

Pro Scientia Aranyérem, 2013

Budapest, 1986

2200 Monor, Katona József utca 55.

beki.orsolya@gmail.com

tanulmányok

- 2013: Szegedi Tudományegyetem Egészségtudományi és Szociális Képzési Kar, szociálpolitika mesterszak
- 2011 - 2013: Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, szociológia mesterszak
- 2005 - 2011: Zsigmond Király Főiskola, kommunikáció-művelődésszervező főiskolai szakok, szociológia alapszak.

díjak, kitüntetések

- 2013: OTDK I. helyezés, Társadalomtudományi Szekció
- 2013: SZTE Talent Ösztöndíj, SZTE Kiválósági lista ezüst fokozat (2013);
- 2013, 2012: Sófi Ösztöndíj kiemelt kuratóriumi díj
- 2007: Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Diákok a tudományért” pályázat
- 2007: OTDK II. helyezés, Társadalomtudományi Szekció

ösztöndíjak, tanulmányutak

- Köztársasági Ösztöndíj (2010/11)

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 4

konferencia-előadások száma: 10

legjelentősebb 4 publikáció

- Béki Orsolya (2013): *A serdülőkorú gyermekvállalás lehetséges okai egy cigánytelepen.* In.: Pászka Imre (szerk.): *Belvedere Meridionale* 2013 (3): 117-129.
http://www.belvedere-meridionale.hu/lapszamok/2013-3/08_beki_2013_3.pdf
- Béki Orsolya – Legeza Borbála (megjelenése folyamatban): *Dudar a történelem sodrában. Mikrotörténetek a dudari emberekről.* In.: Lencsés Gyula, Felek György (szerk.): *Múlt és Jelen. Szegedi társadalomkutatók Dudaron 1937-2012.* *Belvedere Meridionale*, Szeged, 154-170. p.
<http://www.belvedere.meridionale.hu/letolt/dudar.pdf>
- Béki Orsolya – Homó Barbara (2011): *Az Ormánság kulturális és gazdasági helyzete.* In.: Jászberényi József, Sulyok Tamás (szerk.): *TETT - Tehetség, Elkötelezettség, Tudás, Tradíció.* Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 17-58. p.
http://www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/5b5251c25155e5b6.pdf
- Béki Orsolya – Homó Barbara (2007): *A magyar fiatalok helyzete, problémái a társadalomban.* In.: Kabai Imre, Wölcz Judit, Winkler Mónika, Béki Orsolya, Tóth Gábor (szerk.): *Mi lesz velünk a diploma után?.* Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 23-28. p.
http://www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/540361d5232654f9.pdf

A serdülőkori gyermekvállalás lehetséges okai egy cigánytelepen

Miközben a többségi társadalom nőtagjai napjainkban átlagosan 28 évesen vállalnak először gyermeket (KSH, 2011), roma nők esetén ugyanez az átlag 7-8 évvel kevesebb (Janky, 2007). A szülővé válás időpontjának eltolódása nemzetközi trendekhez illeszkedik és jórészt annak tudható be, hogy leginkább a közép és felsőfokú végzettségű nők állásukat féltve nehezen tudják család és karrier terveiket összeegyeztetni, így egyre később és egyre kevesebb gyermeket vállalnak (S. Molnár, 1999; Spéder, 2001).

A mélyszegénységben élők számára azonban ez a kérdésfeltevés irreális, hiszen az őket sújtó tartós munkanélküliség okán életükben ez a választási kényszer fel sem merül.

A korai gyermekvállalás, a marginalizált társadalmi csoportok helyzetének konzerválásához vezető okozati tényezők egyike, mivel az esetek többségében az iskolai tanulmányok félbeszakításához, majd a munkaerőpiacon kívül rekedéshez vezet (Pongrácz – S. Molnár, 1994). Tudjuk, hogy a rossz szociális körülmények között élők általában korábban és több gyermeket vállalnak, a családonkénti gyermekszám a világon mindenhol fordítottan arányos az életszínvonallal. Ladányi János szerint hazánkban 800 ezer főre becsülhető a mélyszegénységben élők száma, akiknek körülbelül egyharmada roma (Ladányi, 2005). Ez alapján feltételezhető, hogy a mélyszegénység Magyarországon (is) etnicizálódni látszik.

A tinédzserkori családalapítás lehetséges okainak feltárásával foglalkozó szakirodalomban különböző, olykor egymásnak ellentmondó magyarázatok merülnek fel a tekintetben, hogy miért magas a romák körében a korai terhességek száma. A magyarországi, többnyire kvalitatív kutatásokban főként három értelmezési keret merül fel.

A roma társadalom eltérő kulturális sajátosságait emeli ki és hangsúlyozza Neményi Mária. Vizsgálata szerint egyes cigány közösségekben tradicionális elvárás a serdülőkori családalapítás, így a fiatal roma nőknek kettős mérce alapján kell dönteniük az első gyermek vállalásának időzítéséről: vagy a saját közösségük elvárásainak, a tradíciónak felelnek meg és tinédzser korban kezdenek szülni, vagy megpróbálnak illeszkedni a többségi társadalom termékenységéi mintáihoz (Neményi, 1999).

A fiatalkori gyermekvállalás nem cigány kulturális sajátosággként, hanem racionális gazdasági döntésként értelmezhető Gyenei Márta gondolatai alapján. E szerint a rossz anyagi

kondíciókkal rendelkező családokban a gyermekek egy része stratégiai okokból jön világra, hogy a hozzá kapcsolódó állami támogatások által segítse a háztartás többi tagjának eltartását (Gyenei, 1998)¹. A szerző elismeri, hogy következtetése abban az esetben működőképes, ha a gyermekre fordított pénz összege kevesebb, mint az érte kapott támogatásé. Ez az elvárás azonban nem teljesül, mivel a gyermekek után járó állami támogatások reálértéke a kilencvenes évektől folyamatosan csökken (Gábos, 2000; Gyukits, 2003).

A harmadik megközelítési mód, a társadalmi kirekesztettség jelentőségére fókuszál, melynek magyarországi képviselői a gettóban élő afro-amerikaiak helyzetét elemző, nemzetközi szakirodalomban „szituációs” megközelítésnek nevezett elméleti keret alapvető gondolatait adaptálják a hazai cigányság viszonyaira. A „szituációs” megközelítés lényege, hogy az erőforrások egyenlőtlen elosztásával magyarázza a marginalizált társadalmi csoportok leszakadását, a tinédzserkori anyaságot, pedig a szegénység következményeként értelmezi (Kelly, 1998). Több magyarországi kutatás igazolja, hogy a szegregáltan élő amerikai feketékhez hasonlóan a magyarországi mélyszegény roma mikroközösségei esetén is igaz, hogy a korai gyermekvállalás a társadalmi kirekesztettségre adott egyfajta válasz, vagyis a lakóhelyi elkülönülés, a tartós munkanélküliség, a homogén kapcsolatrendszer, és az előbbiekből következőként kialakuló, a többségi társadalom elvárásaitól eltérő normarendszer eredménye (Durst, 2001, 2006; Gyukits, 2003). Durst Judit kutatási tapasztalatai szerint a zárt, mélyszegény roma közösségekben a felnőtté válás, a társadalmi megbecsültség egyetlen lehetséges útjaként élnek meg a fiatal lányok az anyaságot, mivel az iskolai és a munkaerőpiaci sikerek lehetőségei számukra korlátozottak, ebben a közegben pedig még mindig elfogadottnak számít a tradicionális családanyai szerep (Durst, 2001, 2006).

Kutatási céloom elsősorban az volt, hogy egy mélyszegény roma szegregátum serdülőkorú lányainak, vagyis az érintettek véleménye alapján feltárjam az adott lokális közösségben a fiatalkori gyermekvállalás lehetséges magyarázatait.

A vizsgálat tapasztalatai szerint több tényező együttesen befolyásolja, hogy az adott szegregátumban felnövő lányok közül ki vállal gyermeket nagykorúsága előtt. A szülők korai családalapításának mintakövetése (az idősebb generáció tiltása ellenére); nem kívánt terhesség megelőzésével kapcsolatos hiányosságok (kellő informáltság vagy tudatosság hiánya); vagy az abortusz viszonylagos elfogadottsága a többségi társadalomhoz képest az adott közösségben, mind meghatározzák a megkérdezett fiatalok gyermekvállalással kapcsolatos attitűdjeit, cselekedeteit. Mindezek a tényezők mellett azonban egyértelműen megfigyelhetőek a „szituációs” megközelítés (társadalmi szegregáció) elméletének sajátosságai.

A serdülőkorú gyermekvállalás gyakorisága a vizsgált terepen nem vezethető vissza egyértelműen gazdasági okokra, hiszen a megkérdezett fiatalok általában az anyasággal párhuzamosan nem váltak pénzügyileg függetlenné. E tekintetben továbbra is a szülők generációjának segítségére szorúlnak és saját bevallásuk szerint e nélkül nem is boldogulnának.

1 Gyenei Márta elméletét roma és nem roma mélyszegénységben élő családokra egyaránt kiterjesztette és elsősorban nem az első gyermek születésének időzítése, hanem a későbbi gyermekek érkezésére fókuszált, azonban Gyenei megállapításaival azonos logika szerinti megfogalmazással mind a nemzetközi szakirodalomban, mind a hazai közbeszédben találkozunk a családalapítás időzítésének magyarázata kapcsán is.

Nem igazolódik ebben a közösségben a fiatalkori gyermekvállalást cigány kulturális sajátosságra visszavezető elgondolás sem, hiszen az itt élők nem alkotnak kulturális értelemben egységes csoportot, és maguk sem magyarították tradicionális, etnikai jellemzőkkel ebbéli döntéseiket.

Az adott cigánytelepen élő serdülők véleménye alapján valószínűsíthető, hogy tinédzserkori gyermekvállalás gyakorisága – Durst Judit és Gyukits György tapasztalataihoz hasonlóan – ebben a közösségben leginkább a társadalmi kirekesztettség következménye (Durst, 2001,2006; Gyukits 2003). Azonban Durst megfigyelése, – miszerint a fiatal lányok a felnőtté válás egyetlen lehetséges útjaként értelmezik a gyermekvállalást, – nem igazolódik teljes mértékben. Az általam vizsgált cigánytelep fiataljainak életében úgy tűnik, az anyasággal párhuzamosan a felnőtté válás nem feltétlenül következik be. A serdülő anyák egyes esetekben egy „félíg-felnőtt, félíg gyermek” életszituációba kerülnek, nem tekintik magukat felnőttnek gyermekvállalásuk miatt, és ezt a közösség többi tagjától sem várják el.

A szülői feladatokkal kötelezettségeik ugyan megsokszorozódnak, de a szülők támogatását továbbra is élvezik. Gyermeük érkezése után nem feltétlenül költöznek el otthonról, nem építik fel szükségszerűen saját családi életüket, hanem a szülők otthonában maradva, anyagi és egyéb segítségükre számítva élnek továbbra is. A serdülő anyák életében azonban jelentős változás, hogy választás elé kényszerültek, anyaság vagy továbbtanulás. Azok a fiatalok, akik tudatosabban terveznek – főként azért, mert sikereket érnek el a továbbtanulás terén, és ebben családjuk támogatását is élvezik – , elutasítják a korai gyermekvállalást.

Az interjúalanyok véleménye alapján igazolódni látszik, hogy az adott cigánytelepen élő tinédzserek körében viszonylag gyakori gyermekvállalást meghatározza, hogy jövőjük építésében ezt az eseményt tekintik a legfontosabb történésnek, ami megelőzi a továbbtanulást, a munkakeresést és más önmegvalósítási formákat. Többségük számára ugyanis ez az önbecsülés növelésének egyetlen bizonyosan elérhető szegmense, kvázi az egyetlen biztos „karrierlehetőségük” az anyaság, minden más bizonytalan vállalkozás, emiatt nem riadnak meg a fiatalkori gyermekvállalás lehetőségétől. Olyan közösségben élnek és nőttek fel, ahol az átlagos élettörténet jellemzői az iskolai kudarcok és a tartós munkanélküliség. Ennek ellenpéldájával viszonylag ritkán találkozunk, így feltételezhetően számukra a többségi társadalomra jellemző elismertséghez, presztízshez vezető útvonalak - a magánéleti, családi sikereket és gyarapodást kivéve - mint a továbbtanulás, a munka világában való megragadás, a szabadidő eltöltés változatossága, bizonytalannak tűnő lehetőségek. A megkérdezett édesanyák első gyermekük érkezését egy csepp boldogságként értelmezik, és nem gondolják úgy, hogy jövőbeni lehetőségeiket, előrejutásukat (továbbtanulás, munkahely) a szülővé válás végérvényesen meggátolná. Azonban mind a kapcsolódó szakirodalom, mind szüleik tapasztalata alapján jó eséllyel állíthatjuk, hogy ennek ellenkezője várható.

Felhasznált irodalom

- Béki Orsolya (2013): *A serdülőkori gyermekvállalás lehetséges okai egy cigánytelepen*. In.: Pászka Imre (szerk.): *Belvedere Meridionale* 2013 (3): 117-129.
- Durst Judit (2001): „Nekem ez az élet, a gyerekek” – Gyermekvállalási szokások változása egy kislelki cigány közösségben. *Századvég*, 6 (22) 71-92.
- Durst Judit (2006): *Kirekesztettség és gyermekvállalás. A romák termékenységeinek változása néhány „gettósodó” aprófaluban*. PHD dolgozat. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem
- Gábos András (2000): *Családok helyzete és családtámogatások a kilencvenes években* In: Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 2000*, Budapest: TÁRKI, 99–122.
- Gyenei Márta (1998): A „stratégiai gyerek”. *Népszabadság*, 1998. november 14.
- Gyukits György (2003): *Gyermekvállalás a nagyvárosi szegény negyedben élő fiatalos roma nők körében*. *Szociológiai Szemle*, 13 (2): 59-83.
- Janky Béla (2007): A korai gyermekvállalást meghatározó tényezők a cigány nők körében. *Demográfia*, 50 (1): 54-73.
- Kelly, M. Patricia Fernandez (1998): *Társadalmi és kulturális tőke a városi gettóban. Következmények a bevándorlás gazdaság-szociológiájára*. In: Lengyel György, Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula Kiadó, 253-280.
- Neményi Mária (1999): *Biológia vagy kultúra? Termékenységgel kapcsolatos szerepviselkedések roma nők körében*. In.: Kemény István (szerk.): *A cigányok Magyarországon*. Budapest: MTA, 103-136.
- Ladányi János (2005): *Szociális és etnikai konfliktusok*. Budapest: Új Mandátum Kiadó
- Pongrácz Tiborné- S. Molnár Edit (1994): *Serdülőkorban szült anyák társadalmi, demográfiai jellemzőinek vizsgálata*. Budapest: KSH
- S. Molnár Edit (1999): „A gyermekvállalás konfliktusai” In: Pongrácz Tiborné, Tóth István György, (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 1999*. Budapest: TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága, 155-172.
- Spéder Zsolt (2001): *Gyermekvállalás megváltozott munkaerő-piaci körülmények között*. In.: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György, (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001*. Budapest: TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium, 46-64.
- Központi Statisztikai Hivatal (2011): *Gyermekvállalás és gyermeknevelés*.
- <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/gyemekvallalasneveles.pdf>

Szabó Beáta

Pro Scientia Aranyérem, 2005

Kiskunfélegyháza, 1983

Alapítvány az Örökbefogadó és Nevelőszülőkért
1032, Budapest Szőlő köz 12.
szabobeja@gmail.com

tanulmányok

- 2006–2009: Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Pszichológiatudományi Doktori Iskola
- 2001–2006: Szegedi Tudományegyetem,
Pszichológia szak
- 1997–2001: Katona József Gimnázium,
Kecskemét

jelenlegi munkahely

Alapítvány az Örökbefogadó és Nevelőszülőkért

tudományos tevékenység

a hátrányos helyzet "lenyomata" serdülők szociális
attitűdjeiben, attribúcióiban

díjak, kitüntetések

- 2009: Best Paper Award, 4th Annual Research Student
Conference, Svédország

Ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2004–06: Köztársasági Ösztöndíj
- 2004–06: Szeged Város Ösztöndíj
- 2006: Pro Renovanda Cultura Hungariae "Diákok a
Tudományért" szakalapítvány ösztöndíja

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 11

konferencia-előadások száma: 22

legjelentősebb 5 publikáció

- Szabó B. (2007). *Money-bag and Patches – Hungarian Students' views about poverty and wealth* In: Kovalciková, I. (Ed.) *Children's identity and citizenship in the Visegrad context*. Conference proceeding. Presov: University of Presov, 223 – 231.
- Szabó B. (2008). *A gazdag, a szegény és a rózsaszín szemüveg, avagy a szocializáció hatása a társadalomkép alakulására*. In: Szele B. (szerk.) *Pro Scientia Aranyérmesek IX. Konferenciája – Konferencia Kötet*. Budapest, 182 – 190.
- Szabó B., Szabó É. (2009). *Mesés gazdagság – valós szegénység. A 10 évesek képzetei a szegénység és gazdagság okairól és következményeiről*. In: Szabó, É., Kőrössy, J. (szerk.) *Ezerarcú reprezentációk*. Szeged: Jatepress, 19 – 39.
- Szabó B. (2010). *Investigating the Representations of Social Differences in the Function of Family Socialization*, In: P. Cunningham & N. Fretwell (eds.) *Lifelong Learning and Active Citizenship*. London: CiCe, pp. 731 – 741.
☞ <http://www.londonmet.ac.uk/fms/MRSite/Research/cice/>
- Szabó B., Harsányi Sz. G., (2012). *8 óra munka, 8 óra pihenés, 8 óra család? Kibékíthető szerepeink*. In: HVG Extra – Pszichológia. 2, Budapest: HVG Kiadó. 80–83.

szabadidős tevékenységek

gyerekek, főzés, sorozatok

Hátrahagyott hátrányok

A tanulmány a hátrányos helyzet továbbörökítésének néhány pszichológiai magyarázatára, valamint egy, a folyamat megállítását célzó, ígéretes kezdeményezésre kívánja felhívni a figyelmet.

A hátrányos illetve halmozottan hátrányos helyzet meghatározása 2013-ban törvényileg módosult. A jogosultságot a jegyző állapítja meg a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők esetén a szociális körülmények és a családi helyzet (pl. szülő alacsony iskolai végzettsége, alacsony foglalkoztatottsága) figyelembevételével. Az erre vonatkozó statisztikai adatok szerint a köznevelésben minden harmadik, vagyis közel 600 ezer gyermek érintett. (KSH, 2013) Az eloszlások intézménytípusonként és régióként is eltérnek. Töbnyire az ország északi, észak-keleti területein, valamint az óvodákban, általános iskolákban találunk magasabb arányokat. Érettségit adó középiskolákba, felsőoktatásba ezek a fiatalok már alig jutnak el, arányuk csupán 1-2%. Nagy létszámban érintett továbbá a roma lakosság ifjúsága. Sajnálatos módon a létszám évről évre fennmarad, kijelenthető tehát, hogy a hátrányos helyzet releváns jellemzője az újratermelődés. A hátrányos körülmények szorosan összekapcsolódnak a szegénységgel és társadalmi kirekesztéssel, vagyis aktuális társadalmi problémáról van szó.

Európai és hazai szinten is több program indult a szegénység továbbörökítésének megállítására, a társadalmi felzárkóztatás elősegítésére. Mind a korai támogatásra helyezi a hangsúlyt, az egyén, a család és az iskola szintjén is meghatároznak beavatkozási pontokat. Az Európai Bizottság 2013-ban fogadott el egy ajánlást Beruházás a gyerekekbe- a hátrányos helyzet továbbörökítésének megszakítása címmel. Aktuális jelentésük szerint a szegénység és kirekesztés kockázati besorolásában hazánk „nagyon magas kockázatú” országnak számít, az érintett gyermekek aránya 40,9%. (CSAGYI, 2013) 2006-ban Ferge Zsuzsa vezetésével a Nemzeti Szegénységellenes Program keretei kidolgozásra kerültek. (Ferge, 2006) Az MTA Gyerekszegénység Elleni Programiroda 2011 óta azonban nem tudja szakmai munkáját folytatni. Tevékenységét civil szervezetként végzi tovább. (Gyerekesély Közhasznú Egyesület) Ferge Zsuzsa az újratermelődés egyik legnagyobb kockázatát az iskolázatlanságban, a továbbtanulási esélytelenségben látja, mely már gyermekkorban kialakul. (Ferge, 2001.) A család helyzetéből adódó hátrányok sokszor olyan mértékűek, melyeket az oktatási rendszer nem tud ellensúlyozni, sokszor még súlyosbítja is azokat. A hátrányos helyzet ok és következmény is, ennek a negatív körnek a magyarázatával, a kockázati tényezők viszonyával a társadalomtudományok szinte teljes sora foglalkozik. (pl. Kapitány, 2012; Kertesi, 2005.)

A kulturális mintákat nyílt és rejtett csatornákon keresztül örökítik át egymásnak a generációk. (Kertesi, Kézdi, 2008) Ezek közül a szülő-gyermek viszony, a szülők mentális állapota, nevelési módszerei a pszichológiai vizsgálódásoknak is tárgya.

A személyiségléktan és a szociálpszichológia irodalmában is találhatunk a kérdés magyarázatával foglalkozó teóriákat. Pszichoanalitikus szempontból elemzik a generációkon átívelő traumaátadást például Virág Teréz (1994) Holokauszt-szindrómát, vagy Magdolna Mérai (2006) bántalmazást taglaló munkái. Sue Gerhard (2009) neurológiai adatokkal is alátámasztotta a korai tapasztalatok fontosságát. Atársas agy, mely az érzelmszabályozásban tölt be fontos szerepet, az élet első két évében fejlődik legintenzívebben az interakciók során. Az elérhető szülő a gyermek érzelmeinek tükrözésén (ami kezdetben az érintés, testbeszéd útján, később pedig a verbális csatornán keresztül valósul meg), valamint azok tudatosításán keresztül segíti az érzelmi biztonság kialakulását, az agy optimális fejlődését. Az érzelmeik szabályozása, valamint az önszabályozás, belső kontroll szoros kapcsolatban állnak egymással. Folyamatos stressz, nélkülözés, bántalmazás esetén azonban, a magas stresszhormon szint az agyban biokémiai változásokat idéz elő, melynek következtében romlik a koncentráció, az alkalmazkodási készség, vagy éppen a boldogság átélésének képessége. Negligálás eredményeképp a gyermekben kialakuló inadekvát érzelmi szabályozás, az alacsony szociális kompetencia, valamint a szelf értelmébe vetett hit megrendülése már a korai évektől hajlamosít számos patológia későbbi megjelenésére, ugyanis idegrendszeri szintű eltéréseket okoz a fejlődésben. Mivel a kielégítetlen függőség igény fennmarad, és felnőtt korban kapcsolati nehézségeket generál, így a kötődési probléma is továbbörökítődik.

A szociálpszichológia a maga fogalmaival magyarázza a jelenséget. Az, hogy egy csoport tagjai vagyunk, énfogalmunk részét képezi. Tajfel társas identitás elmélete kimondja, hogy a saját csoportunk preferálása egy külső csoporttal szemben azon igényünket tükrözi, hogy a csoporttagságunkból eredő pozitív önértékelésünket fenntartsuk. (Tajfel et al., 1971) A csoportunkkal kapcsolatos ellenszenv és előítéletek azonban szintén beépülnek az önértékelésbe, önbeteljesítő jóslatként hatnak. Az elutasítottság érzése rontja az önbecsülést, mely romboló hatású a teljesítményre nézve, ez pedig megerősíti a negatív sztereotípiákat, így egy kirekesztett csoport tagjának lenni több szempontból költséges. Kivéve az individualista nézőpontból, a hátrányos helyzet fennmaradását további társadalomlélektani elméletekkel magyarázhatjuk. Sidanius (2005) szociális dominancia elmélete kimondja, hogy az egyének velük születetten eltérő mértékben támogatják a hierarchiát, és utasítják el az egyenlőséget. Ez evolúciós szükségszerűség, és magyarázatot ad az elnyomásra, előítéletekre. A korábbi teóriák igazolják, hogy az egyén védi saját maga és csoportjának érdekeit, önbecsülésének megőrzése céljából, azonban nem magyarázzák azt a jelenséget, melynek során a társadalom előnytelen helyzetű csoportjai negatív sztereotípiákat alkotnak magukról és egyéb kisebbségi csoportokról, elfogadják a rendszer egyenlőtlenségeit, hátrányos helyzetüket méltányosnak ítélik, és elismerik a magasabb pozíciójú csoport fölényét, vagyis inkább a külső csoportot preferálják. Jost (2003) rendszerigazolás elmélete foglalkozik a látszólag irracionális jelenséggel: a hátrányos helyzetűek a magasabb társadalmi státuszú csoportoknál jobban támogatják a status quo-t - mely saját elnyomásukért felelős-, ezen vélekedésük pedig „segíti” saját helyzetük fenntartását. Az elmélet hangsúlyozza, hogy a fennálló rendszer

támogatása, védelme ezekben a csoportokban előbb való a személyes- és csoportérdekekénél. Mivel magyarázható, hogy az elnyomottak sokszor érdekeikkel ellentétben álló nézetekkel, sztereotípiákkal, ideológiákkal rendelkeznek? A hamis tudat fogalma segít a válaszadásban. Ez olyan vélekedést takar, mely ellenkezik az ön- és csoportérdekkel, ezért az előnytelen helyzet fenntartásában nagy szerepe van. (pl. szociális helyzetünk megmutatja érdemünket, a szenvedés elkerülhetetlen vagy megérdemelt, a világ alapvetően igazságos) Alacsony státuszú csoportoknál a társadalmi egyenlőtlenség ideológiai disszonanciát kelt, melyet a rendszerigazolással lehet feloldani. Kimutatták, hogy a jövedelem és a rendszerigazolás között fordított kapcsolat van, pl. a meritokratikus elvek támogatása szoros kapcsolatban van az alacsony jövedelemmel, és a hátrányos helyzettel. A társadalmi szenvedés pszichológiai igazolása valamilyen ideológiával történik, a sztereotípiák gyakran látnak el ilyen ideológiai funkciót. Viszont az ilyen sztereotípiák és egyéb csoportközi attitűdök a társas tanulás és meggyőzés útján jönnek létre, megjelenésük nem evolúciós törvényszerűség. A szocializáció során alakul ki az egyén igazodása a rendszerhez. Ily módon azonban be is lehet avatkozni ebbe a negatív körbe. A továbbiakban röviden felvázolunk néhány egyéni, valamint családi, iskolai (rendszer) szintű beavatkozási pontot, másképp fogalmazva olyan protektív tényezőket, melyek megerősítése segíthet a hátrányos helyzet továbbörökítésének megállításában.

Ahogy Ferge Zsuzsa (2001) is kiemelte, az iskolai pályafutás, a továbbtanulás támogatása alapvető szempont a szegénységből kitörés megteremtéséhez. A gyermek számára kulcsfontosságú a fejlett önértékelés, ami azonban a hátrányos helyzetű csoportok tagjainál az internalizált negatív sztereotípiák következtében meglehetősen negatív. Emellett az énkép részévé kell válnia az iskolai teljesítménynek, „én egy tanuló diák vagyok”. A felelősség, a belső érzelmi ill. figyelmi kontroll erősítésére számos pedagógiai és pszichológiai módszer áll rendelkezésre. Ezek közvetlenül is hozzájárulnak a jövőbeni célok, egy pozitív perspektíva meghatározásához. Az egyén motivációjának serkentésében, fenntartásában nagy szerepet kap a társas háló, mely körül veszi őt. Optimális esetben ez egy támogató család, ennek hiányában azonban egyéb pozitív szerepminták (sport, vagy vallási közösség, pedagógus) közvetítenek megfelelő értékeket, magas (de nem irreális!) elvárásokat a fiatal számára. A továbbtanulás támogatása közvetve a család támogatásán keresztül is megvalósulhat. A család tudja és akarja taníttatni gyermekét!

A Van Helyed a Közös Jövőnkért Alapítvány, Bódis Kriszta vezetésével a fenti szempontokat is figyelembe véve kívánja a hátrányos helyzetűek, konkrétan a mélyszegénységben élő romák társadalmi felzárkóztatását elősegíteni, a többször emlegetett negatív kört megtörni.

Szemléletükről az ötletgazda így fogalmaz: „az Alkotásközpontú Szociális és Integrációs modell lényege, hogy folyamatos terepmunka tapasztalataiból építi ki azoknak az együttműködéseknek (magukkal a marginális csoportokkal történő együttműködéseknek) a formáját, amely a hátrányos helyzetben lévők hátránykompenzációját célozza.” Az alkotás és értékteremtés energetizál egyéni és közösségi szinten is. Fejleszti az önismeretet, növeli az önértékelést. Ezt alkalmazva számos szakember (pedagógusok, művészek, szociális munkások stb.) bevonásával formálódik egy komplex, új oktatási módszer, és egy konkrét oktatási program. A megvalósítás egyik színtere a VH Stúdió Alkotóháza Ózdon, ahol kiscsoportos,

kooperatív, fejlesztő foglalkozások zajlanak. A munka részét képezi az iskolával, szülőkkel történő együttműködés, a továbbtanuló fiatalok számára közösség építése. A kezdeményezés és modell nagyon ígéretes, melyet az is bizonyít, hogy számos külföldi elismerésben részesült, egy dán alapítvány is felsorakozott a támogatói közé. A programról további információk találhatóak a Facebook-on (Van Helyed), valamint a cseppgyerek.blog.hu oldalon.

Az ilyen, és ehhez hasonló, szakmailag is komolyan megalapozott kezdeményezések segíthetnek a hátrányok hátrahagyásában.

Felhasznált irodalom

- Család, Gyermek, Ifjúság (2014): Cikkajánló- Növekvő szegénység Magyarországon. <http://www.csagyi.hu/hirek/cikkajanlo/item/997-cikkajanlo-%E2%80%93-novekvo-szegenyseg-magyarorszagon> Letöltve: 2014. 11.1.
- Ferge Zsuzsa (2001): A magyarországi szegénységről. INFO- Társstud. 15.(54.) (17-26.o.) http://www.fszek.hu/szociologia/szszda/ferge_moi.pdf (Letöltve: 2014. 12. 5.)
- Ferge Zsuzsa (2006) Gyermekszegénység elleni Nemzeti Program. Esély, 2006/2. (73-108.o.) http://www.esely.org/kiadvanyok/2006_2/GYERMEK.pdf Letöltve : 2014.10.24.
- Gerhardt, S. (2009): A szükséges szeretet- az affektusok hatása a kisgyermek agyfejlődésére. Oriold & Társai Kiadó, Bp.
- Jost, J.T. (2003): Önálvetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája. Osiris Kiadó, Bp.
- Kapitány Balázs (2012): A hátrányos társadalmi helyzetek generációk közötti átörökítése: egy magyarországi követéses vizsgálat eredményei. Esély, 2012/2. (3-37.o.) http://esely.org/kiadvanyok/2012_2/kapitany.pdf Letöltve: 2014. 11.1.
- Kertesi Gábor (2005): A társadalom peremén- Romák a munkaerőpiacon és az iskolában. Osiris Kiadó, Bp.
- Kertesi G, Kézdi G. (2008): A szegénység átörökítésének közvetlen és rejtett csatornái. In: Szilvási L. (Szerk.) Módszerek a hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikerességének segítésére. (35-46. o.) Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság, Bp. http://old.wekerle.gov.hu/download.php?doc_id=2332. Letöltve : 2014. 11.1.
- KSH (2013): Statisztikai Tükör. VII. /32. Oktatási adatok 2012/2013. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1213.pdf> Letöltve : 2014. 12 5.
- Mérai Magdolna (2006): Bűbájos nagyszülők. Józsoveg Műhely Kft., Bp.
- Sidanius, J., Pratto, F. (2005): A társadalmi dominancia. Osiris Kiadó, Bp.
- Tajfel, H., Billing, M. G., Bundy, R. P., Flament, C. (1971): Social categorization and intergroup behavior. European Journal of Social Psychology, 1, (149-178. o.)
- Virág Teréz (1994): A Holocaust-szindróma megjelenése a pszichoterápiás gyakorlatban. Thalassa. (5) 1-2. (129-138.o.)

Mayer Krisztina

Pro Scientia Aranyérem, 2005

Miskolc, 1977

Miskolci Egyetem, Egészségügyi Kar, Miskolc, Egyetemváros
 krisz88@freemail.hu
 30/382 30 30

tanulmányok

- 2013. PhD fokozat - PTE Pszichológiai Doktori Iskola
- 2004. Pszichológia szak - Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
- 2004. Testnevelő tanári egyetemi szak (M.Sc.) - Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar
- 2003. Úszás sportedző - PTE TTK Testnevelési és Sporttudományi Intézet által szervezett tanfolyam
- 2002. Mentőőr – Uszodamester - Ariadne Szakképzési és Karriertervezési Iskola
- 2000. Aerobic sportedző - Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar (TF) Továbbképző Intézet által szervezett tanfolyam
- 1996. Miskolc, Földes Ferenc Gimnázium, érettségi

jelenlegi munkahely

Miskolci Egyetem, Egészségügyi Kar

tudományos fokozat

PhD pszichológia (PTE 2013)

tudományos tevékenység

a hátrányos helyzet "lenyomata" serdülők szociális attitűdjeiben, attribúcióiban

díjak, kitüntetések

- XXVI. OTDK Testnevelés és Sport Társadalomtudomány kérdései alszekcióban II. helyezés - Győr, 2003
- XVII. OTDK Testnevelési és Sporttudományi Szekciójának Sportrekreáció, sportturizmus alszekciójában I. helyezés, Nyíregyháza 2005
- A Magyar Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány kiemelkedő tudományos teljesítményéért járó különdíj, Nyíregyháza 2005

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 20

konferencia-előadások, poszterek száma: 19

legjelentősebb 4 publikáció

- Mayer Krisztina: The Presence of Sensation Seeking in Individuals Involved in High-risk sport and High-Risk Occupations - A World Congress of Performance Analysis of Sport VII. nemzetközi konferencia Kiadványkötetében.
- Mayer Krisztina, Lukács Andrea: Relationship between risk-seeking behaviour forms and resilience - Ph.D hallgatók VIII. Nezetközi Konferencia Kiadványkötetében.
- Mayer Krisztina, Lukács Andrea: How Resilient are the pro- and anti-Social Risk-takers and Extreme Sportsmen? Transylvanian Journal of Psychology - Erdélyi Pszichológiai Szemle (ISSN:1454-797X) 2014: (1) pp.111-121. (2014)

- Mayer Krisztina, Lukács Andrea, Pauler Gábor: A 8-tételes szenzoros élménykeresés kérdőív (BSSS-8) magyarországi adaptálása - Mentálhigiéné és Pszichoszomatika, 2012, 13(3): 295-310.

szabadidős tevékenységek

sport, színház

„Tűzoltó leszel vagy katona?” Ejtőernyős vagy gyilkos? Mi a közös és mi a különbség személyiséglélektani szempontból?

1. Bevezetés

Nem vagyunk egyformák. Van aki elviseli, más kedveli és egyenesen keresi a veszélyt. Van, aki akkor érzi jól magát, ha az események felpörögnek, ha nagy a tét. Másokat épp ez bénít meg, ők nyugalomra, békére vágnak. De vajon mi áll a háttérben? Kutatásomban erre a kérdésre keresem a választ.

Azt feltételeztem, hogy az általam vizsgált három kockázatkereső csoport – proszociális kockázatvállaló, antiszociális kockázatvállaló és extrém sportoló – hasonlóan az ingerkeresők csoportjába tartozik, de jelentős különbséget mutat mind a temperamentum és karakter sajátosságaiban, valamint a reziliencia szintjében és a teljesítménymotiváció tekintetében. Ezek a különbségek adják a magyarázatot az eltérő életpályára és arra, hogy más-más területen találják meg az élethez elengedhetetlen „izgalmat”.

2. Elméleti háttér

Az ingerkereső személyeknek több ingerre van szükségük ahhoz, hogy jól érezzék magukat, és hogy optimálisan tudjanak teljesíteni egy feladathelyzetben. Ezek az emberek az élet minden területén szeretik a kihívásokat, a kalandokat. Az ingerkereső személyek folytonosan új, összetett, változatos, izgalmas, arousal emelő élményeket keresnek. (Zuckerman, 1994). A szenzoros élménykeresés a legújabb kutatások szerint öröklődő személyiségjellemző, melyért a dopamin rendszer tehető felelőssé Derringer (2010) szerint.

A reziliencia jelentése rugalmas ellenállási képesség. A szó gyökere a latin *salire*, ugrani ige. „Re-salire” „re-silire”, annyit tesz, mint hátraugrani, hátrahőkölni, előre-hátra feszülni, de nem eltörni (Békés, 2009). A rezilienciát úgy lehet definiálni a pszichológiában, mint az egyén sikeres alkalmazkodása veszélyeztetett életkörülmények ellenére (Gy. Kiss, 2010).

Elsősorban egyénfüggő az, hogy egy teljesítményhelyzetben a sikerorientáció vagy a kudarcckerülés a hangsúlyosabb. Ez a fajta beállítódás a személy viszonylag stabil jellemzője, melyet befolyásolnak a korai tapasztalatok, a nevelés és a környezeti hatások. (Fodor, 2007).

Robert Cloninger által kidolgozott személyiségmodell egységes biopszichoszociális elméletbe próbálja integrálni a normál személyiségváltozókat, a pszichiátriai zavarokat, a neurobiológiai mechanizmusokat és a tanuláselméletet (Cloninger és mtsai, 1993). Két fő oldalról közelíti meg a személyiség fogalmát, ez pedig a temperamentum és a karakter (Rózsa és mtsai, 2005).

3. Vizsgálat

3.1. Vizsgálati személyek

Vizsgálatomban 170 fő proszociális kockázatvállaló vett részt, (túzzoltó) (átlagos életkor 32,15 ±5,4), 194 fő antiszociális kockázatvállaló (erőszakos bűncselekmény elkövető) (átlagos életkor 33,5 ±9,2) és 71 fő extrém sportoló (átlagos életkor 34,7 ±8,4).

Az adatfelvétel négy Túzzoltóparancsnokságon (Pécs, Siklós, Miskolc, Diósgyőr) valamint nyolc börtönben zajlott le (Miskolc, Pécs, Szekszárd, Sátoraljaújhely, Tiszalök, Szeged, Budapest, Vác. A vizsgálatban való részvétel önkéntes, a válaszadás anonim volt. A mintában kizárólag férfi személyek szerepeltek.

A Temperamentum és Karakter kérdőív esetén kontrollcsoportként használtam fel a PTE Pszichológia Intézet adatbázisából 97 „átlagos” korban és iskolázottságban hasonló férfi adatait. A kontrollcsoport életkori átlaga 33,69±8,303.

A másik három kérdőív (BSSS-8, AMS-R, RS-15) esetén alkalmazott kontrollcsoport összesen 60 olyan személyből állt, akik semmilyen kockázatos tevékenységgel nem foglalkoznak.

A szenzoros élménykeresés skálák közül a BSSS-8-at használtam (Hoyle, 2002). A reziliencia vizsgálata a Wagnild és Young által szerkesztett Resilience Scale (RS) 25 itemből álló önkitöltős kérdőív alapján Neill és Dias által létrehozott 15 itemes változattal történt (2001). A teljesítménymotiváció vizsgálatára az AMS-R (Lang és Fries, 2006) kérdőívet használtam. A temperamentum és karakter vizsgálata a Cloninger-féle Temperamentum és Karakter Kérdőív (TCI) Rózsa és munkatársai által adaptált magyar változatával történt (Rózsa és mtsai, 2005).

4. Eredmények

Az extrém sportolók sajátosságai:

Az extrém sportolókat jellemzik az új ingerekre vagy jutalomforrásokra adott intenzív válaszok és a gyakori explorációs aktivitás, többnyire impulzívok, szívesen explorálnak új környezetben, jellemző rájuk továbbá a féktelenség, rendtelenség és az extravagáns viselkedés. (Erre utalnak a TCI Újdonságkeresés temperamentumfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.) Ezzel összhangban az extrém sportolókat jellemzi leginkább az élmények ismétlődése keltette nyugtalanság és az unalmas helyzetek iránt érzett ellenszenv is. (Erre utalnak a BSSS Unalomfogékonyság alszkáláján elért magas értékek.) Az extrém sportolókról kiderült, hogy többnyire ellazultak, optimisták, gondtalanok, mentesek a gátlásoktól, magabiztosak és kedvelik a társaságot. Kevéssé jellemző rájuk az anticipátoros szorongás, nem félnek a veszélytől, magabiztosak, energikusak, szókimondóak és optimista kockázatvállalók. (Erre utalnak a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) Elmondható továbbá, hogy az extrém sportokat űzők csoportjába tartozó személyek kezdeményezőek, jellemzi őket az önelfogadás, a felelősségtudat és a célok megvalósításához szükséges szervezőkészség és leleményesség. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.)

Továbbá jellemzi őket a veszélykeresés, a versenyszellem, a túlaktivitás, az agresszió és az extraverzió. (Erre utalnak a magas értékek a TCI Újdonságkeresés temperamentumfaktorában, és az alacsony értékek a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában.)

Az extrém sportokkal foglalkozó személyekről a vizsgálatom megerősítette, hogy általában vonzódnak mindenféle nagy kockázati elemeket tartalmazó sporttevékenységek iránt. (Erre utalnak a BSSS Izgalom és Kalandkeresés alskáláján elért magas értékek.) Ezenkívül preferálják az alkoholfogyasztást, a bulikat és vonzódnak a hazárdírozás valamint a szexuális változatosság iránt is. (Erre utalnak a BSSS Gátlásoldás alskáláján elért magas értékek.)

És végül az extrém sportolók nem rendelkeznek a feltételezett magas reziliencia értékekkel.

Az antiszociális kockázatvállalók sajátosságai:

Az antiszociális kockázatkeresők csoportjáról kiderült a vizsgálat során, hogy szociálisan elkülönültek, érzelmileg hidegek, gyakorlatiasak és keményfejűek. Érzéketlenek a szociális megerősítés verbális jeleire és hamar felfüggesztik a nem jutalmazó aktivitásaikat és kapcsolataikat. (Erre utalnak a TCI Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.)

A bűnelkövetők csoportjába tartozó személyekre nem jellemző a felelősségtudat, az eredményesség, a szervezőkészség, és az önelfogadás, továbbá az, hogy életüknek olyan célja lenne, melynek eléréseért képesek a késleltetésre, a kielégülés elhalasztására. Ezek a személyek kevésbé képesek az önkontrollra, a szabályok betartására, valamint a helyzetekhez való alkalmazkodásban gyengébbek. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) A vizsgálatomban részt vett bűnelkövetők szociálisan intoleránsak, nem érdeklődnek más emberek iránt és nem empatikusak. Ezeket a személyeket nem jellemzi a segítőkészség, gyakran ellenségeskedők, gyűlölködők és bosszúállóak. A világot és más embereket úgy látják, mint ami ellenséges és rosszindulatú velük szemben. (Erre utalnak a TCI Együttműködés karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) Az Önirányítottság és az Együttműködés karakterfaktoraiban elért alacsony értékek jelzik személyiségük éretlenségét és utalnak az impulzuskontroll hiányára.

Megállapíthatjuk továbbá, hogy nem képesek viselkedésüket realisztikus célokra irányítani, dezorganizáltak (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) ezen kívül ragaszkodnak magányukhoz és szociálisan izoláltak. (Erre utalnak a TCI Együttműködés karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.)

A vizsgálati eredményeim arra is fényt derítettek, hogy a bűnözők bár vonzódnak a gátoltság alkohol általi feloldása után és vágnak a bulikra, a hazárdírozásra és a szexuális változatosságra (Erre utalnak a BSSS Gátlásoldás alskáláján elért magas értékek.), nem mutatnak különösebb érdeklődést a kockázatos sporttevékenységek iránt. (Erre utalnak a BSSS Izgalom és Kalandkeresés alskáláján elért alacsony értékek.) Ezek az eredmények megegyeznek Daderman és munkatársai eredményeivel (Dadermann és mtsai, 2001).

A vizsgálatomban részt vett bűnözőket nem jellemezte az élmény ismétlődése-, a rutinmunka és az állandó egyformaság okozta nyugtalanság. (Erre utalnak a BSSS Unalomfogékonyság alskáláján elért alacsony értékek. A kutatásomba bevont bűnözőket

alacsony rezilienciaszint jellemezte, mely arról árulkodik, hogy a nehézségekkel terhelt élethelyzetekhez nem képesek megfelelően alkalmazkodni. Továbbá kiderült, hogy kudarckerülő teljesítménymotivációs attitűd jellemezi őket.

A proszociális kockázatvállalók sajátosságai:

A proszociális kockázatvállalókról, tehát a tűzoltók csoportjáról elmondhatjuk a vizsgálatom alapján, hogy kevésbé jellemző rájuk az anticipátoros szorongás, magabiztosak, nem félnek a veszélytől, általában optimisták, mentesek a gátlásoktól és tele vannak energiával. Ezen kívül energikusak, szókimondóak, optimista kockázatvállalók és kedvelik a társaságot. (Erre utalnak a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) A mintában szereplő tűzoltókat jellemzi az érzékenységre, az együttérzésre, a melegszívűsége, a segítőkészség és a mások elismerésétől való függés. Az általam vizsgált tűzoltók vágnak arra, hogy másokon segítsenek, örömet okozzanak. Ezek a személyek együtt érzőek, vágnak az elismerésre, a dicsőítésre, a szociális elismerés verbális jeleire. Annyira fontos számukra az elismerés, hogy kitaranak az után is hosszú ideig, ha jutalom elmarad. (Erre utalnak a TCI Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.)

Jellemző rájuk továbbá a kezdeményezőkézség, a szervezőkézség, a leleményesség, az önel fogadás, továbbá az, hogy életüknek van célja, valamint, hogy céljaik eléréséért képesek a késleltetésre. Jellemző rájuk a felelősségtudat és az eredményesség. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.) A vizsgálatomban részt vett tűzoltókról elmondható még, hogy szociálisan toleránsak, empatikusak, segítőkészek és könnyörületesek. Úgy érzik, hogy segítőkész és támogató közösség veszi őket körül. (Erre utalnak a TCI Együttműködés karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.)

Jellemzi őket a hősiesség, meggyőző rámenősség és a hiszékenysége. (Erre utalnak az átlagnál magasabb értékek a TCI Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában és az átlagnál alacsonyabb értékek a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában.) Ezen kívül többnyire jó hangulattal, kedvességgel és makacssággal, valamint túlzott magabiztossággal is jellemezhetőek. (Erre utalnak az alacsony értékek a TCI Újdonságkeresés- és az alacsony értékek az Ártalomkerülés temperamentumfaktorában) Továbbá a természetes nyíltság, meleg közvetlenség, hagyománytisztelő, a pontosság és az autokratikusság. (Erre utalnak az átlagnál alacsonyabb értékek a TCI Újdonságkeresés- és az átlagnál magasabb értékek a Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában.)

Rendezett karaktertípussal jellemezhetőek, ennek megfelelően konzervatívok, konzisztensek, logikus okfejtés jellemzi őket és figyelnek a részletekre és a törvényre. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság- és Együttműködés karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek, és a TCI Transzcendencaiélmény karakterfaktorában elért alacsonyabb értékek.)

A tűzoltókkal kapcsolatban a vizsgálatom megerősítette, hogy nagyfokú unalomtűréssel rendelkeznek (Erre utalnak a BSSS Unalomfogékonyság alskáláján elért alacsony értékek.) Ezen kívül kutatásom során kiderült, hogy a tűzoltók magas reziliencia szinttel jellemezhetőek.

Felhasznált irodalom

- BÉKÉES V: A reziliencia-jelenség, avagy az ökológizálódó tudományok tanulságai egy ökológizált episztemológia számára o.n. www.phil-inst.hu/en/publications/2004_publ.html, letöltés ideje: 2009. november 6.
- DADERMANN, A.M., MEURLING, A.W., HALLMANN, J. (2001). Different personality patterns in non-socialised (juvenile delinquents) and socialised (air force pilot recruits) sensation seekers. *European Journal of Personality*, 15, 239-252.
- DERRINGER, J., KRUEGER, R.F., DICK, D.M., SACONNE, S., GRUCZA, R.A., AGRAWAL, A., LIN, P., ALMASY, L., EDENBERG, H.J., FOROUD, T., NURNBERGER, JI J.r., HESSELBROCK, V.M., KRAMER, J.R., KUPERMAN, S., PORJESZ, B., SCHUCKIT, M.A., BIERUT, L.J. Gene Environment Association Studies (GENEVA) Consortium. (2010). Predicting sensation seeking from dopamine genes. A candidate-system approach. *Psychological Science*, 21 (9), 1282-1290.
- FODOR LÁSZLÓ (2007). *Fejezetek a motivációkutatásból*. Budapest: Gondolat Kiadó
- GYÖNGYÖSINÉ KISS E (2010). Reziliencia autoimmun szisztémás kórképekben szenvedő betegeknél. A PTE ÁOK Pszichiátriai Intézete és a BTK Pszichológiai Intézete klinikai szakpszichológus szinten tartó konferenciája elektronikusan írott tananyaga, CD-ROM.
- HOYLE, R.H., STEPHENSON, M.T., PALMGREEN, P., LORCH, E.P., DONOHEW, L. (2002). Reliability and validity of scores on a brief measure of sensation seeking. *Personality and Individual Differences*, 32, 401-414.
- LANG, J.W.B., FRIES, S. (2006). A Revised 10-Item Version of the Achievement Motives Scale. *European Journal of Psychological Assessment*, 22(3) 216-224.
- NEILL, J.T., DIAS, K.L. (2001). Adventure education and resilience: the double-edged sword. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 1(2), 35-42.
- CLONINGER, C. R., SVRAKIC, D. M., PRZYBECK, T. R. (1993). A psychobiological model of temperament and character. *Archives of General Psychiatry*, 50, 975-990.
- RÓZSA SÁNDOR, KÁLLAI JÁNOS, OSVÁTH ANIKÓ, BÁNKI M. CSABA (2005). *Temperamentum és Karakter: Cloninger pszichobiológiai modellje A Cloninger-féle temperamentum és karakter kérdőív felhasználói kézikönyve*. Budapest: Medicina Könyvkiadó
- ZUCKERMAN, M. (1994). *Behavioral expressions and biosocial bases of sensation seeking*. University Press, Cambridge, UK

Gonda Zsuzsa

Pro Scientia Aranyérem, 2009

Szeged, 1984

Eötvös József Gimnázium 1053 Reáltanoda utca 7.
Károli Gáspár Református Egyetem
1146 Budapest, Dózsa György út 25–27.

tanulmányok

- 2009–2012: ELTE BTK – Nyelvtudományi Doktori Iskola, Alkalmazott nyelvészeti doktori program (PhD-ösztöndíjas hallgató)
- 2003–2009: ELTE BTK – magyar nyelv és irodalom szak
- 2003–2009: ELTE PPK – tanárképzés
- 2005–2009: ELTE BTK – alkalmazott nyelvészet szak
- 1999–2003: Varga Katalin Gimnázium, Szolnok

jelenlegi munkahely

Miskolci Egyetem, Egészségügyi Kar

tudományos fokozat

PhD

tudományos tevékenység

anyanyelv-pedagógia, az IKT alkalmazása az oktatásban információfeldolgozási stratégiák, digitális szöveg, eye tracking vizsgálat, a digitális szövegek olvasási mintázata

díjak, kitüntetések

- 2009: Az év publikációja díj 2008., ELTE BTK HÖK
- 2009: OTDK Tantárgy-pedagógiai Szekció, Anyanyelv-pedagógiai Tagozat, I. díj
- 2009: OTDK Tantárgy-pedagógiai Szekció, Pro Scientia Aranyérem Különdíj
- 2009: Pro Scientia Aranyérem
- 2008: Anyanyelv-tanítási ötletpályázat, Magyar Nyelvtudományi Társaság, hallgatói I. díj
- 2008: VIII. országos anyanyelv-tanítási verseny, Pannon Egyetem, Veszprém, I. helyezés

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 11

konferencia-előadások, poszterek száma: 24

legjelentősebb 5 publikáció

- *A szótárhasználati kompetencia elsajátítása és fejlesztése.* Anyanyelv-pedagógia 2009: 2.
~<http://www.anyyp.hu/cikkek.php?id=160>
- *A nyomtatott és a digitális szövegek megjelenítése az interaktív táblán.* Anyanyelv-pedagógia 2011: 1.
~<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=304>
- *A tanár kommunikáció jellegzetességei az IKT-osztályteremben.* In: Veszelszki Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok, szakmák nyelve. Éghajlat Könyvkiadó. Budapest. 2014: 371–381.
- *Az IKT alkalmazásának lehetőségei a magyartanárképzésben.* In: Dringó-Horváth Ida – N. Császi Ildikó (szerk.) Digitális tananyagok – Oktatásinformatikai kompetencia a tanárképzésben. Károli Gáspár Református Egyetem és L'Harmattan Kiadó. Budapest. 2014.
~http://www.kre.hu/ebook/dmdocuments/oktatasi_segedanyag/chap_4.html
- *Digitális szövegek olvasására jellemző stratégiák és mintázatok.* Magyar Nyelvőr 2014: 4. 439–450.

szabadidős tevékenységek

olvasás, főzés

Olasói ösvények az internetes szövegek rengetegében

Az előadás a digitális szövegek olvasása során alkalmazott kognitív műveleteket, olvasási stratégiákat és mintázatokat mutatja be empirikus vizsgálatok tanulságai alapján. Az olvasási folyamatot elsősorban az olvasó célja és a szöveg szerkezeti jellemzői határozzák meg (Gósy 2005, Golden 2009, Coiro–Kennedy 2011). Az olvasó célja a digitális szövegek értelmezésekor elsősorban az információkeresés, amely komplex kognitív műveletek végrehajtását igényli (keresés, kiválasztás, azonosítás, ellenőrzés, megosztás) (Bruce–Bishop 2002, Leu et. al 2010). A műveletekhez kapcsolódó, a szövegek értelmezéséhez szükséges, hatékony olvasási stratégiák a digitális szövegek esetében eltérnek a nyomtatott szövegek olvasásához szükséges stratégiáktól, hiszen a digitális szövegek multimedialisak, instabilak, dinamikusak és asszociatívan szerveződnek (Coiro–Dobler 2007, Dobler 2003, Zamfirache 2005). Az olvasási stratégiák a digitális szövegek értelmezésekor összekapcsolódnak a szövegen végrehajtott cselekvésekkel, amelyek segítségével az olvasó saját maga választhatja ki, hogy milyen sorrendben olvassa el az egyes szövegelemeket, létrehozva saját olvasói ösvényét (Landow 1992, Nelson 1992). Az olvasói ösvényen való közlekedés során speciális, a digitális szövegek értelmezésére jellemző olvasási mintázatok jönnek létre, amelyek meghatározása képernyőfelvételekkel és szemmozgásvizsgálógéppel (eye-tracking) lehetséges (Nielsen 2006, Steklács 2014). Az előadás hő térképek, vizualizált animációk és tekintetkövetéses (glazepot) térképek segítségével szemlélteti a középiskolás diákok virtuális környezetben zajló információfeldolgozási folyamatát.

Harsányi Szabolcs Gergő

Pro Scientia Aranyérem, 2005

Budapest, 1979

Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Pszichológiai Intézet
6722, Szeged, Egyetem u. 2.
tudommar@gmail.com

tanulmányok

- 2006–2009 ELTE-PPK, Pszichológiatudományi Doktori Iskola
- 2007–2009 SE-TSK, Sport szakpszichológus képzés
- 2001–2006 SZTE-BTK, Pszichológia szak

jelenlegi munkahely

Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Pszichológiai Intézet

tudományos fokozat

PhD (Pszichológiatudományok) 2014

tudományos tevékenység

SZTE-BTK, Pszichológiai Intézet, egyetemi tanársegéd

díjak, kitüntetések

- 2014 Kiváló TDK szervezői díj
- 2005 Pro Scientia Aranyérem

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 24

konferencia-előadások, posztterek száma: 31

legjelentősebb 5 publikáció

- Csanádi A., Harsányi Sz. G., Németh D. (2009): *Társas megismerés és munkamemória*. *Pszichológia*, 29, 2, 145-165.
- Csanádi, A., Harsányi Sz. G., Szabó É. (2009): *Lezárási Igény Kérdőív: A Need for Closure Scale magyar verziójának tesztelése egyetemista mintán*. *Alkalmazott pszichológia* 11, (1-2), 55-81.
- Harsányi Sz. G. (2011). *A lezárási igény vizsgálata sportolók körében*. *Kalokagathia* 2-4, 73-85.
- Park, M. S., Goodwin, R., Harsányi Sz. G., & Kim, J. (2011). *Macro-Level Factors & their Influence on Family Perceptions in Two Cultures*. *Psychological Research Records* 1, Nr. 2. 274-297.
- Szemes Á., Harsányi Sz. G. (2015). *Sportmotiváció és flow élmény vizsgálata társastáncosok körében*. *Magyar Sporttudományi Szemle* (1), 21-28.

szabadidős tevékenységek

vívás, gyerektutúigatás, Újpestnek szurkolás

A fiú, akinek szüksége volt a szorongásra

Bevezető

Jelen tanulmány bizonyos szempontból folytatása a két évvel ezelőtti Pro Scientia Aranyérmesek Konferenciáján bemutatott előadásomnak/tanulmányomnak (Harsányi, 2012). Ez is rövid esetismertetések tartalmaz, de itt a nem a családi történetekre hívom fel a figyelmet, hanem két sportolóval eddig végzett közös munkánkból emelek ki dióhéjban gondolatokat, mutatok be alkalmazott sportpszichológiai technikákat.

Az optimális arousal szint

Az, hogy egy adott versenyen/mérkőzésen milyen eredményt ér el egy sportoló, több tényezőtől függ. Jelen előadás kivonat a központi idegrendszeri aktivitás szintjének (a későbbiekben az elterjedtebb arousal szint kifejezést fogom használni) sportáganként/helyzetenként/sportolóként eltérő optimumára fókuszál két sportoló példáján keresztül. Ebben az esettanulmányban – mivel általános módszertanokról kevésbé beszélhetünk (Szokolszky, 2004) – néhány szakirodalmi megállapítást kísérek meg összekötni a gyakorlati sportpszichológiai munkával. A sportolók kiválasztása teljesen önkényes volt, szándékosan két ellenpólust választottam ki a fenti szempontból: egy sakkozót és egy evezőst, akik mindketten nemzetközi szinten, a legrangosabb versenyeken képviselik hazánkat.

Könnyen beláthatjuk, hogy szinte végtelen féle tényezőtől függ az, hogy egy adott sportoló hogyan teljesít egy megmérettetésen. Az biztos azonban (ahogyan ezt a kérdéskört mind a négy, az utóbbi bő évtizedben megjelent magyar nyelvű sportpszichológiai könyv is kiemeli [lásd: Budavári (2007); Faludy, Kárpáti és Kurimay (2012); Gyömbér és Kovács (2012) Lénárt (2002)], hogy központi jelentősége van annak, hogy a sportoló mennyire „felpörgetett” állapotban van az adott versenyen/mérkőzésen és mindez összefügg a teljesítményével.

Az arousal szint és az optimális teljesítmény közötti kapcsolatot fordított U alakú görbével jellemezhetjük, melyet klasszikusan Yerkes-Dodson törvényként találhatunk meg a szakirodalomban (ahogyan azt Urbán [2000] kiemeli). Ezt a megállapítást jobban cizellálva kifejezeten a sport esetében három tényezőre hívhatjuk fel a figyelmet (Budavári, 2006). Egyrészt különböznek a sportágak abból a szempontból, hogy mennyire igényelnek nagy mozgásos aktivitást/finom izommozgást és így más-más idegrendszeri állapot a legjobb. Így például a nagy mozgásos aktivitással járó sportágak (pl: úszás, evezés) magas arousal szintet követelnek meg. Normál motoros feladatoknál, mint például a vívás vagy a tenisz közepes aktivációs szintre van szükség, míg alacsonyra lövészeknél, vagy komoly kognitív igénybevételt

igénylő sportágnál, mint a sakk. Másodsorban – nem meglepő módon – az egyéni pszichológiai tényezők is szerepet játszanak ebben. Harmadrészt pedig a konkrét mérkőzés/verseny körülmények szintén fontos befolyásoló hatással bírnak erre az összefüggésre, hiszen nem mindegy, hogy a sportolónak egy olimpián vagy egy kevésbé fontos versenyen kell legjobbját adnia (Budavári, 2006).

Eset 1. – Evezős

Az első sportoló, akiről írok egy evezős. Ez a sportág a magas arousal szintet követeli meg – ahogy az evezősök mondják: „rajt előtt olyan állapotban kell lenned, hogy el tudd harapni az evezőt”. Egy futam néhány perces, egy versenyen (amennyiben egy versenyszámban indul a sportoló) általában egy, maximum két alkalommal kell evezni egy nap. Mindezek miatt ebben a rövid intervallumban kell csúcsformában lenni – akkor viszont ez nagyon fontos. A sportoló edzője szerint túlzottan izgul a versenyek előtt, szomatikus szorongása túl magas és fontos lenne, hogy ezt csökkentsük. A sportoló érezte magán, hogy izgul és ő is azt gondolta, csökkenteni kell az általános izgalmi szintjét. A sportpszichológiai tanácsadások alatt megismert gondolkodási stílusa alapján fontos neki a kiszámíthatóság, a biztos alapok és ez igaz az általános életvitelére is. Mindezek alapján a közös munkánk során megpróbáltunk olyan „rituálékot” kialakítani közösen, melyek már az adott futam előtti estétől kezdve fogódzót adnak neki – mikor mit kell tennie, mely zene vagy éppen motiváló szöveg hallgatása lehet a leghasznosabb a számára. Emellett megtanulta az autogén tréning nevű relaxációs technikát, mellyel az arousal szintjét csökkenheti – közelítheti az optimálishoz. Az optimális szint természetesen szubjektív, – és ahogy a bevezetőben is olvasható volt még versenyenként is változó lehet – mindezek tudatosítása szintén a sportpszichológiai tanácsadás részét képezi – illetve képezte az adott esetben is. Lévén kötött mozgássorú sportról van szó, a relaxációs technikát mentális tréninggel egészítettük ki, mely az adott (pályaszakaszonként némileg eltérő) mozgássorok begyakorlását és a különböző versenykörülmények elképzelését jelentette. Utóbbira pont a sportoló pszichológiai karaktere miatt volt szükség, ugyanis olyan típusú emberek esetében, mint ő, -- tehát akinek fontos a rendszeres életmód, kiszámíthatóság – a váratlan körülmények veszélyt jelenthetnek. Ilyen lehet például egy nem várt időjárás helyzet, mely esetében könnyebben kikölkenthető, ily módon hatványozottan szükségessé vált a különböző váratlan körülményekre való előzetes mentális felkészülés. Mindez úgy valósult meg, hogy minden találkozásunk alkalmával egy-egy váratlan körülményt fejben modelleztünk, így ilyen téren már egy stabilabb fogódzóval rendelkezett az evezős – már „ismerősebb” helyzetbe került amennyiben a nem várt helyzet előfordult. A sportoló edzőjével is konzultáltam rendszeres időközönként. Ajánlottam neki, hogy „stabil sziklaként” viselkedjen a sportoló mellett – melynek szerencsére az edző (aki nagyon nyitott a velem való közös munkára) tökéletesen meg tudott felelni, ha úgy tetszik jó karakter erre a feladatra. Visszatérve az optimális arousal szintre: érdekesség, hogy idővel a sportoló számára világos lett, hogy az izgulásra, szorongásra (amely szót itt köznapi és nem klinikai értelemben használok) bizonyos fókuszra van szüksége. Amennyiben ez nem jelentkezik a verseny előtt, nem éri el az optimális magas izgalmi szintet és nem teljesít elég jól.

Eset 2. – Sakkozó

Az előző eset ellenpéldájaként szándékosan választottam egy sakkozót. Tudni kell, hogy az ezen sportágat ilyen szinten űzők egy nagyobb torna során szinte minden nap játszanak, egy parti időtartama pedig az 1 órától akár 4-5 óráig terjedhet. Könnyű belátnunk, hogy emiatt a magas arousal szint nem kedvez a jó teljesítménynek, fontos hogy éber és nyugodt maradjon a sportoló hosszú időn keresztül. Ezen sportoló esetében a fő cél ennek az optimális állapotnak az elérése volt, így a fent már említett autogén tréning főleg a partik előtt vagy éppen azt megelőző napon segített ebben. Partik közben erre mérsékelt lehetőség van – mialatt a másik lépésére vár az ember nincs elég idő rá. Emellett a fent már szintén említett mentális tréning ugyancsak hasznos lehet a különböző helyszínekre való „felkészülésre”, így például arra, hogy egy rossz emlékű verseny helyéhez pozitív asszociációkat társítson a sportoló. Természetesen arra nem lehet használni, ami az első esetben említett kötött mozgásszerű sportágban lehet hasznosítható, hiszen sok ezer lehetőség közül, kifejezetten kreatív gondolkodással kell a legjobb lehetőséget kiválasztani. Az újszerű gondolatok megjelenésének kedvez az autogén tréning amellett, hogy javítja a koncentrációt és így a zavaró tényezők, körülmények kizárását.

Záró gondolatok

Jelen tanulmány célja leginkább az ismeretterjesztés volt, a sportpszichológusi munka egy aspektusába kíséreltem meg betekintést nyújtani két eset segítségével – a teljesség igénye nélkül. A két eset különbözik az optimális arousal szint tekintetében, de közös bennük, hogy két gyakran alkalmazott módszert lehetett náluk használni.

Felhasznált irodalom

- Budavári Á. (2006). A pszichológiai beavatkozás jelentősége az élsportolók felkészítésében. Sportorvosi Szemle 47(2-3), 129-141.
- Budavári Á. (2007). Sportpszichológia. Budapest: Medicina.
- Faludy V., Kárpáti R., és Kurimay T. (szerk) (2012). A sport pszichológiája. Budapest: Oriold és társai.
- Gyömbér N., és Kovács K. (2012). Fejben dől el. Budapest: Noran Libra.
- Harsányi Sz., G. (2013). A lány, aki megette testvérét: a családi történetek, elvárások hatása a személyiségre sportpszichológiai aspektusból In: Szóllósi László (szerk.) Pro Scientia Aranyérmesek XI. Konferenciája: Szeged, 2012. november 8-10.: előadások. Budapest: Pro Scientia Aranyérmesek Társasága, 50-54.
- Lénárt Á. (szerk.) (2002). Téthelyzetben. Budapest: Országos Sportegészségügyi Intézet.
- Szokolszky Á. (2004). Kutatómunka a pszichológiában. Budapest: Osiris Kiadó.
- Urbán (2000). Az érzelem és motiváció pszichológiája. In Oláh A. és Bugán A. (szerk.) Fejezetek a pszichológia alapterületeiből. Budapest: ELTE Eötvös. 157-183.

Tóthné Kälbli Katalin

Pro Scientia Aranyérem, 2003

Budapest, 1980

ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar
1097 Budapest, Ecseri út 3.
kalbli.katalin@barczi.elte.hu

tanulmányok

- 2003–2008: Semmelweis Egyetem, Nevelés- és Sporttudományi Doktori Iskola
- 2005–2008: Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar (TF), Kiegészítő testnevelő tanári szak
- 2003–2005: TF, Gyógytestnevelő tanári szak
- 2000–2004: TF, Röplabda szakadózói szak
- 1998–2003: TF, Humánkineziológia szak
- 1994–1998: Dózsa György Gimnázium, Budapest

jelenlegi munkahely

ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar,
Gyógypedagógiai Módszertani és Rehabilitációs Intézet

tudományos fokozat

PhD (Nevelés- és Sporttudomány)

tudományos tevékenység

kutatási területe a fogyatékos személyek sportja

díjak, kitüntetések

- 2003: OTDK I. helyezés
- 2003: Pro Scientia Aranyérem
- 2000: Fővárosi Önkormányzat „Élen a tanulásban, élen a sportban” kitüntető címének elnyerése
- 1998: Fővárosi Önkormányzat „Élen a tanulásban, élen a sportban” kitüntető címének elnyerése

ösztöndíjak, tanulmányutak:

- 2006–2007-es tanév: Predoktori ösztöndíj
- 2005. május 28. – június 4.: Nyári Egyetem (SummerSchool) Lengyelország, Piekna Góra
- 2004. szeptember: Anglia, I3PE Intensive Program – University College Worcester
- 2000–2001-es tanév: ERASMUS ösztöndíjas hallgató a Kölni Sportfőiskolán (Deutsche Sporthochschule Köln)

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 25

konferencia-előadások, poszterek száma: 41

legjelentősebb 5 publikáció

- Kälbli K. (2007): *Fogyatékos személyek és a sport*. In.: Dorogi László, Bognár József (szerk.) (2007): Bevezetés a fogyatékos emberek sportjába. Magyar Testnevelési Egyetem Támogatók Köre Alapítvány, Budapest, 35–51.o.
- Kälbli K., Gita Sz., Osváth P. (2008): Similarities and differences at Summer Olympic and Paralympic Games. "Numbers" under the magnifying glass. European Bullentin of Adapted Physical Activity. (Electronic journal) Vol. 7. Issue 1.
- Gita Sz., Bognár J., Kälbli K., Dorogi L. (2008): Comparativestudy on inclusive and special education curricula in Hungary. *Physical Education and Sport. Journal of Physical Activity Sciences. Physical Education and Sport*, 52, 16 – 22.
- Kälbli K., Dorogi L. (2009): *Fogyatékos személyek és a sport*. In.: Szatmári Zoltán (szerk.) (2009): Sport, Életmód, Egészség. Akadémiai Kézikönyvek. Akadémiai Kiadó, 760–780.o
- Tóthné Kälbli Katalin (2013): *Az olimpiai és a paralimpiai játékok összehasonlító elemzése különös tekintettel a 2012. évi londoni játékokra*. Magyar Sporttudományi Szemle. 14. évfolyam 53. szám 2013/1. 45–51.o

szabadidős tevékenységek: sport

Egyenlő esélyek? Fogyatékos sportolók az olimpián, ép sportolók a paralimpián

Bevezetés

A fogyatékoság fogalma az elmúlt évszázadban számos változáson ment keresztül. Míg az 1980-as években a károsodás, fogyatékoság, rokkantság három, egymásra épülő, egyre súlyosbodó társadalmi és egyéni hátrányokat okozó fokozatrendszerét különböztette meg az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organisation, WHO), ma már a társadalmi felelősségvállalásra utalva úgy tartják, hogy nem az állapot, hanem a közeg tesz valakit fogyatékosná (Czeplédy, 2002; Kálmán és Könczei, 2002; Kullmann, 2012). A WHO az 1990-es évek végén egy új bio – pszicho – szociális modellt alkotott meg, egy új osztályozási rendszert alakított ki „Funkcióképesség, fogyatékoság és egészség nemzetközi osztályozása” (FNO) néven. Ezen új koncepció értelmében a fogyatékoság nem kizárólagosan az egyén megváltozott egészségi állapotának következménye, hanem a megváltozott egészségi állapotú ember és környezete kölcsönhatásának eredményeként jön létre (Kullmann, 2012). A funkcióképességünkre tehát egyéni és társadalmi tényezők (és ezek kölcsönhatásai) egyaránt hatással vannak.

A fenti új szemléletmód –bár nem tudatos folyamatként- az élsportra is hatást gyakorol. Az orvostudomány és a segédeszközgyártás (pl.: végtaghiányos személyek számára gyártott protézisek) folyamatos fejlődése, az emberjogi mozgalmak hatására folyamatosan javuló társadalmi befogadás újabb és újabb kérdéseket és dilemmákat vetnek fel az élsport területén. Ezt bizonyítja Oscar Pistorius esete, aki dupla lábszár amputált sportolóként 2012-ben a dél-afrikai 4x400m-es férfi váltófutó csapatának tagja volt a Londoni Olimpián. Londoni Olimpiai szereplését megelőzően azonban a Pekingi Olimpiáról ki akarták zárni arra a biomechanikai vizsgálati eredményre hivatkozva, hogy műlábaiból előnye származik a többi sportolóval szemben. Bár fellebbezése után a Nemzetközi Atlétikai Szövetségtől (International Association of Athletics Federations, IAAF) megkapta az engedélyt a Pekingi Olimpián való részvételre, végül nem sikerült magát kvalifikálnia a játékokra (Carwyn és Cassie, 2009; HLST Learning Legacies, 2010). Nem ő volt azonban a történelem folyamán az egyetlen sportoló, aki érzékszervi- illetve mozgató szervrendszeri károsodással vett részt a világ legnívósabb sporteseményén, az olimpiai játékokon. A mozgáskorlátozott (paraplég) személyeknek 1960-óta van lehetőségük a az olimpiával azonos rangú sporteseményen, a Paralimpián való részvételre. A paralimpián napjainkban már nem csak a paraplég mozgáskorlátozott személyek, hanem más mozgató szervrendszeri károsodott, ill. a látássérült és a 70 alatti Intelligencia Quotienssel (IQ) rendelkező tanulásban- és értelmileg akadályozott sportolók is versenyezhetnek. A siket sportolók számára az olimpiához hasonlóan 4 éves ciklusokban

megrendezett siketlimpián való részvétel lehetősége áll fenn (Tóthné, 2012; Tóthné 2013). Mindezen lehetőségek ellenére mégis számos sportoló dönt úgy, hogy ép társai között is megméretteti magát.

Tanulmányunk célja azoknak a sportolóknak a bemutatása, akik érzékszervi- (látás vagy hallás) illetve mozgató szervrendszeri károsodással vettek részt az újkori olimpiai játékokon. Célunk továbbá annak a feltérképezése, hogy melyik az a károsodási típus, amely az integrált – ép személyekkel történő közös, egyazon eseménytípuson belüli - versenyzést leginkább lehetővé teszi.

Módszerek

Sporttörténeti kutatásunkhoz a dokumentumelemzés módszerét választottuk. A csekély számú tudományos jellegű forrásanyag okán internetes forrásokon, illetve a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (International Olympic Committee, IOC), a Nemzetközi Paralimpiai Bizottság (International Paralympic Committee, IPC) és a Siket Személyek Sportjának Nemzetközi Bizottsága (International Committee of Sports for the Deaf, ICSD) adatbázisain keresztül kutattuk fel azokat az érzékszervi és mozgató szervrendszeri károsodott sportolókat, akik részt vettek valamelyik újkori olimpiai játékokon. A sportolókról a forrásanyagok alapján további információkat gyűjtöttünk és elemeztünk, melyek nemzetiségükre, sérültségükre, sportpályafutásukra vonatkoztak.

Eredmények

A nyári olimpiák történetében a 27 megrendezett nyári játékokból 21 alkalommal találtunk adatot arra nézve, hogy versenyeztek érzékszervi és/vagy mozgásszervi károsodott sportolók, szám szerint 36 ilyen sportolót találtunk (26 férfi és 10 nő) a fellelhető irodalmi források alapján. A sportolók 17 országot képviseltek. A legtöbb sportoló (8 fő) az USA versenyzője volt, akit hazánk követ a sorban 6 sportolóval. Dél-Afrika és Olaszország 3-3, Nagy Britannia, Ausztrália és Új-Zéland 2-2 érzékszervi és/vagy mozgáskárosodott sportolót indított a nyári olimpiák versenyein. További 10 országot 1-1 sportoló képviselt. A károsodások tekintetében a hallásszervi károsodott sportolók jelentek meg leggyakrabban az olimpiai játékokon, (17 ilyen sportolót találtunk), őket a mozgató szervrendszeri károsodott sportolók követik 14 fővel. Összesen mindössze 5 olyan sportoló vett részt a z újkori nyári olimpiákon, akinek látószerve károsodott. A sportolók 17 különböző sportágban versenyeztek az olimpián, ahol 50%-uk érmet szerzett. A 36 sportoló közül 14 olyan sportoló volt, aki nemcsak az olimpián, hanem a paralimpián/siketlimpián is részt vett, ahol kivétel nélkül érmet szereztek. Az elmúlt 3 olimpián megnőtt azoknak a sportolóknak a száma, akik érzékszervi vagy mozgató szervrendszeri károsodással az olimpia keretein belül, integráltan vállalták a megmérettetést. A 2004-es olimpián 8 (2 látássérült, 6 hallássérült), 2008-ban 10 (2 mozgatószervi károsodott, 2 látássérült, 6 hallássérült), 2012-ben pedig 6 (2 mozgatószervi károsodott, 1 látássérült, 3 hallássérült) sportolót találtunk. A számok tehát azt mutatják, hogy a hallássérült sportolók számára biztosított leginkább a lehetőség az integrált versenyzésre.

Jelen tanulmányban a területi korlátok okán nem áll módunkban mind a 36 sportolót bemutatni, így az alábbiakban a bizonyos szempontok alapján kiválasztott, „leg”-ek bemutatására vállalkozunk.

A legelső adat a 1904-es St. Louisi Olimpiáról származik, amikor George Eyser, egy Németországból az Amerikai Egyesült Államokba emigrált tornász szerepelt a játékokon (Gallo, 2008). Eyser vonatbaleset következtében veszítette el az egyik lábát, így fa lábbal versenyzett. Ez azonban nem befolyásolta eredményességét, hiszen 6 érmet nyert, amiből 3 arany volt (Burchell és Mtsai, 2008).

A legelső magyar mozgató szervrendszeri károsodott sportoló a nyári olimpiák történetében Halassy Olivér volt, aki gyerekkori villamosbaleset következtében veszítette el a lábát. 3 olimpián (1928, 1932, 1936) vett részt, két arany és egy ezüstérmet nyert a vízilabda csapat tagjaként. Úszóként is versenyzett, érmet azonban nem szerzett.

A legelső női mozgáskorlátozott sportoló az olimpiák történetében Lis Hartel, dán díjlovagló volt. Gyermekbénulás következtében térdtől lefelé lebénult, ezért a lóra való fel- és leszálláshoz segítségre volt szüksége. 1952-ben és 1956-ban is ezüstérmet szerzett az olimpián. Dániában a terápiás lovaglás elterjedésében kiemelkedő szerepet játszott.

A legelső mozgáskorlátozott sportoló a történelem során, aki olimpián és paralimpián is részt vett; Neroli Fairhall, új-zélandi íjásznő. Motorbaleset következtében deréktől lefelé lebénult, így atléta karrierjének vége lett. 1972-ben atlétaként volt a paralimpián, majd 1980-ban már íjászként aranyérmet nyert. Az íjászat szabályai nem írják elő az olimpián, hogy milyen testhelyzetből kell a lövést végrehajtani, így 1984-ben már nem a paralimpián, hanem az olimpián szerepelt és a 35. helyen végzett. 1988-ban és 2000-ben ismét a paralimpián versenyzett.

A legelső sportoló, aki olimpián és siketlimpián is nyert érmet Jeffrey Float, az Amerikai Egyesült Államok versenyzője. 13 hónapos kora óta hallássérült agyhártyagyulladás következtében. 1977-ben 10 aranyérmet szerzett a siketlimpián. 1984-ben 4X200 méteres gyorsúszás váltóban aranyérmet szerzett. Az USA csapatának kapitánya volt.

A legtöbb olimpián résztvevő és a legtöbb olimpiai érmet nyert sportoló Újlaky-Rejtő Ildikó, magyar vívónő, aki siket volt, így edzője papírra írva kommunikált vele. 1960-1976-ig 5 olimpián vett részt, melyek során 2 arany, 2 ezüst és 2 bronzérmet szerzett.

A legsikeresebb magyar látássérült sportoló Darnyi Tamás, úszó. Baleset következtében 15 évesen az egyik szemére megvakult. 1984-ben és 1988-ban is részt vett az olimpián, összesen 4 aranyérmet nyert.

A legtöbb siketlimpiai érmet nyert sportoló, aki az olimpiai játékokon is indult, Terence Parkin, dél-afrikai úszó. Hallássérült. Olimpiai ezüstérmes. 2000-ben és 2004-ben is részt vett az Olimpián. 2000-ben ezüstérmes lett Gyurta Dániel mögött a 200 m mellúszás számában. 5 siketlimpián indult, ahol 29 arany, 2 ezüst és 1 bronzérmet nyert.

A paralimpiai szereplését legfiatalabban megkezdő sportoló Natalia Partyka, lengyel asztaliteniszező nő. 11 éves volt, amikor először paralimpián indult 2000-ben. Jobb alkar nélkül született. 7 évesen kezdett asztaliteniszezni. 2008-ban és 2012-ben is részt vett az olimpián és a paralimpián is.

Legelső (és az egyetlen) sportoló, aki ugyanabban az évben az olimpián és a paralimpián is a nemzeti zászlót vitte Natalie du Toit, dél-afrikai hosszútávúszó. Motorbaleset következtében amputálták az egyik lábát. 3 paralimpián indult, ahol 13 arany és 2 ezüstérmet nyert. 2008-ban ő vitte az olimpián és a paralimpián is dél-afrikai zászlót.

Legelső „ép” sportoló, aki az olimpián és paralimpián is érmet szerzett Craig McLean, skót kerékpáros. 2000-ben és 2004-ben részt vett az olimpián, ahol 2000-ben ezüstérmet szerzett. 2012-ben aranyérmet szerzett a paralimpián Anthony Kappes „guid”-jaként. (A paralimpián a tandemkerékpár versenyszámában a vak személyek egy látó személy segítségével, „vezetésével” versenyeznek. Helyezés esetén a „guid” is érmet kap.)

Nem Craig McClain volt azonban az első olyan sportoló, aki olimpián és paralimpián is szerzett érmet. A történeti források alapján 3 olyan olimpikont találtunk, aki sikeres olimpiai szereplését követően baleset ill. betegség következtében mozgató szervrendszeri károsodást szerzett. Ők az alábbiak.

Szekeres Pál magyar vívó. Az 1988-as olimpián csapatban bronzérmet szerzett. 1991-ben buszbalesetet szenvedett, deréktól lefelé lebénult. Kerekesszékes vívóként 1992-2012-ig minden (6) paralimpián ott volt, összesen 3 arany és 3 bronzérmet szerzett. Ő az első olyan sportoló a történelem folyamán, aki olimpiai és paralimpiai éremmel is büszkélkedhet.

Orazio Fagore olasz gyorskorcsolyázó. 1988-ban, 1992-ben és 1994-ben is részt vett az olimpián, ahol 1988-ban és 1994-ben csapatban aranyérmet nyert. 1997-ben motorbalesetet szenvedett, ezért amputálták a jobb lábát. 2006-ban és 2010-ben jégkorong sportágban indult a paralimpián, az éremszerzés azonban nem sikerült az olasz csapatnak.

Ilke Wyludda német diszkoszvető nő. 1992-ben, 1996-ban és 2000-ben versenyzett az Olimpián, 1992-ben aranyérmes lett. Szepszis következtében amputálták az egyik lábát 2011-ben, 41 évesen. A 2012-es Londoni Paralimpián diszkoszvetésben versenyzett, érmet azonban nem szerzett.

Összegzés

Történeti kutatásunk eredményeként megállapíthatjuk, hogy az újkori olimpiák története során számos (az irodalmi adatok alapján 36 ilyen sportolót találtunk) érzékszervi- (látás vagy hallás) illetve mozgató szervrendszeri károsodással rendelkező sportoló versenyzett ép társai ellen az olimpiai játékok keretein belül. Ezen sportolók száma a történelem folyamán növekvő tendenciát mutat. A fogyatékossgal kapcsolatos szemléletváltozás tehát a sportban is megjelenik. A hiányosság helyett a képességekre koncentrálna egyre több érzékszervi és mozgató szervrendszeri károsodott sportolónak adatik meg a lehetőség, hogy az olimpián versenyezzen. Az élsportban megjelenő integráció számos dilemmát vet fel. Az olimpiai játékokkal kapcsolatban a siket résztvevők számának növekedése hatására felmerülhet az akadálymentesítés igénye (pl.: rajt jelzése fényvel egy futó/úszóversenyen). A paralimpiai szerepléssel kapcsolatban felmerülhet a kérdés, hogy van-e helye a paralimpiai/siketlimpiai mozgalomban azoknak a sportolóknak, akik az olimpiai kvótát is meg tudják szerezni? A fogyatékos személyek olimpia szereplése is vethet fel kérdéseket. A gyógyászati segédeszközök (pl.: művégtagok) fejlődése és versenysportban való használata előnyhöz juttatja-e a segédeszközt viselő sportolókat? Mindezen kérdések felmerülésére az élsport területén számítani kell, melyek kapcsán a fogyatékos személyek sportjának újabb, hiányt pótló kutatási területei körvonalazódnak.

Felhasznált irodalom

- Burchell A.; Jarvis P.; Legg D.; Sainsbury T. (2008): The Athletic Ability Debate: Have We Reached the "Tipping Point" A historical overview of athletes with a disability who have competed in the Olympic Games. <http://theinclusionclub.com/episodes/paralympians/>
- Carwyn J., Cassie W. (2009): Defining advantage and athletic performance: The case of Oscar Pistorius. *European Journal of Sport Science*, 9: 2. 125-131.
- Czeglédy K. (2002): A sportolók mozgásszervi rehabilitációja. Országos Sportegészségügyi Intézet, Budapest, 2002
- Donalda K. Ammons (2008) Deaf Sports & Deaflympics. International Olympic Committee. <https://www.jfd.or.jp/deaflympics/resources/presrep-e.pdf> Letöltés ideje: 2014.12.02.
- Gallov Rezső (2008): Olimpiai kezdetei, botránnyai, furcsaságai, terroristái, főurai és a Kínaiak Peking előtt. Magyar Edzők Társasága. Reálszisztéma Dabasi nyomda Zrt. p. 351.
- HLST Learning Legacies (2010): Discussion Starter. Oscar Pistorius v the IAAF. <https://radar.brookes.ac.uk/radar/file/2ddcebb6-fe69-f323-39ed-329534f057e5/1/DS%201%20Oscar%20Pistorius.doc>
- International Committee of Sports for the Deaf, ICSD: <http://www.deaflympics.com/>
- International Olympic Committee, IOC: <http://www.olympic.org/>
- International Paralympic Committee, IPC: <http://www.olympic.org/>
- Kálmán Zs., Könczei Gy. (2002): A Taigetosztól az esélyegyenlőségig. Osiris, Budapest
- Kullmann L. (2012): A modern rehabilitációs szemléletet tükröző egyéni állapotfelmérő módszer, A funkcióképesség, fogyatékoság és egészség nemzetközi osztályozása (FNO) elméleti és gyakorlati alkalmazásának tapasztalatai. A módszer alkalmazási lehetőségei a mozgássérült emberek rehabilitációjában. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar. Budapest
- Robert Traynor (2012): Hearing impaired Olympic Athletes – True Champions!Hearing International. *Hearing Health and technology matters*. <http://hearinghealthmatters.org/hearinginternational/2012/hearing-impaired/> Letöltés ideje: 2014.10.02.
- Topend Sports - the Ultimate Sport & Science Resource: Disabled Olympic Participants Forrás: <http://www.topendsports.com/events/summer/highlights/disabled.htm>. Letöltés ideje: 2014.10.05.
- Tóthné Kálbli K. (2013): Fogyatékos emberek olimpiái. In.: Szöllősi László (szerk.): *Pro Scientia Aranyérmesek XI. Konferenciája*, 2012. november 8-10., Szeged, Előadások. Pro Scienti Aranyérmesek társasága, Budapest, 145-149.o
- Tóthné Kálbli Katalin (2013): Az olimpiai és a paralimpiai játékok összehasonlító elemzése különös tekintettel a 2012. évi londoni játékokra. *Magyar Sporttudományi Szemle*. 14: 53. 45-51.o http://www.sporttudomany.hu/kiadvanyok/pdf/MSSZ_201301.pdf

Informatika és irodalom szekció

Kása Richárd

Pro Scientia Aranyérem, 2007

Medgyesegyháza, 1982

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kutatóközpont / PSZK
1149 Budapest, Buzogány utca 10-12.
richard.kasa@gmail.com, 30/471 22 97

tanulmányok

- 2007–2010: Miskolci Egyetem Vállalkozáselmélet és Gyakorlat Doktori Iskola
- 2002–2007: Miskolci Egyetem - Gazdaságtudományi Kar
- 1998–2002: Jankó János Gimnázium, Tótkomlós

jelenlegi munkahely

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kutatóközpont, PSZK

tudományos fokozat

PhD

tudományos tevékenység

- Folyamatszervezési módszerek alkalmazása szolgáltató vállalatoknál
- Mesterséges intelligencián alapuló módszerek statisztikai és menedzsment, döntéstámogatási alkalmazása
- Web-2 eszközök alkalmazásának hatásai a csoportos döntéshozatalban és a tömeges együttműködés és tudásmegosztás kérdései

díjak, kitüntetések

- 2014: Publikációs Díj, (BGF)
- 2008: Harsányi István Ösztöndíj
- 2007: Magyar Szabadalmi Hivatal kitüntetett elismerése
- 2007: Pro Scientia Aranyérem

ösztöndíjak, tanulmányutak

2006–2007: Ecole de Management de Normandie

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 4

konferencia-előadások, poszterek száma: 16

legjelentősebb 5 publikáció

- Heidrich, B., Kása, R., & Sándorné Kriszt, É. (2015). Behálózva, avagy a web-alapú technológiák csoportos együttműködésre gyakorolt hatásának kvantitatív mérése. Statisztikai Szemle, 93(4), 319–352.
- Heidrich, B., Kása, R., Shu, W., & Chandler, N. (2015). Worlds Apart But Not Alone- How Wiki-Technologies Influence Productivity and Decision-making in Student Groups. Decision Sciences Journal of Innovative Education, 13(2), 221–246.
- Kása, R., & Guban, A. (2015). Business Process Amelioration Methods, Techniques, and Their Service Orientation: A Review of Literature. In G. Vastag (Ed.), Research in the Decision Sciences for Global Business (pp. 219–238). Upper Saddle River, NJ, USA: Pearson.
- Losonci, D., Jenei, I., Heidrich, B., & Kása, R. (2015). A modern termelési koncepciók és a szervezeti kultúra kapcsolata. Vezetéstudomány, 46(1), 47–58
- Kása, R. (2015). Approximating innovation potential with neurofuzzy robust model. Investigaciones Europeas de Dirección y Economía de La Empresa, 21(1), 35–46.

szabadidős tevékenységek

fotó, bicikli, túrázás

Üzleti folyamatrendszerek entrópiája*

1. Bevezetés

A gazdasági rendszerek belső működését a benne található folyamatok határozzák meg. A folyamatrendszer leírására több megoldás létezik, ezen belül is a legjobb modelleket a fluidum alapú megközelítések adják (Kása, Guban, Guban, Hua Nam, & Molnár, 2014). Egy ilyen típusú modellben jól definiált fluidum áramok, streamek és csomópontok (node-ok) találhatóak (részletesen lásd: Guban & Kása, 2013, 2014a, 2014b; Hua Nam & Guban, 2014). Az áramló fluidumok elsődlegesen a csomópontokban transzformálódnak, de az áramlás során is előfordulhatnak „élmenti” transzformációk – amelyeket a modellben egy virtuális node-dal helyettesíthetünk.

Termodinamikai értelemben egy zárt rendszer mindig az egyensúlyi állapotát igyekszik felvenni. Ez az állapot az adott körülmények között a legnagyobb rendezetlenséggel rendelkezik, vagyis ekkor a legnagyobb az entrópiája. Ez az egyensúlyi állapot rendelkezik a legnagyobb bekövetkezési valószínűséggel tehát egy rendszer rendezetlenségével inverz a rendszer állapot valószínűsége. Egy egyensúlyi állapotban, vagy annak közelében lévő rendszer alacsony információmennyiséggel rendelkezik (lényegében sokat tudunk róla). (Stonier, 1990)

Ahhoz hogy egy gazdasági rendszert egy rendezettebb állapotba juttassunk munkavégzés mellett információt is juttathatunk felé. Tételezzük fel, hogy egy gazdasági rendszer folyamatain keresztül úgy működik, hogy közben csak a minimális munkát fektetjük be a működtetésébe. Ekkor lényegében az egyensúlyi állapot közelében működik a rendszer, azaz nagy entrópiával rendelkezik és rendezetlen.

Amennyiben azt szeretnénk elérni, hogy a rendszer rendezetten (hatékonyan) működjön, energiát (azaz információt) kell a rendszerbe juttatni. A rendszer rendezettsége a közölt információmennyiségével azonos irányban változik. Ebben a cikkben ennek a rendezettségnek, a folyamatokkal való kapcsolatának és az entrópiának az összefüggését vizsgáljuk meg.

Az áttekinthetőség érdekében két gyakran használt fogalom meghatározását adjuk meg.

Fluidumáram rendszere (Fluid flow system, FFSy): egy gazdasági szervezet dinamikus tevékenységeinek a vizsgálat tárgyát képező véges sok elemét, objektumát a *Fluidum áram rendszernek* nevezzük és *FFSy*-vel jelöljük. Röviden – amennyiben nem okoz félreértést – a *rendszer* elnevezést fogjuk használni erre a fogalomra.

*társszerző: Dr. Guban Ákos, főiskolai tanár
Budapesti Gazdasági Főiskola - Pénzügyi és Számviteli Kar

A vizsgálandó rendszer nem önmagában, hanem egy környezetben belül létezik, és ezek kölcsönösen hatnak egymásra. Ezeket a hatásokat a vizsgálat során nem hagyhatjuk figyelmen kívül, ezért fontos, hogy meghatározzuk mit is értünk környezet alatt a fluidum áramlás vizsgálata során.

Fluidum áram rendszer környezete (Fluidum flow environment, FFE): azon elemek, objektumok halmaza, mely közvetlen kapcsolatban van a fluidumáram rendszer legalább egy elemével.

Az alábbi fogalmakat nem definiáljuk, jelentésüket minden olyan objektum felveheti, mely teljesíti a fogalomhoz tartozó tulajdonságokat. Az alábbiakban csak körülírjuk az alapfogalmakat. A rendszer dinamikus, a fogalmak definíciója minden esetben egy $t = t_0$ időpontra vonatkozik.

Fluidum (F): az áramlásban résztvevő materiális vagy immateriális (esetleg transzcendentális) jóság. A fluidum az áramlás során egy egyértelmű valós értékkel rendelkezik, amit súlynak fogjuk hívni, $w(f) \in \mathbb{R}$ ~~$w(f) \in \mathbb{R}$~~ . (Ez a súly utalhat a fluidum természetes kiterjedésének (ha van ilyen) mértékére, mennyiségére, prioritására, stb.)

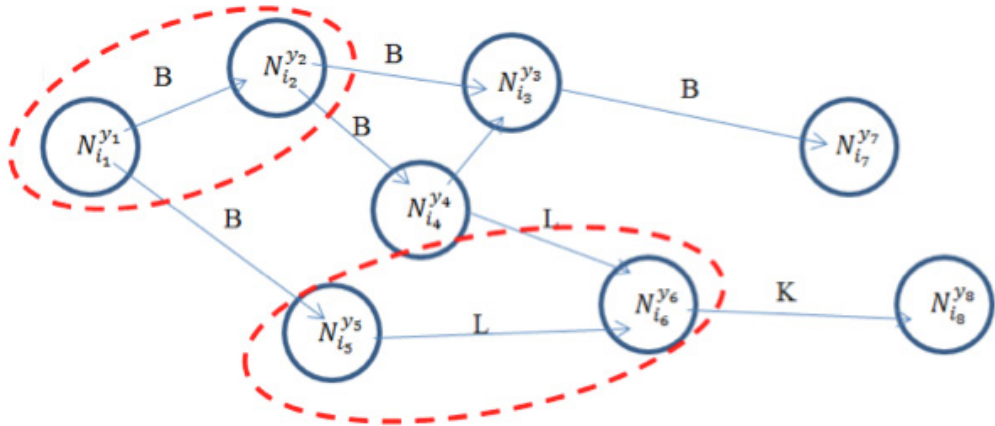
2. Az információ hatása egy fluidumáram alapú gazdasági rendszerre

Mint a bevezetésben már jeleztük, egy vizsgált gazdasági rendszert szeretnénk egy rendezett állapotba juttatni és tartani. Ez csak úgy valósítható meg, ha az entrópiáját csökkentjük azáltal, hogy információt közlünk vele.

Mit jelent egy fluidumáram alapú rendszer esetében az információközlés? A fluidum egy általánosított információ – mint például a bizonylat, az alapanyag, az alkatrész, a levelezés, a termék, az energia, az emisszió, a HR, de maga az információ is, stb. – amely csak abból a szempontból érdekes a folyamrendszerben, hogy milyen mértékben segíti a gazdasági rendszert rendezett állapotba juttatni, vagy tartani. Emiatt a fluidum fizikai tulajdonságai a vizsgálat szempontjából teljesen lényegtelenek, az egyetlen ami lényeges, hogy milyen mértékben járul hozzá a rendezettséghez.

A fluidum valójában információnak is tekinthető. Mint azt tudjuk, inverzként viselkedik az információ és az entrópia (Dehmer & Mowshowitz, 2011), tehát, ha információelméleti oldalról vizsgálunk egy működő rendszert – mint fluidum áram rendszert – akkor a rendszerrel közölt fluidum entrópia csökkentő hatással rendelkezik (Crane, Zhou, Sun, Lin, & Schneider, 2014). Bár nem ilyen egyszerű a dolog, mivel nem feltétlen az általunk elvárt rendezettség irányába fog mutatni. Sőt még összetettebb a dolog, ha arra gondolunk, hogy rendszer felé közölt fluidumok (fluidum rendszer) nemcsak egy típusal rendelkeznek (e-mail, csavar, stb.) hanem mennyiséggel is, sőt a többi fluidummal is rendelkezik kapcsolatokkal, és időbeli szerkezettel. Ez nagymértékben bonyolítja a vizsgálatot. Épp ezért nem tekinthető egy adott időpillanatban közölt fluidumok egyedi információmennyiségének összege a rendszer számára az adott pillanatban beérkező információmennyiségeként. (Például: beérkezik egy konténernyi hiányzó, kényes és drága alkatrész (első fluidum), melyből a felére most szükség is van, de mi történik akkor, ha a raktárkapacitás (második fluidum) csak a negyede a beérkezett

alkatrésznek. Belátható, hogy a két együttes fluidum (információ) több információmennyiséget hordoz, mint külön-külön. Természetesen, alkotható olyan példa is, amelyben az együttes információ mennyiség kevesebb, mint a kettő információmennyiségének összege (redundancia esetében).

1. ábra: Fluidumáramrendszer sematikus rajza

2.1. Fluidumrendszer entrópiája

Az előzőekben leírtak alapján a rendszerrel kölcsönhatásba lépő fluidumokat is rendszerben – és fontos megjegyezni, dinamikus rendszerben – kell vizsgálni.

Megállapíthatjuk, egy vizsgált gazdasági rendszer rendezett – elvárt – állapotba juttatásához szükséges információmennyiségének meg kell egyeznie a rendszer entrópiájának csökkenésével. Feltételezzük, hogy a fluidumok biztosítják az optimalizációs célt. Ebből az is következik, nincs szükségünk a rendszer egyensúlyi illetve rendezett állapotbeli entrópiájára csak a kettő közötti eltérésre. Ennek ellenére nem vehetjük nullának a jelenlegi egyensúlyi állapot entrópiáját, mivel a rendszerbe bekerülő fluidumrendszer (a rendszerbe bekerülő fluidumok halmaza) megváltoztathatja az egyensúlyi állapotot és ennek entrópiáját. Ebből már az is látszik, hogy olyan fluidumrendszert kell a gazdasági rendszerünkkel közölni, amely az egyensúlyi állapot entrópiáját csökkenti (vagy legalább nem növeli). Hasonlóan az élőszervezetekhez (Schrödinger: *What is life?*, 1944) a gazdasági rendszerek is „negatív entrópiával táplálkoznak”, azaz a környezetéből dinamikusan és rendszeresen megpróbálják entrópiát „elszívni”.

A Boltzman-Schrödinger egyenlet következményeként (Lin, 2014), valamint abból a feltevésből, hogy a rendezettség és az információmennyiség (I) lineáris kapcsolatban áll a két jellemző entrópia (S) közötti kapcsolatot a következő egyszerű összefüggésbe foglalható össze:

$$I = I_0 e^{-\frac{S}{k}} \quad (1)$$

ahol I_0 a rendszer információs állandója zéro entrópia mellett. Az $\frac{I_0}{I}$ hányados pedig $]0; 1]$ intervallumba eső érték, mely tekinthető a rendszer állapot I információhoz kapcsolódó valószínűségnek. A további vizsgálatok egyszerűsítése érdekében a $k = \frac{1}{\ln 2}$.

2.2. Hogyan hat a gazdasági rendszer entrópiájára egy beérkező fluidumrendszer?

A fentiek alapján azt kell vizsgálnunk, hogyan kell összeállítani egy gazdasági folyamatrendszerhez olyan dinamikus bemenő fluidumrendszert, mely olyan mértékben csökkenti a rendszer belső entrópiáját, hogy a rendszer problémamentesen tudjon működni. Tekintsünk egy működési időintervallumot $T = [t_0; t_1]$!

Legyen

$$Q = (N_{i_1}^{y_1}, N_{i_2}^{y_2}, N_{i_3}^{y_3}, \dots, N_{i_{l-1}}^{y_{l-1}}, N_{i_l}^{y_l}) \quad (2)$$

node-ok egy rendezett sorozata, és

$$FFSe_f(Q) = \left((f, N_{i_1}^{y_1}, N_{i_2}^{y_2}), (f, N_{i_2}^{y_2}, N_{i_3}^{y_3}), \dots, (f, N_{i_{l-1}}^{y_{l-1}}, N_{i_l}^{y_l}) \right) \quad (3)$$

fluidum áram szekvencia. Legyen

$$(FFSe_{f_1}(Q_1), FFSe_{f_2}(Q_2), \dots, FFSe_{f_k}(Q_k)) \quad (4)$$

fluidum áram szekvenciák egy rendezett sorozata. Az ebből felépülő

$$FT_{f_1 f_2 \dots f_k}(Q_1, Q_2, \dots, Q_k) = (FFSe_{f_1}(Q_1), FFSe_{f_2}(Q_2), \dots, FFSe_{f_k}(Q_k)) \quad (5)$$

fluidum stream lesz a gazdasági rendszerünk fluidumárama.

Továbbá tételezzük fel a fluidum stream a vizsgált időintervallumban nem változik. Rendelkezzék a rendszerünk S_0 entrópiával. A megfelelő működéshez – azaz a megfelelő rendezettséghez – az adott T intervallumban az $S(t)$ entrópia függvény tartozik. Legyen a bemenő fluidum függvény: $F(t) \subset \{(f; v) | f: \text{fluidum típusa}; v: \text{mennyisége}\}$ (Á. Gubán & Kása, 2013). Mint látható egy halmazfüggvényt kapunk egy $\tau \in T$ időpontban. (Megjegyzés: gazdasági rendszerek esetében ez a halmaz, diszkrét és véges, a vizsgálatainkat csak erre az esetre korlátozzuk, azonban általánosítható folytonos esetre is.)

Vizsgáljuk meg az $F(t)$ fluidum bemenő halmaz információmennyiségét! Amennyiben a fluidumok típusban és mennyiségben együttesen függetlenek minden t időpontban, akkor a számítás könnyű. Ez abból következik, hogy a beérkezésük statisztikai valószínűsége a t időpontban meghatározható, vagy legalábbis megbecsülhető. Ennek ismeretében

$$\frac{I_0}{I} = P(\langle f; v \rangle) \quad (6)$$

A feltételezés szerint függetlenek a fluidumok, így (7)

$$P(F(t)) = \prod_{(f;v) \in F(t)} P(\langle f; v \rangle)$$

a rendszer entrópia csökkenésére:

(8)

$$\Delta S(t) = -\log_2 \frac{1}{\prod_{(f;v) \in F(t)} P((f;v))} = - \sum_{(f;v) \in F(t)} \log_2 \frac{1}{P((f;v))}$$

Amennyiben $S(t) \geq S_0 + \int_{t_0}^t \Delta S(t) dt$, akkor megfelelő fluidumok esetén a rendszerünk a t időpontban megfelelő rendezettséggel rendelkezik. Amennyiben T teljes intervallumra fennáll a fenti összefüggés a rendszerünket a bemenő fluidumáram kiszolgálja.

Nem független esetben, a rendszer bonyolultabb lesz: a fluidum rendszer megfelelő rendelkezésre állása sokkal nagyobb információ-mennyiséggel rendelkezik, mint külön-külön. Ebből az is következik, hogy együttes megjelenésük valószínűsége is kisebb, viszont redundáns fluidumok esetében az együttes Információ-mennyiségük kisebb és így beérkezésük valószínűsége is nagyobb lesz. Ugyanez az eset áll fenn akkor is, ha egyik fluidum maga után vonja a másik fluidum jelenlétét. Tehát az $F(t)$ függvényhalmazértékének elemeire már nem bontható. Erre sajnos nem alkalmazható általános modell. Vannak speciális esetek, például, ha a kapcsolatok is kezelhetők a fluidumként, és ezek a kapcsolatok függetlenek az összes többi fluidumtól. Ebben az esetben csak a fenti fluidumrendszert kell velük bővíteni. A legegyszerűbb eset, mikor a fluidumok meghatározott (diszkrét) időpontokban érkeznek be. Emellett minden időpontban kevés számú fluidum érkezik be. Egy egyszerű példa erre a hagyományos workflow rendszerek kritikus folyamatai. Erre lényegében a fenti egyszerűsítés érvényes. Hasonlóan nagyon sok szolgáltatási folyamat esetében vannak olyan fluidumok, amelyek információmennyisége közel 0 vagy nulla, hiszen a folyamat maga biztosítja ezeket. Így – nem hibakezelő rendszer esetében – ezek figyelmen kívül hagyhatók az entrópia változásból, hiszen ezek akkor jelen vannak és áramolnak, ha a rendszer rendezetlen állapotban van. Ebből következik, hogy elég csak azokra a fluidumokra koncentrálni, amelyek magas információmennyiséggel rendelkeznek. Tehát a jellegzetes fluidumáramokra megállapíthatjuk, hogy a beérkező fluidumrendszerek kevés elemű, jól feltárt kapcsolatokkal rendelkező, valamint ismert statisztikai valószínűséggel bíró fluidumhalmazok, melyek elemzése aránylag egyszerű. Ez alapozza meg a következő vizsgálatot.

3. A releváns fluidumok kiválasztása a gazdasági rendszerek javítása érdekében

Összefoglalva megállapítható, hogy egy gazdasági rendszer akkor működik jól, ha rendezett, ami egy alacsony entrópiával rendelkező rendszer állapotot jelent. Ez az állapot csak akkor tartható fenn csak, ha elég gyakran magas információmennyiséggel rendelkező fluidumokkal „bombázzuk”. Ellenkező esetben beáll az egyensúlyi állapot és ismét kezdhetjük előlről a rendszer „javítását”.

Épp ezért nagyon fontos meghatározni előre a vizsgált T időintervallumban, milyen fluidumokra lesz szükségünk, mikor és milyen mennyiségben, illetve melyekkel vannak összekapcsolva, és milyen módon. A fluidumok beszerzése vagy beérkezése minden esetben sztochasztikus módon történik, azaz minden esetben tartalmaz valamilyenfajta bizonytalanságot. A historikus eseményekre épülő beszerzés modell esetében ennek a bizonytalanságnak a valószínűsége aránylag jól meghatározható. Egyéb esetekben becsülni kell a bizonytalanságot, a becslés eredményétől függően előfordulhat helyettesítő fluidum alkalmazása, vagy esetleg egy új fluidum rendszer koncepciót kell kialakítani.

Felhasznált irodalom

- Crane, P. W., Zhou, Y., Sun, Y., Lin, L., & Schneider, S. M. (2014). Entropy: a conceptual approach to measuring situation-level workload within emergency care and its relationship to emergency department crowding. *The Journal of Emergency Medicine*, 46(4), 551–9.
- Dehmer, M., & Mowshowitz, A. (2011). A history of graph entropy measures. *Information Sciences*, 181(1), 57–78.
- Gubán, Á., & Kása, R. (2013). Service Logistics: Logistification of service processes. *Advanced Logistic Systems: Theory and Practice*, 7(1), 43–50.
- Gubán, Á., & Kása, R. (2014). Conceptualization of fluid flows of logistificated processes. *Advanced Logistic Systems: Theory and Practice*, 7(2), 27–24.
- Gubán, Á., & Kása, R. (2014). Service Logistics: Logistification of Service Processes. *Advanced Logistic Systems: Theory and Practice*, 7(1), 43–50.
- Hua Nam, S., & Gubán, M. (2014). A Data Mining Method for the Solution of Fluid-Flow Problem. *Advanced Logistic Systems: Theory and Practice*, 7(2), 67–76.
- Kasa, R., Guban, Á., Guban, M., Hua Nam, S., & Molnár, L. (2014). The Concept of Perception Driven Service Process Reengineering by Entropy Reduction. *Pannon Management Review*, 3(1), 11–54.
- Lin, H. (2014). Thermodynamic entropy fluxes reflect ecosystem characteristics and succession. *Ecological Modelling*.
- Stonier, T. (1990). *Information and the Internal Structure of the Universe*. London: Springer-Verlag.

Huszthy Bálint

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2013

Születési hely, év: Budapest, 1989

PPKE BTK, Olasz Tanszék
2081 Piliscsaba, Egyetem utca 1.
huszthy.balint@gmail.com

tanulmányok

- 2013–, PPKE BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola
- 2012–2013, PPKE BTK, Olasztanár–Magyartanár MA
- 2011–2013, PPKE BTK, Olasz Nyelv, Irodalom és Kultúra MA
- 2007–2011, PPKE BTK, Romanisztika BA, olasz szak
- 1995–2007, Klotildligeti Ward Mária Általános Iskola és Gimnázium, a PPKE BTK Gyakorlóiskolája és Alapfokú Művészeti Iskola

jelenlegi munkahely

PPKE BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola

tudományos fokozat

folyamatban

tudományos tevékenység

Olasz és magyar nyelvészet, főleg fonológia

Olasz és magyar költészet

díjak, kitüntetések

- 2013: Pro Scientia Aranyérem
- 2012: Kopits-ösztöndíj
- 2012: kiemelt különdíj a Poesia Nosside 2012 c. nemzetközi versíró versenyen
- 2009, 2012, 2013: köztársasági ösztöndíjak
- 2011: első díj a PPKE nyelvészeti diákkonferenciáján

tanulmányutak

- 2013: Gorizia, Firenze, Nápoly (egy hónapos tudományos gyűjtőkörút)
- 2012: Milánó (egyhetes egyetemi tanulmányút és szakmai gyakorlat)
- 2012: Velence (kéthetes intenzív kurzus)
- 2011: Bellinzona (kéthetes nyári egyetem)

- 2010: Rimini (kéthetes egyetemi tanulmányút és szakmai gyakorlat)
- 2009: Nápoly (fél éves egyetemi tanulmányút)
- 2009: Gorizia (egy hónapos szakmai gyakorlat)

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 8

konferenciaelőadások száma: 12

legjelentősebb 5 publikáció

- Huszthy Bálint 2013. *L'accento straniero degli italiani: Esiste un "accento italiano" comune?* In: Verbum Analecta Neolatina, 14/1–2, 167–181.
- Huszthy Bálint 2014. *Accento italiano: Il ruolo della struttura sillabica.* In: Vinko Kovačić és mások (szerk.) *Atti del Convegno internazionale in onore del Prof. Žarko Muljačić.* Zágráb: FF-press, 299–308.
- Huszthy Bálint 2012. *A nápolyi /s/ hat változata.* In: É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila (szerk.) *Nyelvelmélet és dialektológia 2.* Piliscsaba: PPKE BTK, 95–109.
- Huszthy Bálint 2013. *Magyarok kiejtési hibái olasz nyelvtanulás során.* In: J. Újváry Zsuzsanna (szerk.), *Győzteseink szárnyprobálásai: A PPKE BTK bölcsészhallgatóinak győztes dolgozatai a XXXI. OTDK Humán Szekciójában.* Piliscsaba: PPKE BTK, 249–268.
- Huszthy Bálint 2014 (Recenzió). Fábíán Zsuzsanna – Sziij Ildikó – Szilágyi Imre – Déri Balázs (szerk.): *GPS 60°: Studi di linguistica neolatina per i 60 anni di Giampaolo Salvi.* In: Verbum Analecta Neolatina, 15/1–2, 305–314.

szabadidős tevékenységek

Zenélés (népi brácsa, jazz- és klasszikus zongora), versírás, tyúktartás, foci, pingpong, borozgatás...

Ingatag hosszúságú mássalhangzók a magyar nyelvben: Miért ejtünk hosszú helyett rövid, és rövid helyett hosszú mássalhangzókat számos jövevényszavunkban?

1. Bevezető

1.1. Előhang

Bizonyára mindenki felmerült már a kérdés, hogy az Attila nevet miért írjuk két t-vel és egy l-lel, mikor éppen fordítva ejtjük a névben előforduló mássalhangzók hosszát. Nos, ez a kérdés egészen addig fúrhatja bárki oldalát, míg nem találkozik számos más olyan szóval, melyek hasonlóképpen viselkednek a magyar kiejtésben (*Ottília, ventilátor, csemlaló* stb.), és így az *Attila* már egyáltalán nem tűnik kirívó esetnek. A problémán eleinte megütköző magyar beszélő ekkor hajlamos lehet elnapolni a kérdést, megnyugtatta magát, hogy a magyar helyesírás korántsem annyira következetesen ejtéskövető, mint korábban gondolta. Ebben pedig nem is téved, még akkor sem, ha az *Attila* szóban történő bonyodalomhoz nem a helyesírásnak van köze, hanem a fonológiának.

1.2. A probléma felvázolása

A magyar nyelv egyik legkülönösebb hangtani jelensége az idegen eredetű szavak és nevek kiejtésében figyelhető meg: bizonyos jövevényszavainkban ugyanis hajlamosak vagyunk megváltoztatni a két magánhangzó közé eső mássalhangzók hosszát, hol hosszabban, hol rövidebben ejtve őket „a kiinduló változathoz” képest.

A jelenség háromféleképpen fordul elő a magyar kiejtésben: az átadó nyelv mássalhangzóit megnyúlhatnak (pl.: *weekend* [vikkend]¹, *flopi* [floppi], *Completa* 'tejpör márka' [kompletta], stb.), megrövidülhetnek (pl.: *akkord* [akord], *trappista* [trapista], *Botticelli* [boticselli], stb.), illetve a nyúlás és a rövidülés egyazon szóban párhuzamosan is megjelenhet (pl.: ol. *fusilli* 'csavart tészta' → m.² *fusszili*; Buonarroti 'Michelangelo' → m. [buonarotti]; ol. *Tommaso* → % m. [tomasszó]; stb.).³

Kiinduló hipotézisem szerint a jelenség nem kontaktushatás eredménye, tehát az okokat nem az átadó nyelvben vagy nyelvjárásban, hanem a magyar nyelv belső hangtani szerveződésében kell keresni. Másik hipotézisem szerint a nyúlás és a rövidülés ugyanazokra a hangtani okokra vezethetők vissza, vagyis nem két, hanem voltaképpen egy jelenségről van szó. Tanulmányom célja tehát ennek a több oldalról is megközelíthető jelenségnek egy fonológiai jelenséggé váló bemutatása lesz, melyre a magyar nyelv fonológiája adhat magyarázatot.

1 A fonetikai átírásokhoz ebben a cikkben (IPA, ill. más eszközök helyett) a magyar nyelv karakterkészletét veszem igénybe.

2 Az m. a „magyar” szó rövidítése, amely környezettől függően a magyar nyelvre vagy a magyar akcentusra utal.

3 A százalékjel a tendenciális, nem törvényszerű ejtismódra utal.

2. A jelenség régen és ma

2.1. Eredete

Amássalhangzók hosszának megváltozása a magyar nyelvtörténetének igen korai szakaszaitól fogva dokumentálható. A jelenség régi eredetéről tanúskodik számos olyan jövevényszavunk, melyekben a mássalhangzoidótartam-változás lexikalizálódott; néhány példa a nyúlásra: *maffia* (←ol. *mafia*), *szvetter* (←ang. *sweater*), *dopping* (←ang. *doping*), stb.; illetve a rövidülésre: *pikoló* (←ol. *piccolo*), *komiszár* (←lat. *commissarius*), *apellál* (←lat. *appellare*), *kolega/kolléga*, stb.⁴ Még régebbi eredetre utalnak azok a már Árpád-korban is meglévő személyneveink, melyek etimonjában szintén eltér a mássalhangzók hossza a meghonosodott változathoz képest, pl.: *Brigitta* (←kelta *Brigida*), *Gellért* (←velencei *Ghelard*), *Gizella* (←ném. *Gisela*), *Ottó* (←germán *Odo*), *János* (←lat. *Johannes*), stb., valamint feltehetőleg ide tartozik a bevezetőben említett *Attila* név is, melynek feltételezett etimológiája a gót *atta* 'apa' szó kicsinyítő képzővel ellátott változata: /atta+ila/→/attila/.

2.2. Példák a mai nyelvhasználatból

Régi eredete ellenére a jelenség teljes mértékben produktívnak mondható, amit mi sem bizonyít jobban, minthogy nap mint nap bukkanhatunk új példákra idegen szavak és nevek tipikus magyar kiejtésében. Jól megfigyelhető többek között rádió- és tévébemondók beszédében, olykor még írásban is megnyilvánul. Néhány példa a tanulmányom korpuszából:⁵ *cappuccino* →m. *kapucsínó*, *Wafelini* [vaffelíni], *Heineken* [hejnekkén], *Compostela* [komposztella], *Winnetou* % [vinettu]; ol. *lapilli* → % m. *lappili* (kiejtésben és írásban is), *presszó* →% *preszó* (kiejtésben és írásban is), ol. *carpaccio* →% m. [karpacsó], *Caputo* 'Piedone segédje' → % *Caputto* (kiejtésben és írásban is), *Üllői út* % [ülői út], *Boccaccio* →m. [bokácscsó], *Grosseto*→% m. [groszettó], *jakuzzi* → % m. [dzsakudzi], stb.

Amássalhangzók hosszának ingadozása a magyar anyanyelvűek idegen akcentusának is jellemző jegye. Ha magyarok idegen nyelven szólnak meg, gyakran nyújtanak meg olyan mássalhangzókat, amelyek az adott nyelven eleve rövidek, valamint rövidítenek meg másokat, amelyek eleve hosszúk. A következő példáimat olasz nyelvórákon rögzítettem: ol. *tappeto* 'szőnyeg' → m. [tapetto]; *cioccolato* 'csoki' →m. [csokolátto]; ol. *carota* 'répa' →m. [karotta]; ol. *divano* 'divány'→ m. [divánno]; ol. *gufo* 'bagoly' →m. [guffo]; ol. *cappotto* 'kabát'→ m. [kapotto]; ol. *uccello* 'madár' →m. [ucsello]; ol. *marrone* 'barna' →m. [maróne]; ol. *Topolino* 'Mikiegér' m. [toppolíno]; ol. *litorale* 'part' →m. [littorále]; ol. *occasione* 'alkalom' →m. [okkásszióne]; ol. *(non ti) preoccupare!* 'ne aggódj!' →m. [preokuppáre]; ol. *liberaci (dal Male)* 'szabadíts meg (a gonosztól)' →m. [liberáccsi]; stb.

4 A rövidülést értelemszerűen olyan átadó nyelvek esetében érdemes kutatni, melyekben előfordulnak hosszú mássalhangzók, így elsősorban olasz és latin jövevényszavakban, illetve olaszul tanuló magyarok akcentusában (vö.: Huszthy 2013).

5 A korpusz elsősorban saját gyűjtésemmel egyenlő, melynek alapját egyéni megfigyelések képezik. Emellett felhasználtam Nádasy (1989), Siptár (1994) és Lanstyák (2009) gyűjtéseit.

3. A jelenségkör leszűkítése

Mássalhangzónyúlás és -rövidülés többféle környezetben is történhet a magyar nyelvben, jó néhány eset azonban nem tartozik tanulmányom tárgykörébe, ezért az általam vizsgált jelenséget célszerű jobban körülhatárolni.

Először is, kizárólag jövevényszavakat és idegen eredetű tulajdonneveket vizsgálok, azaz kizárom a „bakancs/bakkancs, szalag/szallag”-típusú nyelvjárási meghatározottságú váltakozásokat (vö. Nádasy 1989: 198), illetve a morfémahatáron történő geminációt és degeminációt, pl.: *minél, kisebb, menyegző, guggol* stb. Emellett a hangulatfestés-okozta gemináció sem fog idetartozni, pl.: *toppant, egggésznap*, stb. (vö. Siptár 1994: 187). A jelenségkört a felsoroltakon túl is tovább szűkítem, ugyanis az idegen eredetű szavak közül is kizárom az egy szótagúakat. Egy szótagú szavak esetében ugyanis szabályszerű szóvégi mássalhangzónyúlás történik a magyar nyelvben – pl.: *chip* m. [csipp], *sokk* (←fr. *choc*), *plusz* [plussz], stb. –, ami a minimális szó követelményére vezethető vissza (Grimes 2007: 21; Siptár&Törkenczy 2000: 151), és nincs köze ahhoz az általam mássalhangzó-ingadozásnak hívott jelenséghez, melyről jelenlegi tanulmányom szól. Néhány több szótagú jövevényszavunkban is történik szóvégi mássalhangzónyúlás – pl.: *galopp, szonett, kartell* stb. –, ám ezt is független jelenségként tartom számon, és különválasztom a mássalhangzó-ingadozástól.⁶

Összefoglalásképpen, az általam vizsgált jelenségkör azokra az idegen eredetű szavakra korlátozódik, melyekben intervokális helyzetben, morféma bennül történik mássalhangzónyúlás vagy -rövidülés.

4. A lehetséges okokról

4.1. Miért nem kontaktushatás?

Nádasy (1989) ír először a magyarba került jövevényszavakban előforduló mássalhangzónyúlásról, amit „Borrowed Consonant Lengthening”-nek (BCL) nevez. A rövidülést nem, csak a nyúlást vizsgálja, a magánhangzók közé eső és a szó végi mássalhangzók nyúlását együttesen tanulmányozva. Megállapítása szerint a jelenség kontaktushatás eredménye, amely 1750 után erősödött fel a magyar nyelvben a délkelet-német kiejtés hatására (mely az Osztrák-Magyar Monarchia uralkodó akcentusa volt). A délkelet-német kiejtés megengedett morféma bennül geminátákat, így kerülhetett a magyarba számos német közvetítésű jövevényszó „készen kapott” hosszú mássalhangzókkal, pl.: *vekker, koffer, gleccser, Feuer* [fajjer] stb.

A délkelet-német kontaktus valóban magyarázatot ad jó néhány szó geminátáira, de korántsem tűnik kiterjeszhetőnek valamennyi esetre, köztük az egy szótagú szavakéra sem. A tény, hogy más nyelvekben is előfordul hasonló gemináció – teljes függetlenségben a némettől –, más irányba vezet: az egy szótagú szavak utolsó mássalhangzója például az olaszban is megnyúlik, pl.: ol. *stress* [stress]⁷, ol. *gas* [gass], ol. *bluff* [blëff], ol. *yacht*

6 A szóvégi mássalhangzónyúlás csak a /p, t, k, l/ elemekre korlátozódik (vö. Nádasy 1989: 209), és nem hozható összefüggésbe az itt taglalt jelenségkör kiváltó okaival.

7 „Kölcsönzavakban történő mássalhangzónyúlás.”

8 Az olasz kiejtés átírásában a konvencionális olasz átírást követem, ezért az IPA-karaktereket használom.

[jott], stb., ami Grimes (2007) hipotézisét erősíti meg, miszerint a gemináció ez esetben a minimális szó követelményének hatása. A több nyelvben való független előfordulás arra enged következtetni, hogy generatív fonológiai folyamatról van szó, nem pedig öröklött vagy analógiás úton létrejövő alakokról. Emellett az általam vizsgált jelenségnek számos olyan esete van – visszautalva a tanulmány 2. pontjára –, amely egyrészt jóval megelőzi a délkelet-német akcentus befolyásának időszakát (pl. Árpád-kori személynveink), másrészt időben jóval meghaladja (a jelenkori példák és a magyar akcentus esetei – melyek legtöbbször ráadásul az olasz nyelvet érinti, és nem a németet).

Mindezt sokkal valószínűbbnek tartom, hogy nem kontaktushatás áll az események háttérében, hanem különböző produktív fonológiai folyamatok összjátéka felelős a kérdéses szóalakok létrejöttéért.

4.2. Elemzési javaslatok

A fonológiai folyamatok említett összjátékának ábrázolására és elemzésére az optimalitáselmélet (OT) tűnik legalkalmasabbnak a kurrens fonológiaelméleti keretek közül (Kager 1999, Rebrus 2001, Siptár&Szentgyörgyi 2013), a jelenség OT-elemzéseinek publikálására azonban ebben a cikkben sajnos nem jut hely. Ehelyett egyelőre néhány OT-n alapuló elemzési elképzelést szeretnék közölni, melyek hivatkozásul szolgálhatnak a részletes elemzések megjelenéséig.

Az egyes jövevényszavakat „bemeneti alakokként” (input) kezelem, melyek a magyar nyelvbe kerülve különböző leníciós (mássalhangzó-gyengüléssel) és fortíciós (mássalhangzó-erősödéssel) folyamatokon mennek keresztül: ezek egymásra hatásából kerekednek ki a magyar kiejtésben megjelenő „kimeneti alakok” (output). Az algoritmust (a folyamatok egymásra hatását) az OT-ben hűségkorlátok és jelöltségi korlátok hálójával fejezi ki (vö. Kager 1999). A hűségkorlátok közül legfontosabbak a hangsúllyal összefüggésben állók: a magyar kiejtésben ugyanis megőrződni látszódnak az átadó nyelv hangsúlyának nyoma, amely általában egy nehéz szótag formájában jelenik meg (vö.: Nádasdy 1989: 202–203).⁹ Esetünkben ez annyit jelent, hogy a magyar kiejtésben (illetve akcentusban) az idegen szavak tartalmazni fognak legalább egy nehéz szótagot; pl.: magyar beszélők a *piranha* szó kiejtésére általában jónak érzik a [pirannya] és a [piránya] változatot is, de a *[piranya]-t nem.¹⁰

A hangsúly nyomát kifejező korlát szoros összefüggésben áll egy fortícióért felelős jelöltségi korláttal, mely a nehéz szótag típusát határozza meg. A magyar kiejtés tendenciálisan előnyben részesíti a zárt-nehéz szótagot a nyílt-nehézzel szemben, vagyis a mássalhangzó-

geminációt a magánhangzó-geminációval szemben. Ez magyarázza például a *víkend*→*vikkend* és a *Capútó*→*Caputtó* módosulást, illetve sok más esetben is megfigyelhető, pl.: ol. *mafia*→*m*.

9 Nádasdy (1989: 202–203) mindezt a délkelet-német nyelvjárások hatásának tulajdonítja, melyekben a hangsúlyos szótagoknak kötelezően nehéznek kell lennie (azaz hosszú magánhangzót vagy kóda-mássalhangzót kell tartalmaznia). Szinkrón megközelítésben én ugyanezt a magyar akcentus jellegzetességeként tartom számon.

10 Egy különálló felmérés alapján.

m. maffia; Adacher → m. [adakker]¹¹; stb.

A lenícióért felelős jelöltségi korlátok az előzőkkel interakcióban működnek, ám egy teljesen ellentétes cél érdekében, mely az egyszerűsítés. Ennek egyik végcélja, hogy csak könnyű szótagok szerepelhessenek a szavakban, amire jó példa a *Cicciolina* szóban végbement egyszerűsödési folyamat: [csiccsolína] → [csicsolína] → [csicsolina]. Az eddig felsorolt három korlát közös működése jól magyarázza a *Boccaccio* [bokácscsó], *Buonarrotti* [buonarotti], *Raffaello* [rafaelló], *Botticelli* [boticselli], *Morricone* [morikóne]¹², *Zeffirelli* [zefirelli], *Ramazzotti* [ramazotti], *Tommaso* [tomasszó] alakokat, melyek közös jellemzője, hogy őrzik az olaszra jellemző utolsó előtti szótag hangsúlyának nyomát, míg a többi szótagon a leníció fejt ki hatását.

A felsorolt korlátok természetesen csak egy apró szeletét mutatják be a jelenség elemzésének. Sok más jelöltségi korlát mellett fontos szerep jut az ún. „metrikai feltételeknek”, a magyar kiejtést (és akcentust) ugyanis megfigyelésem szerint „metrikus kiigazítás” jellemzi, amely alapján a kiejtés megválasztásakor „jobb” ritmusok felülírhatnak „kevésbé jó” ritmusokat. A fenti mintába nem illő esetek nyomán például úgy tűnik, hogy a trochaikus ritmus jobb a magyar fonotaktikában, mint az anapesztikus, pl.: *Wafelini* m. [vaffelíni], ol. *litorale* 'part' → m. [littorále], m. *hullahopp* (←ang. *hula hoop*), m. *fusszili* (←ol. *fusilli*), stb. A jelenség OT-elemzésében tehát metrikai korlátok is együttműködésben állnak az eddig látott korlátokkal, azzal a céllal, hogy egy olyan optimális hangalakot válasszanak ki lehetséges ejtészváltozatok sorából, amely a lehető legjobban hangzik a magyar beszélők számára.

Remélem, a közeljövőben sor kerülhet a jelenség teljesebb bemutatására és elemzésére, ez a cikk addig is hivatkozási alapul és gondolatébresztőül szolgálhat, illetve reményeim szerint felkeltheti mindazok érdeklődését, akik gondolkoztak már a vizsgált jelenségen.

Felhasznált irodalom

- Brandão de Carvalho, J.&Scheer, T.&Ségéral, Ph. (szerk.) 2008: *Lenition and Fortition*. Berlin&New York: Mouton de Gruyter.
- Gordon, M. K. 2006: *Syllable Weight: Phonetics, Phonology, Typology*. New York&London: Routledge.
- Grimes, S. 2007: Word final consonant extrametricality in Hungarian.
- <http://pweb ldc.upenn.edu/~sgrimes/papers/WordFinalExtrametricalityHungarian.pdf> (2014. 11. 25.)
- Huszthy B. 2013: Magyarok kiejtési hibái olasz nyelvtanulás során, in: J. Újváry Zs. (szerk.), *Győzteseink szárnypróbálgatásai: A PPKE BTK bölcsészhallgatóinak győztes dolgozatai a XXXI. OTDK Humán Szekciójában*. Pécs: PPKE BTK, 249–268.
- Kager, R. 1999: *Optimality Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lanstyák I. 2009: *A magyar beszélt nyelv sajátosságai*. Pozsony: STIMUL.
- Nádasy Á. 1989: Consonant length in recent borrowings into Hungarian, in: *Acta Linguistica Hungarica*, 39, 195–213.
- Rebrus P. 2001. Optimálisélelmélet, in: Siptár P. (szerk.), *Szabálytalan fonológia*. Budapest: Osiris., 77–116.
- Siptár P. 1994: A mássalhangzók, in: Kiefer F. (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan: Fonológia*. Budapest: Akadémiai, 183–272.
- Siptár P.&Szentgyörgyi Sz. 2013: *Optimális esszék a magyar fonológiáról*. Veszprém: Pannon Egyetemi Kiadó.
- Siptár P.&Törkenczy M. 2000: *The Phonology of Hungarian*. Oxford: Oxford University Press

11 Családnév a *La Sconosciuta* c. Tornatore-filmből (a magyar szinkronhang összevetése az olasszal).

12 Megjegyzés: az /n/ ritkán geminálódik a magyar kiejtésben, vö. *Morricone*, *Cicciolina* stb. (ellenpélda a magyar akcentusból: ol. *divano* → m. [divánno]).

Németh Luca Anna

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2013

Budapest, 1989

luca.neemeth@gmail.com

tanulmányok:

- 2013– : Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar, Nyelvtudományi Doktori Iskola,
Magyar nyelvészet program, ösztöndíjas PhD-hallgató
- 2011–2013: Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar, magyar nyelv és irodalom MA
- 2008–2011: Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar, magyar BA
- 2004–2008: Fazekas Mihály Fővárosi Gyakorló
Általános Iskola és Gimnázium

tudományos tevékenység:

- 2013. őszi: részvétel a Magyar Családnévtörténet-
kutató Egyesület adatbázis-építő tevékenységében
- 2012. tavasz: a Magyar Digitális Helynévtár adatbázis-
építő munkacsoportjának tagja
- 2012. február–2013. június: demonstrátor, ELTE
BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai és
Dialektológiai Tanszéke
- 2011. október–2013. június: demonstrátor, ELTE BTK Mai
Magyar Nyelvi Tanszéke
- 2010– : az ELTE BTK Magyar Nyelvészeti Tudományos
Diákkörének résztvevője, a Kommunikáció: internet és
média nyelvészeti diákműhely tagja

díjak, kitüntetések:

- 2009: Fazekas-érdemérem (Fazekas Mihály Fővárosi
Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium)
- 2005: „Széphalom” emléklap (Sátoraljaújhely város
önkormányzata)

ösztöndíjak, tanulmányutak:

- 2013. április: Campus Hungary ösztöndíj csoportos
tanulmányútra, Brauchwiki-projekt, Universität Augsburg
- 2013. február: Campus Hungary ösztöndíj rövid
tanulmányútra, Ostrava, Konferenz „Emotionalität im
Text”, Ostravská Univerzita

- 2012–2013: köztársasági ösztöndíj
- 2012. tavasz: tudományos ösztöndíj, ELTE BTK
- 2010–2011: köztársasági ösztöndíj
- 2010. őszi: tudományos ösztöndíj, ELTE BTK
- 2010. tavasz: tudományos ösztöndíj, ELTE BTK

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 10

konferencia-előadások száma: 11

Legjelentősebb 5 publikáció:

- Németh Luca Anna (2014): *A nőkre vonatkozó megszólítások kérdése a Magyar Nyelvőr korai évfolyamaiban*. In: Drávucz Fanni –Haindrich Helga Anna – Horváth Krisztina szerk.: Doktoranduszok a nyelvtudomány útjain – A Félúton 9. konferencia kiadványa. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. Budapest. 13–28.
- Németh Luca Anna (2014): *„Derék dolog a purizmus, de a tudományos terminológia exaktsága se kutya”. A nyelvtudomány szaknyelvének alakulása a Magyar Nyelvőr első ötven évében*. In: Veszelszki Ágnes – Lengyel Klára szerk.: Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok, szakmák nyelve. Éghajlat Könyvkiadó. Budapest. 95–107.
- Németh Luca Anna (2013): *A névelemek sorrendje és kulturális kongruenciája a Borsszem Jankó zsidó figuráinak névanyagában a 20. század első felében*. In: Névtani Értesítő 35: 195–207.
- Németh Luca Anna (2012): *Zsidó figurák nevei a Borsszem Jankóban a 20. század első felében*. In: Névtani Értesítő 34. 49–67.
- Németh Luca Anna (2012): *Az irodalmi modernség egy szervezeti kísérlete – A Vörösmarty Akadémia története és szerepe a 20. század elejének irodalmi életében*. In: Filológia.hu 2012/2: 48–80.

Az illemirodalom történeti szociopragmatikai vizsgálatának lehetőségei

1. Bevezetés

A jelen munka célja kettős: egyrészt egy olyan forrásegyüttest kíván bemutatni, amelynek nyelvészeti aspektusú vizsgálatára eddig csak kismértékben került sor,¹ másrészt vázolja azt az elméleti háttérrel, amelynek szempontrendszerére mentén az ismertetett forráscsoport tanulmányozható. A dolgozat, amennyire a terjedelmi korlátok engedik, emellett utal azokra a fontosabb kérdésekre is, amelyeket a vizsgált anyag – jellegéből, illetve az elméleti háttérből adódóan – magában rejt. Végül röviden ismerteti a szerző jelenleg is zajló kutatását is, amely a 19. század második és a 20. század első felének illemirodalmát vizsgálja.

2. Az illemirodalom mint forrásegyüttes

A helyes viselkedés szabályait, illetve a célszerű és szimbolikus megnyilatkozásokat rögzítő kiadványok jelentősége a 18. század végi Európában zajló társadalmi változásokkal, a rendi világ megszűnésével nőtt meg, a magyar nyelvű illem- és viselkedési tanácsadók virágkorát pedig szintén egy társadalmi folyamat, a 19. század végi magyar társadalom átrétegződése hozta el (FÁBRI 2001: 11).

A „illemirodalom” terminussal megnevezett munkákat rendkívüli heterogenitás jellemzi mind jellegüket, mind tartalmukat tekintve, mégis azt mondhatjuk, hogy az illemtankönyvek és viselkedési tanácsadók összessége „valamiféle bizonytalan körvonalú, de mégis létező, önálló és önmagára reflektáló illemirodalmat alkot” (FÁBRI 2001: 14). Illemirodalmon ugyanis az adott korszak viselkedési szabályait összefoglaló illem- és tanácsadó könyvek, továbbá társalgási útmutatók értendők, amelyek között – főként a 19. század második és a 20. század első felében – fordításokat, átdolgozásokat és eredeti alkotásokat egyaránt találunk (FÁBRI 2001: 11). Minthogy ezek a munkák a közreadott viselkedési szabályok és tanácsok révén – kimondva-kimondatlanul – a társadalmi státusz láthatóvá tételét célozták, a társadalmi érintkezés és a társas cselekvések számos területét, voltaképp a korabeli mindennapi élet egészét lefedték – ebből adódik tartalmi sokszínűségük.

¹ Tudomásom szerint az illemirodalom nyelvtörténeti szempontból „lényegében teljesen kiaknázatlan” voltára először MAITZ PÉTER (2006: 313) utal a nyelvi nacionalizmust vizsgáló tanulmányában. MAITZ kutatásában a dualizmus korabeli illemirodalmi munkák az elemzett korpusz részét képezik.

A 19. század és a 20. század első felének illemirodalma a magánéleti viselkedés szabályozottságát egy kiművelt viselkedéselitbe, az úriemberek (vagy „úri középosztály”) körébe való tartozás feltételeként tárgyalta (FÁBRI 2001: 11). Ennek keretében vette számba a követendő erkölcsi normákat különféle szituációkban – táncmulatságon, látogatás során stb. –, illetve színtereken – otthon, színházban, operában stb. –, továbbá lakberendezési és öltözködési tanácsok mellett a szóbeli és írásbeli nyelvhasználatra vonatkozó levélírási és társalgási szabályokat és tudnivalókat is közreadott.

Ez a heterogenitás nagymértékben meghatározza az illemirodalom vizsgálatát. Egyrészt mint a kor társadalmi tudatát és értékrendszerét tükröző kiadványok együttese az illem- és viselkedési tanácsadó-irodalom társadalomtörténeti kutatások forrása lehet, másrészt a benne megjelenő társalgási szabályok és nyelvhasználati reflexiók révén többek között a szituatív nyelvhasználatra, a nyelvi illemre és a nyelvi udvariasságra vonatkozó nyelvhasználat-történeti vizsgálatok anyagául is szolgálhat (vö. SÁROSI 2003: 444).

Az illemirodalom időbeli, társadalmi és kulturális meghatározottsága és tartalmi sokszínűsége azonban nemcsak rendkívül szélessé és multidiszciplinárisá teszi e forráscsoport vizsgálatát, hanem meg is nehezíti azt.

3. Történeti szociopragmatika

A fentiek szerint az illemtankönyvek és társalgási útmutatók nyelvészeti vizsgálatra érdemes részei azok a megjegyzések, előírások és egyéb reflexiók, amelyek a nyelvhasználatra vonatkoznak.

A nyelvhasználat alapelveivel – a tudományág tágabb értelmezése szerint – a pragmatika foglalkozik (LEECH 1983: 4). A 20. század második felében felerősödött a történeti perspektíva beemelésének igénye a nyelvhasználati kérdésekkel foglalkozó vizsgálatokba, a történeti pragmatika² azonban csak az 1990-es évek közepétől említhető önálló és aktív diszciplínaként (JACOBS–JUCKER 1995). A történeti pragmatika a kommunikációs igények változásával összefüggő nyelvhasználati változásokat feltételez, a nyelvhasználatot ezért történetileg meghatározott helyzetekben vizsgálja, különös figyelmet fordítva a több résztvevős interakciókra és azok kontextusára (SÁROSI 2003: 441).

Az illemirodalmi munkák mint a nyelvi tevékenységre reflektáló, korábbi (részben nyelv)történeti korszakból származó szövegek tehát történeti, közelebbről történeti szociopragmatikai vizsgálatok forrásai lehetnek. Az utóbbi, szocio- előtaggal ellátott terminus használatát a tanulmányozott forráscsoport esetében az az erőteljes társadalmi beágyazottság indokolja, amelyre a korábbiakban is igyekeztem utalni. A szociopragmatika ugyanis a nyelvhasználatnak a társadalmi meghatározottságából fakadó, speciális kondícióival foglalkozik (LEECH 1983: 10–11), a nyelvhasználat társadalmi és szituációs kontextusára egyaránt figyelmet fordít. A történeti perspektívával kiegészülve pedig lehetővé teszi a forrásegyüttes minél komplexebb vizsgálatát.

2 A tudományterület elnevezése a szakirodalom alapján nem egységes, előfordul a történeti dialóguselemzés, illetve a történeti diskurzuselemzés terminus is (vö. KÁDÁR 2014).

4. Történeti udvariasságkutatás

A pragmatikához sorolható jelenségek történeti megközelítésének igénye kifejezetten a nyelvi udvariassággal foglalkozó kutatásokban is éreztette hatását, így alakult ki az a diszciplína is, amely az illemirodalom kutatásának szűkebb elméleti keretét jelenti.³

A történeti udvariasságkutatás történetileg relatív, a társadalmi tér és az idő változásai által befolyásolt udvariasságfogalmat és udvariasságértelmezéseket feltételez, az udvariasság nyelvi eszközeit is a diakrón változások felől közelíti meg (KÁDÁR–HAUGH 2013: 156–178).

A történeti udvariasságkutatáshoz sorolható kutatások főbb területei az alábbiak: az udvariasság/udvariatlanság fogalmának leírása és összehasonlító elemzése történeti kontextusban; az udvariasság fogalmában tapasztalható változások és ezek okainak leírása; a történeti udvariasságkutatás számára alkalmazható elméleti és tudományos keretek módosítása, újak kidolgozása (KÁDÁR–CULPEPER 2010: 13).

Tekintettel a vizsgált társadalmi-nyelvi jelenség összetettségére, a történeti udvariasságkutatás komplex rekonstrukciós munkát igénylő tudományterület: ahhoz, hogy az udvariasság/udvariatlanság fogalmát történetileg a maga komplexitásában értelmezhesük, figyelembe kell venni a különböző korok eltérő (nyelvi) ideológiáit, társadalmi berendezkedését, közösségi normáit, műfajait, helyzeteket, interakciós gyakorlatait, nyelvi struktúráit és forrásait (KÁDÁR–CULPEPER 2010: 12). (A 3. és 4. pontban vázolt elméleti kérdésekhez lásd még SÁROSI 2015.)

5. Vizsgálati lehetőségek

A nyelvi udvariasság mint történetileg változó, a társadalmi és szituációs kontextus meghatározta beszédfunkció illemirodalmon alapuló tanulmányozása számos kérdést vet fel, ugyanakkor sokféle lehetőséget kínál (az illemirodalom történeti szociopragmatikai vonatkozásaihoz lásd még NÉMETH 2015a).

Elengedhetetlen társadalomtörténetileg megvizsgálni azt a korszakot, amelynek illemirodalmával foglalkozunk. Nemcsak azért, mert ez az elemzett anyag kontextusának fontos része, hanem azért is, mert az udvariasság nyelvi megjelenésmódjainak – pl. a megszólításoknak – a társadalmi viszonyokban is nagy szerepük van. Minél nagyobb időbeli keretet állapítunk meg a vizsgálat során, annál jobb lehetőségünk nyílik az illemirodalom közvetítette udvariasságfogalom, illetve udvariasságértelmezések korszakonként való kontrasztív elemzésére.

A társadalomtörténeti háttér azért is fontos, mert az udvariasság történetileg és szociokulturálisan relatív fogalma egy adott, általában a felsőbb társadalmi rétegekhez tartozó, ún. normakijelölő csoport által kialakított koncepció keretében értelmezhető (EHLICH 2005²). E koncepciók az adott korszak udvariasságról szóló diskurzusainak vizsgálatával ismerhetők meg – ezek közé tartoznak az illemtankönyvek és társalgási útmutatók mint a nyelvi udvariasságra reflektáló, metapragmatikai-metaudvariassági szövegek is.

3 Mivel az udvariasság nyelvészeti vizsgálata tudománytörténetének ismertetése szétfeszítené a jelen dolgozat kereteit, itt csak a történeti udvariasságkutatás mibenlétével foglalkozom.

A fentiekből adódóan körültekintően kell eljárunk, ha az illemtankönyvek udvariasságértelmezéseit állítjuk vizsgálatunk középpontjába. Eddigi kutatásaim alapján ehhez a KÁDÁR–HAUGH-szerzőpáros elmélete (2013: 81–105) nyújt megfelelően komplex alapot. Ez az udvariasságértelmezéseket a nyelvhasználóknak és a beszédhelyzetek megfigyelőinek interpretációja, illetve konceptualizációja szerint különíti el, és számol a „népi” konceptualizáció kategóriájával. Úgy vélem, ebbe illeszthetők be az illemtankönyvek és társalgási útmutatók, hiszen íróik nem tudományos igénnyel, de – a metajellegből adódóan – megfigyelői szemszögből írtak az udvariasságról. Konceptualizációik ugyanakkor hatottak a nyelvhasználóknak az udvariasságra vonatkozó értékelő mechanizmusaira és interpretációjára is.

6. A 19. század második és a 20. század első fele illemirodalmának vizsgálata

A 19. század második és a 20. század első felének illemirodalmát jelenleg is vizsgálom több szempont mentén (ehhez lásd még NÉMETH 2015b). Elsőként a történeti udvariasságkutatásnak azon ágához csatlakozva, amely az udvariasságfogalmat kontrasztív megközelítéssel vizsgálja történeti kontextusban. E tekintetben azt a kérdést helyeztem a kutatás középpontjába, hogy az elemzett, számos különböző történelmi időszakot felölelő periódusban miként változtak az illemirodalom közvetítette udvariasságkonceptiók, kölcsönhatásban a kapcsolódó történelmi, társadalmi, illetve kulturális változásokkal. Ehhez egyrészt az illemirodalomban megjelenő explicit udvariasságértelmezéseket, illetve az *udvariasság* terminus szemantikai mezőjét vizsgálom, előbbinél különös figyelmet fordítva az udvariasság reprezentációját meghatározó nyelvi ideológiákra. Másrészt az illemirodalomban körvonalazódó udvariasságfogalom jellegét – normatív, illetve stratégiai – is tanulmányozom. Feltételezésem szerint az udvariasságfogalomban a normativitás és a stratégiai jelleg dominanciája elsősorban a társadalomtörténeti változásokkal összefüggésben alakul.

További fontos vizsgálati szempontot jelent az udvariasság nyelvi elemeinek feltárása az udvarias nyelvhasználat történeti szociopragmatikai vizsgálatának alapjaként. Ennek keretében a megszólításokat és a beszédpartnerre utaló nyelvi elemeket, az E/3. személy megnevezését, a köszönésformákat, valamint a tegezés-magázás kérdését vizsgálom. A fentiekkel összefüggésben tanulmányozom az illemirodalom alapján a diskurzusszerveződést meghatározó szociopragmatikai tényezőket is.

7. Befejezés

Tanulmányomban az illemirodalmat mutattam be mint történeti szociopragmatikai kutatásra alkalmas forrásegyüttest, kiemelve néhány olyan vizsgálati szempontot és lehetőséget, amelyet e forráscsoport tanulmányozása magában rejt. Röviden ismertettem továbbá jelenleg is zajló kutatásomat, amelyben az illemirodalmat a történeti udvariasságkutatás módszertani és elméleti háttere szerint vizsgálom.

Felhasznált irodalom

- EHLICH, KONRAD 2005². On the historicity of politeness. In: WATTS, RICHARD J. – IDE, SACHIKO – EHLICH, KONRAD eds., *Politeness in Language. Studies in its History, Theory and Practice*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York. 71–108.
- FÁBRI A. 2001. A művelt és udvarias ember. A társas viselkedés szabályai a magyar nyelvű életvezetési és illemtankönyvekben (1798–1935). Mágus, Budapest.
- JACOBS, ANDREAS – JUCKER, ANDREAS H. 1995. The Historical Perspective in Pragmatics. In: JUCKER, ANDREAS H. ed., *Historical Pragmatics*. John Benjamins Publishing, Amsterdam – Philadelphia. 3–35
- KÁDÁR, Z. DÁNIEL 2014. Historical Pragmatics. In: CHAPPELLE, CAROL A. ed., *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Oxford, Wiley-Blackwell.
- KÁDÁR, Z. DÁNIEL – CULPEPER, JONATHAN 2010. Historical (Im)politeness. An Introduction. In: CULPEPER, JONATHAN & KÁDÁR, DÁNIEL Z. eds., *Historical (Im)politeness*. Peter Lang, Bern. 9–37.
- KÁDÁR, Z. DÁNIEL – HAUGH, MICHAEL 2013. *Understanding Politeness*. Cambridge. Cambridge University Press. 181–201.
- LEECH, GEOFFREY N. 1983. *Principles of Pragmatics*. Longman, London – New York.
- MAITZ PÉTER 2006. A nyelvi nacionalizmus a dualizmus kori Magyarországon. Egy nyelvi ideológiai elemei. *Magyar Nyelv* 102/3: 307–322.
- NÉMETH LUCA ANNA 2015a. Szempontok az illemtan irodalom történeti szociopragmatikai vizsgálatához. In: *A nyelvi pragmatika kérdései szinkrón és diakrón megközelítésben*. ELTE BTK, Budapest. Megjelenés előtt.
- NÉMETH LUCA ANNA 2015b. Illemtankönyvek és társalgási útmutatók mint történeti szociopragmatikai források. In: *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VIII*. SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. Megjelenés előtt.
- SÁROSI ZSÓFIA 2003. Történeti szociopragmatika – magyar nyelvtörténet más megközelítésben. *Magyar Nyelv* 99/4: 434–448.
- SÁROSI ZSÓFIA 2015. Pragmatika, szociopragmatika, udvariasságkutatás a magyar nyelvtörténetben. *Magyar Nyelv* 111/2. Megjelenés előtt.

Ormai Eszter

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2013

Pécs, 1981

Pécsi Tudományegyetem
7624 Pécs, Ifjúság útja 6.
ormaieszter@gmail.com
70/286 29 48

tanulmányok

- 1996-2001: Magyar- Német Nyelvű Iskolaközpont, Pécs
- 2001-2009: Pécsi Tudományegyetem angol és német nemzetiségi szak
- 2009- : Pécsi Tudományegyetem IDI, PhD hallgató

tudományos fokozat

Pécsi Tudományegyetem BTK PhD hallgató

tudományos tevékenység

19. századi amerikai irodalom kutatása

díjak, kitüntetések

- 2007: Pro Scientia Aranyérem
- 2009-10: köztársasági ösztöndíj,

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2010-11 őszi félév: CEEPUS szemeszter ösztöndíj Karl-Franzen Universität Graz

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 5

konferencia-előadások száma: 6

Legjelentősebb 4 publikáció

- Stephan Krause: Történet (ek) – egy utazás, három elbeszélés. Utazás Budapestről Bécsbe, Kertész, Esterházy és Schulze párhuzamos szövegeiben. Fordította: Ormai Eszter és Sándorfi Edina
- Ormai Eszter: *Young Men and Women under Pressure: The Social Construction of Youth in the Tales of Nathaniel Hawthorne*. In: The Quadrant. A Journal of Student Research. Fall 2009
- Ormai Eszter: *Identitáskeresés és trauma. Gyermekkép a német romantika irodalmában*. In: Pro Scientia Aranyérmesek IX. Konferenciája Kaposvár, 2008. Előadások. Szerk. Szele Bálint, Pro Scientia Aranyérmesek Társasága: Budapest 2009, 227-233
- Ormai Eszter: *A pécsváradai cigányok iskoláztatása a jelenben és a közelmúltban*. In: Kisebbségek Együttélése, Kisebbségkutató Közalapítvány Kuratóriuma, Pécs, 2003, 82-85

Szabadidős tevékenységek

utazás, sport, mozi

„Túl komoly Amerika?” Nathaniel Hawthorne elbeszélései és az irónia

Az elmúlt pár hónapban végzett kutatásom során vizsgált szövegek és szerzők irónia-paródia értelmezéséből kiindulva úgy gondolom, hogy Nathaniel Hawthorne és Edgar Allan Poe novelláit újra lehet olvasni, és érdemes benne a társadalomkritikán túl az irónia lenyomatait is keresni. Feltételezem azonban, hogy paródiáról Hawthorne műveiben nem beszélhetünk, amennyiben abból indulunk ki, hogy a paródia olyan, mint a metafora – kiterjesztett irónia –, ami talán inkább Edgar Allan Poe beszédmódjára jellemző. Ezen a ponton ezt azért fontos megemlíteni, mivel Poe írt kritikát Hawthorne *Másodjára elmondott történeteiről*, amelyben kemény szavakkal illeti szerzőtársát: „Hawthorne moralizál, ezért nem humoráról híres szerző, mondhatnánk, unalmas, közhelyes...” Ezt szeretném megcáfolni.

Hawthorne műveiben az irónia a társadalomra, a műben ábrázolt szociális hálóra irányul elsősorban, ami azonban nem feltétlenül a kortárs Amerikát tükrözi. A szerző gyakran preferálja korábbi korok történetiségét novellái cselekményének idősíkjához. Amikor egy szövegben a tér és idő a koloniális Amerika, érzékelhetünk egyfajta csúsztatást, hiszen azt az elbeszélő valójában posztkoloniális nézőpontból írja le, ezáltal pedig, véleményem szerint, könnyedebben, a kortárs kritika kikerülésével teheti ironikussá a szöveget.

Hawthorne műveire nem jellemző, hogy szerzőtársait, vagy esetleg korábban keletkezett műalkotásokat ironizálna, tehát az intertextualitás, és a Genette által kiemelt hypertextuális elem teljes mértékben hiányzik ezekből a novellákból.

Egy másik megfontolandó kérdés, hogy az általam vizsgált szövegekben (*Atyámfi*, *Molineaux Őrnagy*, *A szépség művésze*, *A hóember*, *A jó Brown gazda*) a *bildung* folyamata sem feltétlenül pozitív irányban történik, hiszen a kritikai szemlélet, a felnőtté, éretté válás folyamatának kulcsfontosságú eleme, gyakran nem alakul ki a főszereplőben, naivitása megmarad, amit ilyen szempontból nézve szintén lehet ironikusan érteni. Az olvasó lesz az, aki érzékeli, hogy a narrátor ironizált helyzetbe kerül, és ez által megbízhatatlanná válik. Úgy vélem, hogy a megbízhatatlan narrátor is egy eszköze lehet az iróniának, amivel a szerző kihívás elé állítja az olvasót, hogy az vajon képes-e leleplezni eredeti mondanivalóját.

Linda Hutcheon szerint az irónia és a paródia kiemelten fontos eszközei lesznek a jelentés új szintjeinek, az illúzióknak a kialakításában (Hutcheon *Parody*, 31), és véleményem szerint ez az, amit egy szerző az irodalmi szövegen belül például a megbízhatatlan narrátor által működtethet. Valamint ezt a mozzanatot az irónia diszkurzív működésének ábrázolásához venném példának, mivel a szövegen keresztül az olvasóval való kommunikációban lép működésbe.

A *Romantic Irony* című tanulmánykötetben (szerk. Frederick Garber) találtam kutatást arra vonatkozóan, hogy Hawthorne munkáiban is kimutatható az irónia, a szkepticizmus mellett, és itt is az általam eddig vizsgált novellákra utalnak főként – *Atyámfi, Molineux őrnagy, Young Goodman Brown, A hóember* –, amelyekben megjelenik emellett a jó és rossz közötti harc is (*Romantic Irony*, 278).

Mivel Hawthorne munkássága időben közel állt a romantikához, feltételezhetjük, hogy ismerte a romantika szerzőinek írásait az iróniáról, illetve elképzelhetőnek tartom, hogy hatással volt rá, azonban ezt kimutatni a szövegek alapján nem megalapozott és bizonyítható folyamat lenne. Poe *Hawthorne meséi* című esszéjében szintén úgy fogalmaz, hogy Hawthorne nem eredeti szerző, hiszen, aki ismeri Tieck műveit, az felismeri benne a német romantika azon stílusjegyeit, amelyek például Tieck elbeszéléseire jellemzőek:

„Hawthorne megkülönböztető jegye az invenció, a teremtő-készség, a képzelőerő, az eredetiség; olyan jegy, mely a képzelet műveiben kétségkívül értékesebb, mint a többi együttvéve. [...] Ezeknek a megjegyzéseknek a fényénél azonnal látható, hogy a Tiecket nem ismerő kritikus, ha csupán egyetlen elbeszélést vagy esszét olvas el Hawthorne-tól, némi joggal tekintheti a szerzőt eredetinek; de a hangvétel, a modor, a választott téma, mely a kritikusban az újdonság érzését kelti, a második - vagy ha nem a második, akkor a harmadik vagy a sokadik - történet, illetve esszé olvasása során már nem fogja ezt az érzést kelteni, sőt, homlokegyenest ellenkező érzést kelt." (MEK <http://mek.oszk.hu/03500/03575/html/02.htm#109>)

Műfaji kérdésekben a következőt gondolja Poe, amit szerintem ezen a ponton még fontos megvizsgálni:

„Sőt mi több, nem is mese, azaz elbeszélés mindegyik, a szó közönséges vagy akár pontos értelmében sem. Több közülük tiszta esszé, például [...] Ha azt a műalkotástípust kellene megjelölnöm, mely a fenti módon értelmezett költemény után leginkább megfelel a magas tehetség követelményeinek, s e tehetség gyakorlására a legelőnyösebb terep, habozás nélkül a prózai elbeszélést említeném, amelyre e kötetben Hawthorne adott példát. A rövid prózai elbeszélésre gondolok, melynek olvasásához elegendő egy félóránál nem rövidebb, egy-két óránál nem hosszabb időszak [...] Az olvasás órájában az olvasó lelke mindenestül az író hatalmában van. Nincsenek külső vagy külsődleges hatások, melyek a fáradtságból vagy az olvasás szüneteiből fakadnának." (MEK <http://mek.oszk.hu/03500/03575/html/02.htm#109>)

A romantika világgépének egyes elemei tehát tetten érhetők Hawthorne novalláiban, például a józanész, a racionális gondolkodás kritikája, az anti-humanizmus, valamint a *Bildung* jelentése, mint alkotás, kultúra, ami ellentétben áll minden mesterséges, formális keretek közé szorított oktatással (ld. Clerbook *Romantic Irony*, 46), ahogy az például *A szépség művésze* című novellában mint téma megjelenik.

Hawthorne korának materialista, sikerorientált és földhözragadt, az önkifejezést anyagi javakban mérő társadalmát ironizálja *A szépség művésze* és *A hóember* című novelláiban:

„jó és egészséges dolog, ha valaki pusztá kezére és a valóságra támaszkodhatik, s mint kovács mezítlén, izmos karjával keresi kenyerét. Az órás csak törí a fejét a tengernyi keréken, rontja egészségét és szemét, ahogy én tettem, s élete delén vagy azon valamivel túl saját szakmájában már nem tud dolgozni, másra meg nem alkalmas, ahhoz pedig túl szegény, hogy gondtalanul élhessen”. (A szépség művésze)

„Ugyan már, badarság, gyerekek! - kiáltotta a derék, jóra való apa, aki, mint már említettük, fölöttébb józan szemmel nézett mindent. - Még hogy hóból csináltak élőlényt! Gyerünk, asszony, ez a kis idegen egy percig sem maradhat kinn tovább ebben a zord hidegben. Bevisszük a nappaliba; te meg adsz neki vacsorára meleg tejet és kenyeret, és amennyire csak tudod, kényelembe helyezed. Közben én tudakozodom a szomszédoknál, és ha szükséges, kidoboltatom a kisbíróval, hogy elveszett gyereket találtunk.” (A hóember)

Itt találó Clerbook tanulmányából az a részlet, amely kiemeli a romantika iróniaértelmezésében az élet múlandó örömeinek és a művészet időtlenségének szembenállását, amiből következik, hogy az irónia magában foglalja a tökéletlenséget, és ezért kritikus minden műalkotás felé (Clerbook, 66).

Hutcheon *Irony* című tanulmányában (*Irony's Edge*) kiemeli, hogy az irónia abban különbözik az allegóriától és a metaforától, hogy érzelmi reakciót vált ki az olvasóból, valamint a szerzői szándék rejtett, ezért az irónia működése hatalmi viszonyokon alapszik. (Hutcheon *Irony*, 2) Hutcheon azt is említi, hogy nem minden irónia egyben szórakoztató is, vagy humoros. Paul de Man úgy fogalmaz, hogy „az irónia elmélete nem komédiaelmélet [...] Az irónia megszakítás, kiábrándulás” (de Man, 201). Ezt a felvetést én is osztom mindkét szerzővel, mert úgy vélem, hogy Hawthorne novelláira is ez a leginkább találó állítás, hogy ugyan ironikusak, de nem feltétlenül a nevetetés a cél, ugyanakkor azt sem állíthatjuk, hogy gúnyos lenne. Judith Church Rosenberg szerint Hawthorne novellái moralizálóak, hasonló célzattal íródtak, mint a moralizáló színdarabok, és kiterjesztett metaforaként értendőek, amelyben a szimbólumoknak és az iróniának mint retorikai eszköznek jut szerep. (Rosenberg, 1)

Az iróniát Hutcheon inkább egy diskurzív funkciónak tartja, amely a szöveg által jut kifejezésre, mintsem trópusnak. Azt, hogy az irónia trópus-e, Paul de Man is megkérdőjelezi *Az irónia fogalma* című tanulmányában. De Man is azt tételezi, hogy „az irónia nyilvánvalóan performatív funkcióval is rendelkezik” (de Man, 177). Előadásában de Man Schlegel elméletét a *reelle Sprache* –ról vizsgálja, ami egy autentikus nyelvet jelent. Ezt az ideális nyelvet a romantika szerzői a mítoszban látták megvalósulni, és a mitológia az, amiben a mesterségesen elrendezett zűrzavar képezi le a legjobban az emberi gondolkodást és egyben az ősi autentikus nyelvet.

De Man tanulmányából egy másik megközelítés az, amit még fontosnak tartok átgondolni, miszerint Kierkegaard úgy értelmezi az iróniát (*The Concept of Romantic Irony* című munkájában), hogy egy adott ironikus mozzanat történeti értékelését a mozzanat történelemben játszott szerepe által határozza meg. Talán azt a legnehezebb szövegek alapján rekonstruálni, hogy az adott ironikus mozzanat az adott korban, amikor a mű játszódik és/vagy íródott, mit jelenthetett. Ezt kortárs művek olvasása esetén talán könnyebben lehet alkalmazni, klasszikus irodalomtörténeti vizsgálódások esetében azonban csak akkor találok pontosnak, ha alapos háttértudással, esetleg kész korrajzzal rendelkezik valaki az adott időszakról,

ami inkább egy ideális olvasót feltételez. Valójában az lenne az irónia célja, hogy diskurzív funkciójában, a szöveg működtetése által tudja létrehozni azt a többletjelentést, amit a szerző implikál a szövegben, tér- és időbeli elcsúszástól többé-kevésbé függetlenül. Itt érdemes talán még említeni a gondolkodás arabeszk, a káoszra hasonlítható működésének elméletét, ami a romantikus szerzők egyik közkedvelt ábrázolása is volt. A káoszt is rendszerezzük, megpróbáljuk rekonstruálni, egy szövegben pedig „narratív mintába szőni” a performatív retorika segítségével, hasonlóan az iróniához. (de Man, 203)

Egy további érdekes momentumra lettem figyelmes Hawthorne, az *Atyafim, Molineaux őrnagy* című novellájának olvasása során. Paul de Man *Az irónia fogalma* című tanulmányában megemlíti, hogy az ókori görög és hellenisztikus komédiákban az irónia két típusa lép a közönség elé, az agyafúrt kópé és az ostoba fickó figurájában; „az agyafúrt kópéról, aki szükségképpen a beszélő, végül mindig kiderül, hogy ő az ostoba fickó, és az, akit az agyafúrt [...] ostobának gondol, folyton túljár az agyafúrt eszén” (de Man, 178). Pontosan ez történik az *Atyámfí, Molineaux őrnagy* című elbeszélésben is, ahol az elbeszélő/főszereplő saját magát agyafúrt fickónak nevezi többször is, de a történet végén kiderül, hogy túljártak az eszén:

„Először eléggé meghökkent, milyen eredménnyel járt a kérdése, de mivel agyafúrt legény volt, hamarosan úgy gondolta, megfejtette a rejtélyt.”

„Ejnye, hát nem furcsa - fűzte Robin a gondolatait, szokása szerint agyafúrtan”

„Szép úrnóm - hiszen szólíthatom így jó lelkiismerettel, gondolta az agyafúrt legény”

„Ugyanis agyafúrt fiúnak mondanak - jegyezte meg Robin, mikor idáig ért a történetben.”

„De Robin nemhiába származott új-angliai papi családból, jóra való legény volt és agyafúrt is, ellenállt tehát a kísértésnek, és elmenekült.”

„mivel agyafúrt legény vagy, talán atyafid, Molineux őrnagy segítségével nélkül is sokra viszed majd”
(*Atyámfí, Molineaux őrnagy*)

A *Szépség művésze*ben látszólag a finom lelkű órásmester, Owen Warland az irónia tárgya, ő az agyafúrt fickó, akiről azonban azt gondolja környezete, hogy egy fajankó:

„Owen egy újfajta időmérő feltalálásán fáradozik, apám. Leleményes fiú.

- Ugyan, gyermekem! Az ő leleményességével legfeljebb valami haszontalan norinbergi játékszer található fel - válaszolta az apja, akinek Owen Warland szeszélyes lángelméje régebben sok fejfájást okozott [...]

Láttál-e már valaha is kovácsot, aki olyan bolond, mint ez az Owen Warland?” (*A szépség művésze*)

Egy másik történetben, az *Ifjú Brown* gazdában, hasonlóan agyafúrtnak gondolja magát a főszereplő, miközben kiderül, hogy őt is megtéveszti elsősorban felesége, illetve a közösség többi tagja. Az irónia itt arra irányul, hogy Brown gazda hiszékenységét leleplezhesse az olvasó: „Milyen illedelmes, feketébe öltözött társaság! - szólott Brown gazda”, aki az ördögimádókat nem ismeri fel elsőre. Ebben a novellában azonban nem csak Brown gazda naivitását mutatja be Hawthorne ironikusan, hanem a falu többi lakójának feddhetetlenségét is megkérdőjelezi: „egyik oldalon Cloyse komámasszony, a katekizmus kegyes tanítója vezetett, a másikon Martha Corrier, akinek ígéretet tett az ördög, hogy a pokol királynője lesz. Elvetemült boszorkány volt.” (MEK <http://mek.oszk.hu/03500/03521/03521.htm>)

Szeretném még bemutatni ezen a ponton, hogy Poe-nak mi a véleménye a „Túl komoly Amerikáról”, és arról, hogy miért nem alakult ki Amerikában a szatíra, miben keresendő ennek az oka. Poe véleménye, hogy Amerikában hiányzik a szatíra mint műfaj kiteljesedése, az alábbi okok miatt:

„Mennyire jutottunk mi, amerikaiak a szatíra terén? Laughton Osborn *The Vision of Rubeta* (Rubeta látomása) című munkája alighanem a legjobb ilyen művünk, de ez nem jelenti azt, hogy igazán dicséretre volna érdemes.”

[...] Többek szerint ennek a hiánynak az oka abban keresendő, hogy nálunk nincs megfelelő terepe a szatirikus kifejezésnek. Szerintük a szatíra azért virágzik Angliában, mert ott megfelelő célpontra talál az arisztokráciában, amely réteget a nép külön emberfajnak tekint, melyhez semmi köze, s a felsőbb osztályok legrosszabb indulatú mocskolását is jó étvágygal élvez, melyet nem ront el az érzés, hogy ebből a mocskolódásból rájuk (a népre) is vetülhet némi rossz fény. Oroszországban és Ausztriában viszont – így érvelnek – ismeretlen a szatíra, mivel veszélyes az arisztokráciával foglalkozni, s a népről – tehát önmagáról – szóló szatírát undorral fogadná a tömeg. Amerikában viszont – mondják – azok az emberek írnak, akik olvasnak; azaz ha szatírát írnánk a népről, akkor önmagunkat gúnyolnánk, s így sohasem vagyunk abban a helyzetben, hogy jó szívet fogadjuk a szatírát.

Mindez jobbra csak látszólag igaz. Megfelelnek arról, hogy nincs egyén, aki egynek tekintené magát a tömeggel. Mindenki úgy ítél önmagáról, hogy ő az a tengely, amely körül az egész világ forog.”

(Poe: *Lowell „Kritikus Tanmeséje”*)

Itt véleményem szerint egy fontos pontot ragadott meg Poe, miszerint Amerikában nagy szerep jut az individualizmusnak, a „self-made-man – („maga szerencsésjének kovácsa”) gondolatnak”, ami alapján nem igazán szeretne senki utánpótlás, gúny célpontja lenni. Ezért talán az ironia, a szatíra sem igazán népszerű műfajok, vagy amennyiben az ironia megjelenik a művekben, például Hawthorne meséiben, az múlt korokba vetítve, általánosságban kerül ábrázolásra. Záró gondolatként Poetól szeretnék idézni *Lowell „Kritikus Tanmeséje”* című esszéjéből, amelyben kortárs szemmel vizsgálja az akkori amerikai irodalom ironiára és szatírára vonatkozó hátterét. Ezeket a szövegrészeket én viszont stílusát, szófordulatait és hangvételét tekintve az ironia egyik remek kortárs példájának tartom, és ezzel térnék vissza a kiinduló gondolatomhoz, miszerint ilyen értelemben „nem túl komoly Amerika”.

„A szatíra illetően pipogyaságának részben az az oka, hogy irodalmárainkból általában hiányzik az az aprólékos műgond, a részletek ügyes ábrázolása, melyre a természettől való szarkasztikus erő mellett a szatírának minden más irodalmi formánál inkább szüksége van. Kudarcunkat másrészt az utánpótlás jellegzetesen gyarmati bűnének tulajdoníthatjuk. (Poe: *Lowell „Kritikus Tanmeséje”*)

„Csupán az olyan szatíráról érdemes beszélni egyáltalán, melyből elfojthatatlan, szívből jövő és kedélyes jókedv árad, vagy legalábbis ezt a látszatot kelti. [...] A Kritikus tanmese (Lowell) elleni legfőbb kifogásunk összefügg azzal, amiről az előbb már általánosságban szót ejtettünk. „Szemet szűr benne a kajánság.” Nem is annyira áldozatain nevetünk, mint inkább magán a szerzőn, amiért hagyta, hogy áldozatai ilyen szenvedélyre korbácsolják.” (u.o.)

Felhasznált irodalom

- Colebrook, Claire: Irony. Routledge, London, 2004.
- de Man, Paul: Az irónia fogalma. Forrás: Paul de Man: Esztétikai ideológia. ford. Katona Gábor. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Hawthorne, Nathaniel: Másodjára elmondott történetek – MEK (Magyar Elektronikus Könyvtár) <http://mek.oszk.hu/03500/03521/03521.htm>
- Hutcheon, Linda: Irony's Edge. Routledge, London, 1994.
- Hutcheon, Linda: A Theory of Parody. The teachings of twentieth-century art forms, Methuen, New York, 1985.
- Poe, Edgar Allen: Lowell „Kritikusi Tanmeséje”, Takács Ferenc fordítása, MEK (Magyar Elektronikus Könyvtár) <http://mek.oszk.hu/03500/03575/html/02.htm#114>
- Poe, Edgar Allen: Hawthorne meséi, Takács Ferenc fordítása, MEK (Magyar Elektronikus Könyvtár) <http://mek.oszk.hu/03500/03575/html/02.htm#109>
- Rosenberg, Judith Church: Parallels: The Morality Play "Everyman" and Selected Tales of Nathaniel Hawthorne, ProQuest, USA, 2009.
- Garber, Frederick ed. Romantic Irony, Vol. 8, John Benjamins Publishing, Amsterdam/Philadelphia, 1988.

Adorjáni Zsolt

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2013

Dés, 1982

PPKE-BTK Klasszika Filológia Tanszék
2087 Piliscsaba-Klotildliget, Egyetem u. 1
adorjanizs@gmail.com, 20/337 91 93

tanulmányok

- 2002–2007 PPKE-BTK Latin nyelv és irodalom
- 2002–2007 PPKE-BTK Görög nyelv és irodalom
- 2005–2011 PPKE-BTK Német nyelv és irodalom
- 2007–2010 PPKE-BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola

telenlegi munkahely

PPKE-BTK Klasszika Filológia Tanszék,
egyetemi adjunktus

tudományos fokozat

PhD 2011

tudományos tevékenység

Kutatás, tanítás

díjak, kitüntetések

- 2007 Pro Scientia Aranyérem
- 2008 Junior Prima Díj
- 2012 Akadémiai Ifjúsági Díj

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2005–2006 Köztársasági Ösztöndíj
- 2006–2007 Köztársasági Ösztöndíj
- 2009–2010 DAAD hosszú kutatói ösztöndíj (Münster)
- 2012–2015 Bolyai János Kutatói Ösztöndíj
- 2014–2015 Alexander von Humboldt posztdoktori ösztöndíj

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 70

konferencia-előadások száma: 30

legjelentősebb 5 publikáció

- Pindars sechste olympische Siegesode. Text, Einleitung und Kommentar. (Mnemosyne Supplements 370) Leiden (Brill) 2014 (394 old.).
- Auge und Sehen in Pindars Dichtung. (Spudasmata 139) Hildesheim–Zürich–New York (Georg Olms Verlag) 2011 (249 old.).
- A remények tekintete. Megjegyzések Pindaros 5. isthmosi ódájának 56–58. sorához. AntTan 50 (2006) 261–295.
- Der Gott der Diebe? Bemerkungen zum homerischen Hermes-Hymnos. Hermes 139 (2011) 131–146.
- Euphemos, Pindar und Apollonios Rhodios. Zu 4,1731–1772. RhM 155 (2012) 108–112.

szabadidős tevékenységek

Munkám egyben hobbi is. Ezen kívül zenehallgatás (Bartók Rádió), operába járás. Tagja vagyok a Richard Wagner Társaságnak.

Tudomány és tudománynépszerűsítés az archaikus kardal példáján*

Az elmúlt években az Aranyérmes Konferenciákon tartott rendszeres előadásaimban az archaikus görög költészet egyes részkérdéseit jártam körül, ízelítőt adva azokból a munkákból, melyek éppen foglalkoztattak. Jóllehet beszámolóimban mindig közérthetőségre és érdekességre törekedtem, igyekezve bemutatni a témában rejlő szépséget és izgalmat, egyvalamiről mindeközéig megfeledeztem. Hallgatóságomnak mindössze elenyésző töredéke a humán tudományokkal foglalkozó szakember, így nem várható el tőlük, hogy a szövegekkel való tudományos foglalatosság, a filológia munkamódszereivel tisztában legyenek. Éppen ezért döntöttem úgy, hogy idén rendhagyó előadást tartok, melynek célja, hogy betekintést nyújtson a filológus műhelyébe, vagy ha úgy tetszik, laboratóriumába. Mivel foglalkozik egyáltalán a magamfajta klasszikus filológus, más szóval: mi a filológia kísérleti egere avagy mi fortyog a szövegtudomány lombikjában? Miközben megpróbálok közérthető és érdekfeszítő maradni, magát a nemes közérthetőséget is reflexió tárgyává fogom tenni: hogyan viszonyul a tudomány a tudománynépszerűsítéshez és milyen lehetőségei vannak, hogy eredményeiből valamit a szélesebb közönséggel is megismertessen illetve megsejtessen.

Az előadás címe azt ígéri, hogy mindezt az archaikus költészet példáján teszem. Mintegy tíz éve foglalkozom Pindarossal, a kardalköltészet legnagyobb mesterével. Második könyvem egy kommentár volt Pindarosz hatodik olümpiai ódájához, melyet egy szürakusai nemes Olümpiában aratott fogathajtó győzelmére írt. Ha valaki jelen volt két évvel ezelőtti, szegedi előadásomon, úgy emlékezhet arra is, hogy abban erről a munkáról számoltam be egyetlen részlet bemutatásával.¹ Azóta a kommentár elkészült és 2014 augusztusában napvilágot látott a holland Brill kiadó gondozásában.² Ez a könyv ad most alkalmat a filológiai módszer bizonyos jellegzetességeinek tárgyalására az egyik reprezentatív műfaj, a kommentár példáján. Ha a görög szövegekkel foglalkozó filológia a legrégebbi a bölcsészettudományok között, úgy a filológiai kommentár egyidős vele: mindkettő története mintegy kétezerháromszáz évre nyúlik vissza s a nyomok az alexandriai könyvtárig vezetnek, mely a Ptolemaioszok által uralt hellenisztikus Egyiptom nagyszabású kulturális intézménye volt. Az itt működő filológusok

1 Egy kommentáriró műhelyéből. Költői szómagyarázatok Pindarosz hatodik olümpiai ódájában. In: Szöllösi L. (ed.): *Pro Scientia Aranyérmesek XI. konferenciája. Előadások*. Szeged (PSAT) 2013, 266–270.

2 *Pindars sechste olympische Siegesode. Text, Einleitung und Kommentar*. (Mnemosyne Supplements 370) Leiden 2014. Lásd még: <http://www.brill.com/products/book/pindars-sechste-olympische-siegesode> (2014. 11. 13).

* Az előadás írott változatában megőriztem a szóbeli jelleget, mert ezzel a szöveg elevenebbé és könnyebben követhetővé vált. A munka alatt az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja nyújtotta támogatását élveztem.

– ők nevezik először így magukat – feladata a múlt klasszikus szövegeinek rekonstruáló megőrzése és magyarázata volt. Ez egyben a filológia meghatározása is, mely a tudományág története során lényegesen nem változott, legfeljebb módszertana módosult és gazdagodott. Összehasonlítva azonban a rendkívül gyorsan változó természettudományokkal ez a folyamat nem számottevő, így a filológiát joggal nevezhetjük a legállandóbb tudománynak.

A klasszikus szövegek megőrzésének és magyarázatának egyik leghatékonyabb formája a filológiai kommentár. A latin szó megfelelője a görög hypomnêma; mindkettő 'emlékeztetőt' jelent. A kommentáríró célja eszerint az olvasó emlékeztetése. Hogy mire, azt a magyarázott szöveg műfaja és a szerző stílusa szabja meg. Eleinte a kommentárok szigorúan az egyes sorok, értelmi egységek, helyek magyarázatára szorítkoztak. Csak jóval később alakult ki az a bevett gyakorlat, hogy a magyarázandó egységek (ún. lémmák ~ szócikkek) szerint szervezett részt valami bevezetőféle előzte meg, melyben a filológus tágabb összefüggésben értekezett a szóban forgó szerző stílusának jellegzetességeiről, művének szerkezetéről és egyéb kérdésekről. Az is bevett gyakorlat volt az alexandriai filológusoknál, hogy a kommentárral összefüggésben a szöveget magát is gondozták. Ez arra irányult, hogy megtalálják – ha pedig eltorzult, visszaállítsák – a szöveg azon formáját, mely a szerző szándékainak megfelelő.

Lássuk azonban végre, hogy ezek a hagyományok milyen szerkezetű kommentárt eredményeztek Pindarosz hatodik olympiai ódájához. A könyv a következő tartalmi egységekből áll: a 105 soros vers görög szövege, alatta – némileg lábjegyzetekre emlékeztető módon – az ún. kritikai apparátus, más szóval a kézirati szövegváltozatok felsorolása az egyes sorok szerint rendszerezett formában. A felső szöveg tulajdonképpen az, amiről a kutató úgy gondolja, ezt írhatta a szerző, az alsó szöveg az, amit az eredeti szöveg egyre szétterülő palástként maga után von a hagyományozódás történetében: idézetek másodkézből szó szerint vagy lazább körülírásban, középkori másolók olvasási és írási hibái, újkori filológusok többé-kevésbé sikeres javításai. Ez a jól bevált forma biztosítja, hogy az olvasó ne csak a hitelesnek tekintett szöveggel magával ismerkedjék meg, hanem annak történetével is (pontosabban története vázlatos kivonatával), ezáltal lehetőséget kapva arra, hogy felülvizsgálhassa a kiadó döntését, ha a főszöveg nem nyeri el tetszését. Itt még egy a szöveg után álló táblázatocskára hívnám fel a figyelmet, mely arról a maréknyi szöveghelyről ad áttekintést, ahol eltértem Pindarosz verseinek mértékadó kiadásától.³ Ezen eltérések nagy része kisebb, a szöveget magát nem, csupán a központozást érintő változtatás. Mindössze két radikálisabb van közöttük, az egyik a 15. sort érinti (itt javítottam a szöveget), a másik a 82-et, ahol mindössze annyit tettem, hogy nagybetűt írtam. Ezt különösebb indoklás nélkül megtehettem, mert az eredeti kéziratokban a kis- és nagybetűs írásmód nem volt megkülönböztetve, hanem mindent nagybetűvel írtak. Így a mai írásmódra áttérve könnyen kisbetűre válthatták azt is, ami eredetileg nagy volt. Feltételezésem szerint a vers 82. sorában is ez történt. Kétségtelenül ez szövegem legeredetibb megoldása. Hogy igazam volt-e vele, azt majd az idő eldönti.

3 SNELL, B. – MAEHLER, H. (szerk.): *Pindari carmina cum fragmentis* I. Leipzig 1987⁹.

Nem követelmény, de én fordítást is mellékeltem a szöveghez (először csak latin nyelvűt, némileg tizenkilencedik századi és korábbi kommentárok szellemét idézve, később a lektori vélemény – peer review – nyomásának engedve német nyelvűt is). Ezekből az olvasó gyorsan tájékozódhat, hogyan is kell érteni – vagy legalábbis hogyan értett a kommentátor – egy bizonyos szöveghelyet. A következő nagy egység a bevezető fejezetek sorozata. Az első és egyben a legrövidebb a versmértéket elemzi, a második azt igyekszik kideríteni, mit tudhatunk a vershez kapcsolódó történelmi személyek, a győztes és segítői valóságos életéről, a harmadik a költemény születési dátumára és bemutatási körülményeire kíváncsi (ezeket a verseket ugyanis többtagú kar tanulta be és adta elő énekes-zenés formában). A negyedik, utolsó és egyben legterjedelmesebb fejezet a költemény egységét vizsgálja. Hogy a laikus olvasóval is némileg érzékeltetni tudjam módszerem lényegét, szerényen azt mondhatom, nem más ez, mint a vers egészének elemzése, ahogy azt a gimnáziumi magyarórákon tanították, ám remélhetőleg „nem középiskolás fokon”. Erre egyrészt azért van szükség, mert Pindarosz verseinek egysége, az a kérdés tehát, hogy miként lesz (vagy nem lesz) több különböző elemet tartalmazó versből egységes alkotás, már az antikvitásban vitatott volt s vezércsillaga lett a modern Pindarosz-kutatásnak is. A másik ok általános-hermeneutikai jellegű. Egy olyan bonyolult szöveg jelentése, mint amilyen a vers, nem egyszerűen a részek jelentésének összegeként jön létre, hanem több annál: ez az összeg plusz a részek viszonya egymáshoz. Ebből az következik, hogy nem elég az egyes sorokat és kifejezéseket alapos elemzésnek alávetni – ez a kommentár tulajdonképpeni magyarázó része –, hanem folyamatos elemzésben fel kell mutatni azt a formát, melyben a vers magasabb egysége megnyilvánul.

E bevezető fejezetek után következik a könyv legterjedelmesebb része, a tulajdonképpeni kommentár vagyis a sorról sorra haladó magyarázatok. Erről terjedelmi okokból csak nagyon általános képet adhatok. Két évvel ezelőtti előadásomban úgy fogalmaztam, hogy a kommentár szóról szóra, sőt szinte betűről betűre haladva szántja és elemzi végig a verset. De mit is kell elemezni egy vers kapcsán? Pindaroszról lévén szó, igen sok mindent. Költőnk már az antikvitásban az egyik legnehezebben értelmezhető szerző hírében állt. Ez a híres-hírhedt nehézség egyszerre nyelvi-kifejezésbeli és gondolati természetű. Ennek megfelelően – némileg leegyszerűsítve a helyzetet – a magyarázatok is nyelvi-grammatikai, stilisztikai és tágabb értelemben vett tartalmi megfigyelésekre oszthatók. Az átmenet az egyes szempontok között természetesen nem ugrásszerű, hanem inkább áttűnés-jellegű. A „mit magyarázzak?” kérdésre adott választ még az is meghatározza, hogy milyen közönségnek szól a kommentár: görögül csak éppen tanulni kezdőknek, haladó görög-latin szakos egyetemistáknak (ezek száma lassan a ma élő dinoszauruszokéval lesz egyenlő) vagy érett és a görög (kardal)költészetre szakosodott kutatóknak. Ezt mindjárt az elején érdemes eldönteni vagy inkább belátni a szükségszerűt: nem valószínű, hogy kezdő görögösök a tüskés-göcsörtös Pindaroszhoz szaladnának eszük pallérozására. Marad tehát a haladó és érett célközönség. Mindazonáltal az a személyes tapasztalatom, hogy nem árt, ha az ember, miközben haladóknaknak ír, próbaképpen leszáll a kezdőkhöz és onnan építkezik lépésről-lépésre fölfelé. Így olyan alapvető dolgokra is rá fog kérdezni, melyek fölött a magát bölcsnek

hívó könnyűszerrel elsiklanék. S nem egy esetben éppen az egyértelműnek látszó dolgokon való tűnődés hozza a legváratlanabb eredményeket. Itt is érvényes tehát a görög mondás, hogy minden tudomány kezdete a csodálkozás (thaumazein). Más szóval: a gyermek kérdez, a felnőtt válaszol.

Ezzel végére értem a kommentár vázlatos bemutatásának. Előadásom befejező részében arra keresem a választ, hogy milyen lehetőségek nyílnak a tudományos eredmények megismertetésére laikus közönséggel. Nyilván többféle. Én azonban itt is maradok egyetlen gyakorlati és személyes példa ismertetésénél. 2013 őszén a Magyar Tudományos Akadémia és az Akadémia Kiadó új könyvsorozatot indított Pont-könyvek címen, melynek feladata százötven oldalas zsebkönyvek formájában a művelt és érdeklődő, de nem szakértő közönség tájékoztatása egy-egy tudományterület, részdiszciplína állásáról a legkorszerűbb eredmények alapján, ugyanakkor közérthetően, kerülve a szakzsargont, megbízhatóan és pontosan (innen a sorozat címe). Ezidáig mintegy tucat kötet napvilágot látott a legkülönbébb természet-, társadalom- és szellemtudományos témákról. Akinek saját szakterületét népszerűsítő ambíciói vannak, jól teszi, ha felveszi a kapcsolatot a szerkesztőbizottsággal... Magam is megbízást kaptam, hogy az archaikus görög kardalköltészetéről írjak. A kismonográfia tübingeni évem alatt elkészült, jelenleg kéziratban van. Ez viszont nem akadály, hogy mint lezárt vállalkozásról beszéljek róla.

Népszerűsítő munkát írni annyiban nem más, mint tudományosat, hogy az ember tiszta lappal indít és mindent igyekszik előítéletek nélkül mérlegelni, a legvilágosabb tényektől és legegyszerűbb összefüggésektől a bonyolultabbakig haladva. Így maga is csodálkozó gyermekké válik az elején és igyekszik bölcs felnőtté érni a végére. A bölccsé válás sokszor azt is jelenti, hogy rájön, a bonyolultnak hitt dolgok nem is annyira bonyolultak, sőt az igazán fontos és nagy dolgok mindig egyszerűek. A tudománynépszerűsítés tapasztalatom szerint tehát semmivel sem kevésbé izgalmas szellemi kaland, mint a szorosán értelmezett tudományos munka. Személy szerint én nagyon sokat gazdagodtam ebből a vállalkozásból, sok mindent most értettem meg először a görög kardalköltészetből. Másfelől a népszerűsítő mű nyelvestílusja jelentősen eltér a szaktudományostól. Ez nem merül ki abban, hogy az ember nem használ riasztó szakkifejezéseket (csak a legszükségesebbeket és azokat is elmagyarázva). A lényeg a felszín alatt van: a szövegnek könnyednek kell lennie anélkül, hogy felületessé válna, szellemesnek anélkül, hogy a hatásvadászatnak engende, és mértékkel anekdotázónak anélkül, hogy a pletykarovatok szintjére süllyedne. Mint mindenben, ebben is a mérték eltalálása döntő. Itt és most csupán egyetlen tanács: érdemes száraz témamegjelölések helyett izgalmas címekeket adni. Könyvemben fogalmi bevezetőt kellett nyújtanom, utána hat archaikus kardalköltő portréját megrajzolnom – Pindarosz csak az egyik közülük –, a végén pedig még utóéletükről is szólnom. Megtehettem volna, hogy egyszerűen a költők nevét választom címnek, elvégre róluk szólnak a fejezetek. Ám így biztos, hogy egy olvasóra sem találnék, hacsak nem a fakírok táborából. Ehelyett igyekeztem minél színesebb – nem szégyellem megvallani – blikkfangosabb címekeket kiötlölni. „Spártai rejtélyek” – ez az Alkman-fejezet, „Hősök, uralkodók, ösvérek” – ebben Sztésikhorossal, Ibükossal és Szimónidésszel kapcsolatos mondandómat foglaltam össze, „A dirkéi hattyú” – ezt a címet kapta a Pindarosz-fejezet, végül: „Vonzások és változások” – ez az utóélet történetének felirata.

Nincs módomban arra, hogy a részleteknél elidőzzem. Csupán annyit fűzök még hozzá, hogy igyekeztem magukat a verseket közel hozni az olvasóhoz abban a reményben, hogy talán a Görög lírikusok antológiája is lekerül a polcra.⁴ Mert a görög költészetéről való beszédnél csak egyvalami jobb: maga a görög költészet. Nem volt könnyű dolgom, mert sok vers csak töredékesen maradt fenn, s ilyenkor az eredeti szépségét megsejteni igen nehéz. A torzó sugárzó tekintetét még az a körülmény is fátyolosította, hogy kénytelen voltam prózafordításokat közölni, mert csak így tudtam az eredeti görög szöveget a legnagyobb tartalmi hűséggel visszaadni. Ebben a kérdésben a pontosságra törekvő tudós legyőzte az irodalmárt. Ezen kívül a meglévő anyagból válogatnom is kellett, tudomásul véve, hogy így a megrajzolt költő-portrék perspektívikusan megrövidülnek. Pindarosz negyvennégy győzelmi ódájából például mindössze kettőt sikerült tárgyalnom, úgy, hogy az egyik a költő egyik legrövidebb verse (a 14. olympiai óda) s a Pindarosz-fejezet így is a leghosszabb lett a könyvben. A hatodik olümpiai óda elemzése – ezt természetesen nem hagyhattam ki – a négyszáz oldalas kommentárból néhány oldalra zsugorodott.

De talán éppen ebben rejlik a legfőbb tanulság: hogyan lehet a lényegét a legegyszerűbben és legtömörebben megragadni és egyáltalán – mi is a lényeg? Csak ismételni tudom magam: a lényeg mindig egyszerű, ami persze nem jelenti azt, hogy mindig egyszerűen közölhető. De aki a tudományt szereti, az az egyszerűséget és világosságot is szereti, s aki ezeket becsüli, annak a tudomány népszerűsítésének ügye sem lehet közömbös. Ahogy Hölderlin más összefüggésben mondotta: *Wer das Tiefste gedacht, liebt das Lebendigste.*⁵ (Aki a legfőbb lényegét ismeri, az szereti leginkább az elevent.)

4 SZEPESSY T. (szerk.): *Görög költők antológiája*. Budapest 2000².

5 *Sokrates und Alkibiades*

***Történelemtudomány
szekció***

GÉR András László

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2011

Budapest, 1987

Emberi Erőforrások Minisztériuma, 1054, Budapest, Akadémia utca 3.
ger.andras.laszlo@gmail.com, 30/665 98 10
1144 Budapest, Füredi utca 5/B

tanulmányok

- 2011-2014: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, Eszmetörténeti műhely
- 2012-2013 : Károli Gáspár Református Egyetem, ÁJK, Külügyi szaktanácsadó szakirányú továbbképzés
- 2009-2011: PPKE BTK, Okleveles vallástörténész
- 2011-2012: Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Okleveles teológus
- 2005-2011: KRE HTK, Teológus-lelkész szak
- 2006-2009: KRE BTK, Történelem alapszakos bölcsész
- 1999-2005: Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma, érettségi

jelenlegi munkahely

Emberi Erőforrások Minisztériuma

tudományos tevékenység

kutatás, előadások, publikációk, részvétel a Magyarországi Református Egyház Doctorok Collegiuma Ószövetségtudományi Szekciójának munkájában

díjak, kitüntetések

- 2009: OTDK 1. helyezés
- 2011: OTDK 1. helyezés
- 2011: Pro Scientia Aranyérem

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2010: Köztársasági Ösztöndíj
- 2012. május: Digital Archive for the Study of Pre-Islamic Arabian Inscriptions, 1st Training Course, Pisa.
- 2013: Magyar Közigazgatási Ösztöndíj

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 15

konferencia-előadások száma: 24

legjelentősebb 5 publikáció

- *Salm-nevek az Ószövetségben.* In: *Theologiai Szemle* 2011/3: 132-137.
- *Yahweh nyilai – démonok az 5Mózes 32:19-25-ben.* In: *Vallástudományi szemle*, 2011/4: 20-37.
- *Ešmun, a föníciai gyógyító-isten nyomában.* In: *Orpheus Noster* 2010/1: 63-76.
- *11Q11 – a szöveg és ami mögötte van.* In: Szávay L. szerk.: *Vidimus enim stellam eius...*, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, Budapest, 2011, 159-167.
- *Egy kánaáni nép, a Perizziek – a nyílt vidék istenének népe?* In: Doc. PhDr. Molnár J. – Mgr. Lévai A. Phd. szerk.: *Vallások az ókori Izrael környezetében*, a SJE Református Teológiai Kara Vallás- és Filozófiatörténeti Tanszéke szimpóziumának előadásai 2012. május 11., a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara Tanulmányai, Szentendre, 2013: 37-59.

szabadidős tevékenységek

olvasás, science-fiction, utazás

Egy ókori királyság hatástörténete

Egy konkrét történelmi eseménysor Edóm királyságának története. Erre vonatkozóan születtek írásbeli reflexiók a kortársak által. Aztán ezeket a reflexiókat az értelmezők saját sorsukat illetően értelmezték, ahol Edóm szerepe kezdett szimbolikussá válni. Végül pedig utalások alapjává tették az írásbeli reflexiókat, ahol már Edóm eredeti történetisége teljesen háttérbe szorult, sőt legfőbb jelentéstartama le is cserélődött. Konkrét eseten, az említett Edóm királyság hatástörténetéből vett példákon keresztül mutatom be (egyben rövid bepillantást nyújtva a kialakuló rabbinikus judaizmus történelmi gondolkodásának struktúráiba) ezt a folyamatot.

Edómról a legbizonyosabban azt állíthatjuk, hogy létezett egy terület, a mai Izrael Állam és a Jordán Hasemita Királyság déli részén, melyet a korabeli népek Edómnak neveztek – egyiptomi, asszír és ószövetségi források egyaránt. Legbiztosabban azt állíthatjuk, hogy a korai állam valamilyen formája létezett a területen a vaskor Vaskor első évszázadaiban.¹ Edóm állammá szerveződése valamikor a Kr.e. IX-VIII. sz. idején történhetett meg: a 2Kir 8:20 szerint Edóm királyt választott magának, Asszír forrásokban először a Kr.e. VIII. sz.-ból ismerjük edomita királyok neveit; s Edóm nemzeti istene, Qaus neve is ekkor bukkan fel először a történelemben írásos forrásokban, mely jelenség az állam-szerveződés kezdeteire utal. Az ország részt vett az asszír és babiloni háborúk idején a hatalmi játszmákban, tudjuk meg asszír, babiloni és bibliai forrásokból. Aztán eljött Babilon által Jeruzsálem bukásának az ideje a Kr.e. VI. sz.-ban, majd Edóm állama is elbukott. Az Akhaimenidák achaimenidák idején Edóm államisága nem újult meg, a térségében a Kr.e. V. sz.-ban a qedari királyság emelkedett ki, a IV. sz.-ban pedig a nabateus királyság hódította meg az egykori állam területét; a makedón-görög hódítás idején pedig létrejött egy Idumea nevű tartomány, melynek lakói, az idumeusok, az edomiták leszármazottai voltak. A zsidó hasmóneus állam után a rómaiak és örököseik, a bizánciak, majd a Kr.u. VII. sz.-ban az Iszlám Kalifátus fennhatósága alá került a terület: egykori lakói és államuk neve eltűnt a térképről.

Kiindulópontnak egy ószövetségi prófécia szövegét választottam, Ézsaiás 34. fejezetét, az Az előadás szempontjából releváns versek fordítása: *5. Amikor megrészegül kardom az egekben, íme, leszáll Edómra és az átkom [alatt lévő] népre megítélni. 6. YHWH kardja megtelik vérrrel; és meghízik a bárányok s kecskék kövérjével s vérével és a kosok veséjével; mert zeba ja [van] YHWH-nak Bo râban, és nagy eba ja Edóm földjén.*

¹ Az egyiptomi források különböző törzseket említenek azon a területen, a bibliai források pedig *allufim*ről – fejedelmekről beszélnek.

A szöveg datálása során motívumainak intertextuális kapcsolatait, a benne található Edóm-ellenes ideológia eszmetörténeti fejlődését vettem figyelembe. Az ószövetségi szövegcorpus négy nagy Edóm ellenes próféciája² (Ézs 34, Jer 49, Abd, Ez 35) és további hasonló szövegek összehasonlításából az alábbi következtetések vonhatóak le³: a négy nagy szöveg legrégebbi részei a júdai államiség utolsó vagy az elhurcolt júdai elit babiloni fogságának első időszakából, a Kr.e. VI. sz. elejéről vagy derekáról származnak.⁴ Jeremiás Edóm majd Babilon ellenes anyagai Edóm pusztulása utánra datálhatók, melyet Nabu-naid babiloni király Kr.e. 552-es hadjáratával kapcsolhatunk össze.⁵ Ézsaiás esetében a Babilon-párhuzamok függenek a jeremiási használatától, és Ézs 34 feltehetően erősen függ az Ézs 63:1-6-tól is, így ezek alapján a babiloni fogság utáni évtizedekből, a Kr.e. VI. sz. vége – V. sz. elejére datálhatjuk. Az Edóm-ellenes teológia is ebben a korban jelenik meg, indító lökését a Kr.e. 587-es Jeruzsálem ostromával összefüggő tradíciók adják. Az Edóm ellenesség, mint eszmetörténetileg vizsgálható ideológia viszont nem ezzel a teológiával kezdődik. Kimutatható, hogy az Arabah-földötti uralomért vívott küzdelemben két időszakot, a zsidó államiség vaskori prosperitásának korait⁶ leszámítva Edóm igyekezett felülkerekedni. Az Edóm-ellenes retorika mindig ezekre a korokra vonatkozott, amikor Edóm igyekezett saját területét visszaszerezni. A prófétai szövegek azonban már egy olyan kornak emlékét örökítik meg, amikor Edóm államisége felbomlóban volt:⁷ Ekkor számos település megszűnik lakott lenni, illetve a civilizáció, az állam összeomlik. Ézsaiás próféciájának történelmi kontextusa ebben az időszakban keresendő. Az a transzformáció, hogy Edómból, mint egy ellenségből az ellenség (Edóm-ellenes ideológiából teológia) lett, akkor történik, amikor edomita telepések észak felé nyomulnak, az egykori Júda déli területeire. Így érthető, hogy Edóm pusztulása miként lesz feltétele vagy velejárója Izrael helyreállításának.

Az egykori júdai elit babiloni száműzetése utáni közösség számára egy szimbólum lett Edóm: az elbukásra ítélt ellenség szimbóluma.⁸ Ez a jelentés megerősödött és tovább fejlődött a poszt-biblikus irodalomban. Ez a fejlődés a történelmi párhuzamokon túl motívumok, kifejezések, szavak értelmezésén keresztül a szövegnek a mindenkori jelenre/jövőre vonatkozó képességét emelte ki.

A jeruzsálemi Szentély lerombolását (Kr.u. 70) követően a kialakuló rabbinikus judaizmus tanfejlődésében a bibliai szövegek magyarázatai is jelentős szerepet kaptak.

2 Dicou módszerét alapjaiban kérdőjelezi meg Watts megfigyelése, miszerint a 34. fejezet fókuszában nem is Edóm áll, ld. Watts: 534; ugyanakkor a datálásra és a szerzősége vonatkozó megállapításai (Watts: 513-515) többé-kevésbé ugyanazt a korszakot rajzolják meg, mint a Dicou gondolatmenetére épített datálás. A 34. fejezet Ézsaiás könyvében belüli helyéről és a datálás kérdéséről ld. még Seitz: 485; bővebben: Sweeney: 441-444. Bár a kutatás története során meglehetősen különböző álláspontok születtek, a szöveg történeti – kritikai szemléletű vizsgálata abba a korba helyezi el a szöveget, amikor Edóm államisége megintott majd megszűnt.

3 Edóm és Babilon együtt említése; Isten haragjának explicit vagy implicit beemelése a szövegbe, bossz és büntetés; a pusztulás különböző képi megjelenései: vadállatok, démoni lények felbukkanása, Szodoma és Gomorra pusztulásával való párhuzam; Edóm pusztulása és Izrael sorsa jóra fordulásának összekapcsolása; Edóm, mint az Izraelre támadó népek szimbóluma; Ld. Dicou: 105-111, 161-163; Andersson: 147-149, 202-203; Glazier – McDonald: 24-31

4 Jer 49 és Ez 35 egyes részei, Abdiás könyvének kiegészítései függenek ettől a két szövegtől.

5 Ld. még Bartlett: 157.

6 A legendák korába vesző dávid-salamoni birodalom és az Omridák állama

7 Ez a régészeti adatok alapján a Kr.e. VI – V. sz.; v.ö. Bartlett 157 és 13. jegyzet konklúziója.

8 Talán emiatt is nehéz a szöveg esetében annak eredeti szitz im lebenjét meghatározni. Beuken például már a tárgyalt 34. fejezet kapcsán kijelenti, hogy az Edóm kifejezés itt már túllépett saját jelentésén, és általában jelenti a nemzeteket, ld. Beuken: 283-288, különösképpen 286.

Az itt röviden bemutatott hatástörténeti példák a Genezis Rabbából származnak, mely a haggádikus bibliamagyarázatok sorába tartozik, a hagyomány szerint a Kr.u. III. sz.-ban, bizonyos tartalmi elemek alapján⁹ leghamarább a Kr.u. IV. sz. második felében, a nyelvi¹⁰ és redakciókritikai vizsgálatok alapján a Kr.u. V. sz. során keletkezett.¹¹ Ez az a korszak az, amikor a kereszténység dominánssá válik a Római Birodalom területén – hatalmpolitikai és ideológiai szempontból, illetve a népvándorlás korában bizonyos területeken a birodalom el is tűnik, de a vallás fennmarad. A zsidóság és a kereszténység közötti polémia teológiai és hatalmpolitikai aspektusai pedig megjelennek a korabeli szentírásértelmezésben is.

A **Genezis Rabba 65:11**-ben Ézsaú nagyságáról olvasunk magyarázatot. Ézsaú Edóm ősatya a bibliai világkép szerint. A Genezis 27:15 alapján Ézsaú anyja, Rebeka tekintetében nagy (*ēsāw b nāh haggādōl*). Rabbi Eleazar b. R. Simon szerint Ézsaú Isten szemében viszont kicsi, a bibliai Abdiás próféta szavai miatt (2.v. kicsivé tettek a népek között – *qā ōn n tattikā baggōyim*). R. Berekiah szerint az Ézsaiás 34:6 alapján (mert *zeba* ja [van] YHWH-nak Bo rāban, és nagy *eba* ja Edóm földjén – *kīzeba la'adōnāy b bo rāh w eba gādōl b 'ere ' dōm*) egy nagy *mészáros* (*ebba gādōl*) lesz Edómban. A midrási szakasz a kicsi-nagy kifejezésekkel való játék révén kapcsolja össze az idézeteket, és e (nagy – *gādōl*) mentén köti be az Ézs 34:6-ot, és az ott található kifejezés, a *eba* révén folytatja a gondolatmenetet, Edóm sanyarú jövőjére vonatkozóan.

A **Genezis Rabba 75:1**-ben magyarázatot találunk Isten kardjáról, melyet a 17. zsoltár 13. verse említ. A zsoltáros Dávid megkéri Yahweh-t, hogy szabadítsa meg a gonosztól az ő kardjával (*arbakā*). Rabbi Aha szerint ez a gonosz (*rāšā*) az, aki él a kard tudományával a Gen 27:40 alapján. A Gen 27:40-ben az van írva Ézsaúról, hogy „fegyvered által élsz” (*al arb kā tihyeh*). Egy másik magyarázat szerint ez a *arbakā* maga Ézsaú, és Isten általa fogja a világot megfenyíteni; s itt Ézsaú (mint Edóm ősatya) Rómát reprezentálja. A siknini Rabbi Josua Rabbi Levi nevében a zsoltár verset más módon magyarázza: a gonosz el fog esni Isten kardja által, és ez a gonosz (*rāšā*) pedig Edóm, az Ézs 34:5 alapján (amikor megrészegül kardom az egekben, íme, leszáll Edómra – *kīriwwetā baššāmayim arbī innē al-' dōm*). Az értelmezésekben Edóm helyett természetesen Rómát kell érteni. Ezek az interpretációk Rómát a zsidóság szemszögéből mutatják be. Először is, Róma a gonosz (*rāšā*), aki a zsidó nép ellen háborút viselt, szentélyét lerombolta és földjéről elűzte. Másodsor, Róma, a győzedelmes és legyőzhetően nemzet, Isten ostora a gonoszok ellen (pl. népvándorlás korában a pogány népek ellen). Harmadszor pedig Róma, a zsidóság ellensége, Isten kardja által egyszer el fog bukni. A Római Birodalmat e három aspektusban mutatja be ezt az értelmezés. A közös kifejezés, mely összefűzi az egyes idézeteket: a kard (*ereb*); Róma textuális alapja pedig Ézsaú és Edóm. Itt a magyarázat már konkrétan utal a szerzők/szerkesztők saját korára.

A példaként vizsgált prófécia tárgyának transzformálódása a rabbinikus irodalomban tovább folytatódik. A prófécia történelmi, politika-teológiai aspektusai a következők: a szöveg a bibliai

9 A palesztinai amórák utolsó nemzedékére való utalás

10 Nyelve közel áll a Jeruzsálemi Talmudéhoz, misnai héber és galileai arám, későbbi rétegekben esetenként görög eredetű jövevényszavak.

11 Herr – Wald: 447-449; Theodor: 64.

Edóm-ellenes próféciák sorozatának egyik darabja. A bibliai idők változó *sitz im lebenjeire* folyamatosan reflektál, magában hordozva azokat az elemeket, melyeket a kialakuló judaizmus fel tud majd használni sajátos üzenetei közvetítésére. A szakasz kontextusa erőteljesen sejteti az Edóm = Babilon, illetve Edóm = minden pogány nép párhuzamokat, melyekre a Babilon = Róma illetve Edóm = Róma értelmezések nem rátelepülnek, hanem kifornak belőle. A zsidó szövegértelmezések során használt szójátékokra is találunk példákat a bibliai szövegünkben – bár ez inkább az utókor találékonyágát, mint a szerzők többértelműséget közvetítő íróképességét dicséri.

Az azonosítások – azaz Edóm asszociációinak bővülése/változása során a következő folyamatok, lépések figyelhetők meg. Ézsaú = Edóm, a Gen 25 születési és ifjúkori legendáinak elemzése arra enged következtetni, hogy régi, a júdai és edómi államiság korába visszanyúló azonosítással van dolgunk. Ezután következett az Edóm-ellenes próféciák sorában az Edóm = Babilon párhuzam megjelenése, ahol az Edóm = Ézsaú a régebbi rétegekhez tartozik, az újabbakban már nem jelenik meg. Emellett az Edóm = minden népek párhuzam is megjelenik, ahol Edóm, mint antagonista prototípus tűnik fel. Ez az asszociáció azonban inkább már a biblia-utáni irodalomban lesz jelentős. Az Ézsaú = Edóm asszociáció új formában jelenik meg a biblia-utáni irodalomban, ahol mindketten Róma reprezentánsai lesznek. Ezt az Edóm = Babilon azonosítás csak erősíti, mert a zsidó írásbeliség Kr.e. és Kr.u. századában a Babilon = Róma párhuzam is kialakul. Róma, mint Babilon, mint Edóm, mind Ézsaú minden korábbi lehetséges azonosítási alapját, motívumát átveszi.

Ahogy a vaskori vetélkedő királyságok korában Júda déli szomszédja, Edóm, egy ellenség volt, bár a folyamatos háborúk emléke és az első jeruzsálemi szentély pusztulásának körülményei folytán a babiloni fogság végére az ellenség szimbólumává vált. Edóm és az edómiak eltűnése után a zsidóság hasonlóan állandóan jelenlévő „ellensége” Róma lett, mely eleinte a hatalmpolitikai tényezőt, a birodalmat, majd a teológiai-politikai tényezőt, a keresztény vallást jelképezte.

Felhasznált irodalom

- Bartlett, J. R. 1989: *Edom and the Edomites*, Sheffield Academic Press (JSOT Supplement Series 77)
- Beuken, W. A. M. 2000: *Isaiah II/2*, Peeters, Leuven (Historical Commentary on the Old Testament)
- Dicou, B. 1994: *Edom, Israel's Brother and Antagonist – The Role of Edom in Biblical Prophecy and Story*, Sheffield Academic Press, Sheffield (JSOT Supplement Series 169)
- Glazier-McDonald, B. 1995: Edom in the Prophetic Corpus, in Edelman, D. V. ed. *You Shall Not Abhor an Edomite for He is Your Brother. Edom and Seir in History and Tradition*, Scholar Press, Atlanta, Georgia, (Society of Biblical Literature Archaeology and Biblical Studies 3), 23-32.
- Herr, M. D. – Wald, S. G. 2007: Genesis Rabbah in: *Encyclopaedia Judaica*² 7:447-449.
- Seitz, C. R. 1992: First Isaiah in: *Anchor Bible Dictionary* 3: 472-488.
- Sweeney, M. A. 1996: *Isaiah 1-39 with an introduction to prophetic literature*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids / Cambridge (The Forms of the Old Testament Literature 16)
- Theodor, J. 1906: Bereshit Rabbah in: *Jewish Encyclopedia* 3: 62-65.
- Watts, J. D. W. 2005: *Isaiah 34-66 (Revised Edition)*, Thomas Nelson, Nashville (Word Biblical Commentary 25)

Zsámbékiné Domsa Zsófia

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 1997

Budapest, 1975

ELTE BTK, Skandináv Nyelvek és Irodalmak Tanszéke
1088 Budapest, Rákóczi út 5.
zsofi.domsa@gmail.com, 30/966 92 23

tanulmányok

- 2001–2009 ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori iskola
- 1994–2001 ELTE BTK Skandináv Nyelvek és Irodalmak Tsz.
- 1994–2001 ELTE BTK Könyvtár és Informatikai Tsz.
- 1990–94 Táncsics Mihály Gimnázium, Budapest

jelenlegi munkahely

ELTE BTK Germanisztikai Intézet Skandináv Nyelvek és Irodalmak Tanszéke

tudományos tevékenység

- kortárs norvég dráma irodalomtudományi és színháztudományi vizsgálata
- Jon Fosse drámaírói tevékenysége
- Modern skandináv irodalom
- Skandináv mitológia

díjak, kitüntetések

- 1994. Táncsics Mihály Érdemérem
- 1997. Pro Scientia Aranyérem
- 1999. Az év legjobb publikációja, Könyvtári Figyelő

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 1995–96 Bakketun Folkehøgskole, Verdal, Norvégia (9 hónap)
- 1998 Universitetet i Bergen, Norvégia kutatói ösztöndíj (1 hónap)
- 1999 Universitetet i Bergen, Norvégia kutatói ösztöndíj (2 hónap)
- 1999 Universitetet i Oslo, Norvégia nyári egyetem, nyelvtanár-képzés (1 hónap)

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 10

konferencia-előadások száma: 8

legjelentősebb 4 publikáció

- Domsa Zsófia: *Fra Bergstaden til Budapest*. In: Vendt mot lyset: Johan Falkberget i liv og diktning (szerk. Ragnar Evenstad) Oslo: Luther, 2009. pp. 164–165.
- Domsa Zsófia: „Harc a sötét hatalom ellen”: *Skandináv színház és színházi emberek a II. világháború éveiben*. In: Színház és diktatúra a 20. században (szerk. Lengyel György) Budapest: Corvina, 2011. pp. 90–107.
- Domsa Zsófia: *Az elbeszélő hiánya - egy főszereplőből lett mellékszereplő Knut Hamsun Livets spil (Az élet játéka) című drámájában*. In: Irodalmi szövegek és politikai szerepek. A Hamsun-jelenség (szerk. Masát András) Budapest: Gondolat, 2011. pp. 93–109.
- Domsa Zsófia: Fossét fordítani. *Hajónapló XV.:(2) pp. 17–19. (2012)*

- Domsa Zsófia: *Nordic noir, avagy a skandináv krimi fénykora*, Pro Scientia Aranyérmesek XI. Konferenciája, Szeged Budapest 2013, 279–283.

szabadidős tevékenységek

KRESZ, pintyek, szuperhősök

Hell Miksa és Sajnovics János vardøi utazása

1768. április 28-án a Bécsi Egyetemi Csillagvizsgáló igazgatója, a jezsuita Maximilianus Hell, magyar nevén Hell Miksa atya (1720-1792) matematikus, csillagász rendtársával, Sajnovics Jánossal (1733-1785) együtt viszontagságos útra indult. Céljuk Norvégia észak-keleti csücskében, a Jeges-tenger határán fekvő Vardøehus (mai nevén Vardø) szigete volt. Közel hat hónap utazás után érték el Vardøt, ahol Hell vezetésével egy obszervatórium megépítésébe fogtak. A telet és a tavasz jó részét különböző természettudományos és néprajzi, a lapp-magyar nyelvrokonságot érintő megfigyelésekkel töltötték, majd 1769. június 3-án éjjel, utazásuk tulajdonképpeni célját, a Vénusz bolygó nap előtti átvonulását, tranzitját figyelték meg. Útban visszafelé utazásuk fő tudományos eredményeit írásba foglalták és a koppenhágai Dán Királyi Tudományos Társaság, valamint megbízójuk, a dán király elé tárták. A felvilágosodás korának egyik első nemzetközi expedíciójáról a két jezsuita 1770. augusztus 12-én érkezett vissza Bécsbe. Az utazás kiadásait Koppenhágából fedezték, Hell atya meghívólevelét személyesen a király, VII. Keresztély nevében küldték Ausztriába. Az elismerő dán fogadtatás ellenére, hazájukban mindkét tudós kutatási eredményeit kétségbe vonták.

A tudósok északi utazásáról és latin nyelven közreadott munkáiról számtalan tanulmány látott napvilágot. 2008-ban külön bibliográfiai kötet jelent meg az expedícióval és a két tudós munkájával kapcsolatos értekezésekről.¹ A szűk terjedelem miatt nincs mód arra, hogy a teljes kutatásra reflektálva mutassam be a felvilágosodás korának e sajátos vállalkozását, ezért néhány norvégiai kutatás segítségével a magyar nyelven elérhető szakirodalomban kevésbé tárgyalt kérdésre fogom felhívni a figyelmet.

Elsőként lássuk, hogy mi volt a Vénusz-tranzit csillagászati jelentősége. A köznyelvben Esthajnalcsillagnak is nevezett Föld-szerű bolygó a második a Naptól távolodva. Pályája a Föld pályájához képest néhány fokkal eltér, ezért a Földről nézve általában nem halad át a Nap korongja előtt. 120 évenként mégis sor kerül egy páros Vénusz-tranzitra, a két áthaladás között csak 8 év telik el.² A Vénusz áthaladásának pontos megfigyelése az 1700-as években vált különösen fontossá, mivel ezáltal lehetőség nyílt a csillagászati egység és ennél fogva a Naprendszer méretének meghatározására. A bolygópályák arányai ugyanis ekkor már ismertek voltak a Kepler-törvényekből: a Vénusz-tranzit alapján meg tudták adni a Vénusz-Föld távolságot, amiből az arányok ismeretében már a Nap-Föld, illetve az összes többi bolygó távolsága is meghatározható volt.³ E távolság mérésére, korábbi kutatások alapján

1 Hadobás 2008

2 Bucher 2011, 15-23. o.

3 Petz 2004, Bucher 2011, 61. o.

Edmond Halley (1656-1742) a parallaxis-hatáson⁴ alapuló módszert dolgozott ki azért, hogy meg lehessen határozni a Vénusz parallaxisát. Célja, hogy ebből az értékből aztán a Nap-Föld távolság is kiszámítható legyen.⁵ Halley már 1717-ben említést tett arról, hogy a század második felében bekövetkező két Vénusz-tranzit Észak-Norvégiából jól megfigyelhető lesz.⁶ Az 1761-es Vénusz-átvonulás megfigyelései szerte a világban sikertelennek bizonyultak részben a Hétéves háború, részben a mérőeszközök fejletlensége miatt, ezért a csillagászok feszülten várták az újabb lehetőséget. A pontos méréshez azonban legalább két egymástól távoli pontból kellett megfigyelni az áthaladást. Az 1769-es tranzitot Hellékkal egy időben James Cook kapitány expedíciója figyelte meg Tahitiról, de indult több út az északi sarkkörre, Oroszországba és Svédországba is.⁷ Hell a megfigyelést követően saját és mások mérései alapján megállapította a Vénusz parallaxisszögét, a csillagászati egységre pedig 151,2 millió km-t kapott, ami csak 2 millió km-rel több, mint a valóságos érték, azaz számításai majdnem pontosnak mondhatók.

Hogy miért éppen Vardøre indult az expedíció, pedig azzal magyarázható, hogy az 1769. június 3-ról 4-re virradó éjszaka bekövetkező jelenséget Európában csak az északi sarkkörön túl, az éjféλι nap birodalmában volt lehetséges megfigyelni. A Dán-Norvég Királyság észak-keleti határán fekvő szigeten működő katonai erődítmény és határőrség viszonylag jó infrastrukturális feltételeket biztosított a két magyar csillagász számára.⁸

Vajon mivel magyarázható Dánia csillagászati ambíciója? Miért volt arra szükség, hogy egy távoli birodalom jezsuita csillagászt kérjék fel az expedícióra? A XVI. és XVII. században Dánia még viszonylag jelentős pozíciót tudhatott magának a tudományos életben: 1576-ban Hven szigetén már obszervatórium működött Tycho de Brache vezetésével, akinek megfigyelései Kepler törvényeit alapozták meg. 1642-ben Koppenhága központjában - a párizsi és a greenwich-i csillagvizsgálókat megelőzve - megépült a Runde Tårn.⁹ Az 1700-as évek második felében politikai jelentősége lett, hogy Dánia újra a tudományosság élvonalába kerüljön. 1766-ban a csupán 17 éves és zavart elméjű, VII. Keresztély lépett trónra. Ekkor egy rövid időre az ország életét a miniszterelnök, J.H.E. Bernstorff báró, és két minisztere által alkotott triumvirátus vezette.¹⁰ Hell Miksa meghívását Bernstorff báró indítványozta azzal a céllal, hogy a kutatás eredményeinek segítségével Dánia nagyhatalmi helyzetét erősítse. A triumvirátus belpolitikai befolyása azonban éppen a Vénusz-tranzit idején egyre bizonytalanabbá vált, mivel 1770 decemberétől a német királyi orvos, Struensee befolyása folyamatosan nőtt az udvarban. A magyar nyelvű szakirodalom ebben a tekintetben gyakran pontatlan megállapításokat tartalmaz, állítva, hogy Struensee állt az expedíció indítása mögött,¹¹ holott épp az ő nevéhez kötődő belpolitikai hatalomátvétel jelentett később akadályt a vardøi kutatóút elismerésének, és a dán csillagászati ambícióknak.

4 A parallaxis a csillagászatban az a szög, amely alatt egy szakasz egy külső pontból látszik.

5 Petz 2004, Bucher 2011, 63. o.

6 Aspaas 2008, 12. o. A brit csillagász, Thomas Hornsby 1766-ban külön Vardøt is említi.

7 Gudrun Bucher Die Spur des Abendsterns című munkájában beszámol a különböző, rendre sikertelen expedíciókról, ám Hell Vardøi megfigyeléseit nem említi. Bucher 2011

8 Aspaas 2008, 14. o.

9 Aspaas 2013 39. o.

10 Aspaas 2013 40-41. o.

11 Jacobsen 1987, 101-102. o. „1768-ban a gyengeelméjű VII. Keresztély dán király nevében Struensee átírt Mária Terézia kormányához, hogy küldjön az éjszaki sarkhoz tudós csillagászokat, a kik Venus átkelését a nap korongja előtt megvizsgálják.” – írja tévesen Szinnyi József a Magyar írók élete és munkáiban (1891-1914). Hasonlóan téves megállapításokat olvashatunk Hám Sándornál. (Sajnovics János élete és Demonstratioja 1889)

Felmerül az a kérdés is, hogy miért nem a dán királyi csillagászt Christian Horrebøwt bízták meg az expedícióval. A magyarázat az, hogy Horrebøw nem tett elég erőfeszítést arra, hogy az 1761-es tranzit kapcsán részt vegyen a kor nemzetközi tudományos együttműködésében. Arra vonatkozóan azonban, hogy helyette miért éppen Hellt választották ki a feladatra, nem áll rendelkezésre ismert dokumentum, csak feltételezni lehet, hogy Hellt kiemelkedő tudományos szervező és csillagászati munkája miatt érte a megtisztelő felkérést. Hell atya 1755-ben kapta meg a bécsi császári és királyi csillagász címét, 1756-tól pedig folyamatosan jelentette meg csillagászati évkönyveit, *Ephemerides Astronomicae ad Meridianum Vindobonensem* címmel. Ennek a 32 éven át rendszeresen megjelenő évkönyvnek, a kor első tudományos folyóiratának köszönhetően Hell nemzetközi hírnevét. Az akkor 48 éves Hell segítségképpen maga mellé vette korábbi csillagász segédjét, a nála 13 évvel fiatalabb magyar Sajnovics Jánost.

Ritkán tér ki a kutatás arra, hogy Mária Terézia miért nem gördített akadályt az elé, hogy udvari csillagásza a dán király megbízásából végezzen megfigyeléseket északon. A magyarázat minden bizonnyal az, hogy a császárnő trónra lépése idején, a pragmatika szankció egyik feltételeként, a monarchia gyarmatosító, kereskedelmi tevékenységeit le kellett építeni. Mivel kereskedelmi flottája megszűnt, a Tahitire induló felfedezőúthoz hasonló expedíciót nem tudott volna indítani.¹²

Ellentmondásos lehet, hogy miért hívott a protestáns dán király jezsuita tudóst abba az országba, ahova az 1683 óta érvényben lévő törvények értelmében jezsuitákat, szerzeteseket és „hasonló pápistákat” lábukat nem teheték be.¹³ Sajnovics útinaplójának tanúsága szerint a VII. Keresztélyt különösen érdekelte, hogy élő jezsuitákat lásson.¹⁴ Az országot valóban irányító minisztereknek azonban ennél fontosabb volt, hogy olyan embert kérjenek fel, aki hű marad megbízójához. Hell mondhatni túl hű maradt a királyhoz, mivel eredményeit csak azután volt hajlandó közzétenni, miután a király előtt ismertette őket 1770 februárjában. Ezzel a nyolc hónapos késéssel magára vonta a tudós körök, elsősorban a párizsi befolyásos asztronómus, Jérôme Lalande (1732-1807) gyanúját, hogy adatait a többi csillagász mérései szerint átszámolva, azaz meghamisítva adta be.

A vardøi tartózkodás célja Hell részéről azonban nemcsak a Vénusz Nap előtti átvonulásának megfigyelése volt, hiszen nem is lehetett biztos benne, hogy az időjárás engedi-e a jelenség pontos mérését. Hell és Sajnovics 1768. június 1-jei VII. Keresztélyvel folytatott beszélgetéséből is kiderül, hogy más célkitűzéseik is voltak az úttal: földmágnességi, meteorológiai, oceanográfiai, néprajzi, állat- és növénytanilag megfigyelésekre készültek.¹⁵ A dán király a két tudós mellé egy botanikust rendelt, akiről alig tesz említést a szakirodalom, holott nem véletlenül ő került Hell mellé: Jens Finne Borchgrevink (1737-1819) a trondheimi püspök írnok-segédje és Carl von Linné korábbi diákja volt, akit Sajnovics naplójában diákként emleget.¹⁶

12 Müller 2011, 18. o.

13 Sæther 2009, 105. o.

14 Sajnovics 1990, 39.o. 680601 Sajnovics részletesen leírja a királlyal történt beszélgetést, ám nem utal arra, hogy a király elmebetegségben szenvedne.

15 Sajnovics 1990, 39. o. 680601 és Bartha 2008. 7-8. o.

16 Aspaas 2013, 45. o.

Valóban azért választotta Hell Sajnovicsot útitársul, hogy tanulmányozza a nyelvrokonságot? Sajnovics János (1733-1785) magyar jezsuita csillagász volt, aki az északi utazás során végzett nyelvrokonság-kutatás révén a magyar összehasonlító nyelvtudomány úttörőjévé vált. Sajnovics munkaszerető és hozzáértő csillagász volt, akit Hell minden bizonnyal ezért hívott ki maga mellé a hosszú útra. A magyar szakirodalomban¹⁷ azonban számos téves utalás olvasható arról, hogy „Hell azért döntött Sajnovics részvétele mellett, mert az egykori tanítvány jól tudott magyarul, s így rábízhatta a magyar és a lapp nyelv összehasonlításának nehéz feladatát.”¹⁸ Erre azonban a korabeli levelezésben nem található bizonyíték. Hell egy levelében szerencsés véletlennek nevezi, hogy éppen a magyarul jól tudó Sajnovicsot vitte magával Lappföldre, a selmecebányai születésű tudós ugyanis alig beszélt magyarul. A nyelvi hasonlóság a lapp, azaz számi – amelyet Sajnovics útinaplójában finnként emleget – és a magyar között sem érhetne váratlanul a két tudóst. Az esetleges nyelvrokonság tudományos körökben a XVIII. században már többször emlegetett téma volt. Sajnovics a *Demonstratioban* ezen a téren számos svéd és német kutató munkájára utalt,¹⁹ az ismertetett művek az összehasonlító nyelvtudomány ekkor még kezdetleges módszereit tükrözik.

„Midőn Mauersundban, egy finn határ menti kikötővárosban vesztegeltünk a kedvezőtlen szél miatt, felkerestük a városi kereskedőt. ... Eközben véletlenül betért épp a házba egy karjeliai ember is, és T. Hell atya kérésére a misszionárius elimátkoztatta vele a Miatyánkot. S, íme néhány szót tökéletesen megértettünk, és a többit is úgy ejtette, ahogy eddig csak magyar embert hallottunk beszélni.”²⁰ Sajnovics naplójában ezután a találkozás után arról számol be, miként ösztönözte Hell a két nyelv összehasonlítási munkáját. Módszerének úttörő jellege, hogy nemcsak a szavakat vetette egybe, hanem a szerkezeti, alaktani elemeket is. A Sajnovicsról szóló szakirodalom a mauersundi találkozáshoz köti a két nyelv összehasonlító elemzésének ötletét, holott a lapp és a magyar hasonlóságot már a vardøi tartózkodás alatt bizonyítottak vélték, és indítványozták, hogy a norvég helyett a magyar helyesírást használják a lapp nyelvvel foglalkozó könyvek megjelenéséhez.²¹

Sajnovics kutatásainak hamar híre ment nemcsak Dániában. Útinaplójában olvasható, hogy a hamburgi újság 1770. február 16-i számában az jelent meg, hogy Sajnovics és Hell atyák északon a finnekkel anyanyelvükön tudtak kommunikálni.²² Ez a téves közlemény az első volt az expedícióval kapcsolatban kialakult félreértések sorában.

Sajnovics János műve a *Demonstratio idioma Ungarorum et Lapporum idem esse* 1770-ben jelent meg Koppenhágában, ugyanakkor, amikor Hell közreadta az *Observatio transitus Veneris ante discum Solis* című beszámolóját. Mindkét tudós ismerette művét a Dán Királyi Tudós Társaság előtt, elismerésül felvettételt nyertek a társaság tagjainak sorába. Hazájukba visszatérve azonban mindkét tudóst támadás érte, az expedíció csillagászati és nyelvtörténeti jelentőségének elismerésére még sokáig, a „következő Vénusz-áthaladásig” kellett várni.

17 többek közt: Bartha 2005, Szinnyei: Magyar írók élete és munkái (<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/s/s22488.htm>), Éder Zoltán: Túl a Dunatájon, Digitális Takönyvtár, Verő 1998., Petz 2004

18 Bartha 2008. 12 o.

19 Sajnovics 1994, 103-116

20 Sajnovics Demonstratio 22. o. (magyar kiadás 36. o.)

21 Sajnovics Demonstratio 33. o. (magyar kiadás 42. o.)

22 Sajnovics útinaplója 700220-700327

Felhasznált irodalom

- Aspaas, P. P. Maximilian Hell's invitation to Norway. *Communications in Asteroseismology* 2008; 149. szám 10 - 20. o.
- Aspaas, P. P. Maximilianus Hell (1720-1792) and the eighteenth-century transits of Venus : a study of jesuit science in Nordic and Central European contexts. Doktori disszertáció, 2012. <http://munin.uit.no/handle/10037/4178>
- Aspaas, P. P. Denmark-Norway, 1761-1769: two missed opportunities?. *Journal of Astronomical Data* 2013; 19. szám 39 - 48. o.
- Bartha L.: Egy matematikus megalapozta az összehasonlító nyelvészetet. *Ponticulus Hungaricus* IX. 5. 2005.
- Bartha L.: Hell Miksa és Sajnovics János In: Hell Miksa és Sajnovics János bibliográfiája (szerk. Hadobás S.) Rudabánya, 2008 3-14.o.
- Bucher, G.: Die Spur des Abendsterns, Darmstadt, 2011
- Jacobsen, H. S. Fra Stenalder til Fællesmarkedet, København 1987
- Müller S. In die weite Welt hinaus: Die tollkühnen Expeditionen der Österreicher, Wien, 2011
- Petz E. A Vénusz-átvonulás és nyelvünk finnugor rokonsága, *Természet Világa*, 135. évfolyam, 5. szám, 2004. május
- Sajnovics naplója (1768-1769-1770) (Bibliotheca Regulyana 1. szerk: Szij E.) Budapest, 1990
- Sajnovics János: Demonstratio (Bibliotheca Regulyana 2. szerk: Szij E.), Budapest, 1994
- Sæther, B: Maximilian Hell – astronomiens år 2009
http://www.dknvsjubileum2010.no/images/dknv/Hell_vSaether2009.pdf

Fodor János

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2013

Marosvásárhely, 1989

tanulmányok

- 2013- Történelem, civilizáció, kultúra Doktori Iskola, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár
- 2008–2013 Történelem és Filozófia Kar, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár
- 2004–2008 Bolyai Farkas Elméleti Líceum, Marosvásárhely

jelenlegi munkahely

Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár.

ótdományos tevékenység

doktorandusz hallgató

díjak, kitüntetések

- 2013: XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia díjazottja (két I. díj), Két világháború közti magyar történelem és az 1945 utáni magyar történelem
- 2013: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium különdíja

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2013. március 13.–2013. április 14. MTA Domus Hungarica kutatói ösztöndíja
- 2013. február –március Tudományos kutató, NATO-levéltár Az Európai Unió Parlamentje által
- 2012. május –2012. július Gyakornok, EU Parlament Európai Unió Parlamentje, Brüsszel/Strasbourg finanszírozott projekt, Brüsszel (Belgium)
- 2012. február –2012. július Erasmus tanulmányi és kutatói ösztöndíj Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest (Magyarország)
- 2010. március –2010. június Féléves részképzés, CEEPUS ösztöndíj Palacky University, Olomouc (Cseh Köztársaság)

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 24

konferencia-előadások száma: 13

legjelentősebb 5 publikáció

- Fodor János: *Az 1989–1990-es fordulat eseményei Kolozsváron*. Bárdi Nándor, Gidó Attila, Novák Zoltán Csaba (szerk.): *Együtt és külön. Az erdélyi magyarok önszerveződése (1989–1990)*. Kolozsvár, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale. 153–191.o., 2014.
- Fodor János: *Avisszatérés Bernády György második marosvásárhelyi polgármestersége (1926–1929)*, Pál-Antal Sándor- Simon Zsolt szerk. *Marosvásárhely történetéből 3*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2013. 40–59.o., 2013
- Fodor János: *Bernády György tevékenysége az Országos Magyar Pártban- A párt alakulásától Bernády második polgármesterségéig (1922–1929)*, Kolozsvár, Korunk 2013/2. február. 105–124.o., 2013
- Fodor János: *Jobbra át: újságírók a propaganda szorítójában*, Kolozsvár, Korunk, 2012/11, november, 115–118.o., 2012
- Fodor János: *A román-magyar kapcsolatok a szocialista időszakban- Az 1958–1959-es találkozó körülményei és következményei*, Magyar Kisebbség, Kolozsvár, 2010/3–4., 265–300. o., 2011

szabadidős tevékenységek

olvasás és foci és rockzene

A marosvásárhelyi Nemzeti Tanács működése és szerepe

1918. október 17-én, Tisza István a magyarországi parlamentben bevégzett tényként közölte, hogy „a háborút elvesztettük.”¹ A monarchia november 3-án kötötte meg a fegyverszünetet Padovában, valamint november 13-án a magyar kormány aláírta a belgrádi katonai konvenciót, amely kiegészítésként a fegyverszünethez, többek között meghatározta azon demarkációs vonalakat, amelyre a fegyveres erőket vissza kellett vonni.² Ez a tulajdonképpeni fegyveres konfliktus végét a jelentette, így az országban történő politikai eseményekre koncentrált a közvélemény. Október 23-án megalakult a Magyar Nemzeti Tanács, amelyet a Károlyi-párton kívül a szociáldemokraták és a Jászi Oszkár vezette polgári radikálisok alkottak. Ez az őszirózsás forradalom után a kormány egy olyan nemhivatalos szerve volt, amely végeredményben közvetve irányította az ország többi részén létrejött nemzeti tanácsokat. A vidéki nemzeti tanácsok budapesti utasításra jöttek létre, hatáskörük általában városi vagy községi tanácsok hatásköreit pótolta, vagy egészítette ki.

Turnowsky Sándor marosvásárhelyi városi tanács tagja volt, elsősorban apja, Turnowsky Mór révén, aki a század elejétől virilisként tanácsosa volt a törvényhatóságnak. 1918 folyamán több alkalommal utazott Budapestre, ahol a Jászi Oszkár vezette Polgári Radikális Párttal volt kapcsolatban. Részt vett a Radikális Párt 1918. október 14-én tartott kongresszusán,³ ahol utasítást kapott Jászitól, hogy alakítsa meg a párt marosvásárhelyi szervezetét. Marosvásárhelyen az ellenzékinek (és később az MNT alapítóinak) számító pártok közül csak a szociáldemokratáknak volt helyi szervezett tagozata, amely Csetri János vezetésével működött.⁴ Turnowsky meghirdette október 27-re a Radikális Párt alakuló gyűlését,⁵ ahol 37-en vettek részt, elsősorban értelmiségiek (tanárok, orvosok, mérnökök), túlnyomó részt azon kispolgárok, akik nem kaptak szerepet a városi politikába, nem voltak a

1 Romsics Ignác: Magyarország története a XX. Században. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 106.o.

2 Délkeleten a Maros vonaláig volt ez meghatározva, így Marosvásárhely is beleesett a megszállandó területekbe. Ormos Mária: Padovától trianonig. Kossuth könyvkiadó, Budapest, 1983. 60-72.o.

3 Litván György: Jászi Oszkár. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 133.o.

4 A Szociáldemokrata Párt marosvásárhelyi tagozatának megalakulása az első világháború előtti időszakra tehető.

1911-ben a budapesti főtitkársággal való levelezésüket a Politikatörténeti Intézet Levéltára őrzi: PTI 658.f. 6/94.őe.
5 A gyűlésen a párt programját ismertette: „A radikális párt nem jelszavakat hangoztat, hanem tudományos kutatások alapján állapítja meg az ország bajainak okait s keresi az orvoslási módjait. Meg kell teremteni az országban a dolgozó emberek, a termékeny munka uralmát s ki kell ragadni a hatalmat a dologtalanok, a privilegizáltak és az üzleti sovíniszták kezéből.” Az osztályellenes retorika mellett megfogalmazta a reformok szükségességét is, amelyet az addigi közjogi pártok nem vittek véghez. Beszédében felismerhető Jászi Oszkár retorikája, amelyet Turnowsky az október 14-i budapesti Radikális Párti kongresszus hallott. Litván György: Jászi...i.m. 133-134.o.

tanács tagjai.⁶ A gyűlés után táviratilag üdvözölték a budapesti Nemzeti Tanácsot, válaszul azt az utasítást kapták október 30-án, hogy a helyi Károlyi-párttal és a szociáldemokratákkal alakítsák meg a marosvásárhelyi Nemzeti Tanácsot. Turnowsky először a Károlyi Párt megszervezésével foglalkozott, majd ezek segítségével hirdette meg az említett két másik városi párttal azt a népgyűlést, melynek keretében október 31-én megalakult a magyar Nemzeti Tanács.⁷ A tagság soraiban inkább a városi kispolgárság képviselői voltak többségbe, kiszorítva az addig rendszeresen politizáló vidéki arisztokráciát (és azok befolyásos embereit), valamint a polgári demokratikus átalakulással egyet nem értő tagjait a városi tanácsnak.

A Marosvásárhelyi Nemzeti Tanács elnökének Antalffy Endre orientalista kollégiumi tanárt választották.⁸ Alelnökök a szervező pártok vezetői voltak: Kovács Elek és Csetri János, titkár Turnowsky Sándor, jegyzők Simó Géza és Molter Károly tanárok, valamint vagyonőrként Halász József szocialista meggyőződésű bankigazgató.⁹ A további tagok választásánál rendező elv volt a három párt általi javasoltak beválasztása, de a független szervezetek, vállalatok és közalkalmazottak is csatlakozhattak a Tanácshoz.¹⁰ A városi Nemzeti Tanács megyei felügyeletre is igényt tartott, így szembehelyezkedett egy megyei Nemzeti Tanács alakítási kísérleteivel, amellyel a vidéki arisztokrácia tagjai (Toldalagi Mihály), valamint a megyei tanácsosok (Szoboszlai László, Szenner József) fáradoztak.¹¹ Toldalagiék mozgalma leginkább a marosvásárhelyi Nemzeti Tanács politikai befolyását ellensúlyozta volna, amely csatlakozott ahhoz a Bethlen István szervezte akcióhoz, amely a november 28-i Erdélyi Székely Nemzeti Tanács megszervezését vállalta.¹²

A marosvásárhelyi magyar Nemzeti Tanács a városi tanáccsal párhuzamosan működött, Károlyi október 31-i kormányalakítása után pedig ez utóbbi helyét, funkcióját próbálta átvenni, legitim vezetői szervként próbált felzárkózni a meglévők mellé. A valóságban inkább kiegészítette annak szervezési, segélyezési munkáját.¹³ A Nemzeti Tanács működése nem érintette a forradalomban helyükön maradt kormányhatóságok (városi, megyei főispán és hivatala), közigazgatási szervek (polgármester és a tanács) jogkörét, csupán a főispán személyére tehetett ajánlatot, a többi tisztviselő lecserélésére nem volt módja.¹⁴ A két szervezet között érdekonfliktus olyan szinten nyilvánult meg, hogy míg a városi

6 Teljes lista: Tükör, 1918. október 29., 2.o.

7 Ellenőr, 1918. Október 30.

8 Antalffynak korábban semmilyen politikai előlete nem volt, illetve a gyűlés alkalmával is a volt polgármester beszédét, illetve személyét kifogásolta, ezzel téve szert viszonylag nagy népszerűsége, amely a megválasztását eredményezte mintegy „meglepetés elemként.” Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Mureș (Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala, a továbbiakban: ANDJ MS) Fond Personal Turnowsky Sándor, dos. VI./1., 9.f. valamint Antalffy visszaemlékezése: ANDJ MS Fond Personal Antalffy Endre, 53, 15.f.

9 Pál Antal Sándor: Consiliul Național Maghiar din Târgu-Mureș și atitudinea sa față de Unirea Transilvaniei cu România. Marisia, Marosvásárhely, 1979. 386.o.

10 Uo.

11 Ellenőr, 1918. November 6.

12 Ellenőr, 1918. november 20.

13 Hatásköre jogilag nem volt tisztázott, a budapesti Nemzeti Tanács körtávirataiban csak általánosságban tudott utasításokat küldeni a működésre vonatkozó előírásokról. Bizonyos szempontból gyakorolhatott ellenőrzési feladatokat, de az idő elteltével főleg szervezési és tanácsadói feladatokra szánta a budapesti központ. Ennek ellenére léteztek hatalommal való visszaélések (pl. adók kivétele), de ez Marosvásárhely esetében nem volt jellemző. Schönwald Pál: A magyarországi 1918-1918-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 204-212.o.

14 És tegyük hozzá, közjogilag hatásköre sem. ANDJ MS Fond Personal Antalffy Endre, 53, 17.f.

tanács politikai vezetői minimálisan érintkeztek a Nemzeti Tanáccsal, valamint pénzügyileg támogatták az ellenakciónak számító, fentebb említett november 28-i nagygyűlés létrejöttét. A nagygyűlés után, a városi tanács valószínűleg a békülés reményében 18 városi tanácsost választott, akik között voltak addigi városi tanácsstagok és mellettük helyet kaptak a Nemzeti Tanács tagjai is, akik nem voltak városi tanácsosok, mint Antalffy Endre, Révész Béla, Morvay Zoltán, Farkas Róbert stb.¹⁵

A marosvásárhelyi Nemzeti Tanács fő tevékenységéhez tartozott, ahogy az ország többi településein működő Nemzeti Tanácsoknak is, a közrend fenntartása és a közélelmezés megszervezése.¹⁶ Megalakulásával együtt járt a rendfenntartást vállaló nemzeti gárda (vagy nemzetőrség) létrejötte is, amely a rendőrség és a városi önkéntesekből álló népőrség segítségével járőrözött, közbenjárásukkal sikerült a polgári forradalom első napjaiban kitörő tömegmozgalmak incidens nélküli levezénylését, valamint több alkalommal foglaltak le a városból kicsempészésre szánt javakat.¹⁷ A városban a polgárőrség megakadályozta az olyan típusú konfliktusokat, amelyek vidéken jellemzőek voltak ebben az időszakban.¹⁸

A közélelmezés szempontjából elsősorban a leszerelt (vagy még fegyverben levő hazatérő) katonákkal foglalkoztak, egy napi 8000 főt kiszolgáló konyha felállításával. A leszerelt katonák elégedetlenségén a Nemzeti Tanács egy Munkásközvetítő Bizottság létrehozásával próbált javítani, amely által munkahelyhez és keresethez juthattak.¹⁹

Nemzetiségi kérdés szempontjából a marosvásárhelyi Nemzeti Tanács álláspontja különbözött a városi tanács nézeteitől,²⁰ a szászrégeni Román Nemzeti Tanács megalakulása után azonnal felvette a kapcsolatot velük, Ioan Harşia ügyvéden keresztül.²¹ A román hadsereg általi megszállás után, habár a román hatóságok nem oszlatták fel a Nemzeti Tanácsot, annak működését hivatalosan nem ismerték el (inkább csak közvetítőként tekintettek rá), a városi tanács előljáróságaival való érintkeztek, őket ismerték el hivatalosnak. Antalffy szerepe a tárgyalások alkalmával inkább csak az utasítások tudomásul vétele volt, vagy éppen elvállalta az üzenetek továbbítását, de nem tekinthető egyenlő tárgyalópartnernek.²²

15 Egyedül Csetri János tagságát nem szavazták meg (személye a tanács számára elfogadhatatlan volt baloldalisága miatt). Ez volt az utolsó olyan városi gyűlés az impériumváltás előtt, amelyről fennmaradt levéltári jegyzőkönyv. ANDJ MS Fond Primăria Municipiului Târgu-Mureş, Consiliul Municipal Târgu Mureş 98/1918, 107-126.f

16 Romsics Ignác: A Duna-Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918-1919-ben. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 40-43.o.

17 A polgárőrség térítette vissza azt a karavánt, amely a Pesti Hitelbank és a marosvásárhelyi Cukorgyár tulajdonosa rendelkezései csempészte volna a cukorgyár raktáron levő készleteit a vidéki magnások kastélyaiba. ANDJ MS Fond Personal Antalffy Endre, 53, 17.f.

18 Például Mezősámszónon, ahol fosztogatások történtek, illetve egyesek vérbosszút szerettek volna venni a helyi nagybirtokostól. Marosvásárhelyre menekülő vidéki arisztokrácia viszonylag biztonságban volt. Romsics Ignác: Bethlen István - politikai életrajz. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1991. 71.o.

19 Tükör, 1918. November 10.

20 A nacionalista korszak nem volt egyedi a korszakban, különösen egy olyan vidéken, ahol döntő volt a magyar lakosság számaránya, mint ahogyan Marosvásárhelyen. Ezzel szemben, főleg a Turnowsky által fémjelzett polgári radikális nézet egy toleránsabb nemzetiségi koncepcióban gondolkodott, de a társadalmi struktúra átalakításában is hitt (például a virilizmus eltörlését szerette volna elérni a városi tanácsban).

21 A Román Nemzeti Tanács Maros-Torda megyei központja Szászrégenben volt. Az alapítók között szerepelt Ioan Harşia, Ştefan Rusu vásárhelyi ortodox esperes. Traian Popa szerint a marosvásárhelyi román nemzeti gárda megszervezését Nicolae Candea végezte (marosvásárhelyi illetősége miatt), valamint létezett egy városi kirendeltsége is a régeni román Nemzeti Tanácsnak, azonban ezt más források nem erősítik meg. Valószínűsíthető, hogy a román megszállás után jöhettek ezek létre. Az azonban kétségtelen, hogy a román és magyar Nemzeti Tanácsok együttműködése megyei szinten létezett, elsősorban a nemzeti gardák létrehozásában rendfenntartás miatt. Traian Popa: Monografia oraşului Târgu-Mureş, 198.o.

22 ANDJ MS Fond Personal Antalffy Endre, 53, 19.f.

Antalffy számára csupán a szászrégeni román Nemzeti Tanáccsal való kapcsolatfelvétel után vált világossá, hogy Szászrégen után Marosvásárhelyre is hamarosan bevonul a román hadsereg, melyet a városi polgárság számára is nyilvánossá tett.²³ Közvetlenül a megszállás előtti, valamint az azt követő napokban az összes városban működő sajtóorgánum különféle utasításokat ajánlott a lakosság nyugalmanak megőrzése céljából, emellett ismertették a megszállás idejére vonatkozó teendőket, kiemelve „*hogya ne hősködjék senki, ok nélkül ne csináljon bajt,*”²⁴ és hogy „*a román járőrökre, katonákra megjegyzést ne tegyenek, azokkal ne gúnyolódjanak, mert nagyon kellemetlen következményekkel járhat.*”²⁵ Továbbá azzal is próbálták a köznyugalom megőrzését fenntartani, hogy a megszállást ideiglenes, pár hónapos állapotként képzelték el.²⁶ 1918. december 2-án, délkörül a város Szászrégen felőli irányából, a román és magyar nemzetőrség és a városi vezetőség fogadta az előőrsöket, ezzel megkezdődött Marosvásárhely katonai megszállása. A megyeházra a magyar zászló mellé felkerült a román zászló is, az okkupáció felségjeleként. Akárcsak Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában, vagy később Kolozsváron, a lakosság Marosvásárhelyen sem tanúsított ellenállást. Egyetlen incidensként annyit említett a sajtó, hogy a bevonuláskor Mihály Vajda Nagy Romániáját említő szórólapokat osztottak, melynek ügyében „*a Nemzeti Tanács az illetékes helyen fog eljárni.*”²⁷

A marosvásárhelyi magyar Nemzeti Tanács szerepe a történetírásban túlértékeltnek (másik oldalról pedig ellenségesnek) tekinthető, a belső konfliktusokból adódó feszültségek miatti szervezetlensége inkább egy kiegészítő szervezatként jelent meg a városi tanács mellett, mintsem „helytálló” vezető politikai orgánumként.²⁸ A Tanács megszűnése nem az impériumváltás egyenes következménye volt, s ennek nincs egy ismert időpontja (Antalffy szerint „*működése csendben, szinte észrevétlenül szűnt meg*”).²⁹ Megszűnésében Turnowsky Budapestre költözése is nagymértékben közrejátszott, szervezőként talán ő volt az egyedüli, aki ideológiailag is hitt a véghez vihető radikális változásokban.³⁰ Tény, hogy a román hatóságok egyoldalúan szerelték le a Nemzeti Tanács koordinálta polgárőrséget, de a segélyezési feladat is egyre jobban átruházódott a városi és megyei tanács szerveire. A Nemzeti Tanácsnak nem volt egy olyan markáns regionális koncepciója, amely a megszállást követően (vagy előtte) a

23 Ebből is az következik, hogy Antalffyék nem kommunikáltak Bethlen István körével, akiknek tudomása volt a belgrádi fegyverszüneti egyezményről, valamint a közeledő román megszállásról. A kormány hivatalos közleményt ezzel kapcsolatban csak a későbbiekben küldött ki Erdélybe.

24 Ellenőr 1918. december 4.

25 Ellenőr, 1918. december 6.

26 „...sokáig ez az állapot nem tarthat. Néhány hónapig kell csak elszenvednünk a háborúkövetkezményeit...” Székely Napló, 1918. december 3.

27 Székely Napló, 1918. december 5.

28 Fuchs Simon a Nemzeti Tanáccsal kapcsolatosan „helytállásról” beszél, valamint Pál-Antal Sándor a szervezetről, mint a román-magyar barátság, valamint a konfliktusok nélküli közös együttműködés szervezeteiként utal rá. Fuchs Simon: Munkásmozgalom a maros völgyében. Politikai könyvkiadó, Bukarest, 1975. 119.o. valamint Pál-Antal Sándor: Consiliul Național Maghiar... i.m.

29 Pál-Antal Sándor tanulmányában 1919. januárját tekinti a Nemzeti Tanács megszűnési időpontjának. Antalffy Endrének 1920-ból is vannak emlékei a Tanács fennállásáról (nyilván tévesen).

30 Elutazásával a budapesti bizalmas kapcsolatai is megszakadtak a Tanácsnak, ettől kezdve az utasítások tudomásul vétele volt a magyar főváros részéről az egyetlen kommunikációs forma. Turnowsky visszaemlékezése szerint Jászi azzal is marasztalta Budapestten, hogy a marosvásárhelyi Nemzeti Tanács úgyszólván hamarosan megszűnik. Kétségtelen, hogy Turnowsky kényelmesebb környezetben érezte magát a budapesti polgári radikális körökben, mint a marosvásárhelyi Nemzeti Tanács meddő politikai csatározásaiban. ANDJ MS Fond Personal Turnowsky Sándor, dos. VI./1., 12-13.f.

városi és megyei magyarság számára alternatívát jelentett volna, mint amilyen a Bethlenék mozgalma, vagy az udvarhelyi Paál Árpád Székely Köztársaságra vonatkozó tervezetei voltak. Továbbá nem volt kiemelkedően markáns vezéregyénisége, aki politikailag tapasztalt lett volna, nem voltak komoly politikai tényezők az impériumváltáskor.³¹ Az impériumváltást követően a városi közgondolkodás néhányukat megbélyegezte. Például Antalffy Endre, mint kollégiumi tanár, élete végéig „az a hazaáruló” volt, aki „eladta Erdélyt a románoknak.” Hasonlóan volt megítélve Paál Gusztáv, a Református Kollégium akkori igazgatója, akinek haláláig nem bocsájtották meg püspökei a Nemzeti Tanácsi tagságát, valamint azt, hogy a Tanács rendelkezésére bocsájtotta a Kollégium épületét.³²

31 De valószínűleg annak szerették volna tekinteni magukat. Antalffy Endre esetében szerepének túlzásáról, illetve az 1945 utáni helyzetre való tekintettel önlegitimációról van szó. ANDJ MS Fond Personal Antalffy Endre, 53, 21.f.

32 Az impériumváltást követően le is váltották, egészségügyi állapota miatt nem tudta folytatni teendőit. Uo.

Csíky Balázs

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 1997

Budapest, 1978

csikyb@gmail.com

tanulmányok

- 2003–2006: ELTE BTK, Történelem-tudományok Doktori Iskola
- 1999–2004: ELTE TáTK, politológia szak
- 1999–2003: ELTE BTK, levéltár szak
- 1998–2003: Eötvös Loránd Tudomány-egyetem BTK, történelem szak
- 1997–1998: Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, magyar-történelem szak
- 1993–1997: Pannonhalmi Bencés Gimnázium

tudományos fokozat

PhD, történelemtudományok (2010)

tudományos tevékenység

- Egyháztörténet
- 20. századi magyar történelem

díjak, kitüntetések

- 2003: Pro Scientia Aranyérem
- 2001: 11. Egyetemi Anyanyelvi Napok (ELTE), Bárczi Géza Értékőrző Kiejtési Alapítvány különdíja
- 1998: Európai Zenei Fesztivál, Neerpelt (Belgium), II. helyezés (kórossal)

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2009, 2014: Archivio Segreto Vaticano, Vatikánváros, kutatás
- 2005/2006, 2007: MTA–Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund ösztöndíja
- 2003/2004: parlamenti ösztöndíj az Országgyűlés Hivatalában
- 2003, 2004: Pro Renovanda Cultura Hungariae „Diákok a tudományért” Szakalapítvány ösztöndíja
- 2003: Politikátörténeti Alapítvány tudományos ösztöndíja

- 2000/2001: ösztöndíjas gyakornok, ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék
- 2000, 2001, 2002, 2003: ELTE BTK tudományos ösztöndíj

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 34

konferencia-előadások száma: 21

legjelentősebb 5 publikáció

- Adriányi Gábor – Csíky Balázs: Nyisztor Zoltán. Argumentum Kiadó, Bp., 2005.
- *A Szent Imre Kör.* In: Szent Imre 1000 éve. Tanulmányok Szent Imre tiszteletére, születésének ezredik évfordulója alkalmából. Szerk.: Kerny Terézia, Smohay András. Székesfehérvár, 2007, 145–151. p.
- *Serédi Jusztinián házassági törvényjavaslata.* In: Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok a 19–20. század történelméből. Főszerk.: Gergely Jenő. ELTE BTK, Bp., 2009, 197–213. p.
- *Az esztergomi érseki székhely betöltése 1927-ben (Vatikáni források fényében).* In: Magyarország és a római Szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére. Szerk.: Tusor Péter. Budapest–Róma, 2012, 253–279. p. (Collectanea Vaticana Hungariae Classis I, Vol. 8)
- „Az ellenforradalom a forradalom ikertestvére az erőszakban”. *A Horthy-rendszer önelnevezésének kérdéséhez.* In: Kommentár, 2013/4. szám, 33–47. p.

szabadidős tevékenységek

aikido, túrázás

A két világháború közötti magyarországi katolikus megújulás a statisztikai adatok fényében

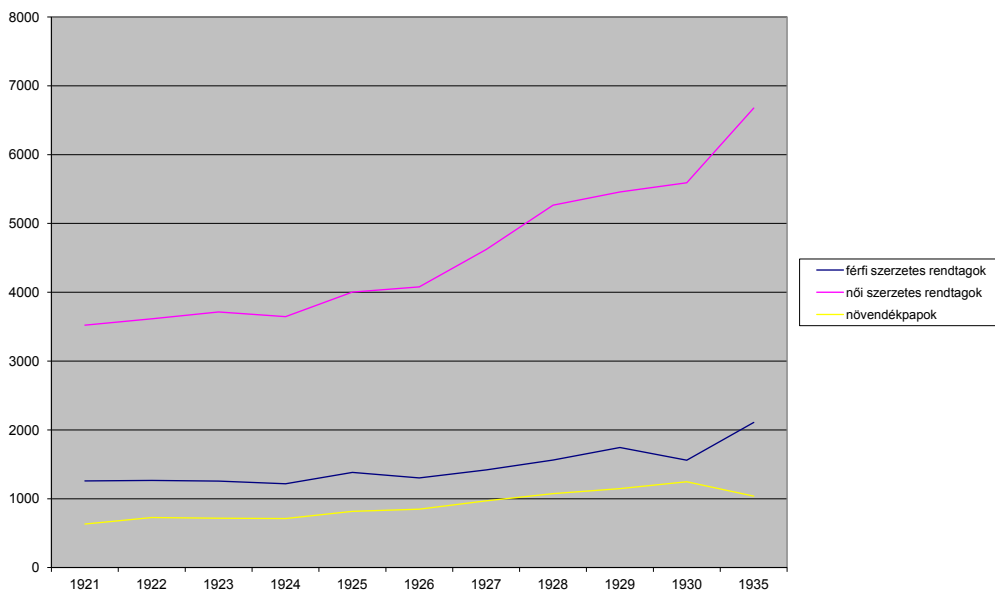
A történeti szakirodalomban elfogadott állítás, hogy Magyarországon a 19. század végén, a 20. század első felében a katolikus egyházban egy megújulási folyamat ment végbe. Ez válasz volt a szekularizáció, a modern tudomány, valamint a hazai politika által felvetett kérdésekre. Kezdetét 1894-hez (az egyházpolitikai törvények elfogadásához) vagy 1895-höz (a Katolikus Néppárt megalapításához) szokták kötni, végét pedig a második világháború végéhez (bár véleményem szerint az egyházak politikai és társadalmi szerepének gyökeres változása ez után következett be, és az Állami Egyházügyi Hivatal 1951-es felállítására jelzi inkább a korszakhatárt). A folyamat legjelentősebbnek tartott szakasza az 1919–1944 közötti évekre esett, tanulmányomban is ezt emelem ki.¹ A katolikus megújulás számos dimenzióját lehet azonosítani, így: intézményi (pl. szerzetesrendek megújulása); szervezeti (pl. egyesületek alakulása); hitéleti/hitbuzgalmi (pl. hányan járnak rendszeresen templomba); anyagi (pl. új templomok építése); szellemi (pl. egyházi tudományos élet fellendülése); lelkeségi (pl. lelkigyakorlatok tartása – összefüggésben a hitbuzgalommal). Szinte mindegyik dimenzió megfogható a statisztikai adatok oldaláról is, de egyrészt a külső/anyagi dimenziók könnyebben leírhatók így, mint a belső/lelki dimenziók, másrészt fontos kérdés, hogy mire van adat, harmadrészt pedig felvetődhet, hogy elég hosszú-e az elemzési időtáv ahhoz, hogy a statisztikai adatokban is kimutatható legyen a megújulási folyamat hatása. Ezek közül kulcskérdés, hogy mire van adat, hiszen pl. az új templomok építése a külső/anyagi dimenzióhoz sorolható. Sajnos jelenleg erről sincs országos adatsorunk. Bár működött Magyarországon Központi Egyházművészeti Hivatal, különböző okok miatt a megépült vagy felújított templomok terveinek csak töredéke jutott el hozzá.² A felekezeti statisztikával foglalkozó – sajnálatosan kevés – szakirodalom a népszámlálási adatokból a felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatokat szokta használni, mivel a népszámlálási adatfelvételek a teljes lakosságra kiterjednek, általában alkalmasak hosszabb idősorok összeállítására és így tendenciák vizsgálatára. Más mutatók is rendelkezésre állnak (pl. keresztelések száma), de azok inkább becslésekre alkalmasak, nem adnak teljes körű statisztikát és nem továbbvezethető adatsorok.³ Az alábbiakban látni fogjuk, hogy ennek ellenére a vizsgált korszakunkban például az ún. egyházi ténykedésekről nyomtatásban is hozzáférhető adatokból összeállíthatók idősorok, ugyanakkor az egyházi adatfelvételek valóban csak becslésekre alkalmasak.

1 A 'katolikus megújulás' fogalmát elemzi: Csíky Balázs: Bőség és hiányok. Néhány módszertani kérdés és kutatási lehetőségek Serédi Jusztinián hercegprímási tevékenységének vizsgálata kapcsán. In: „Alattad a föld, fölötted az ég...” Források, módszerek és útkeresések a történetírásban. Szerk.: Balogh Margit. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2010, 257–268. p.

2 *Baku Eszter–Csíky Balázs: Hagyomány és újítás: katolikus egyházművészet a két világháború közötti Magyarországon.* In: Prohászka-tanulmányok 2009–2012. Szerk.: Mózessy Gergely. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2012, 301–302. p.

3 Lencsés Ákos: Felekezet és statisztika. In: *Vigilia* 76 (2011), 751. p.

A statisztikai adatok használatáról a korszak egyháztörténeti szakirodalmában néhány általános megállapítást tehetünk. Az Emmerich András és Julius Morel által szerkesztett, 1969-ben külföldön megjelent, német nyelvű mű elsősorban nem egyháztörténeti munka, azonban jelentősnek mondható, különösen a Gabriella Engelmann által a női szerzetesrendekről írt fejezet, amely használta az állami statisztikai adatokat és idősoros elemzést végzett. Sajnálatos módon a kötetben hivatkozások nincsenek.⁴ Adatait több, mára klasszikussá vált monográfia idézte.⁵ A szakirodalomban – a hangsúlyos politikatörténeti megközelítésének is köszönhetően – az országgyűlési és törvényhatósági választási adatok közzlése, a lakosság felekezeti megoszlásának bemutatása jellemző.⁶ Kivételnek tekinthető – ugyanis társadalomtörténeti jellegű – a katolikus egyesületek helyi csoportjainak, azok országos területi eloszlásának elemzése a Magyar Közlönyben 1946-ban a feloszlott egyesületekről közzétett listák alapján.⁷ Milyen adatokat nem használt eddig a szakirodalom? A hivatalos (állami) statisztikai adatok legnagyobb részét (pl. egyházi ténykedések adatai, egyházi szervezetről közölt adatok) nem elemezték, pedig azok nyomtatásban is megjelentek a Magyar Statisztikai Évkönyv kötetekben már az 1890-es évektől. Nem dolgozták fel a korabeli statisztikai szakirodalmat sem, valamint az egyházi statisztikai adatfelvételek számbavétele is elmaradt. Az alábbiakban az állami statisztikai adatok felhasználásával foglalkozom.

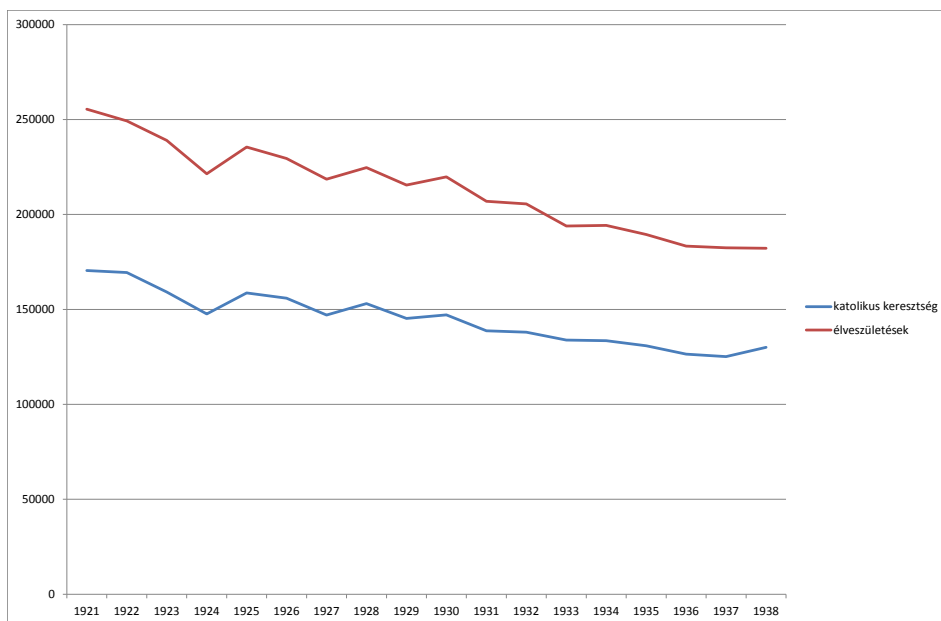

A szerzetesek és a papnövendékek számának alakulása

- 4 Engelmann, Gabriella: Die Frauenorden in Ungarn. In: Bilanz des ungarischen Katholizismus. Kirche und Gesellschaft in Dokumenten, Zahlen und Analysen. Hrsg. András, Emmerich, Morel, Julius. Heimatwerk-Verlag, München, 1969, 190–216. p.
- 5 Gergely Jenő: A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945. Pannonica Kiadó, Budapest, 1999, 179. p.; Szántó Konrád: A katolikus egyház története. 2. köt. Ecclesia, Budapest, 1988, 593–594. p.
- 6 Például: Gergely Jenő: A Keresztény Községi (Wolff-) Párt. Gondolat Kiadó, MTA–ELTE Pártok, pártrendszerek, parlamentarizmus kutatócsoport, Budapest, 2010, 36, 51, 62–63. p.
- 7 Balogh Margit: A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1998, 52–59. p.

Ezzel kapcsolatban két problémára kell felhívni a figyelmet. Az egyik az, hogy Magyarország területe 1920 és 1945 között hat alkalommal változott. A Magyar Statisztikai Évkönyv adatai 1921-től vonatkoznak a trianoni országterületre, 1939-től a mindig aktuális megnövelt országterületre értendők az adatok.⁸ A másik probléma az, hogy az adatsorok egy része hiányos. Például az egyházi szervezeti és személyi viszonyokról 1930-tól már nem évente, csak ötévente közöltek adatokat, és az 1935-ös adatközlés volt az utolsó. Az alábbiakban néhány példát hozok a Magyar Statisztikai Évkönyvben közölt adatok elemzésének lehetőségeire.

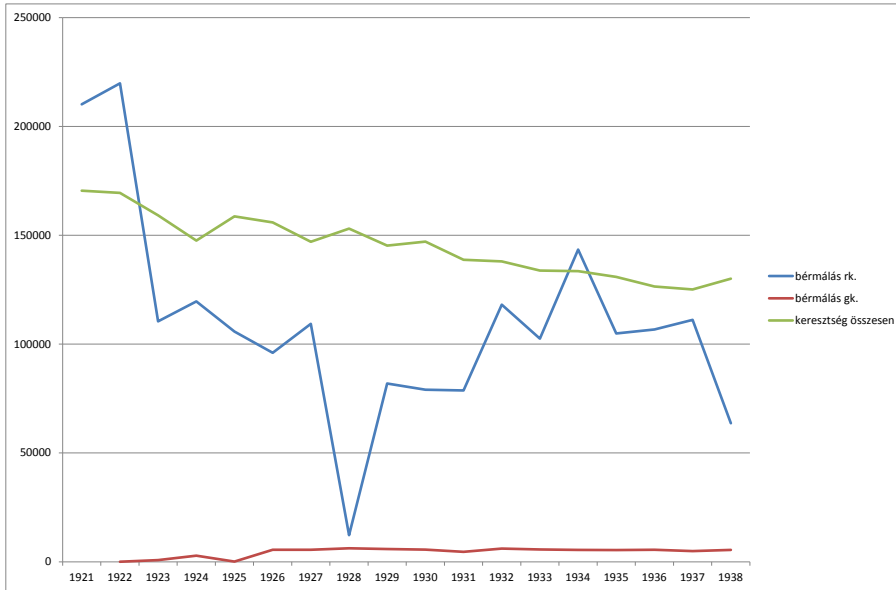
A szerzetesek létszámáról a szakirodalom által korábban közölt adatok az 1. diagram adataitól lényegesen nem térnek el.⁹ A női szerzetesek száma nem csak ebben a korszakban és nem csak Magyarországon haladta (haladja meg ma is) a férfi szerzetesek számát, az okok elemzése (a női és férfi vallásosság különbségei) túlfeszítené ennek a tanulmánynak a kereteit. A mindkét nemhez tartozó szerzetesek számának növekedése a családok vallásossága mellett összefügghet azzal is, hogy az egyházi pálya ebben az időszakban is a társadalmi mobilitás fontos csatornáját jelentette. A gazdasági válság szintén szerepet játszhatott a biztos megélhetést nyújtó szerzetesi hivatás választásában. Talán ugyanez állhat a mögött, hogy míg a világi papnövendékek száma 1921 és 1930 között megduplázódott, 1935-re visszaesés következett be. A világi papi pálya, különösen egy vidéki plébánosi beosztás nem biztosított olyan életszínvonalat, mint amit egy szerzetesi rendház.

A katolikus keresztelesek és az élveszületések számának alakulása

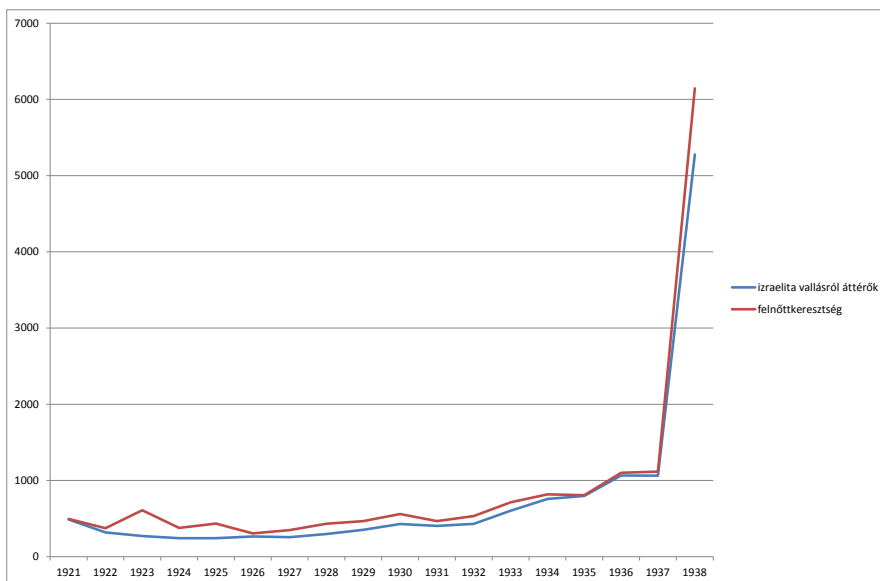
⁸ A Magyar Statisztikai Évkönyv 1940-es kötetében (amely 1942-ben jelent meg) található térképmelléklet mutatja az 1938–1941 közötti területgyarapodásokat, az adatokat is feltüntetve, ugyanakkor ettől részben eltér az ugyanebben a kötetben a területi változásokról közölt táblázat (7. p.).

⁹ Gergely Jenő a Magyar Katolikus Almanach és egy 1943-as névtár közlései alapján állapította meg az 1927-es, az 1930/31-es és az 1943-as évre vonatkozó adatokat. 1943-ban 210 rendházban 2150 férfi szerzetest számolt össze. A statisztikai évkönyv szerint 1935-ben 125 rendházban 2110 férfi szerzetes élt, ami alapján az 1943-as adatokból a rendházak száma reálisnak tűnik a területváltozások miatt, a szerzetesek létszáma azonban alacsony. (Gergely: A katolikus egyház története i.m. 191. p.)

A bármálások és a keresztelések számának alakulása

A katolikus keresztelések és az élveszületések számának alakulása a 2. diagramon mutatja azt, hogy bár a keresztelések száma csökkent, ez nem a vallástól való elfordulás jele volt, hanem az élveszületések számának csökkenése állt mögötte, mint az egyik meghatározó tényező. A 3. diagram a bármálások adatait mutatja. Ez az idősor arra példa, hogy nem minden adatot lehet hasznosítani. Országos szinten ezek az adatok nehezen értelmezhetőek, mivel a római katolikusoknál egyházmegyénként, sőt espereskerületenként más-más gyakorisággal és időközökben történt a bármálás. A görög katolikusok csak néhány egyházkormányzati egységben éltek, így a bármálások végrehajtása is egységesebb volt. A kereszteléseknél mindez a probléma nem állt fenn, ami látszik a diagramból is.

Az izraelita vallásról katolikus hitre áttérők és a felnőttkeresztiségek számának alakulása

A korszakban a gyermekek túlnyomó többségét megkeresztelték, majd részesültek az elsőáldozás és a bérmálás szentségeiben. Mindez kevésbé magyarázható a személyes vallásossággal, a hitbuzgósággal, inkább a hagyományok követésével. Ezzel szemben a felnőtt korban végzett keresztelés mögött már más motivációk állhattak. A 4. diagram adatai azonban azt mutatják, hogy ez sem a hitbuzgósággal, hanem inkább az áttérésekkel állt összefüggésben. Mivel a protestáns felekezetekből áttérőknek nem kellett újra megkeresztelkedniük, az izraelita vallásról való áttérés esetén volt szoros összefüggés az áttérés és a felnőttkeresztség között. Az izraelita vallásról áttérők számának hirtelen emelkedése az 1930-as évek végén kevésbé magyarázható a személyes vallásosság motívumaival, mint inkább a társadalomban és politikában erősödő antiszemita tendenciákkal. A kitérés korábban is sok esetben a társadalmi beilleszkedés eszköze volt, ezekben az években pedig válságkezelési stratégiává vált.

Az állami statisztikai adatok fontos és eddig kevésbé használt egyháztörténeti forrásnak tekinthetők. Az adatsorok elemzése a katolikus megújulásról alkotott képünket sok tekintetben árnyalhatja. A belső, egyházi folyamatok a társadalmi és politikai folyamatokkal összefüggésben alakultak. Az idősoros adatokból azonban inkább a magyar társadalom szekularizációjára vonhatunk le következtetéseket, kevésbé a katolikus megújulás alakulására.

Fizika és kémia szekció

Bakó Tamás Béla

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 1999

Budapest, 1976

Morgan Stanley Magyarország Elemző Kft.
1095 Budapest, Lechner Ödön fasor 8.
bako@mit.bme.hu, 06 70 63 104 36

tanulmányok

- 2005, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (BME), PhD fokozat villamosmérnöki tudományokból,
- 1998–2001, BME, Orvosbiológus-mérnök képzés
- 1994–1999, BME, Villamosmérnöki képzés

jelenlegi munkahely

Morgan Stanley Magyarország Elemző Kft.

tudományos fokozat

PhD villamosmérnök

tudományos tevékenység

zajszűrés, nemlineáris torzítások, robosztus szűrők

díjak, kitüntetések

1999 Pro Scientia Aranyérem

ösztöndíjak, tanulmányutak

2001, Schnell László ösztöndíj

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 16

konferencia-előadások száma 20

legjelentősebb 5 publikáció

- patent, EP2651034 B1, US20130271183, Method for determining a trigger level, issued 6 Aug 2014
- patent, EP2651033 A1, US20130275483, Filter system, published 16 Oct 2013
- Tamas B. Bakó, "Reducing measurement bias in long-time DC measurements", Proc. of 11th ICCS Conference, Eger, Hungary, May 26–29, 2010, pp. 277–281.
- Tamas B. Bakó, "A Fast Sine-Wave Fit Algorithm", Proc. of 10th ICCS Conference, Zakopane, Poland, May 24–27, 2009, pp. 241–245.
- Bakó Tamás Béla - Nemlineáris torzítások audio eszközökben, Pro Scientia Aranyérmesek VIII. Tudományos Konferenciája, Pécs, 2006. november 23–25, pp. 105–110.

szabadidős tevékenységek

gyümölcsstermesztés/aszalás, pálinkafőzés

Rezgésérzékelők frekvenciatartományának kiterjesztése digitális szűréssel

Bevezetés

A rezgésmonitorozáshoz gyakran használt gyorsulás- illetve sebességérzékelők csak adott frekvenciatartományban mérnek pontosan. Amegadott frekvenciatartományon kívül a pontosságuk rohamosan csökken. Ennek az oka az érzékelők mechanikai felépítésében keresendő.

A gyorsulásérzékelők általában piezoelektromos vagy piezorezisztív elven működnek: egy rugalmas pálcika egyik végét fixen az érzékelő fémházához rögzítik, a másik végére pedig egy kis tömeget helyeznek el. A pálcika végén levő tömegre a gyorsulással arányos erő hat, ami meghajlítja a rugalmas, piezoelektromos vagy piezorezisztív pálcát. Ennek hatására a pálcika anyagában a hajlítással arányos töltésmozdulás vagy ellenállás változás történik, amit mérhető elektromos jellé tudunk alakítani.

A sebességérzékelők általában lengőtekerccsel működnek, amit mágneses térbe helyezve egy rugalmas membránhoz rögzítenek. A tekerccsben az elmozdulás sebességével arányos indukált feszültség mérhető.

Mindkét érzékelő nagyon jól modellezhető egy rugóból, tömegből és csillapításból álló egyszerű mechanikai modellel, amit matematikailag egy másodfokú differenciálegyenlettel jellemezhetünk, illetve jelfeldolgozási analógiát használva megfeleltethetjük egy másodfokú szűrőnek. Ez a differenciálegyenlet, illetve szűrő határozza meg a szenzor frekvenciatartománybeli viselkedését.

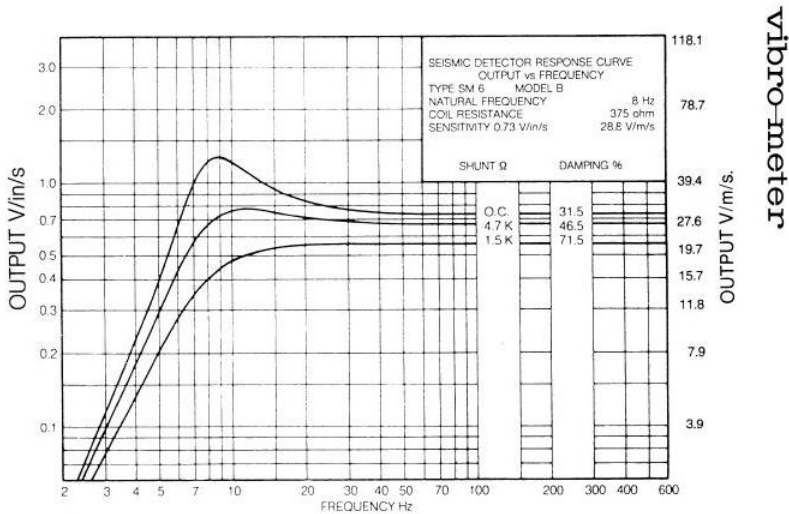
Egy tipikus rezgésérzékelő frekvenciakarakterisztikát mutat be az 1. ábra. Jól látható, hogy a frekvencia méréstartományt korlátozza az eszköz csillapítása, illetve kis frekvencián a rugóból és a tömegből álló „mechanikai rezgőkör” rezonálása. Azonban a frekvenciakarakterisztika ismeretében ezeket az eltéréseket bizonyos fokig kompenzálhatjuk, így az eszközt az eredetileg meghatározottnál nagyobb méréstartományban is alkalmazhatjuk. A kompenzáláshoz a leginkább célravezető, ha elkészítjük a másodfokú szűrő inverzét és ezt kaszkádba kapcsoljuk a szenzorral. Ez a megoldás nemcsak a rezgésamplitúdó mérési pontosságát növeli, de az inverz szűrő a mechanikai rendszer fázistorzítását is kompenzálja, így a fázismérés és az eredeti rezgés jelalak visszaadása is pontosabb lesz (ez csúcsérték-méréseknél hasznos).

A mechanikai rendszert leíró másodfokú szűrő meghatározásához egyszerű mérések elegendők: mindössze az amplitúdókarakterisztika néhány megmért pontjából meghatározhatók a paraméterei. Ez pedig gyakran a gyári katalógusban megtalálható.

A szűrőparaméterek meghatározása

A másodfokú szűrő amplitúdókarakterisztikájának általános leírását többféle módon is megadhatjuk:

- egy polinom törttel és annak öt paraméterével: $|H(\omega)|^2 = \frac{A\omega^4 + B\omega^2 + C}{\omega^4 + D\omega^2 + E}$, (1)
- pólus-zérus felírással,
- technikai paramétereket tartalmazó képlettel.

Tipikus sebességérzékelő frekvencia karakterisztika.

Az első felírás nagy előnye, hogy a paramétereket lineárisan ki lehet fejezni benne és a megmért amplitúdókarakterisztika pontokra egy lineáris egyenletrendszer írható fel. Ekkor a megoldás direkt egyenletmegoldó rendszerekkel megadható, mindenféle iteráció nélkül. Nagy hátránya a módszernek, hogy a körfrekvencia a negyedik hatványon szerepel benne. A frekvenciatartomány, ahol az érzékelők viselkedése fontos a számunkra kb. 0,1 Hz-től pár kHz-ig terjed. Emiatt az egyenletrendszer mátrixában szereplő értékek között több mint 16 nagyságrendnyi a különbség, ami a duplapontosságú számábrázolás pontosságánál is több mint 2 nagyságrenddel nagyobb. Ez egy tipikus rosszul kondicionált probléma, ami miatt (duplapontosságú számábrázolást feltételezve) mátrix inverzió alapuló egyenletmegoldásokkal az együtthatókat csak nagyon pontatlanul lehet megkapni. (Ezt MATLAB szimulációkkal ellenőriztem is). Helyes értékeket akkor kapnánk, ha nagyobb számábrázolási pontosságot használunk, amit azonban a legtöbb operációs rendszer és matematikai program nem támogat.

A pólus zérus felírás sokkal kevésbé érzékeny a számábrázolási pontosságra. Azonban az adott szűrő típusától függően a képletben szerepelhetnek eltérő valós gyökök, komplex konjugált párok, illetve a gyökök száma az egyes szűrő típusoknál különböző lehet. Tehát, nehéz megmondani, hogy pontosan hogyan számoljuk ki a gyököket, és egyáltalán hányat számoljunk ki. Ezzel a módszerrel működik néhány identifikáló eszköz (pl. MATLAB fdtools [1]), azonban az adott problémára ezek feleslegesen összetettek.

Célravezető tud lenni, ráadásul sokkal kézzelfoghatóbb egy olyan leírás, ahol a szűrő karakterisztikáját olyan közvetlenül vizsgálható paraméterekkel írjuk le, mint a DC erősítés, V_0 , a végtelenben vett erősítés, V_i , a szűrő középfrekvenciája, f_c (ahol a kiemelés történik vagy a töréspont található), a hozzá tartozó erősítés, V_c , és a szelektivitás, más néven körjóság, Q .

Az általam fellelt szakirodalmakban (pl. [2], [3]) csupán a szélesebb körben használt specifikus szűrő típusok paraméteres leíró képleteit közölték (harang-szűrő, alul- és felüláteresztő szűrő, lepke-szűrő, stb.), általános másodfokú szűrő leírást nem. Ezért magam írtam fel egy egyszerű, paraméterekben aszimmetrikus formulát, ami a céljaimnak tökéletesen megfelel. A szűrőképlet, a vele számolható négyzetes amplitúdó karakterisztika és a számításoknál használható költségfüggvény a következő:

$$H(j\omega) = \frac{V_i(j\omega)^2 + \sqrt{\frac{V_c^2}{Q^2} - (V_i - V_0)^2} \omega_c j\omega + V_0 \omega_c^2}{(j\omega)^2 + \frac{\omega_c}{Q} j\omega + \omega_c^2} \quad , (2)$$

$$|H(\omega)|^2 = \frac{V_i^2 \omega^4 + \left(\frac{V_c^2}{Q^2} - V_i^2 - V_0^2 \right) \omega_c^2 \omega^2 + V_0^2 \omega_c^4}{\omega^4 + \left(\frac{1}{Q^2} - 2 \right) \omega_c^2 \omega^2 + \omega_c^4} \quad , (3)$$

$$C = \sum_{i=1}^N \left(|H(\omega_i)|^2 - G_i^2 \right)^2 \quad , (4)$$

ahol G_i az i . frekvenciapontban a szenzoron mért amplitúdó.

Az ezzel a képlettel felírt egyenletrendszer a paraméterekre nézve nem lenne lineáris, ezért az egyenletet csak iteratív eljárásokkal lehet megoldani. A megvalósításhoz az egyik legegyszerűbb gradiens-módszert implementáltam. A módszer konvergencia-sebessége elfogadható és a polinom tört felírásnál vázolt számítási probléma sem lép fel. Az implementálás is egyszerű, mivel az összes számítás (parciális deriváltak, aktuális lépéshossz kiszámítása) a költségfüggvénnyel elvégezhető.

Az inverz szűrő előállítás

Az egzakt inverz szűrő előállításához a (2) képletben leírt szűrőkarakterisztikának kell a reciprokát venni. Ezt azonban a valóságban nem mindig lehet, illetve nem mindig célszerű megtenni:

- Egy ténylegesen megvalósítható analóg szűrőnek mindig legalább annyi pólusa van, mint amennyi zérusa. Ez már a legegyszerűbb, aluláteresztő Butterworth-szűrő reciprokánál sem teljesül.
- Ha az eredeti szűrő átvitele egy adott pontban nulla, a reciprok-szűrő a végtelenbe tart, ami stabilitás határesetet vagy instabilitást jelez.
- Ha az eredeti szűrő átvitele egy adott pontban közelíti a nullát, az inverz szűrő erősítése olyan nagy lehet, hogy az túlzottan felerősíti a zajokat (mérési zaj, kvantálási zaj stb.) és elnyomja az általunk mérni kívánt hasznos jelet.

Éppen ezért az inverz szűrő előállításánál kompromisszumot kell kötni, és el kell fogadni, hogy az eredeti karakterisztikát nem állíthatjuk tökéletesen helyre, csupán egy adott tartományban bizonyos hibával kompenzálhatjuk.

Ehhez általánosan használt módszer a Tyihonov-regularizáció [5]: ha a mérendő jelet x -szel jelöljük, a szenzor által torzított mért jelet y -nal, az inverz szűrővel előállított becsült jelet \hat{x} -szel, és az ez alapján visszaállított mért jelet \hat{y} -nal, akkor az inverz szűrő adott értelemben optimális értékét úgy kaphatjuk meg, ha azt addig „állítgatjuk”, amíg a következő formula értéke minimális lesz:

$$\|y - \hat{y}\| + \lambda \|\hat{x}\| \quad (5)$$

ahol λ a regularizációs paraméter, $\|\cdot\|$ pedig az adott jel normája, például a jel abszolút értékének (L1 norma) vagy a jel négyzetének (L2 vagy Euklidészi norma) várható értéke.

Ha a normaként az Euklidészi normát vesszük és regularizációs paraméterként a jel-zaj viszonyt használjuk, ekkor jutunk el a Wiener-szűréshez [4]. Ennek a megoldásnak a rezgésanalízis gyakorlat során akkor van értelme, ha adott frekvenciasávokban RMS méréseket végzünk.

A Wiener-szűrő közvetlen alkalmazása általában nem lehetséges, illetve nem célszerű. Ennek oka az, hogy nem ismerjük a pontos jel-zaj viszonyt, illetve, ha ismerjük is, a kapott szűrőkarakterisztika olyan bonyolult lenne, hogy csak nagyon magas fokszámú szűrőkkel lehetne közelíteni.

Más a helyzet viszont akkor, ha normaként az L1 normát használjuk. Ezt a normát alkalmazva az egyes frekvenciákon mért amplitúdó várható értékek hibáját minimalizáljuk. Erre az esetre akkor van szükség, ha rezgésamplitúdó méréseket végzünk. Ekkor az inverz szűrő számítása a következő.

$$H_{inv}(\omega) = \frac{\exp(j \cdot \text{angle}(\overline{H}(\omega)))}{|H(\omega)| + \lambda} \quad (7)$$

A regularizációs paraméter értékének meghatározásához általános esetben a Morozov- vagy a Hansen-módszert szokták használni [5]. Morozov módszere alapján a paraméter optimális értékéről elmondható:

$$\frac{|n|}{|x|} < \lambda < C \frac{|n|}{|x|} \quad C > 1 \quad (8)$$

Ezt az inverz szűrőt megfelelő pontossággal tudjuk ábrázolni az eredeti szűrővel azonos fokszámú szűrővel is, ha az inverz szűrőnél az eredeti, (2)-es képlettel felírt szűrő reciprokát használjuk és a regularizációt az erősítés paramétereken alkalmazzuk:

$$V_{inv} = V + \lambda, \quad \lambda > 0 \quad \text{const} \quad (9)$$

A regularizációs paraméter konstans értékével azt feltételezzük, hogy a jel/zaj amplitúdó hányados értéke minden frekvencián egyenletes. Ennél még pontosabb megoldást kaphatunk, ha azt feltételezzük, hogy a zaj értéke az eredetileg használható frekvenciatartományban elhanyagolható, és csak a 0 erősítés közelében válik jelentőssé. Ekkor, elfogadható közelítéssel,

$$V_{inv} = \max(V, \lambda) \quad \lambda > 0 \quad \text{const} \quad (10)$$

Felhasznált irodalom

- [1] Kollár, I., R. Pintelon, J. Schoukens – Frequency Domain System Identification Toolbox for Matlab, IFAC Symposium on Identification and System Parameter Estimation, Budapest, 8-12 July, 1991. pp. 1243-1246.
- [2] Cookbook formulae for audio EQ biquad filter coefficients – by Robert Bristow-Johnson, Online: <http://www.musicdsp.org/files/Audio-EQ-Cookbook.txt>
- [3] J. O. Smith, Introduction to Digital Filters with Audio Applications, <http://ccrma.stanford.edu/~jos/filters/>, Sept. 2007, online book. Chapter: https://ccrma.stanford.edu/~jos/fp/Elementary_Audio_Digital_Filters.html
- [4] http://en.wikipedia.org/wiki/Wiener_deconvolution
- [5] T. B. Bakó, Restoration of nonlinearly distorted optical soundtracks using regularized inverse characteristics, Online: <http://www.mit.bme.hu/~bako/PHDthesis.pdf>, pp. 19-23.

Appendix A

Egyszerű gradiens módszer a p[] paraméter tömb optimális értékének számításához, hogy a CostFcn(p) függvény értéke minimális legyen

```

for i = 1 to NUM_OF_PARAMS,
L[i] = 1; // "bátorsági tényezők", a konvergenciasebesség meghatározói
endfor;
DELTA = 1e-8; //segédváltozó a derivált számításhoz
LIMIT = 1e-4; //leállási határérték

Cold = CostFcn( p );
step = 2*LIMIT;
p0 = p1 = p2 = p;

while( step > LIMIT )
    step = 0;
    for i = 1 to NUM_OF_PARAMS,
        p1[i] = p[i] * (1+DELTA) + DELTA;
        p2[i] = p[i] * (1-DELTA) - DELTA; //ha param értéke nagy,
                                         //a delta érték hozzáadása ne
                                         //változtatna a végeredményen,
                                         //ezért szorzunk is deltával

    C1 = CostFcn( p1 );
    C2 = CostFcn( p2 );
    dstep = ( C1 - C2 ) / ( p1[i] - p2[i] );
                                         //^^^parc. derivált közelítés
    dstep = L[i] * dstep; //lépés nagyság
    if( _isnan(dstep) ) exit(-1); endif; //hiba, kilépés

    p0[i] = p[i] - dstep;
    C0 = CostFcn( p0 );
    if( C0 <= Cold )
        p[i] = p0[i];
        Cold = C0;
        L = 2 * L;
    else
        L = 0.1 * L;
        dstep = 2*LIMIT; //csalás, nehogy leálljon az iteráció
    endif;
    p0[i] = p1[i] = p2[i] = p[i];
    step = step + abs(dstep);
endfor;
endwhile;

```

A paraméter kezdőértékeket nekünk kell kitalálnunk.

L pontos kezdőértéke nem számít. Az iterációk során magától beáll a megfelelő értékre.

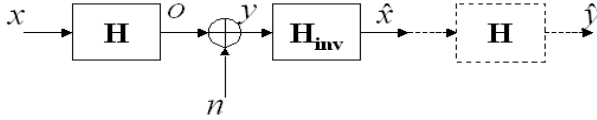
DELTA értéke úgy lett megválasztva, hogy dupla pontosságú számolást feltételezünk.

A LIMIT érték az általunk megkívánt minimális abszolút pontossága a paraméterek meghatározott értékének (összhangban kell lennie a DELTA értékkel).

Az _isnan() figyelés arra az esetre kell, ha a költségfüggvényről kikerültünk az értelmezési tartományból. Az iteráció ekkor leáll és más param kezdőértékkel kell az optimumkeresést újra elindítani.

Appendix B

A Tjihonov-regularizáció megoldása L1 normára

A cél, hogy $|y - \hat{y}| + \lambda |\hat{x}|$ értéke az inverz függvény helyes megválasztása által minimális legyen. Felírva a problémát a frekvenciatartományra:

$$|y(\omega) - \hat{y}(\omega)| + \lambda |\hat{x}(\omega)| = \min(H_{inv}) \quad (1)$$

$$|y(\omega) - y(\omega)H_{inv}(\omega)H(\omega)| + \lambda |y(\omega)H_{inv}(\omega)| = \min(H_{inv}) \quad (2)$$

$$|y(\omega)(1 - H_{inv}(\omega)H(\omega))| + \lambda |y(\omega)H_{inv}(\omega)| = \min(H_{inv}) \quad (3)$$

$$|y(\omega)| \cdot |1 - H_{inv}(\omega)H(\omega)| + \lambda \cdot |y(\omega)| \cdot |H_{inv}(\omega)| = \min(H_{inv}) \quad (4)$$

Ha a komplex számokat Euler alakban írjuk fel:

$$|Y(\omega) \exp(j\varphi_y)| \cdot |1 - H_i(\omega) \exp(j\varphi_h) H(\omega) \exp(j\varphi_h)| + \lambda \cdot |Y(\omega) \exp(j\varphi_y)| \cdot |H_i(\omega) \exp(j\varphi_h)| = \min(H_{inv}) \quad (5)$$

Ha $H(\omega) \exp(j\varphi_h)$ értéke adott, akkor tetszőleges $H_i(\omega)$ érték esetén akkor lesz az

$$|1 - H_i(\omega) \exp(j\varphi_h) H(\omega) \exp(j\varphi_h)| \quad (6)$$

értéke minimális, ha

$$\varphi_h = -\varphi_h \quad (7)$$

Ekkor (6) értéke valós lesz. Ezek után, ha figyelembe vesszük, hogy az exponenciális tényezők abszolút értéke 1, akkor az (5)-ös képletet egyszerűbben, csak valós számokkal fel tudjuk írni:

$$y \cdot (1 - h_i \cdot h) + \lambda \cdot y \cdot h_i = \min(H_{inv}) \geq 0 \quad (8)$$

$A \geq 0$ kikötésre az eredeti abszolút értékek miatt van szükség: a minimalizált érték nem lehet nullánál kisebb. Egyszerűsítve a képletet:

$$y \cdot (1 - h_i \cdot h + \lambda \cdot h_i) = \min(H_{inv}) \geq 0 \quad (9)$$

Azokon a helyeken, ahol $y > 0$, a minimum értéket 0-nak választva h_i értéke:

$$h_i = \frac{1}{h + \lambda} \quad (10)$$

Azokon a helyeken, ahol $y = 0$, h_i értéke szabadon választható, akár a (10) formula szerint is megválaszthatjuk.

Visszaírva az eredeti jelöléseket:

$$|H_{inv}(\omega)| = \frac{1}{|H(\omega)| + \lambda} \quad (11)$$

Alkalmazva a (7)-es megállapítást:

$$H_{inv}(\omega) = \frac{\exp(-j\varphi_h)}{|H(\omega)| + \lambda} \quad (12)$$

Appendix C

A Morozov-módszer alkalmazása a regularizációs paraméter meghatározására

Morozov módszere szerint

$$\tau_1 \cdot \delta \leq |y - \hat{y}| \leq \tau_2 \cdot \delta, \quad 1 < \tau_1 \leq \tau_2$$

ahol δ a mért értéket terhelő zaj normája, $|n|$.

$$\tau_1 \cdot \delta \leq \left| h + n - h_i \cdot h \cdot (h + n) \right| \leq \tau_2 \cdot \delta$$

$$\tau_1 \cdot \delta \leq \left| h + n - \frac{h}{h + \lambda} \cdot (h + n) \right| \leq \tau_2 \cdot \delta$$

$$\tau_1 \cdot \delta \leq \left| x \left(h - \frac{h}{h + \lambda} \cdot h \right) + n \left(1 - \frac{h}{h + \lambda} \right) \right| \leq \tau_2 \cdot \delta$$

$$\tau_1 \cdot \delta \leq \left| x \frac{h\lambda}{h + \lambda} + n \frac{\lambda}{h + \lambda} \right| \leq \tau_2 \cdot \delta$$

Mivel $h + \lambda$ mindig pozitív, ezért szabadon szorozhatunk vele:

$$(h + \lambda) \cdot \tau_1 \cdot \delta \leq |h\lambda x + \lambda n| \leq (h + \lambda) \cdot \tau_2 \cdot \delta$$

Nézzük csak a bal oldali egyenlőtlenséget:

$$(h + \lambda) \cdot \tau_1 \cdot \delta \leq |h\lambda x + \lambda n|$$

$$h\tau_1\delta + \lambda\tau_1\delta \leq h\lambda|x| + \lambda n$$

$$h\tau_1\delta \leq \lambda \cdot (h|x| + \delta - \tau_1\delta)$$

$$\lambda \geq \frac{h\tau_1\delta}{(h|x| + \delta - \tau_1\delta)}$$

Ha τ_1 közelít 1-hez:

$$\lambda > \lim_{\tau_1 \rightarrow 1} \frac{h\tau_1\delta}{(h|x| + \delta - \tau_1\delta)} = \frac{h\delta}{h|x|} = \frac{|n|}{|x|}$$

Ha a jobb oldali egyenlőtlenséget nézzük:

$$|h\lambda x + \lambda n| \leq h\lambda|x| + \lambda n \leq (h + \lambda) \cdot \tau_2 \cdot \delta$$

$$\lambda \cdot (h|x| + (1 - \tau_2)\delta) \leq h\tau_2\delta$$

$$\text{Ha } \frac{h|x|}{\delta} > \tau_2 - 1, \lambda \leq \frac{h\tau_2\delta}{(h|x| + (1 - \tau_2)\delta)}, \text{ egyébként } \lambda \leq \frac{h\tau_2\delta}{((\tau_2 - 1)\delta - h|x|)}$$

A felső határérték pontos értéke annyira nem fontos. A lényeg, hogy – a Wiener-szűrőhöz hasonlóan – a regularizációs paraméter jól közelíthető a jel-zaj viszony amplitúdókra kifejezett értékével (SNR gyöke):

$$\lambda > \frac{|n|}{|x|}$$

Hagymási Imre

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2011

Debrecen, 1987

MTA Wigner FK SZFI
1121 Budapest, Konkoly-Thege M. út 29-33.
hagymasi.imre@wigner.mta.hu, 30/596 11 46

tanulmányok

- 2010–2013: ELTE Fizika Doktori Iskola, Anyagtudomány és szilárdtestfizika program
- 2005–2010: ELTE Természettudományi Kar, fizikus szak
- 1999–2005: DE Kossuth Lajos Gyakorló Gimnáziuma

jelenlegi munkahely

MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont, Szilárdtestfizikai és Optikai Intézet, Elméleti szilárdtestfizika osztály

tudományos fokozat

Ph.D. (2014)

tudományos tevékenység

Erősen korrelált elektronrendszerek, mezoszkopikus rendszerek elméleti vizsgálata.

díjak, kitüntetések

- 2011: Pro Scientia Aranyérem
- 2011: Best poster award, Physics of Magnetism Conference
- 2010: ELTE Természettudományi Kar, Kar kiváló hallgatója

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2013–2014: Jedlik Ányos Doktorjelölti Ösztöndíj a konvergencia régióban
- 2009–2010: Köztársasági ösztöndíj
- 2008–2009: Köztársasági ösztöndíj
- 2008: IAESTE ösztöndíj, University of Birmingham, Egyesült Királyság (2 hónap)

nyomtatásban megjelent tudomány

közlemények száma: 8

konferencia-előadások száma: 9

legjelentősebb 5 publikáció:

- I. Hagymási, A. Kormányos, J. Cserti: Josephson current in ballistic superconductor-graphene systems, *Physical Review B*, 82, 134516, (2010).
- I. Hagymási, K. Itai, J. Sólyom: *Periodic Anderson model with correlated conduction electrons: Variational and exact diagonalization study*, *Physical Review B* 85, 235116 (2012).
- I. Hagymási, K. Itai, J. Sólyom: *Quantum criticality and first-order transitions in an extended periodic Anderson model*, *Physical Review B* 87, 125146 (2013).
- I. Hagymási, J. Sólyom, Ö. Legeza: *Interorbital interaction in the one-dimensional periodic Anderson model: A density matrix renormalization group study*, *Phys. Rev. B* 90, 125137 (2014).
- G. Zs. Magda, X. Jin, I. Hagymási, P. Vancsó, Z. Osváth, P. Nemes-Incze, C. Hwang, L. P. Biró, L. Tapasztó: *Room-temperature magnetic order on zigzag edges of narrow graphene nanoribbons*, *Nature* 514, 608–611 (2014).

Szabadidős tevékenységek

kirándulás, biciklizés, kultúra

Élmágnesség grafén nanoszalagokban szobahőmérsékleten

A grafit egy atomi rétege, a grafén, továbbra is az egyik legígéretesebb anyag a nanotechnológiában. Pásztázó alagútmikroszkóp segítségével sikerült különféle orientációjú nanoszalagokat kivágni, amelyek élük típusától függően lehetnek fémesek vagy félvezetők. Mostanáig kérdéses volt, hogy kialakulhatnak-e mágneseszen rendezett állapotok a szalagok élén vagy sem.

Az előadásban szó lesz a mérési eredményeinkről, valamint az elméleti számolásaimról, amelyek hibahatáron belüli egyezést mutatnak a mérési eredményekkel és magyarázatot szolgáltatnak a mérésben látott anomáliára. A kapott eredmények új megvilágításba helyezik a grafén spintronikai alkalmazásának lehetőségét.

Timári István

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2011

Miskolc, 1989

Debreceni Egyetem Természettudományi és Technológiai Kar Szervetlen és Analitikai Kémiai Tanszék,
4032 Debrecen, Egyetem tér 1., 4010 Debrecen, Pf. 21. (levelezési cím)
timari.istvan@science.unideb.hu , +3652512900/22370

tanulmányok

- 2012- : Debreceni Egyetem Kémia Doktori Iskola
- 2010-2012.: Debreceni Egyetem Természettudományi és Technológiai Kar, Vegyész MSc
- 2007-2010.: Debreceni Egyetem Természettudományi és Technológiai Kar, Kémia BSc
- 2003-2007.: Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma

jelenlegi munkahely:

Debreceni Egyetem Természettudományi és Technológiai Kar Szervetlen és Analitikai Kémiai Tanszék

tudományos fokozat: folyamatban

tudományos tevékenység

Új mágneses magrezonancia (NMR) módszerek fejlesztése és alkalmazása szénhidrátok illetve peptidok szerkezetvizsgálatára

díjak, kitüntetések

- 2013.: Sárospatak Ifjú Géniusza díj
- 2012.: Debreceni Egyetem Kiváló Hallgatója kitüntetés
- 2011.: OTDK, Kémiai és Vegyipari Szekció, I. helyezés
- 2011.: Pro Scientia Aranyérem
- 2011.: Vidékfejlesztési Minisztérium Környezetügyért Felelős Államtitkárnak kitüntetése
- 2010.: DE TTK TDK, II. helyezés
- 2009.: OTDK, Kémiai és Vegyipari Szekció, III. helyezés
- 2008.: International Sustainable World Project Olympiad, bronzérem
- 2008.: DE TTK TDK, III. helyezés
- 2007.: Tudományos Diákkörök Országos Konferenciája, Nagydíj
- 2006.: Országos Diákvegyész Napok, I. helyezés
- 2005, 2007: Kőrös Endre-díj

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2013-2014.: Apáczai Csere János Doktoranduszi Ösztöndíj
- 2013.: Universitas Alapítvány ösztöndíja
- 2013.: Campus Hungary rövid tanulmányút ösztöndíj
- 2012-2015.: Richter Gedeon Talentum Alapítvány PhD ösztöndíja
- 2011-2012.: Köztársasági ösztöndíj
- 2008-2010.: Köztársasági ösztöndíj

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 8

konferencia-előadások száma:

24 előadás, 12 poszter

legjelentősebb 5 publikáció

- M. Herczeg, L. Lázár, Zs. Bereczky, K. E. Kövér, I. Timári, J. Kappelmayer, A. Lipták, S. Antus, A. Borbás; Chemistry - A European Journal, 2012, 18, 10643-10652.
- A. Borics, J. R. Mallareddy, I. Timári, K. E. Kövér, A. Keresztes, G. Tóth; Journal of Medicinal Chemistry, 2012, 55, 8418-8428.
- I. Timári, L. Kaltschnee, A. Kolmer, R. W. Adams, M. Nilsson, C. M. Thiele, G. A. Morris, K. E. Kövér; Journal of Magnetic Resonance, 2014, 239, 130-138.
- L. Kaltschnee, A. Kolmer, I. Timári, V. Schmidts, R. W. Adams, M. Nilsson, K. E. Kövér, G. A. Morris, C. M. Thiele; Chemical Communications, 2014, 50, 15702-15705.
- I. Timári, T. Z. Illyés, R. W. Adams, M. Nilsson, L. Szilágyi, G. A. Morris, K. E. Kövér, Chemistry - A European Journal, 2015, 21, 3472-3479.

szabadidős tevékenységek: kosárlabdázás, túrázás, csocsózás

Mágneses magrezonancia (NMR) módszerek fejlesztése, avagy hogyan készül az „NMR-szimfónia”

Évtizedek óta tartó töretlen fejlődésének köszönhetően a mágneses magrezonancia (NMR) spektroszkópia napjainkra egy rendkívül széleskörűen használt szerkezetvizsgáló módszerré vált a legtöbb kémiai tudományterületen és a szerkezeti biológiában egyaránt.

A skaláris spin-spin csatolás az egyik legfontosabb információt hordozó NMR jelenség, ugyanakkor a hatására létrejövő vonalfelhasadások jelentősen csökkentik a spektrumok felbontását. Emiatt az NMR spektroszkópusok a kezdetektől fogva próbálnak olyan módszereket kidolgozni, amelyek képesek elnyomni a skaláris csatolás hatását.

Ennek ellenére a homonukleáris szélessávú protonlecsatolás megfelelő megvalósítása korunkban is a folyadékfázisú NMR spektroszkópia egyik fő kihívása, és csak a legutóbbi években illetve napjainkban kifejlesztett módszerek hozták meg az igazi áttörést a témakörben. Előadásomban kutatócsoportunk a területen megvalósuló módszerfejlesztésekhez való hozzájárulásán keresztül kalauzolom el a hallgatóságot az NMR spektroszkópai kutatások világába.

Jurecska Laura

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2011

Eger, 1985

ELTE TTK Mikrobiológiai Tanszék, 1117 Budapest, Pázmány Péter
sétány 1./C,
juresckalaura@gmail.com , 20/801 36 13
3352 Feldebrő, Táncsics Mihály utca 1/a

tanulmányok

- 2010–2013, ELTE TTK Környezettudományi Doktori Iskola, Budapest (jelenleg: doktorjelölt)
- 2011–2013, ELTE PPK, Budapest, felsőoktatási és tudományos irányítási szakember
- 2005–2010, ELTE TTK, Budapest, okl. környezetkutató
- 1999–2003, Szilágyi Erzsébet Gimnázium és Kollégium, Eger

jelenlegi munkahely

ELTE TTK Mikrobiológiai Tanszék

tudományos fokozat: MSc

díjak, kitüntetések

- 2010, Kar Kiváló Hallgatója, ELTE TTK
- 2011, Vidékfejlesztési Minisztérium Környezetügyért Felelős Államtitkár Különdíja
- 2013, XXIII. IFATCC Kongresszus, posztterek versenye, III. díj

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2013, Valenciái Műszaki Egyetem, 1 hónapos tanulmányút
- 2014, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, 2 hetes tanulmányút
- 2014, Nemzeti Kiválóság Program Jedlik Ányos Doktorjelölti Ösztöndíj

nyomatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 8

konferencia-előadások száma: 16

legjelentősebb 5 publikáció

- Tamás Felföldi – Laura Jurecska – Balázs Vajna – Katalin Barkács – Judit Makk – Gábor Cebe – Attila Szabó – Gyula Záray – Károly Márialigeti: Texture and type of polymer fiber carrier determine bacterial colonization and biofilm properties in wastewater treatment, Chemical Engineering Journal (2015) 264: 824–834
- Laura Jurecska – Péter Dobosy – Katalin Barkács – Éva Fenyvesi – Gyula Záray: Characterization of cyclodextrin containing nanofilters for removal of pharmaceutical residues, Journal of Pharmaceutical and Biomedical Analysis (2014) 98: 90–93.
- István Máthé – Andrea K. Borsodi – Erika M. Tóth – Tamás Felföldi – Laura Jurecska – Gergely Krett – Zsolt Kelemen – Erzsébet Elekes – Katalin Barkács – Károly Márialigeti: Vertical physico-chemical gradients with distinct microbial communities in the hypersaline and heliothermal Lake Ursu (Sovata, Romania), Extremophiles (2014) 18:501–514.
- Laura Jurecska – Katalin Barkács – Éva Kiss – Gergő Gyulai – Tamás Felföldi – Balázs Törő – Róbert Kovács – Gyula Záray: Intensification of wastewater treatment with polymer fiber-based biofilm carriers, Microchemical Journal (2013) 107: 108–114
- Andrea K. Borsodi – Tamás Felföldi – István Máthé – Vivien Bognár – Mónika Knáb – Gergely Krett – Laura Jurecska – Erika M. Tóth – Károly Márialigeti: Phylogenetic diversity of bacterial and archaeal communities inhabiting the saline Lake Red located in Sovata, Romania, Extremophiles (2013) 17:(1) 87–98

szabadidős tevékenységek: túrázás, szalvéta gyűjtés

Sokoldalú molekuláris kapszulák: a ciklodextrinek

A ciklodextrinek a keményítő enzimes átalakításának termékei, ciklikus, nem redukáló oligoszacharidok. A ciklodextrineket szerkezetük alkalmassá teszi zárványkomplexek képzésére minden olyan vegyülettel, amelyek molekuláris méretei megfelelnek a ciklodextrin üreg méreteinek. A komplexbe zárt molekula fizikai, kémiai sajátságai jelentős mértékben megváltozhatnak, ami számos alkalmazási lehetőséget rejt magában.

A ciklodextrinek története még 1891-ben kezdődött, amikor de Viliers leírta, hogy burgonya rothadásánál kristályos anyag keletkezik. Az 1970-es évek elején átmenetileg csökkent a kutatói érdeklődés a ciklodextrinek iránt, mivel előállításukat bonyolultnak és költségesnek ítélték, egy hibásan kivitelezett kísérlet miatt pedig jó ideig toxikusnak tartották őket. Eközben Magyarországon és Japánban tovább folytak a kutatások, hazánkban a Cyclolab a ciklodextrin-kutatás nemzetközileg is jegyzett központja lett.

Az előadás végigvezet a ciklodextrinek kutatásának történetén, miközben bemutatja számos alkalmazási területüket az élelmiszeripartól a környezetvédelemtől át a gyógyszergyártásig, kitérve néhány saját kutatási eredményre is.

Taller Dénes László

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2013

Budapest, 1989

Isterra Közép-Európa Kft., 3356 Kompolt, Fleischmann út 4.
taller.denes@gmail.com, 30/588 53 54
3300 Eger, Kiskanda utca 6. 1./1.

tanulmányok

- 2013 - : Pannon Egyetem, Növénytermesztési és Kertészeti tudományok doktori iskola
- 2013-2011: Budapesti Corvinus Egyetem, Mezőgazdasági biotechnológus MSc.
- 2010-2007: Budapesti Corvinus Egyetem, Kertészmezőnök BSc. (Kertészeti biotechnológia szakirány)
- 2007-2000: Városmajori Gimnázium

jelenlegi munkahely

Isterra Közép-Európa Kft.

díjak, kitüntetések

- 2013: Pro Scientia Aranyérem
- 2013: Első helyezés a XXXI. OTDK növénygenetika és biotechnológia tagozatában
- 2011: Krámer Mária Antónia díj
- 2011: Első helyezés a XXX. Jubileumi OTDK növénygenetika és biotechnológia tagozatában
- 2009: Második helyezés az intézményi TDK-n
- 2008-2012: Köztársasági ösztöndíj

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2012: Erasmus szakmai gyakorlat: Centro di Ricerca per la Frutticoltura; Róma, Olaszország

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 9

konferencia-előadások száma: 5

legjelentősebb 5 publikáció

- Hegedűs A.*, Taller D.*, Papp N., Szikriszt B., Ercisli S., Halász J., Stefanovits-Bányai É. (2013): *Fruit antioxidant capacity and self-incompatibility genotype of Ukrainian sweet cherry (Prunus avium L.) cultivars highlight their breeding prospects* Euphytica, Vol. 191, Issue 1, pp 153-164.
- Szikriszt, B., Papp, N., Taller, D., Halász, J., Nyéki, J., Szabó, Z., Stefanovits-Bányai, É., Hegedűs, A. (2011): *Preliminary evaluation of breeding perspectives of Ukrainian sweet cherry cultivars: nutraceutical properties and self-incompatibility*. International Journal of Horticultural Science, 17: 7-11.
- Taller D., Bálint Jeannette, Nagy Tibor, Endre Barta, Éva Várallyay, Zoltán Havelda (2015): *Genome wide investigation of differential expression of sweet pepper (Capsicum annum) micro RNAs during fruit development*. HUNGARIAN MOLECULAR LIFE SCIENCES 2015, Book of abstracts, Eger (Hungary), p. 233
- Verde I., Gazza L., Aramini V., Taller D.L., Dettori M.T. (2012): *A second generation peach linkage map using the IPSC 9K SNP chip for advanced QTL identification*. 6th Rosaceous Genomics Conference, Conference Book, Mezzocorona (Trento), p. 129.
- Oláh E, Taller D, Várallyay É.: *Vírusok a biológia szolgálatában*. TermészetBúvár 2014/5 12-14.

szabadidős tevékenységek

futás, olvasás, cserkészet, túrázás

MikroRNS-ek azonosítása a paprika (Capsicum annuum) termésfejlődése során*

A modern biológia egyre inkább az élő, komplex rendszerek és fő kölcsönhatásainak megértése felé halad. Az utóbbi évtized felismerése, hogy a nem transzlálódó kis RNS-molekulák fontos szabályozó szerepet töltenek be a transzláció folyamatának és a hírvívő RNS-ek féléletidejének befolyásolásával a sejt fehérjekészletének poszttranszkripciós szintű szabályozásában. A növényi fejlődési folyamatokat egy több szinten szabályozott, kifinomult molekuláris rendszer szabályozza, melyben az mRNS-ek és a kis szabályozó RNS-ek meghatározó szerepet játszanak.

A mikroRNS-ek olyan kis, szabályozó RNS-ek, amelyek 21-25 nukleotidból állnak és nem kódolnak fehérjéket. A miRNS-ek endogén génekről (MIR gének) keletkeznek, és megtalálhatók a legkülönbözőbb fajok genomjában [2]. Ezek transzkripcióját a fehérjekódoló génekhez hasonlóan az RNS polimeráz II végzi [1],[3]. A MIR gének transzkriptumai (pri-miRNS) poliadeniláltak, 5' végi „cap”-et tartalmaznak és prekursor alakjaik (pre-miRNS) az mRNS-ektől eltérően erős másodlagos szerkezettel (hajtű) rendelkeznek. A pri-miRNS-ek és a pre-miRNS-ek hasítása a sejtmagban, állatok esetén a Drosha és a Dicer [5], növények esetén a Dicer-Like1 (DCL1) enzim komplex segítségével történik [9],[14]. A több egymást követő hasítás után kialakul a miRNS és a miRNS csillagszálból álló duplex, ami képes kijutni a citoplazmába. Mind állati, mind növényi rendszerekben a duplex miRNS szála beépül az RNS csendesítés végrehajtó komplexébe (RISC) és csillagszála lebomlik.

A miRNS-t tartalmazó komplex képes felismerni és megkötni azokat az mRNS-eket, amik a beépült RNS-sel komplementer szakaszokat tartalmaznak. A miRNS-ek az ily módon kiválasztott mRNS-ek hasításával vagy transzlációs gátlásával szabályozhatják célgénjük kifejeződését. A szabályzási mechanizmus szekvencia-specificitását a RISC komplexben lévő miRNS-ek biztosítják. Növényekben a miRNS-ek általában az mRNS kódoló szakaszán található célszekvenciával teljes vagy szinte teljes bázispárosodásra képesek, és e szakaszok hasítását indukálják [4],[12]. Az állati rendszerekre az jellemző, hogy a miRNS-ek a részlegesen komplementer szekvenciájú mRNS-ek nem transzlálódó részéhez (3'-UTR) kötődnek, és ezekről az mRNS-ekről történő transzlációt gátolják [7].

A miRNS-ek az egyik legfontosabb génextpressziós szabályozó elemei az állati és növényi rendszereknek. A miRNS-ek célmolekuláinak sokszínű funkcióját figyelembe véve érthető, hogy szinte minden élettani és anyagcsere folyamatban szerepet játszanak. [16]. Egyre több kísérleti vizsgálat igazolta, hogy majdnem minden növényi szövet és szerv fejlődését specifikus miRNS-ek szabályozzák [16]. A levél, a virág, a hajtás, a gyökér és a szállítószövetek fejlődésére, a vegetatív-generatív fázisváltásra és az auxin jelátvitelre gyakorolt hatásokról

*társzerzők: Bálint Jeannette, Nagy Tibor, Várallyay Éva, Havelda Zoltán

már kísérletes bizonyítékok is rendelkezésre állnak [15]. Továbbá egyes miRNS-ek és környezeti stressz hatások közötti összefüggéseket is ki tudtak mutatni [10],[11]. Ezek a folyamatok alapvetően befolyásolják a növények élettani állapotát, fejlődését és ezeken keresztül hatnak a természetű növények gazdaságilag fontos tulajdonságaira is.

A miRNS-ek kis mérete miatt jelenlétüket hibridizációs technikákkal nehéz hatékonyan és specifikusan kimutatni. Az új generációs mélyszekvenálási technológiák megjelenése új utat nyitott a komplex, RNS-ek által szabályozott folyamatok megismerésében és megértésében. Az Illumina technológia Sanger szekvenáláson alapul és tömeges leolvasást tesz lehetővé, így párhuzamosan több millió rövid fragmentumot képes szekvenálni. Ez az eszköz nyolc reakcióterrel (sávval) rendelkezik, melyeken egy időben egymástól független minták vizsgálhatók. Eredményül minden sávon sok millió rövid leolvasást (read) kapunk [6].

Ennek a nagy áteresztőképességű módszernek az mRNS könyvtárakon való alkalmazása lehetővé teszi akár új, ritka vagy kis mennyiségben előforduló transzkriptumok szövetre vagy fejlődési stádiumra jellemző expressziós mintázatainak meghatározását. Amennyiben a kisRNS frakcióból készítünk könyvtárakat, a technológia felhasználható azon miRNS-ek vizsgálatára is, melyek képesek a vizsgált szövetben szekvenancia-specifikusan befolyásolni az mRNS-ek jelenlétét, mennyiségét.

A miRNS-ek potenciális célmolekuláinak azonosítása jelenleg bioinformatikai módszerek, programcsomagok segítségével történik. Az mRNS-ek és a kisRNS-ek együttes mélyszekvenálása növelheti a bioinformatikai programok megbízhatóságát és segíthet megérteni ennek a bonyolult szabályozási hálózatnak a vizsgált sejt, szövet vagy organizmus tulajdonságait meghatározó molekuláris vonatkozásait.

A kisRNS szekvenálást sikerrel alkalmazták több modell organizmus és néhány természetű növény esetében is [8], [10],[11],[15]. Azonban a modell organizmusok (*Arabidopsis thaliana*, *Nicotiana benthamiana*) tanulmányozásáról a természetű növények vizsgálatára való áttérés mindig komoly kihívást jelent. A módszereket adaptálni kell az adott fajra, és így vizsgálhatóvá válik a miRNS alapú komplex szabályozó rendszer hatása a természetű növény gazdaságilag fontos tulajdonságaira.

Az általunk választott faj a *Capsicum annuum*, az étkezési paprika, mely Magyarországon nagy múltra tekint vissza nemesítői, termesztői és fogyasztói szempontból is. A nemesítők régóta dolgoznak a termőképesség, a minőség és a termesztethetőség javításán.

A molekuláris nemesítés korában rendkívül fontos, hogy az adott növényről minél több, lehetőleg genomszintű információ álljon rendelkezésre. Az mRNS-ek és a miRNS-ek vizsgálatával lehetőségünk nyílik bepillantani a szöveti fejlődés molekuláris működésébe. A különböző fejlődési stádiumok vizsgálatával esélyt kapunk a molekuláris szabályzó elemek és folyamatok időbeli feltárására. Kutatási programunk célja, hogy egy jól működő vizsgálati rendszert állítson fel, és ennek felhasználásával genomszintű képet adjon a paprika termésfejlődése során lejátszódó RNS szintű változásokról.

Munkánk során meghatároztuk 4 fenológiai állapotban a paprikatermés mRNS (RNAseq) és kisRNS (sRNAseq) profilját. A későbbi időpontokban a termést három részre (hús, mag, placenta) bontottuk, amelyeket külön szöveti mintákként kezeltünk. Minden stádiumot két-két biológiai ismétlésben vizsgáltunk. A megfelelő időpontokban a megfelelő szövetekből

vett biológiai mintákból RNS-t tisztítottunk és a kiválasztott jó minőségű RNS kivonatokból készítettük el a kisRNS szekvenáláshoz szükséges könyvtárakat. A hírvívő RNS szekvenálásra (mRNAseq) is ezen kivonatok közül választottunk.

A szekvenálást Illumina platformon végeztettük és a 16 kisRNS könyvtárról összesen több mint 200 millió leolvasást kaptunk. Bioinformatikai módszerek segítségével ellenőriztük a szekvenálás és a könyvtárak minőségét, valamint az egyes könyvtárak egymáshoz való hasonlóságát. A kapott minőségi paraméterek (N-tartalom, alacsony komplexitású szekvenciák, leolvasások méreteloszlása) megfeleltek az elvárásoknak és a biológiai ismétlések jól együttmóztogtak. Így a megfelelő szűrési lépések elvégzése után a szekvenciák többsége megbízhatóan felhasználható volt a további vizsgálatokhoz.

Az adataink összehasonlító bioinformatikai elemzésével azonosítottuk a szakirodalomban már ismert (182 db) kis RNS-(miRNS)-eket, melyeknek sikeresen meghatároztuk az egyes mintákra vonatkozó expressziós szintjét. A differenciál expressziós vizsgálat alapjául a kezdeti (14 napos) mintákat választottuk. Közöttük 159 olyan miRNS volt, ami szignifikáns változást mutatott a termésfejlődés általunk vizsgált fázisainak valamelyikében. A kiemelt konzervatív kisRNS-ek expressziós mintázatát, többségében LNA próbával [13] Northern hibridizációban sikerült visszaigazolnunk.

A konzervatív miRNS-ek meghatározása után a paprika genom és a kisRNS szekvenciáink felhasználásával prediktáltunk új mikroRNS-eket (412 db). A differenciál expressziós vizsgálat kimutatta, hogy 256 új prediktált miRNS szintje változik szignifikánsan a termésfejlődés általunk vizsgált fázisai során a kezdeti stádiumhoz képest. Az új miRNS-jelöltek közül két kiválasztott miRNS létezését és expressziós szintjét hibridizálási technikával bizonyítottuk.

Az új miRNS-ek esetében a csillagszállra és a prekurzorra is készítettünk bioinformatikai predikciót, melyek visszaigazolásán még dolgozunk. Az mRNA szekvenálási adataink lehetővé tették, hogy mind a konzervatív mind az új, általunk prediktált miRNS-ekhez hozzárendeljünk lehetséges célpont mRNA-eket, géneket. E tekintetben még csak valószínűsített miRNS és célpont RNS kapcsolatokról számolhatunk be.

Az új generációs szekvenálás az általunk vizsgált fejlődési folyamat RNS szintjén, a korábban ismert résztvevőket és több újat is képes volt kimutatni. A miRNS-ek biológiai szerepének azonosításához, és jelentőségük felméréséhez további funkcionális vizsgálatok elvégzésére van szükség. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy akár egyetlen miRNS szerepének megértése és biotechnológiai kiaknázása is komoly gazdasági előnnyel járhat. A kutatás eredményei a közeljövőben felhasználhatóvá válhatnak például a fajták elkülönítésére és akár olyan biológiai események megértésére, mint a termés időbeli és szöveti fejlődése.

Felhasznált irodalom

- Baulcombe, D. (2004) RNA silencing in plants. *Nature* 431: 356-363.
- Bonnet, E., Wuyts, J., Rouzé, P., Van de Peer, Y. (2004) Detection of 91 potential conserved plant microRNAs in *Arabidopsis thaliana* and *Oryza sativa* identifies important new target genes. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA* 101:11511-6.
- Herr, A.J., Baulcombe, D. (2004) RNA silencing pathways in plants. *Cold Spring Harb Symp Quant Biol* 69: 363-370.
- Jones-Rhoades, M.W., Bartel, D.P. (2004) Computational identification of plant microRNAs and their targets, including a stress-induced miRNA. *Mol Cell* 14: 787-799.
- Kim, V.N., Han, J., Siomi, M.C. (2009) Biogenesis of small RNAs in animals. *Nat Rev Mol Cell Biol* 10:126-39.
- Marioni, J. et al. (2008) RNA-seq: an assessment of technical reproducibility and comparison with gene expression arrays. *Genome Res* 18:1509-1517.
- Molnár, V., Bakos, B., Hegyesi, H. et al. (2008): Nem kódoló genom és mikro-RNS-ek: Új fejezet a genetika történetében. *Lege Artis Medicinae* 18:591-597.
- Moxon, S., Jing, R., Szittyá, G., Schwach, F., Rusholme-Pilcher, R.L., Moulton, V., Dalmay, T. (2008) Deep sequencing of tomato short RNAs identifies microRNAs targeting genes involved in fruit ripening. *Genome Res* 18:1602-1609.
- Park, M.Y., Wu, G., Gonzalez-Sulser, A., Vaucheret, H., Poethig, R.S. (2005) Nuclear processing and export of microRNAs in *Arabidopsis*. *Proc Natl Acad Sci USA* 102:3691-3696.
- Sunkar, R., Girke, T., Jain, P.K., Zhu, J.K. (2005) Cloning and characterization of microRNAs from rice. *Plant Cell* 17:1397-1411.
- Sunkar, R., Zhu, J.K. (2004) Novel and stress-regulated microRNAs and other small RNAs from *Arabidopsis*. *Plant Cell* 16:2001-2019.
- Tang, G., Reinhart, B.J., Bartel, D.P., Zamore, P.D. (2003) A biochemical framework for RNA silencing in plants. *Genes Dev* 17:49-63.
- Várallyay, E., Burgyan, J., Havelda, Z. (2007) Detection of microRNAs by northern blot analyses using LNA probes. *Methods: A companion to methods in enzymology* 43:140-45.
- Voinnet, O. (2009) Origin, biogenesis, and activity of plant microRNAs. *Cell* 136:669-687.
- Wang, Q.L., Li, Z.H. (2007). The functions of microRNAs in plants. *Front Biosci* 12:3975-3982.
- Zhang, B.H., Wang, Q.L., Pan, X.P. (2007) MicroRNAs and their regulatory roles in animals and plants. *J Cell Physiol* 210:279-289.

***Biológia, orvosbiológia
szekció***

Négyesi János

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2011

Kunhegyes, 1988

j.negyesi88@gmail.com, 70/383 50 62

tanulmányok

- 2011 - : Semmelweis Egyetem, PhD hallgató, Élettudományok
- 2012 - : University of Groningen kollaboráció, Ideg tudomány
- 2009 - 2011: Semmelweis Egyetem, Mesterképzés , Humánkineziológia
- 2010: University of Groningen, szakmai gyakorlat , Sport biomechanika
- 2006-2009: Semmelweis Egyetem, Alapképzés , Humánkineziológia
- 2003 - 2006: Bercsényi Miklós Gimnázium
- 2002-2003: Nagy László Gimnázium

jelenlegi munkahely

Fájdalom Ambulancia

tudományos fokozat: MSc

tudományos tevékenység

PhD hallgató, Élettudományok

díjak, kitüntetések

- 2011: Semmelweis Egyetem Kiváló Diákköröse
- 2011: ProScientia Aranyérem
- 2011: VI. Nemzetközi Tudományos Konferencia Diákoknak és Fiatal Kutatóknak, A Testnevelés és Sport Orvosi és Biológiai Vizsgálatai, 1. helyezés, Russian State University, Moszkva
- 2010: Köztársasági Ösztöndíj
- 2009: Prezentációs Díj döntőse, MTA
- 2009: Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Testnevelési és Sporttudományi Szekció, 1. helyezés
- 2009: Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Testnevelési és Sporttudományi Szekció, Különdíj a Legkiemelkedőbb Teljesítményért
- 2008: Nemzetközi Tudományos Diákköri Konferencia Különdíj

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2014: University Medical Center Groningen, látogató PhD hallgató
- 2012: University Medical Center Groningen, látogató PhD hallgató
- 2010: University of Groningen, tudományos segédmunkatárs

Nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 16

Konferencia-előadások száma: 24

Legjelentősebb 5 publikáció

- Négyesi, J., Pottyondy, A., Rácz, L., Sáfár, S. Alkalmazkodás a nyújtásos-rövidüléssel kontrakciókkal előidézett reaktív erőfejlesztéshez. Magyar Sporttudományi Szemle, Különkiadás (2011), pp. 60.
- Négyesi, J., Brookmann, I., Nyakas, C., Rácz, L., van Wilgen, C.P., de Poel, H.J. Investigation of landing strategies as a risk factor of jumpers knee amongst volleyball players. Archives of the Hungarian Medical Association of America (2011), Vol. 19, Num. 1, pp. 7.
- Négyesi, J., Pottyondy, A., Rácz, L., Sáfár, S. Adaptation during the reactive strength training. Archives of the Hungarian Medical Association of America (2011), Vol. 19, Num. 1, pp. 11-12.
- Hegyi, A., Péter, A., Négyesi, J., Tihanyi, J. A különböző mértékű izometriás előfeszülések különbségei a végrehajtás függvényében és hatásuk a pozitív munkavégzésre. Magyar Sporttudományi Szemle, Különkiadás (2013), pp. 32.

Szabadidős tevékenységek: túrázás, sportolás

A szomatoszenzoros stimuláció elhelyezkedésének hatása a vizuomotoros képesség végtagok közti átvitelére

Az egyik végtaggal végrehajtott edzés javítja az ellenkező oldali végtag teljesítményét is. A környezetből származó (afferens) ingernek fontos szerepe van a mozgásos funkcióban abban az esetben is, ha az inger nem hoz létre izom-kontrakciót. Ezt a beavatkozást szomatoszenzoros stimulációnak nevezzük. Korábbi tanulmányok bizonyították, hogy az ilyen jellegű perifériás elektromos ideg-stimuláció önmagában vagy mozgásos terápiát megelőzően is jelentős mértékben javítja az egyes képességek újratanulását stroke-on átesett páciensek esetében.

Vizsgálatunkban arra kerestünk választ, hogy egy vizuomotoros feladat elvégzése közben az egyik végtag perifériás idegére közölt szomatoszenzoros elektromos stimuláció hogyan hat az azonos- és ellenkező oldali agyfélteke agykérgi ingerlékenységre, és a két végtag vizuomotoros képességére.

Eredményeink egyik agyféltekén sem mutatnak szignifikáns változást az agykérgi ingerlékenységre vonatkozóan, azonban a vizuomotoros edzés a mindkét oldali végtag teljesítményében szignifikáns javulást eredményezett. A teljesítményben bekövetkező fejlődés a jobb oldali, edzést lebonyolító végtagon volt a legjelentősebb abban az esetben, amikor a stimuláció a bal oldali végtag perifériás idegére lett közölve.

Baranyai Tamás

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2013

Tata, 1988

Semmelweis Egyetem, Farmakológiai és Farmakoterápiás Intézet
1089, Budapest, Nagyváradi tér 4.

baranyai.tamas@med.semmelweis-univ.hu, 30/365 60 08

tanulmányok

- 2013- : Gyógyszertudományok Doktori Iskola, Semmelweis Egyetem
- 2006-2013: Általános Orvostudományi Kar, Szegedi Tudományegyetem
- 2000-2006: Pannonhalmi Bencés Gimnázium

jelenlegi munkahely

Farmakológiai és Farmakoterápiás Intézet,
Semmelweis Egyetem

tudományos tevékenység

A távoli iszkémiás kondicionálás szívre gyakorolt hatásainak és azok mechanizmusainak vizsgálata.

díjak, kitüntetések

- 2013: XXXI. Orvos- és Egészségtudományi OTDK – I. díj, Prezentációs Díj
- 2013: Szent-Györgyi Albert Ösztöndíj
- 2013: SZTE TALENT Ösztöndíj
- 2013: Országos Tudományos Diákköri Tanács Prezentációs Díj
- 2013: Pro Scientia Aranyérem
- 2013, 2012: Sófi József Ösztöndíj – Fődíj
- 2012: Helyi TDK (SZTE ÁOK) – I. díj
- 2012: Hungarian Medical Association of America Hungary Chapter balatonfüredi konferenciája – Excellence in Basic Sciences
- 2012: SZTE TALENT Ösztöndíj
- 2012, 2011: Köztársasági Ösztöndíj
- 2012: Dr. Szirmai Endre Ösztöndíj
- 2012: Apáthy István Emlékérem és Jutalomdíj
- 2011: Sófi József Ösztöndíj – Különdíj

- 2010: Hungarian Medical Association of America Hungary Chapter balatonfüredi konferenciája – Special Award
- 2010: Sófi József Ösztöndíj – Kiemelt Kuratóriumi Dicséret
- 2010: Szociális Tehetséggondozó Ösztöndíj
- 2010: Városi Ösztöndíj (Szeged)

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2013: Buffalo General Hospital, Buffalo, Egyesült Államok
- 2013: Roswell Park Cancer Institute, Buffalo, Egyesült Államok
- 2012: Hotel Dieu de France, Bejrút, Libanon
- 2012: John Radcliff Hospital, University of Oxford, Oxford, Egyesült Királyság
- 2011: Vilnius University Hospital Santariskiu Clinics, Vilnius, Litvánia

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 3

konferencia-előadások száma: >20

legjelentősebb 5 publikáció

- Baranyai, T., Terzin, V., Vajda, A., Wittmann, T., Czako, L., 2012. Hypertriglyceridemia causes more severe course of acute pancreatitis. *Clinical Lipidology*. 7, 731-736.
- Baranyai, T., Terzin, V., Vajda, A., Wittmann, T., Czako, L., 2010. Acute pancreatitis caused by hypertriglyceridemia. *Orv Hetil.* 151, 1869-1874.
- Giricz, Z., Varga, Z.V., Baranyai, T., Sipos, P., Paloczi, K., Kittel, A., Buzas, E.I., Ferdinandy, P., 2014. Cardioprotection by remote ischemic preconditioning of the rat heart is mediated by extracellular vesicles. *J Mol Cell Cardiol.* 68, 75-78.

szabadidős tevékenységek

kvíziójátékok csapatban és egyedül, sorozatok, túrázás

A távoli iszkémiás prekondicionálást extracelluláris vezikulák mediálják patkányban

Bevezetés és Célkitűzés: A szív távoli iszkémiás prekondicionálás (RIPC) során rövid iszkémiás/reperfúziós ciklusok alkalmazása egy másik szerven vagy az adott szerv egy másik területén csökkenti egy későbbi infarktus súlyosságát. Mivel a különböző területek közötti védő információ szállítása nem ismert, jelen tanulmányunk célja volt, hogy megvizsgáljuk, hogy az IPC hatására felszabadul-e a szívből extracelluláris vezikula (EV), és hogy a RIPC által kifejtett kardioprotektív hatáshoz szükséges-e az EV-k.

Módszerek és Eredmények: Hím Wistar patkányok izolált és perfundált szívéen 3x5 min globális iszkémiát hoztunk létre (IPC) vagy 30 percig perfundáltuk (kontroll), mely során a koszorús erek perfuzátumát összegyűjtöttük. Az IPC a donor szíveken is csökkentette az infarktus méretét a kontroll szívekhez képest ($7,3 \pm 2,7\%$ vs. $22,1 \pm 2,9\%$). A perfuzátumokban megfigyeltük az EV-k jelenlétét elektron mikroszkóppal, dinamikus fényszórással és Western blottal (hsp60), valamint kimutattuk, hogy az IPC megemeli az EV-k mennyiségét. Izolált szívek egy másik csoportját IPC és kontroll szívekből származó perfuzátumokkal perfundáltuk. A perfuzátumokat változatlan állapotban vagy EV-depletált formában perfundáltuk. Az IPC perfuzátum hatására lecsökkent az infarktus területe ($12,9 \pm 1,6\%$), melyet trifenil-tetrazolium festéssel határoztunk meg. Azonban a kontroll és a depletált IPC perfuzátum hatására ugyanez nem volt megfigyelhető ($25,0 \pm 2,7\%$; $22,0 \pm 2,3\%$).

Konklúzió: Az IPC során felszabadult EV-k szükségesek RIPC által kiváltott kardioprotekcióhoz.

Bugyik Edina

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2011

Karcag, 1986

Semmelweis Egyetem I.sz. Patológiai és Kísérleti Rákkutató Intézet,
1085 Budapest, Üllői út 26
bedush@gmail.com, 30/326 13 87

tanulmányok

- 2010–2013, Semmelweis Egyetem Doktori Iskola, Onkológia Program
- 2005–2010, Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar
- 2001–2005, Gábor Áron Gimnázium, Karcag

jelenlegi munkahely

Semmelweis Egyetem I.sz. Patológiai és Kísérleti Rákkutató Intézet

tudományos fokozat

PhD

tudományos tevékenység

tumorindukált angiogenesis vizsgálata.

díjak, kitüntetések

- 2013: Ifj. dr. Farkas Zsolt Emlékpályázat, I. hely
- 2013: Kovács Tibor Díj – Romhányi György Alapítvány kuratóriuma
- 2013: Romhányi György Alapítványi Pályázat
- 2012 : FEBS YTF Award
- 2011 : Pro Scientia Aranyérem
- 2010 : Genersich Díj –hallgatói fokozat
- 2010 : A Kar Kiváló Hallgatója – ELTE- TTK

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 10

konferencia-előadások száma: 5

legjelentősebb 5 publikáció

- Szabo V, Bugyik E, Dezso K, Ecker N, Nagy P, Timar J, Tovari J, Laszlo V, Bridgeman VL, Wan E, Frenztas S, Vermeulen PB, Reynolds AR, Dome B, Paku S. Mechanism of tumour vascularisation in experimental lung metastases. THE JOURNAL OF PATHOLOGY. doi: 10.1002/path.4464. (2014)
- Dezso K, Papp V, Bugyik E, Hegyesi H, Safrany G, Bodor C, Nagy P, Paku S: Structural analysis of oval cell mediated liver regeneration in rats. HEPATOLOGY 56:(4) pp. 1457-1467. (2012)
- Paku S, Dezso K, Bugyik E, Tovari J, Timar J, Nagy P, Laszlo V, Klepetko W, Dome B: A New Mechanism for Pillar Formation during Tumor-Induced Intussusceptive Angiogenesis: Inverse Sprouting. AMERICAN JOURNAL OF PATHOLOGY 179:(3) pp. 1573-1585. (2011)
- Bugyik E, Dezso K, Reiniger L, Laszlo V, Tovari J, Timar J, Nagy P, Klepetko W, Dome B, Paku S: Lack of Angiogenesis in Experimental Brain Metastases. JOURNAL OF NEUROPATHOLOGY AND EXPERIMENTAL NEUROLOGY 70:(11) pp. 979-991. (2011)
- Dezső K, Bugyik E, Papp V, László V, Dome B, Tóvári J, Timár J, Nagy P, Paku S: Development of arterial blood supply in experimental liver metastases. AMERICAN JOURNAL OF PATHOLOGY 175:(2) pp. 835-843. (2009)

szabadidős tevékenységek

olvasás, túrázás, salsa

Angiogenesis a morfológiai vizsgálatok szintjén

Napjainkban a kutatások jelentős része a legmodernebb molekuláris biológiai vizsgálatokon alapszik, így a morfológiai szintű vizsgálatok érdemtelenül a háttérbe szorultak.

A morfológiai vizsgálatok alkalmazása a különböző fiziológiás és patológiás folyamatok megértését segíti elő, melynek lényege, hogy az egyes molekuláris elemeket képes hozzárendelni a strukturális elemekhez.

Az állatkísérletekből származó minták számos módon megvizsgálhatók. Az általunk használt módszerek között elsősorban fluoreszcens-, konfokális-, valamint elektronmikroszkópos vizsgálatok szerepelnek. Részletes 3 dimenziós analízis sorozatmetszetekkel, valamint az érrendszer műgyantával való feltöltésével készített preparátumokkal kivitelezhető. Módszereinkkel a tumorok érhálózata és annak a környező szövet érhálózatával való viszonya teljes egészében feltárható.

Célom, hogy néhány, általunk használt módszer rövid bemutatásával rávilágítsak a morfológiai vizsgálatok fontosságára, és arra, hogy az így nyert információk elengedhetetlenek a molekuláris biológiai módszerek alapján kidolgozott célzott terápiák hatékonyságának növeléséhez.

Siska Andrea

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 1999

Szeged, 1974

SZTE ÁOK KK Laboratóriumi Medicina Intézet
6725 Szeged, Semmelweis u. 6.
siska@chem.u-szeged.hu , 62/341 696

tanulmányok

- 2007–2011. klinikai biokémikus szakképzés, Szegedi Tudományegyetem
- 1998–2001. környezetvédő szakirányú képzés, Szegedi Tudományegyetem
- 1998–2001. doktorandusz hallgató, Szegedi Tudományegyetem (kémia doktori iskola)
- 1993–1998. vegyész szak, József Attila Tudományegyetem, Szeged
- 1989–1993. biokémia speciális osztály, Radnóti Miklós Kísérleti Gimnázium, Szeged

jelenlegi munkahely

SZTE ÁOK Szent-Györgyi Albert Klinikai Központ,
Laboratóriumi Medicina Intézet

tudományos fokozat

PhD, 2002.

díjak, kitüntetések

- 1997. Köztársasági ösztöndíj
- 1999. Pro Scientia Aranyérem

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 1996. Department of Organic Chemistry, Uppsala University, Svédország (3 hónap)
- 1999. Instituto de Catalis y Petroleoquímica, CSIC, Madrid, Spanyolország (3 hónap)
- 2000. Facultes Universitaires Notre-Dame de la Paix, Namur, Belgium (ERASMUS Student Mobility, 3 hónap)

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 13

konferencia-előadások száma: 5

legjelentősebb 5 publikáció

- Á. Tóth, D. Horváth, A. Siska: *Velocity of propagation in reaction-diffusion fronts of the chlorite-tetrate reaction*, J. Chem. Soc., Faraday Trans., 93(1) 73-76 (1997).
- K. Hernádi, A. Fonseca, J. B. Nagy, A. Siska, and I. Kiricsi: *Production of nanotubes by the catalytic decomposition of different carbon-containing compounds*, Appl. Cat.:A, 199, 245–255 (2000).
- Z. Kónya, J. Kiss, A. Oszkó, A. Siska, I. Kiricsi: *XPS characterisation of catalysts during production of multiwalled carbon nanotubes*, Phys. Chem. Chem. Phys., 3, 155-158 (2001)
- K. Hernádi, A. Siska, L. Thiên-Nga, L. Forró, I. Kiricsi: *Ractivity of different kinds of carbon during oxidative purification of catalytically prepared carbon nanotubes*, Solid State Ionics, 141, 203–209 (2001).
- Vesselényi, A. Siska, D. Méhn, K. Niesz, Z. Kónya, I. Kiricsi and J. B. Nagy: *Modification of Multiwalled carbon nanotubes by different breaking processes*, J. Phys. IV 12(PR4), 107-112 (2002).

szabadidős tevékenységek

olvasás, rejtvények

Automatizáció a diagnosztikai laboratóriumokban

Az orvosi diagnosztika egyidősnek tekinthető az orvoslással, ezért a ma ismert laboratóriumi diagnosztika kialakulásának megismeréséhez a történelmi múltba kell visszatekinteni.

Kezdetek

Az ókori Egyiptomban és Mezopotámiában a diagnózist a megfigyelt tünetek alapján állították fel. Ekkorra már felismerték az emésztő traktus, a keringés, a máj és a lép egyes működési rendellenességeit, a menstruációs zavarokat. A fennmaradt források tárgyi, diagnosztikai eszközökről nem adnak leírást, ellenben terápiákról, gyógynövények használatáról, az ápolás feladatairól és sebészi eljárásokról már bőven található feljegyzések. Akkoriban az orvosi ellátás csak a gazdagok kiváltsága volt, és a széles néptömegek számára a rituális áldozat (leggyakrabban birka) zsigereiből végzett jövendölés szolgált a betegség kimenetelének megjósolására.

A legrégebbi ismert diagnosztikai tesztet i.e. 400 előtt írták le: ha a földre kiöntött vizelet vonzotta a rovarokat, akkor a betegnek kelése, furunkulusa volt.

Az ókori görög világ legnagyobb orvosa, az orvoslás atyja, Hippokratesz (i. e. 460-375.) támogatta az elme és az érzékek, mint a diagnózist segítő eszközök használatát: a vizelet megízlelését, a tüdő meghallgatását, a bőr színének vizsgálatát és az egyéb külső jelek megfigyelését. Doktrínájának középpontjában a testnedvi patológia állt, azaz minden bajt a testnedvek zavarára, a köztük lévő egyensúly felbomlására vezetett vissza.

Az antik orvoslás másik kiemelkedő alakja az a Galenosz (i.sz. 129-201?) volt, akinek munkássága évszázadokra, a reneszánszig meghatározta az orvoslás mikéntjét. A kísérleti fiziológia megalapítója a hippokrateszi testnedvi elméletet ötvözte a pitagoraszi teóriákkal, amely a 4 elem (föld, levegő, tűz, víz) alapult.

Középkor és korai újkor

A korai kereszténység idejében a testi nyavalyákat isteni büntetésnek vagy boszorkányság eredményének tekintették. A diagnózist feleslegesnek tartották, és a terápia kimerült az imában, a bűnbánatban és a szentekhez való fohászkodásban. A világi orvoslás más eszközöket használt: kopogtatás, tapintás, a pulzus és az testnedvek vizsgálata. Ebből az időből származik a sokáig az orvoslás szimbólumának tekintett vizeletes flaska.

Orvos tanítványaival, Párizs, 1300-as évek, (British Library, Harley 3140, f. 32v)

Samuel van Hoogstraten (XVII. sz.): Anémiás hölgy (Chlorosis)

A vizelet, mint legkönnyebben elérhető testnedv vizsgálata (uroszkópia) volt a legfontosabb diagnosztikai eszköz évszázadokon át.

A legfontosabb testnedv, a vér vizsgálata nem tartozott a diagnózis eszköztárába. A vér szerepe az orvoslásban évszázadokig abban merült ki, hogy a terápia részeként az érvágás során a betegből lecsapolták.

A XVII. században az első mikroszkópok megalkotásával elindulhatott a vér diagnosztikai vizsgálata is. A legkorábbi mikroszkópos egy német jezsuita pap, Athanasius Kircher (1602-1680) volt, aki a betegség okának felderítésére használta a mikroszkópot. Megfigyelte, hogy rothadó anyagban férgek és egyéb élő teremtmények fejlődnek ki. Pestises beteg vérért vizsgálva leírása szerint nyűveket látott. Ez nem volt lehetséges az általa használt 32x-es nagyítású mikroszkóppal, valószínűleg genny sejteket látott.

18-19. század

A kémia, pontosabban az analitika fejlődésével megnyílt az út az orvosi diagnosztikai laboratóriumok kialakulása felé. A középkor misztikus gyógyászati szemlélete már a 16. században léket kapott Paracelsius (1493-1541) jatrokémiai-orvosi kémiai tézisével. A polihisztor tudós úgy vélte, hogy a retortában (lombikban) lejátszódó kémiai folyamatokhoz hasonló folyamatok zajlanak le a szervezetünkben is a betegségek során.

Berzelius (1779-1848) svéd orvos és vegyész nevéhez fűződik több laboratóriumi eszköz és analitikai eljárás bevezetése, illetve számos vegyület összetételének meghatározása. A francia Lavoisier (1743-1794), a sztöchiometria megalapítója vezette be a kémiai elem fogalmát, határozta meg a víz összetételét, írta le az anyagmegmaradás törvényét. Liebig 1832-ben közölte a szerves anyagok építőelemeinek mennyiségi meghatározására vonatkozó munkáját, giesseni laboratóriumában pedig az emberi szervezetből számos vegyületet izolált.

Az anyag és a rajta áthaladó fény abszorbanciája közötti gyakorlati összefüggést Bouguer (1698-1758) ismerte fel. A fotometria megalapozójának 1729-ben kiadott művére hivatkozott Lambert (1728-1777) a „Photometria” című könyvében. 1852-ben Beer (1825-1863) terjesztette ki az abszorpciós törvényt, így alkotva meg a mai is ismert és használt Lambert-Beer-Bouguer törvényt.

Kirchoff és Bunsen spektrálanalitikai módszere pedig a lángfotometria megalapozója lett. Képesek voltak egyrészt színes molekulák spektrális azonosítására, meghatározására, másrészt gerjesztés után anorganikus elemek (nátrium, kálium, kalcium stb.) mikro mennyiségének meghatározására.

Bár a vért a 19. század végére már diagnosztikai célból vizsgálták, azért még található leírások érvágásról, illetve vérátömlesztésről is.

20-21. század

A 20. század elején indult el a folyamatosan bővülő fizikai és kémiai ismereteken alapuló eszközök fejlesztése és bevezetése a diagnosztikába. Pl. 1902-ben vezették be a klinikai laboratóriumokban a még az 50-es években is használt DuBoscq féle vizuális kolorimétert. A napjainkban is zajló technikai fejlődés egy új iparág kialakulásához, az orvosi laboratóriumi diagnosztikához vezetett. A kezdeti manuális technikákat fokozatosan felváltotta a műszeres analitika. A technológiai fejlődés pedig elvezetett a „total laboratory automation”, azaz a teljes laboratóriumi automatizálás igényéhez és megvalósulásához. Maga a koncepció Japánból indult el világhódító útjára a 70-es években.

Napjainkra az elérhető vizsgálati paraméterek nagy számának és a defenzív orvoslásnak is köszönhetően a 70-es évekhez képest sokszorosára nőtt a laboratóriumi vizsgálatkérések mennyisége. Ilyen igények mellett elengedhetetlen az automatizáció széleskörű alkalmazása, amely lehetőleg a laboratóriumi diagnosztika minden lépésére kiterjed.

A laboratóriumi diagnosztikát 3 nagy szakaszra bonthatjuk: preanalitikai, analitikai és posztanalitikai fázis. Az egyes részek szinte teljes egészében automatizálttá tehetők.

Preanalitikai fázis:

(1) a mintavételt követő mintaszállítás történhet csőposta hálózaton keresztül rádiófrekvenciás azonosítóval (RFID) ellátott kapszulákban. Ilyen rendszert építettek ki Debrecenben, Miskolcon.

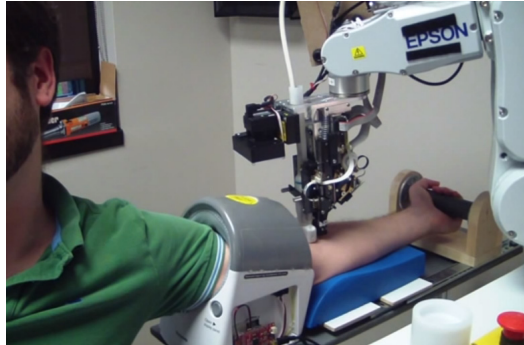
(2) A mintaátvételt jelentősen megkönnyíti az előzetesen vonalkóddal ellátott csövek használata. Ilyen esetben egy vonalkód leolvasóval 1-2 másodperc alatt regisztrálni lehet a mintát a laboratóriumban. Ilyen csöveket használnak Kecskeméten a megyei kórházban, a pécsi egyetemi klinikákon.

(3) A mintaelőkészítés automatizálására preanalitikai modulsorokat lehet kiépíteni, amelynek különböző egységei végzik a csövek centrifugálását, lekupacolását, a minták szétoztását, a szétoztott minták csöveinek vonalkóddal való ellátását és lezárását kupakkal. Ilyen rendszerek kiépítésére a nagy in vitro diagnosztikai cégek képesek, pl. Roche, Siemens, Beckman Coulter, Diagon stb.. A magyarországi egyetemi klinikai központi laboratóriumok mindegyike rendelkezik ilyen preanalitikai modulsorral vagy legalább olyan egységgel, amely a centrifugáláson kívül a többi lépés automatizációját biztosítja.

Apreanalitikai modulsorhoz szállítószalaggal nagy teljesítményű mérőautomaták (hematológia, hemosztázis, klinikai kémia, immunkémia, vizelet általános és üledék vizsgálatok, hemoglobin A1c meghatározás) kapcsolhatók, amelyek az analitikai fázis automatizációját biztosítják.

A posztanalitikai fázisban használt automata alkalmas a hűtött körülmények közötti mintatárolásra és -visszakeresésre, majd a megadott időben a minta hulladékként való eltávolítására. Ilyen rendszer Magyarországon csak Debrecenben működik.

Veebot robot vérvevő (Robotic Phlebotomist)

A jövő

A meglévő rendszereket folyamatosan fejlesztik, illetve teljesen új készülékeket jelentetnek meg a cégek a piacon. Fejlesztési szempont lehet pl. a felhasznált minta és reagens mennyiségek csökkentése, ezzel csökkentve a keletkező hulladék mennyiségét is. Fejlesztés alatt áll egy olyan hematológiai mérőműszer, amely durva megközelítésben a Bürker kamra és a kenet keresztezésének tekinthető. A tárgylemezre felvitt és megfestett pontosan ismert mennyiségű mintából történik meg a vérkép paraméterek meghatározása (cobas m 511, Bloodhound® technológia).

A laboratóriumon kívüli preanalitikai fázisnak tekintett vérvétel területén a jövő technológiáját képviseli a fejlesztés alatt álló vérvételi robot, a Veebot.

Az előtérben preanalitikai modulsor, amelyhez szállítószalaggal kapcsolódik a hátul elhelyezkedő mérőautomata sor, illetve a jobbra látható posztanalitikai berendezés. (Roche Diagnostics)

Minőségbiztosítás

Az egészségiparban zajló a fentiekben csak éppen érintett folyamatos műszaki és reagens fejlesztések, amelyek megfelelő ellenőrzés nélkül nem engedhetők be a szakterületre, egyre precízebb és nagyobb teljesítményű készülékeket, metodikákat kínálnak a laboratóriumoknak, amelyek lehetőségeikhez mérten az általuk megfizethető legjobb, legmegbízhatóbb berendezéseket és anyagokat használják. A labor diagnosztika területén található széles kínálat és sokszínűség különösen fontossá teszi a minőségbiztosítást. A folyamatok, eljárások pontos

írásbeli rögzítése, a megfelelő nyomon követhetőség elengedhetetlen része a laboratóriumok működésének. A laboratóriumok dokumentált működtetése az akkreditációval teljesezhető ki. Ez Magyarországon jelenleg csak egy helyen valósult meg, a Pécsi Tudományegyetem Laboratóriumi Medicina Intézetében. Törvényi rendelet a többiek számára is kötelezővé teszi, természetesen a progresszivitási szintnek megfelelő határidőkkel az MSZ EN ISO 15189:2013 szerinti akkreditációt. A kialakuló rendszer feladata egységesíteni szemléletében és minőségpolitikájában a jelenleg minden szempontból sokszínű labordiagnosztikai ágazatot. A minőségbiztosítás alapja a készülékek, metodikák rendszeres karbantartása, kalibrálása és kontrollálása. Ezek nélkül laboratórium felelősen nem működtethető, a betegellátásba eredmény nem adható ki. Az általánosan kétszintű, de metodikától függően akár háromszintű kontroll mérés szolgál a mérési eredmények minőségellenőrzésére. Az ismert koncentrációjú kontrollanyagok minimum napi egyszeri lemérésével és nyomon követésével kiszűrhető a véletlen és szisztematikus hibák. A minőségbiztosítás következő kihagyhatatlan lépése a külső jártassági programokban (pl. QualiCont, Biorad EQAS stb.) való részvétel. Ezzel a laboratóriumoknak lehetőségük van arra, hogy maguknak és minden, tőlük szolgáltatást igénybe vevő számára bizonyítsák a minőségi, megbízható eredményszolgáltatást. A külső jártassági programokban való részvétel során meghatározott időközönként a laboratóriumok a mérendő analitokat számukra ismeretlen koncentrációban tartalmazó kontroll anyagokat, mint betegmintát kezelik és mérik. Az eredményeket összesíti, értékeli és a laboratóriumok teljesítményéről igazolást állít ki a programot szervező cég, akiknek munkáját szigorú szabványi előírások szabályozzák.

A feladatával és küldetésével tisztában lévő laboratóriumi diagnosztika felelős és kikerülhetetlen része a betegellátásnak. A nagy társadalmi várakozással, de egyben fokozott aggodalommal figyelt személyre szabott orvoslás, mint a jövő gyógyítási modellje szintén fokozottan igényt tart a laboratóriumi diagnosztikára. Mindezek együtt folyamatos fejlesztéseket és felfedezéseket, fejlődést várnak el a területtől, amely ennek a szakmában dolgozó kiváló szakemberek segítségével igyekszik eleget tenni.

Felhasznált irodalom

- Darlene Berger: A brief history of medical diagnosis and the birth of the clinical laboratory, www.mlo-online.com
- Gyakorlati laboratóriumi medicina (szerk.: Debreczeni Lóránd, Kovács L. Gábor) Literatura Medicina Kiadó, 2008, ISBN 978 963 9443 88 7
- Debreczeni L., Fekete M., Vásárhelyi B.: Orvosi in vitro diagnosztikai vizsgáló laboratóriumok tevékenysége és az európai uniós szabványok; alapismeretek, LAM 2014;24(7): 333-44.

Pálfi Xénia

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2013

Szeged, 1987

Károly Róbert Főiskola Szőlészeti és Borászati Kutatóintézete
3301 Eger, Kőlyuktető, Pf.: 38.
xpalfi@szbki-eger.hu, 37/518 310

tanulmányok

- 2014 (februártól – 2014/2015 II. félév), DE-AGC, Hankóczy Jenő Doktori Iskola
- 2012, SZTE-TTIK, Biológia MSc
- 2006, Németh László Gimnázium és Általános Iskola, (Hódmezővásárhely)

jelenlegi munkahely

Károly Róbert Főiskola Szőlészeti és Borászati
Kutatóintézete

tudományos tevékenység

szakmai pályázatok kezelése, génbank kezelése,
oktatás, élettani kutatásokban való részvétel,
növényvédelmi kísérletek (PhD)

díjak, kitüntetések

- 2012. április 26, intézeti TDK (III. helyezés)
- 2013. április 3-5, a XXXI. OTDK (I. helyezés)

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2012. április 27, SZTE Esélyegyenlőségi Talent Ösztöndíj elnyerése

nyomatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 5 + 8 absztrakt

konferencia-előadások száma: 8

legjelentősebb 5 publikáció

- Gyöngyi Szigeti, Nikolett Baranyi, Sándor Kocsubé, Tamás Győri, András Szekeres, Beáta Tóth, Orsolya Török, Edit Háfra, Xénia Pálfi, János Varga (2012): *Role of Aspergillus species in mycotoxin contamination of agricultural products in central Europe*. International Symposium: Current Trends in Plant Protection, Proceedings Belgrad, pp. 211–215.
- Beáta Tóth, Orsolya Török, Éva Kótai, Mónika Varga, Éva Toldiné Tóth, Xénia Pálfi, Edit Háfra, János Varga, J. Téren and Ákos Mesterházy (2012): *Role of Aspergilli and Penicillia in mycotoxin contamination of maize in Hungary*. Acta Agronomica Hungarica, 60 (2):143-149.
- Beáta Tóth, Orsolya Török, Xénia Pálfi, Éva Toldi Tóth, Ákos Mesterházy, János Varga (2012): *Occurrence of potential mycotoxin producing fungi on maize kernel in Hungary*. XV. International Feed Technology Symposium: COST Feed for Health joint workshop Novi Sad, pp. 109–114.
- Beáta Tóth, Éva Kótai, Mónika Varga, Xénia Pálfi, Nikolett Baranyi, Gyöngyi Szigeti, Sándor Kocsubé, János Varga (2013): *Climate Change and Mycotoxin Contamination in Central Europe: an Overview of Recent Findings*. Review on Agriculture and Rural Development, 2 (1):461–466.
- Pálfi Xénia, Mesterházy Ákos, Tóth Beáta (2014): *Toxintermelő Fusarium fajok és antagonistáik előfordulása hazai kukoricatermő területeken*, Tavasz Szél Konferencia, Debrecen. (visszaigazolásra vár, tavaly augusztus fele jelent meg a teljes terjedelmű cikk a konferencia kötetben)

Szabadidős tevékenységek

olvasás, korcsolyázás, kreatív hobbik

Új szer használata a szőlő (Vitis vinifera L.) növényvédelmi munkálataiban*

A szőlőtermesztés során létfontosságú szerepe van az integrált növényvédelemnek, emiatt szükséges az alkalmazott növényvédőszerre növényre és termésre gyakorolt közvetett vagy közvetlen hatásának felmérésére.

A kutatás során használt permetezőszer 98%-os tisztaságú orvosi olajkészítmény, olcsó előállítási költségű és környezetbarát. Korábbi, külföldön elvégzett kísérletek alapján a szer jó hatásfokot mutatott peronoszpórával szemben. Ebben a munkában a 2013-as és a 2014-es vizsgálat eredményei kerülnek bemutatásra, ami Kékfrankos és Chardonnay fajtákon, több kísérleti beállítással (a szer három dózisban abszolút és üzemi kontroll mellett) végeztünk el. Az olajkészítmény lisztharmat elleni hatékonyságát a levelek fertőzöttségének erősségének és gyakoriságának monitorozásával a szőlőre gyakorolt fiziológiai hatásainak felmérése érdekében pedig élettani (fotoszintézis paraméterek mérése) vizsgálatokat alkalmaztunk. A meteorológiai adatok felvételezése mellett rügytermékenységi vizsgálatokat is végeztünk. A bogyók, valamint az egyes kezelésekből készült kísérleti borok rutin analitikai paramétereit is megmértük.

Eredményeink alapján azt mondhatjuk, hogy 2013-ban az olajkészítmény jó hatásfokot mutatott a lisztharmattal szemben, egy dózis hatékonysága megközelítette az üzemi permetezését. A szer a bor minőségi paramétereit nem befolyásolta. Az olajos kezelést kapott parcellákban viszont terméshozam csökkenést tapasztaltunk, ami valószínűleg részben a levelek fotoszintetikus aktivitásának kismértékű gátlásának volt köszönhető. A 2014-es évjárat a gombás fertőzöttségek kialakulásának kedvezett. Az erős lisztharmat nyomás ellen a készítmény nem bizonyult olyan hatékonyak, mint 2013-ban

*társszerzők: Bisztray György, Villangó Szabolcs, Deák Tamás, Pálfi Zita, Zsófi Zsolt

Művészeti szekció

Szendrei Zsolt

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2011

Budapest, 1987

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építészmérnöki Kar,
Urbanisztika Tanszék, 1111 Budapest Műegyetem rakpart 3
szendrei.zsolt.hu@gmail.com

tanulmányok

- 2011-2014 Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Csonka Pál Doktori Iskola
- 2012-2014 Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építészmérnöki Kar, Urbanisztika Tanszék Urbanista Felsőfokú Szakirányú Továbbképzés
- 2005-2011 Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki kar
- 2000-2005 Szent László Gimnázium, Emelt szintű természettudományi osztály

jelenlegi munkahely

- Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Kar, Urbanisztika Tanszék

tudományos tevékenység

- Urbanisztika, városkutatás
- Városi fenntarthatóság
- Kiskereskedelem térbeli szerkezete
- Városfejlesztés, Rehabilitáció

díjak, kitüntetések

- 2012 Junior Prima Díj
- 2011 Pro Scientia Aranyérem

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2014 Climate-KIC Pioneer Into Practice program (Budapest, Valencia)
- 2010 Erasmus Ösztöndíj, Madrid
- 2009 Köztársasági Ösztöndíj, Kari BME Ösztöndíj, HÉROSZ Ösztöndíj
- 2008 Köztársasági Ösztöndíj

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 12

konferencia-előadások száma: 6

legjelentősebb 5 publikáció

- Szendrei, Zsolt: *Józsefváros és a 8-044 számú tömb társadalmi változásai 1870-2000*. In: Alföldi, G. eds. (2012) Budapest 2050, a belvárosi tömbök fennmaradásának esélyei, Budapest: Terc Kft., 2012 pp:58-69
- Szendrei, Zsolt: *A bontás a megoldás? Az integrált városrehabilitáció változó eszközei Bijlmerben*, In: Közösség és építéset, BME Építőművészeti Doktori Iskola 2011/12, Budapest, BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2012 pp: 152-157
- Germán, Tibor – Szendrei, Zsolt: *Belvárosi Funkcióvadászat: Közterület és földszinti funkciók változása a belvárosban*. In: Utóirat-Post Scriptum, 71.: pp. 23-25. (2013)
- Szendrei, Zsolt: *Artificial mono-functionalism versus natural mixed-use: Case study of Bartók Béla avenue, Budapest*, In: Revista Lusófona De Arquitectura E Educação (Lusofona Journal Of Architecture And Education), No. 8-9, 2013, LINK
- Germán, Tibor, Szendrei, Zsolt: "LATIN QUARTER" IN AN EAST-CENTRAL EUROPEAN METROPOLIS?, Model-based thematic regeneration of the Southern Downtown of Budapest, VI Seminario Internacional de Investigación en Urbanismo konferenciakiadvány

szabadidős tevékenységek

városi sétálgatás, zene hallgatás, utazás

Csavarboltból Galéria – A városrehabilitációk hatásainak elemzése a földszinti funkciók változásainak tükrében

Bevezetés

A jó belváros alapvető attribútumává, és a későbbi használatot meghatározó tényezővé váltak a kiskereskedelem üzletei és az elérhető szolgáltatások. A várost kitöltő lakószövetek lényeges tulajdonsága az alapvető ellátáshoz szükséges funkciók megléte, a mindennapi élethez kapcsolódó szolgáltatások lehetőleg helyben történő kielégítése. A tanulmány célkitűzése, hogy új megközelítéssel, a földszinti funkciók térbeli eloszlásával és azok időbeli változásával értékelje a megvalósult városmegújítási programokat. Az elvégzett vizsgálatok két Budapesten megvalósult funkcióbővítő köztérrehabilitáció, a Bartók Béla út megújulása kapcsán létrejövő Kulturális Városközpont Projekt, illetve a pesti Belváros új Fő utcájának területén (Kecskeméti utca – Petőfi Sándor utca – Bécsi utca – Október 6. utca) végbement rehabilitációs munkálatok utólagos hatáselemzését célozza meg (1. kép).

Földszinti funkciók vizsgálatának elméleti szempontjai

A kutatás kiindulási felvetése, hogy a földszinti, piaci alapú funkciók és az adott utcaszakasz karaktere között összefüggés van. A rehabilitáció hatására megújuló közterületek minőségi változásai kimutathatóak és azok eredményessége igazolható a földszinti üzletek változásával. Ebből következően az adott utcaszakasz földszinti funkcióinak időbeli és térbeli elemzése alkalmas az adott, utcaszakaszt érintő városrehabilitációs folyamatok értékelésére. (GERMÁN, SZENDREI 2013, SZENDREI 2013)

A földszinti funkciók vizsgálata során a kiskereskedelemre és a szolgáltatásokra úgy tekintetem, mint indikátorokra, melyek teljesen a piaci racionalitás alapján működnek. Ennek eredményeként az adott bolt csak azon a helyen képes fennmaradni, ahol az adott funkció az adott helyen igazolható, ott számára ideálisak a feltételek. Fontos, hogy a vizsgálatok során nem az egyes boltok hatásait vizsgáltam, hanem az adott területen jelenlévő kiskereskedelem karakterét.

Budapesten nem áll rendelkezésre a földszinti funkciókat tartalmazó egységes adatbázis, emiatt on-site adatfelvételi módszert alkalmazunk. A Bartók Béla út esetében a rehabilitációt megelőző időszak adatai a 2008-ban a VÁTERV95 Kft. által készített, az IVS-t és a Kulturális Városközpont koncepciót megalapozó döntés előkészítő tanulmányból (IVS XI 2008) származnak. Az ezt követő részletes adatsor saját felvételben készült el.

A pesti Fő utca területén a Budapest Szíve projekt I. üteméhez kapcsolódóan 2009-ben készült kiviteli tervek (BUSZI KT 2009, BUSZI ATT 2007, BUSZI ATT 2010) tartalmazzák az utca közterülethez kapcsolódó üzleteinek funkcióit. Az ezt követő adatok az V. kerületben folytatott hallgatói segítséggel elvégzett helyszíni vizsgálatok alkalmával kerültek rögzítésre.

A kiskereskedelem térbeli szerkezetének alakulásában a vizsgálat tárgyát képző városmegújítási akciók mellett nagyon fontos hatása van a makrogazdasági folyamatoknak is. A 2008-as válságot követően megkezdődő rehabilitációs programok esetében az eredmények értékelésekor fontos figyelembe venni a gazdasági válság hatását.

Rehabilitációk

Fontos szempont volt a helyszínválasztás során, hogy mind a két vizsgált rehabilitáció esetében kiindulási szándék a földszinti funkciók átformálása, és mind a két területen komoly változások zajlottak le az elmúlt időszakban (2. kép). A két elemzésre kerülő projekt (Bartók Béla út - Kulturális Városközpont projekt és a Budapest Szíve Projekt – A Belváros új Fő utcája) funkcióbővítő rehabilitációs projektfinanszírozási rendszerben valósult meg. A funkcióbővítés alapvető megfogalmazott átfogó célja „a helyi közösségi élet szimbólumának is tekintett, jelenleg vonzerejüket veszített, elhanyagolt városközpontok és alközpontok attraktivitásának és funkcionális működésének fejlesztése.” (KMOP 2009-5.2.1/B)

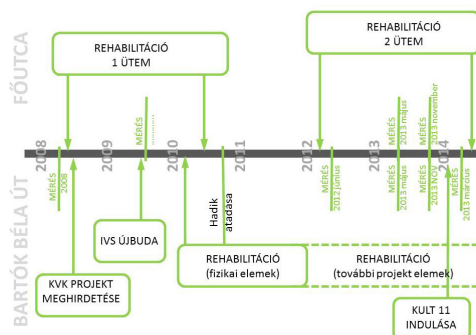
A két terület építészeti karaktere hasonló, mind a kettő az eklektikus időszakban kiépült belvárosi területek szerves része. Annak ellenére, hogy a két utcaszakasz hossza eltérő, az épített környezet és a megújítási projekt is hasonló léptékűek. Mind a két esetben egynagyon sűrű beépítésről beszélhetünk, mely alapvetően meghatározza a közterületeket és a földszinti üzlethelyiségek jellegét. A boltállományt és azok térbeli eloszlását tekintve nagyon heterogén mind a két helyszín.

A Kulturális Városközpont koncepció Újbuda 2008-ban elkészült integrált városfejlesztési stratégiájában került megfogalmazásra. A projekt funkciókat érintő fő szándéka volt, hogy a Bartók Béla út Gellért tér és Móricz Zsigmond tér közé eső szakaszán megvalósítson egy olyan központot, mely helyet ad számos közművelődéssel, kultúrával foglalkozó funkciónak, és emellett fontos gasztronómiai és vendéglátó központja legyen a városrésznek. (IVS XI 2008, IVS XI 2009)

A Belváros Új Fő utcájának déli kiindulópontja a Kálvin tér, majd egy összefüggő közterület hálózatot kialakítva jut el a Szent István körútig, végpontjaival csatlakozva a szomszédos kerületek gyalogos preferenciájú utcáihoz. A fejlesztés általános céljai az épületállomány megújítása, a közösségi terek élhetővé tétele, a forgalom csökkentése, a lakófunkció erősítése, a lakónépszerűség fiatalítása, a városrészek felértékelése, a kereskedelmi versenyképesség helyreállítása. (IVS V 2007, IVS V 2011, IVS V 2013)

1. kép: Az elemzésben vizsgált területek elhelyezkedése Budapesten belül, Budapest Szíve Program – A Belváros új Fő utcája és a Bartók Béla út – Kulturális Városközpont Projekt

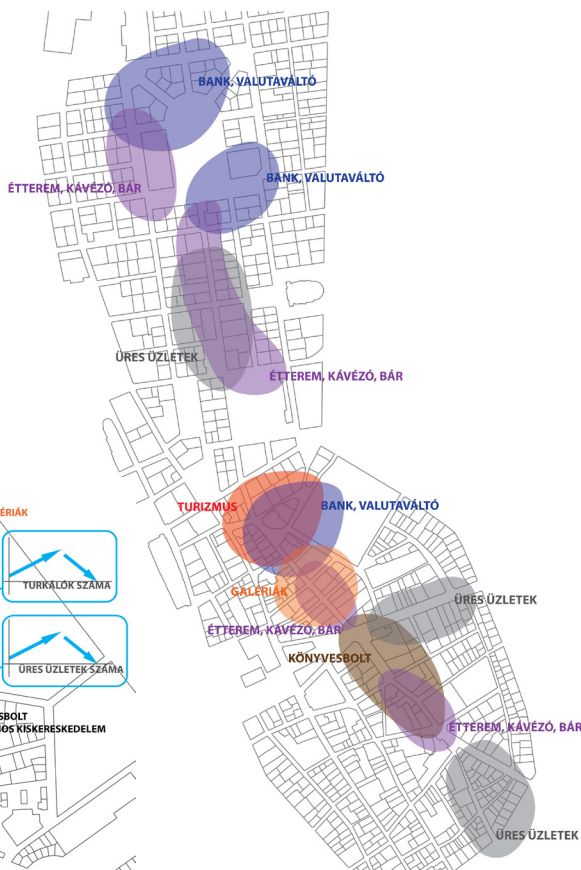

2. kép: A Budapest Szíve Program – A Belváros új Fő utcája és a Bartók Béla út – Kulturális Városközpont Projekt időbeli lefutása egymáshoz viszonyított skálán ábrázolva

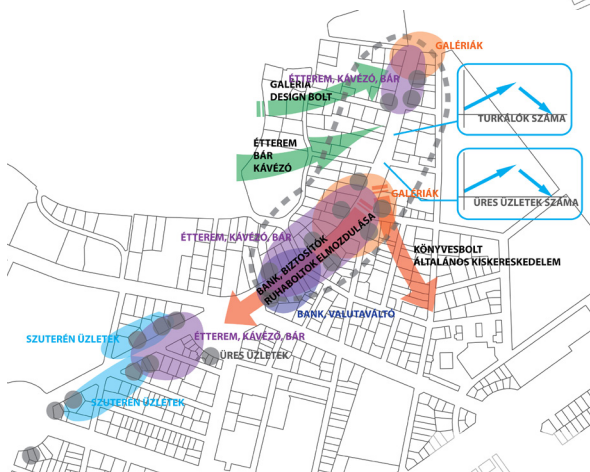
Funkcióváltozások összefoglalása

A Bartók Béla út esetében elmondható, hogy a Kulturális Városközpont projekt lényegesen átformálta az eredeti, spontán módon kialakult kiskereskedelmi struktúrát. A korábbi, főleg a helyi lakosság számára szolgáltatásokat nyújtó funkciók kiszorultak, megritkult a könyvesboltok száma, elmozdultak a bankok és lecsökkent a ruhaboltok száma is a területen, megnövekedett az üresen álló boltok száma. Komoly változást hozott a Gárdonyi tér forgalomcsökkentése és az épített környezet megújítása. A legtöbb új, a koncepció szerint bekerült funkció (galériák, éttermek, kávézók) nagy számban kapott helyet a téren, illetve komoly funkcionális sűrűsödés alakult ki a Móricz Zsigmond körtér és a Bertalan Lajos utca közötti rövid, részben megújított szakaszon, ahol vendéglátóhelyek, bankok és valutaváltók, galériák valamint design üzletek találtak helyet. Érdekes megfigyelni, hogy egy drasztikus emelkedést követően elkezdett csökkenni a turkálók és az üres üzletek száma is, ami arra utal, hogy a korábbi negatív irányba tartó folyamat megfordul. A kiindulási koncepció részben tudott csak megvalósulni, nagymértékben megnövekedett az új típusú funkciók aránya, és átforgalmódott az utcakép, azonban továbbra is jelen vannak olyan alapvető kiskereskedelmi és szolgáltatási funkciók, melyek az itt lakó népesség számára fontosak. (3. kép)

4. kép: A Belváros új Fő utcája mentén a rehabilitáció kezdete és 2013 között lezajlott földszinti funkciókat érintő változásokat összefoglaló térkép

3. kép: A Bartók Béla út mentén a rehabilitáció kezdete és 2014 között lezajlott földszinti funkciókat érintő változásokat összefoglaló térkép

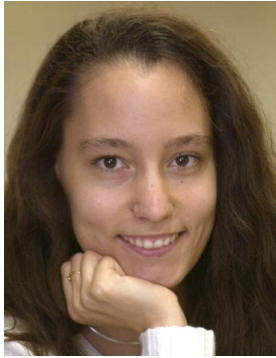
A belváros új Fő utcáján a nagyobb hossz miatt sokkal színesebb kiskereskedelmi kép tudott kialakulni, mint a Bartók Béla úton. Az utca a Budapest Szíve koncepciójának megfelelően funkcionálisan is több szakaszra tagolódik. Az északi részén, a Szabadság tér környékén sok bank és valutaváltó található. A tér jobb oldalán, a Nádor utca mentén található több étterem, bár és kávézó miatt kialakult itt egy fontos vendéglátó csomósodás. Érdekes, hogy a tértől délre, az Október 6. utca mentén párhuzamosan a relatíve sok üres üzlettel nagyon nagy arányban vannak jelen vendéglátóhelyek, ami elsősorban a nagyszámú külföldi turista hatásának tudható be.

Az Erzsébet tértől délre, a Szervita tér környékén található több bank és valutaváltó, illetve itt tudtak a legtöbb teret nyerni a szuvenírr shopok. Ha tovább haladunk dél felé, akkor a Petőfi Sándor utca mentén, a Ferenciek teréig terjedően nagy számban találunk galériákat, illetve éttermeket, ételbárokot, és kávézókat. A Fő utca déli szakaszára lényegesen kisebb hatást gyakorol a turizmus, és sok olyan funkció jelenik meg itt, melyek az újonnan beköltöző rétegek számára kínálnak lehetőségeket. 2009 és 2013 között nem ugrott meg az üres üzletek száma, majd 2014-ben növekedett meg nagymértékben a kiadatlan ingatlanok aránya. A térbeli eloszlás azt mutatja, hogy a rehabilitációt megelőzően az üres boltok elszórva, az Erzsébet tértől délre fordultak elő, míg a rehabilitációt követően megjelentek az északi területeken is. (4. kép)

A boltok indikátor jellegű használata lehetővé tette, hogy képet alkossunk a Bartók Béla út és a Belváros új Fő utcájának karakteréről és az ott elérhető szolgáltatásokról. Azon túl, hogy a gazdaság jellemzésére tudjuk használni a földszinti funkciókat, számos más további, a város fizikai és társadalmi karakterét meghatározó tényezőre is következtethetünk. Elég csak a kialakuló klaszterek jellegzetes térhasználataira, az egyes boltokhoz kapcsolódó társadalmi státuszokra, az elérhetőségre, városszerkezetben elfoglalt mentális szerepre vagy az épített környezet állapotára, annak rossz vagy éppen jó adottságaira gondolni.

Felhasznált irodalom

- BUSZI ATT 2007
Budapest Szíve Fejlesztési Program Akcióterv és előzetes Megvalósíthatósági tanulmány, 2007, M – Teampannon
- BUSZI ATT 2010
Belváros új fő utcájának kiépítése – II. ütem, Ferenciek ter és környéke rehabilitációs projekt, 2010, BLVF
- BUSZI KT 2009
Budapest Szíve projekt, I. ütem, burkolatrakási kiviteli terv, 2009, Város-Teampannon Kft.
- GERMÁN T., SZENDREI, Zs., (2013) Belvárosi funkcióvadászat – Közterület-megújítások és földszinti funkciók változása a pesti belvárosban, In: Magyar Építőművészet, 2013/4
- IVS V 2007
Belváros-Lipótváros Integrált Városfejlesztési stratégiája, 2007, készítette: Város – Teampannon kft. , 202/2007 (IV. 12) Önk hat jóváhagyott középtávú Gazdasági Programja alapján kidolgozott dokumentum
- IVS V 2011
Belváros-Lipótváros Integrált Városfejlesztési stratégiája, 2011. Évi felülvizsgálata, , készítette: Város – Teampannon kft.
- IVS V 2013
Belváros-Lipótváros Integrált Városfejlesztési stratégiája, 2013, készítette: CompArt Stúdió Tervező Kft.
- IVS XI 2008
Újbuda Integrált Városfejlesztési Tanulmány és a Kulturális Városközpont projekt, döntés előkészítő tanulmány, 2008, VÁTERV Kft.
- IVS XI 2009
Újbuda 7/2009./xi.ök/i.22./ határozattal jóváhagyott Integrált Városfejlesztési Stratégiája, 2009. Március, váterv95 kft
- KMOP KIÍRÁS
KMOP pályázati kiírást (KMOP-2009-5.2.1/B),
<http://palyazat.gov.hu/doc/2009>
- SZENDREI, Zs., (2013) Artificial mono-functionalism versus natural mixed-use: Case study of Bartók Béla avenue, Budapest, In: Revista Lusófona De Arquitectura E Educação (Lusofona Journal Of Architecture And Education), No. 8-9,
<http://revistas.ulusofona.pt/index.php/revlae/article/view/4248/2900>

Bujdosó Ildikó

Pro Arte Aranyérem szerzési éve: 2003

Budapest, 1978

BOLTÍV Kft., 1033 Budapest, Selyemfonó utca 4.
 bu.ild@freemail.hu, 30/305 02 40
 1111 Budapest, Budafoki út 10/a.

tanulmányok

- 2012–2014: ÉME Mesteriskola, XXII. ciklus
- 2004–2009: BME Építőművészeti Doktori Iskola
- 1996–2003: Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építészmérnöki Kar
- 1992–1996: Veres Péter Gimnázium, Budapest

jelenlegi munkahely

BOLTÍV Kft.

tudományos fokozat

okleveles építészmérnök

tudományos tevékenység

építészeti tervezés és építészetelmélet

díjak, kitüntetések

- 2014: ELTE Trefort-kert mesteriskolai tervpályázat, megosztott I. díj
- 2008: Skála Metró DLA-s tervpályázat, I. díj
- 2006: Szentendre, Ulcisia Castra nemzetközi tervpályázat, II. díj
- 2005: Corvin-sétány Harvard-DLA közös tervpályázat, I. díj
- 2004: International Velux Award 2004, honourable mention
- 2003: Országos Művészettudományi Diákköri Konferencia, I. díj
- 2003: MTA-OTDT Pro Arte díja
- 2003: Hauszmann Alajos diplomadíj, I. díj
- 2002: Tatabánya, evangélikus templom tervpályázat, megosztott I. díj

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2005: OTP Travel ösztöndíj, nemzetközi workshop, Aveiro, Portugália
- 2005: Bizáki Puky Péter Emlékalapítvány – Mérnökakadémia Rubik Alapítvány – Építés Fejlődéséért Alapítvány, kortárs építészeti kutatás, Portugália
- 2003–2004: Pro Renovanda Cultura Hungariae ösztöndíj
- 2003: Fáy András kutatói díj
- 2002–2003: Köztársasági ösztöndíj
- 2000–2001: Erasmus ösztöndíj, Milánó, Olaszország
- 1997–2014: Tanulmányutak történeti és kortárs építészeti helyeken: Olaszország, Franciaország, Svájc, Egyiptom, Németország, Svédország, Hollandia, Japán, Spanyolország, Portugália, Belgium

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 9

konferencia-előadások száma: 5

legjelentősebb publikáció

- Bujdosó Ildikó - Vukosavljev Zorán: Az építészeti üveg története. in: Reith András (szerk.): Üveg az építészetben. Budapest, TERC Kiadó, 2012. pp. 9–43.

szabadidős tevékenységek

gyerekeknevelés

Az emlékezés terei

- emlékművek, emlékhelyek építészete az ezredfordulón -

Az *emlékmű* általában valamilyen korábban létező, de az idők során megsemmisült dolgot jelöl meg, a nemlét helyébe testszerű jelenlétet állítva. Az emlékművek társadalmi szempontból fontos csoportja a *síremlék*, mely egy vagy több valaha élő személyre utal, a halott testének földi maradványait magába foglalva vagy megjelölve. Mivel a síremlékek valamiféle űrt, hiányt hivatottak pótolni, a vonatkozásuk tárgyához való viszonyuk alapvetően pozitív, azaz a hiány valódi hiány. Azonban nem minden síremlék emlékmű. Egy síremlék alapvetően társadalmi okokból válhat emlékművé. Ebben az esetben a közvetlen jelölésen túl rárakódhatnak többletjelentések és üzenetek is, melyek eltorzíthatják az elhunyt személyhez való viszonyulást, sőt akár ellentettjére is fordíthatják azt. A klasszikus Antigoné-szindróma szerint az elhunyt eltemetését társadalmi normákon kívül a hatalom törvényei is befolyásolhatják.

Az *emlékhely* ezzel szemben valamilyen múltbeli esemény vagy valamilyen okból fontossá vált környezeti elem topográfiai helyét jelöli meg. Ez a megjelölés megtestesülhet emlékmű formájában is, de a hely szelleme, a *genius loci* révén térbeli megjelenés nélkül is jelen lehet a kollektív emlékezetben. A konkrét esemény a várva várt ünneptől az elszenvedett traumáig sokféle lehet, így az ehhez való viszonyulás lehet pozitív vagy negatív egyaránt. A pozitív emlék esetében magától értetődő a megjelölés vágya, ezért általában az emlékhely kialakításának igénye felett is nagyobb a társadalmi konszenzus. A negatív tartalmú eseményre való emlékezés és emlékeztetés eszköze a *mementó*, mely a létrehozásának szándéka szerint lehet pozitív, például az egyéni vagy közösségi trauma feldolgozásának eszközeként; de lehet negatív is, elrettentő vagy erődemonstráló céllal létrehozott is. Ez már önmagában hordozza az üzenethez való ambivalens kötődés mintázatait. A mementónak szánt emlékművekhez való viszonyulás tehát már megszületésük pillanatától fogva problematikus. Ezt csak fokozza, hogy idővel az általuk hordozott üzenet megkopik, új színezetet kap, esetleg teljesen értelmét veszti egy új kontextusba kerülve.

A modern előtti időkig az emlékművek az üzenetüket alapvetően *elbeszélő-narratív* módon vagy *szimbolikus-allegorikus* módon jelenítették meg. Erre az olvashatóság és értelmezhetőség miatt volt szükség. Az iparosodás és a médiakultúra terjedésével ezt a szerepüket részlegesen vagy teljesen elvesztették. A fentiek alapján érthető, hogy emlékműveket már a történelem folyamán is vallási és hatalmi okokból állítottak, de a modern társadalmakban az emlékműállításnak mindig politikai okai vagy átszíneződései vannak. Éppen ezért már megszületésük pillanatától fogva mindig viták és

indulatok kísérik hosszabb-rövidebb életüket. Így az emlékművek nem csupán a múltba való visszatekintés, szembesítés eszközei, de legalább annyira a jelen társadalmi és közösségi identitásának térbeli lenyomatai is egyszerre, ahogy „a társadalmak azáltal formálják önelképzelésüket, s teszik nemzedékeken át folytonossá identitásukat, hogy kialakítják az emlékezés kultúráját.”¹

Az emlékhelyek megjelölési módja a legegyszerűbb archetipikus jelzéstől a legmonumentálisabb téri alkotásokig változhat. A megjelölés egy adott közösségen belül értelmezhető kell legyen, ezért formai szempontból erősen meghatározza az adott közösség típusa és kultúrája – a szűk családtól a nemzeten keresztül az egész emberiségig. Minél nagyobb közösséget érint egy adott emlékhelyhez fűződő múltbeli esemény, annál valószínűbb a funkcionális igény egy emlékmű létrehozására, mely azonban annál inkább társadalmi, hatalmi ellentétek keresztútjába kerülhet.

Az Egyesült Államok egyik első nagyszabású non-figuratív emlékművének megvalósítását Maya Lin fiatal tájépítész nyerte tervpályázaton 1981-ben. A washingtoni *Vietnami Veteránok Emlékműve* szoborszerű tárgy elhelyezése helyett a tér egy darabját jelöli ki „emlék-helyként” a tájat fölhasító ékformájú, hatalmas fekete tükröződő gránitfallal, melyre az amerikai történelem egyik leghosszabb és legellentmondásosabb háborújának áldozatainak névsorát vésték. Arthur C. Danto az emlékművet elemezve úgy fogalmaz: „emlékműveket azért emelünk, hogy mindig emlékezzünk, emlékhelyeket pedig azért, hogy sohase felejtünk. (...) Az emlékművek emlékezetes dolgoknak állítanak emléket és a kezdet mítoszait testesítik meg. Az emlékhelyek ritualizálják az emlékezést, és a végpont valóságát jelzik. (...) Az emlékművek a hősokeket, a diadalokat, a győzelmeket és a hódításokat teszik örökké jelenvalóvá, az élet részévé. Az emlékhely különálló, elkerített terület, kihalászva az életből, izolált sziget, ahol tisztelettel adózunk a halottaknak. Az emlékművekkel önmagunk előtt tisztelgünk.”²

Európában a Holokauszt feldolgozása mindmáig tartó ösztársadalmi folyamat. Évtizedekig tartó – részben politikai, részben képzőművészeti – viták előzték meg és kísérték a *Meggyilkolt Európai Zsidók Emlékművének* elnevezett berlini Holokauszt Emlékművet is, melyet Peter Eisenman amerikai építész – kezdetben Richard Serra szobrásszal közösen – tervezett, és 2003-2005 között valósult meg. Az emlékmű Berlin központjában, kb. két futballpálya nagyságú telken elhelyezett 2711db 95x238 cm-es, változó magasságú betonsztéléből áll, gigantikus betontömbök erdőszerű, bejárható, absztrakt kompozícióját alkotja. Városi léptéke ellenére nem emlékhely, nem mementó abban az értelemben, hogy nem a történelmi események helyén épült. A viták rávilágítottak az ilyen típusú – nagyjából köztéri – emlékművek ellentmondásosságára is, ahol az alkotóművészek gyakran olyan műveket hoznak létre, melyek ellentmondásossá teszik a környezetüket, hangsúlyos elemként jelennek meg a térben, esetleg uralják is azt abban a reményben, hogy ezáltal ébren tarthatják a figyelmet és az emlékezetet. James E. Young írásaiban ezzel kapcsolatban

1 Jan Assmann: A kulturális emlékezet. Atlantisz. Bp. (1999) 8. o.

2 Arthur C. Danto: The Vietnam Veterans Memorial. The Nation no. 31. (Aug. 1986) 152. In: James E. Young: Az emlékezet szövege (ford.: Beck András) Enigma 37-38. (2003) 173. o.

arra figyelmeztet, hogy az ember előbb-utóbb minden látványhoz hozzászokik, lezártsága és „bevégeztsége” révén – akár figurális akár absztrakt formáról van szó – a hagyományos kö- és/vagy bronztömeg „láthatatlanná” válik. Emellett szerinte az ilyen alkotások nemhogy beindítanák és elősegítenék az emlékezés folyamatát, sokkal inkább anyagi valójukban helyettesítik azt.³

Németországban a nyolcvanas-kilencvenes években a holokauszt-emlékművek egy újabb fajtája jelent meg, melyet Young „ellen-emlékműveknek” (counter monument, counter memorial) nevezett. Jochen Gerz és Esther Shalev-Gerz Hamburg Harburg városrészében, egy köztéren 1x1x12 méteres ólomköpennyel burkolt acélpillért állított fel, melyre a városlakók és járókelők egy kihelyezett acélpennával véleményüket, nevüket véshették fel, majd a pilont 1986 és 1993 között 8 részletben a földbe süllyesztették. Az „Emlékmű a fasizmus ellen” helyét ma már csak egy tábla jelzi. Jochen Gerz hasonló, még radikálisabb munkáját a Saarbrückeni Képzőművészeti Főiskola hallgatóival közösen valósította meg 1993-ban. A „2146 Kő – Emlékmű a rasszizmus ellen” munka során a hallgatók a Saarbrückeni Kastélyhoz, a Gestapo hadiszállásához vezető út köveit éjszakáról éjszakára egyenként felszedték, rájuk elpusztult zsidó temetők neveit vésték, majd írással lefelé a helyükre visszahelyezték. A végletekig vitt „public art” koncepcióban tehát a térszínen semmi sem jelenik meg, ma már csupán csak az utólag róla elnevezett „Láthatatlan emlékmű tere” névtábla utal az egykori beavatkozásra.

A Gerz házaspár munkáival rokon Micha Ullman 1995-ös *Könyvtár* című emlékműve, mely az 1933. május 10-i berlini könyvégetésnek állít emléket a berlini Operaház melletti Bebelplatzon. Az emlékmű egy földbe süllyesztett fehér kubus (white cube) üres könyvespolcokkal, felülről a járófelületen üveglappal lezárva, mellette egy ismert Heinrich Heine-idézet: „Ez csak előjáték – ahol könyveket égetnek, ott végül embereket is fognak”. A minimalista mű a hiányra jelen-nemléttel reflektál. Az emlékezés helye nem a „földön” van, amire vagy amiben valamit el lehet helyezni. A legfontosabb az a tér, ami a látogató és az emlékmű között jön létre, valamint ami a látogató és emlékei között jön létre.⁴

Szintén a „könyv népének” állít emléket Rachel Whiteread azonos című Holokauszt-emlékműve, mely a bécsi Judenplatzon készült el 2000-ben. A veszteség, üresség, hiány itt pozitív formában, a térszínen egy monolit betontömegként jelenik meg, egy kifordított *Könyvtárként*, melybe nem lehet bemenni. Az esztétika helyett a konceptualizmus kerül előtérbe, mely a befogadótól is erőfeszítést, a megértés érdekében végzett munkát követel.

A hely szelleme és a korszellem adekvát módon jelenik meg Gunter Demnig német szobrász *Botlatókövek* (Stolpersteine) munkájában, ahol 1997 óta folyamatosan több mint 43500 macskakőre rögzített réztáblát helyezett el kb. 1000 európai városban, az elhurcolt áldozatok egykori lakóhelye előtti közterületen a burkolatba süllyesztve. A réztáblákra a művész saját keze által kerül beütésre az „Itt lakott” felirat után az áldozatok neve, születési ideje, valamint a haláluk helye, módja és ideje. Ugyan egy botlatókő csupán 10x10 cm-es alig

3 James E. Young: *At Memory's Edge. After-Images of the Holocaust in Contemporary Art and Architecture*. New Haven and London, Yale University Press, 2000

4 James E. Young, 124. o.

észrevehető jel a járdán, a szobrászművész megszállottan és heroikusan végzett munkája révén az elhelyezett kövek egy hatalmas, folyamatosan bővülő, egymással összefüggő, térben mégis láthatatlan hálózatot alkotnak.

A XX. század vége tehát alapvető fordulópontot hozott az emlékművek megítélésében és koncepcionális kialakításmódjában. Az első, majd az óhatatlanul azt követő második világháború és a totalitárius diktatúrák olyan felfoghatatlan és feldolgozhatatlan, az egész emberiséget terhelő traumákhoz vezettek, melyek már a „győztesek” számára sem válhattak dicsőséges, heroikus emlékké. Ezen történelmi események időben még nincsenek elég távol tőlünk, azaz a megítélés, a felidézés nem lehet objektív; azonban két-három generáció távolságából már nincsenek túl közel sem, mivel egyrészt az élő szemtanúk már egyre kevesebben vannak, másrészt a politikai okokból történt elhallgatások, elferdítések meghíúsították vagy megnehezítették a kibeszélésüket. Mivel az eseményekről nincsenek, nem lehetnek egyértelmű, konszenzuális narrációk, ezért képzőművészeti szempontból gyakran a hiány megjelenítése lehet csupán hiteles, a narratív-ábrázoló elemek pusztán az emlékhelyek esetén értelmezhetőek.

Trefort-kerti emlékmű, ELTE, Bp., 2014. – Tervezők: Bujdosó Ildikó, Lukács Eszter, Szigeti Nóra, Fajcsák Dénes, Roth János, Szabó Levente építészek, Albert Farkas szobrászművész, Polgárdi Ákos grafikus-tipográfus (fotó: Polgárdi Ákos)

A fenti nemzetközi példákhoz hasonló minimalista koncepcióra épül az MM-csoport által 2014-ben Budapesten megvalósított *ELTE Trefort-kerti emlékműve* is, ahol az Egyetem második világháborús és holokauszt-áldozatainak neveit az Egyetem műemléki téглаépületeinek 1 cm-es fugájába egyetlen kb. 280 m hosszú vonalban monolitikusan beépített bronzcsíkba vésték be. A léptékbeli kontraszt egyszerre teszi lehetővé a rejtett távolmaradást és az adatokra sűrített textus olvasható-tapintható közelségét. A közös tervezés, a „befejezetlen” építés, az involváló befogadás és az anyag időbeli változása a folyamatszerűségre helyezi a hangsúlyt, hogy teret engedjen az emlékezés személyes és kollektív átélhetőségének. Jochen Gerz szavaival: „A James E. Young által ellenemlékműnek nevezett alkotások közös tulajdonsága, hogy csalódást keltenek. Vagyis a téma kelt csalódást, mert a mű nem a heroikus múltat jeleníti meg, hanem a negatív múltat; a csalódás pedig nemcsak az illúziók elvesztését jelenti, hanem a hazugságok széttépését, a csalás megszüntetését is. Mindez nem magasabb erők tevékenységének eredménye, hanem szemmagasságból indul, tőled és tőlem.”⁵

5 Mélyi József: „A nézők ellen vagyok”. Interjú Jochen Gerz képzőművésszel. In: Magyar Narancs. 2011/46. <http://magyarnarancs.hu/kepzuveszet/a-nezok-ellen-vagyok-77568>

Kóródy Anna Nóra

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2011

Budapest, 1987

Kiemelt Kulturális Fejlesztésekért Felelős Helyettes Államtitkárság,
Miniszterelnökség, H-1051 Budapest, Vörösmarty tér 1./4. em/427
anna.korody@me.gov.hu, 1/795 75 03, 20/961 17 99

tanulmányok

- 2012- : műemlékvédelmi szakmérnöki tanulmányok, BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék
- 2011- : PhD tanulmányok, BME Építészmérnöki Kar
- 2011: okleveles építészmérnök, BME Építészmérnöki Kar
- 2005: érettségi, Apáczai Csere János Gyakorlógimnázium, Budapest

jelenlegi munkahely

Kiemelt Kulturális Fejlesztésekért Felelős Helyettes
Államtitkárság, Miniszterelnökség

tudományos tevékenység

kortárs beavatkozások vizsgálata történeti környezetben,
regionális kultúrák építészete az ezredfordulón -
kortárs spanyol építészet

díjak, kitüntetések

- 2011: Pro Scientia Aranyérem
- 2011: Hauszmann Alajos Diplomadíj
- 2009: Köztársasági Ösztöndíj

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2014: Campus Hungary ösztöndíj, Madrid, Spanyolország
- 2013: Campus Hungary ösztöndíj, Madrid, Spanyolország
- 2010: Erasmus ösztöndíj, Madrid, Spanyolország
- 2009: Köztársasági Ösztöndíj 2008: IAESTE szakmai gyakorlat, Lodz, Lengyelország

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 32

konferencia-előadások száma: 16

legjelentősebb 5 publikáció

- Kóródy Anna – Vukoszávlyev Zorán: *Aspects of Social Sustainability in Cases of Building Rehabilitation in Central Europe*. In: *Építés-Építészettudomány Vol 42, No 3-4*, pp. 287-313. (2014)
- Kóródy Anna: *Building Rehabilitation – Tendencies of Functional Transformations in Spain*. In: *Periodica Polytechnica-Architecture Vol 45, No 1*, pp. 29-38. (2014)
- Kóródy Anna: *Kortárs építészeti eszközök alkalmazása történeti épületek revitalizációjánál*. In: *Architectura Hungariae Vol 12, No 1*, pp. 5-17. (2013)
- Kóródy Anna – Vukoszávlyev Zorán: *Solidity and Utility: Contemporary Architectural Interventions on Spanish Historic Buildings*. In: *Transsylvania Nostra Journal Vol 5, No 3*, pp. 54-59. (2012)
- Kóródy Anna – Vukoszávlyev Zorán: *Presentation and Representation – The Identity of the new Generation of Spanish Architecture*. In: *Periodica Politechnica Architecture Vol 42, No 2*. pp. 27.37. (2011)

szabadidős tevékenységek

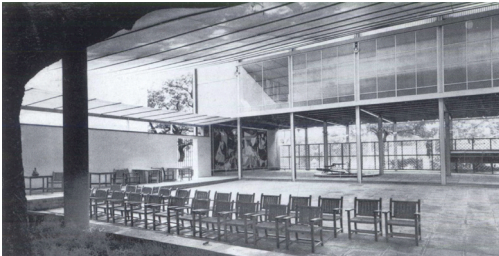
utazás, zongora, bicikli, falmászás

Modernitás és örökségvédelem – a spanyol forgatókönyv (A modern építészet és a műemlékvédelem kölsönhatásai a 20. század Spanyolországában)

A spanyol építészettörténet a modern építészet megjelenését – az általános európai megközelítésmódtól eltérően – a századfordulóhoz kapcsolja. „Spanyolország megkésett tudományos fejlődése és az abból fakadó kielégítetlenség határozta meg a spanyol kultúrát a 20. század elejétől kezdve, intenzív és szenvedélyes vágyat ébresztve a modernitás iránt.”

¹ A századforduló művészetének világszerte ismertté vált barcelonai irányzata a katalán 'modernismo', ami az osztrák-magyar szecesszió párhuzamának is tekinthető. A stílus a katalán felsőosztály nemzetiségi öntudatának kifejezőeszközzé vált, konstruktív racionalizmus és középkori mór ornamentika keveredése jellemezte – a történeti korok építészetének tisztelete elsősorban formai idézetek segítségével jelent meg. Doménech i Montaner, Puig i Cadafalch és a világszerte ismert Antoni Gaudí munkái szerkezeti megközelítésükben és részletképzésükben is egészen újszerű elemeket emeltek be a korabeli építészet nyelvezetébe.

A klasszikus modern megjelenése Spanyolországban ugyancsak a katalán tartományhoz köthető: Gaudí halála (1926), Le Corbusier látogatása (1928) és Mies világiállítási pavilonja (1929) jelentik a fő mérföldköveket. A spanyol modern jellemzői a hagyományos, akadémiai elemek megőrzése és azok ötvözése racionalista, expresszionista attitűddel – ekkoriban az építészet fejlődése az európaival szinkronban zajlott. Ahogyan az anyag tisztelete, a modern technológiák és a kontraszt játszottak elsődleges szerepet a tervezésben, ugyanúgy az ekkor intézményesülő örökségvédelem is ezeket tekintette kulcsfogalomnak műemléki beavatkozások esetében. A folyamatos használat fontossága és a közösségi érdek dominanciája is visszaköszönnek mind az építészeti, mind a társadalmi alapelvek között.

1. kép: Mies van der Rohe: Barcelona, világiállítási pavilon, 1929. Újjáépítés: Ignasi de Solà-Morales, 1983-86.

2. kép: José Lluís Sert: Párizs, Barcelona, világiállítási pavilon, 1937. Újjáépítés: Espinet y Ubach / J.M. Hernández León, 1992.

1 Cabrero, Gabriel Ruiz: The Modern in Spain. Architecture after 1948. The MIT Press, Cambridge, 2001. p. 9.

A spanyol polgárháború (1937-39) döntő törést jelentett a fejlődési folyamatban, a párizsi világkiállítás előregyártott szerkezetű spanyol pavilonja (gazdasági vívmányok bemutatása helyett) már elsősorban a Második Köztársaság háborús propaganda anyagainak kiállításaként szolgált. A háború veszteségi Európa-szerte új értékrendet hoztak létre, az épületállomány pusztulása a társadalmi változásoknak megfelelő, átfogó megújításoknak biztosított terepet. Ekkor jelent meg az emlék új fogalma, ami a haladást és nem a visszatekintést szolgálta.²

A Franco-féle diktatúra első felében, elsősorban az 1950-es évekig az építészet, mint „a királyok ábécéje”³ meghatározó szerephez jutott, az állam a spanyol nemzeti identitás hivatalos építészeti nyelvezetét tette kötelezővé. Lecsupaszított klasszicista formák, szimmetrikusan szerkesztett alaprajzok, homlokzatok, és hierarchikus tömegkompozíció jellemzik a kor stílusát. A politikai vezetés a középületek építését elsősorban propaganda-célokra használta fel, de a korabeli épületek nagy száma és méretbeli jelentősége ellenére a korszak technológiai illetve formai újításai elhanyagolhatóak maradtak – későbbi elemzések ezt a spanyol építészet válságkorszakának tekintik.⁴

A Franco-féle építészet (franquismo), más önkényuralmakhhoz hasonlóan, valamilyen előképként meghatározott kor, kultúra formakincséhez nyúlt vissza: ezt Spanyolországban a mórok kiűzésével kiteljesedő reneszánsz fénykora, a II. Fülöp által létrehozott El Escorial palotaegyüttes jelentette. A jellegzetes kőkváderes, téglá kitöltésű falak alkalmazásához ideológia is társult, a keretező kő, mint anyag, a római alapokon nyugvó keresztény kultúrát, míg a téglá áttételesen a helyi hagyományokat szimbolizálta. A korábbi évtizedek szerkezeti vívmányai, például a vasbeton vázszerkezet alkalmazása a klasszicizáló külső mögött további ellentmondásokhoz vezetett, mint például a Légügyi Minisztérium esetében.

3. kép: Juan de Toledo és Juan de Herrera: El Escorial, San Lorenzo del Escorial, 1563-1584.

4. kép: Luis Gutiérrez Soto: Légügyi Minisztérium, Madrid, 1943-1957.

-
- 2 Halbwachs, Maurice: Les cadres sociaux de la mémoire. Paris: Félix Alcan, 1925. Collection Les Travaux de l'Année sociologique. Los marcos sociales de la memoria. Anthropos, Barcelona, 2004.
- 3 Riley, Terence: Contemporary Architecture in Spain: Shaking off the Dust, in: On Site: New Architecture in Spain, Riley, Terence (ed), The Museum of Modern Art, New York, 2006. p. 20.
- 4 Fernández Alba, Antonio: La crisis de la arquitectura española 1939-1972, Madrid, Edicusa, 1974

A műemlékvédelemben is tükröződött ez a szemléletváltás – amíg az 1930-es években friss közelítésmóddal, példátlan intenzitással zajlottak a műemléki beavatkozások, addig a Franco-korszak visszanyúlt az előző század elveihez, és a tudományos alapokon nyugvó, periodizációt hangsúlyozó restaurálást felváltotta az esztétizáló, stílus alapú rekonstrukció. Az 1940-es éveket a polgárháború utáni újjáépítés határozta meg, de a fő szerepet ebben is az új államszervezet ideológiai megalapozása játszotta; az állam tevékenyen csak szimbolikus jelentőségű műemlékek felújításában vett részt, amik – például a madridi EL Escorial, a santiagoói katedrális vagy V. Károly granadai palotája – alig sérültek a háború során.⁵ A santiagoói katedrális felújítását a kor egyik meghatározó műemlékese, Luis Menéndez-Pidal (1896-1975) végezte: lebontotta a templom kórusát a középkori előzmények feltárása érdekében, és meghatározó barokk elemek eltávolításával a román kori jellegzetességeket hangsúlyozta ki, ami egyben a nagy tömegeknek szóló liturgikus cselekményeknek is jobban megfelelt.

A modernizmus újrafelfedezése az 1950-es évek második felére tehető, és összefüggésben áll a gazdasági növekedésből fakadó optimista közhangulattal, a lassú nemzetközi nyitással és a turizmus állami fejlesztéseivel. A meginduló társadalmi viták is szerepet játszottak a modern építészet fokozatos konszolidációjában, ennek egyik megjelenése volt az Alhambrai Manifesztum 1953-ban, ami a különböző korok építészeti stílusainak együttélését kínálta alternatívaként a történeti formanyelv imitációja helyett.⁶ Az áttörést a spanyol építészettörténészek az 1958-as brüsszeli világkiállítási pavilonhoz kötik, aminek hexagonális alapegységű strukturalista felépítése már a korabeli európai építészethez illeszkedett. A modern építészet alapelemeit nem csak külső, hanem belső forrásokból is le lehetett vezetni, Fernández del Amo spanyol gyökerekre hivatkozva, a mediterrán népi építészetten keresztül közelítette meg a modern formákat, és hozott létre modern jellegű, mégis történeti folytonosságot hordozó beépítéseket.

6. kép: Fernández del Amo: Alacsony intenzív beépítés, Vegaviana, 1954-1958.

5. kép: José Antonio Corrales és Ramón Vázquez Molezún: Világkiállítási pavilon, Brüsszel, 1958.

5 Esteban-Chaparría, Julián: La conservación del patrimonio arquitectónico español. Un balance de tres décadas cruciales (1929-1958) in: Future Anterior. Vol 5, No 2, 2008, pp. 34-52.
6 Solana-Suarez, Enrique: Granada, 1953. El Manifiesto de la Alhambra. Revista de Edificación. No. 17, 1994, pp. 71-74.

A műemlékvédelmi beavatkozások spektruma is egyre szélesedett, a színvonalas vendéglátóhelyek ('paradores') kialakítása kiemelt történeti/művészeti értékű épületekben a múzeumi funkción túli kulturális hasznosítás lehetőségét kínálta. A legtöbb ilyen célú állami beruházás az 1960-as években történt, vidéki turisztikai fejlesztésekhez kapcsolódva. Az 1973-as energiaválsághoz kapcsolódóan még inkább előtérbe került a használat, mint az épített örökség megmentésének módszere, ami azonban elkerülhetetlenül többletjelentéssel is felruházta az emlékeket. Folyamatosan alakult ki a beavatkozások saját építészeti nyelve, és ez a „rehabilitációs stílus” egyre jobban közelített a korabeli építészet irányvonalához – felismerhetővé váltak az egyéni kézjegyek, a visszatérő motívumok.⁷ Az Athéni Kartában hangsúlyozott kontraszt helyét az analógia vette át, a jelenlévő jövő helyett a jelenlévő múlt játssza kulcsszerepet.⁸

A diktatúra 1975-ben, Franco halálával ért véget. Az 1980-as években, az ország nemzetközi nyitását követően a spanyol építészet a nemzetközi figyelem középpontjába került – amíg Európában a posztmodern és egyéb stíluskritikai irányzatok uralkodtak, itt meghatározó maradt a modernbe vetett hit és annak gyakorlati alkalmazása (ami korábban kultúrpolitikai akadályokba ütközött).⁹ A modern folyamatosságának megteremtését jól szimbolizálja a modernizmus két korán elbontott emlékének, Mies barcelonai (1929) és Sert párizsi (1937) világkiállítási pavilonjának újjáépítése az 80-as évek végén. Ezt az újonnan kialakuló modern spanyol építészetet sokkal kevésbé befolyásolta a modernizmus történelmi megbélyegzettsége, mint bárhol máshol Európában, ami így szabadon tudta befogadni a modern kritikai megközelítésmódját is.¹⁰ Ez az a múlt, ami egyedülálló keretet és kiindulási alapot ad a jellegzetes mai spanyol építészet számára, aminek legjobb példái – új épületek és műemléki beavatkozások egyaránt – mind reflektálnak erre az összetettségre.

7 Garcés Desmaison, Marco Antonio: Nuevas necesidades, viejos edificios, nuevos usos. in: Congreso Internacional sobre Documentación, Conservación y Reutilización del Patrimonio Arquitectónico. Madrid. pp. 145-153.

8 Huyssen, Andreas: Present Pasts: Media, Politics, Amnesia. in: Public Culture, Vol 12, No 1, 2000. pp. 21-38

9 Cabrero, Gabriel Ruiz: The Modern in Spain. Architecture after 1948. The MIT Press, Cambridge, 2001.

10 Riley, Terence: Contemporary Architecture in Spain: Shaking off the Dust, in: On Site: New Architecture in Spain, Riley, Terence (ed), The Museum of Modern Art, New York, 2006. p. 23.

Felhasznált irodalom

- Cabrero, Gabriel Ruiz: *The Modern in Spain. Architecture after 1948*. The MIT Press, Cambridge, 2001.
- Esteban-Chaparría, Julián: *La conservación del patrimonio arquitectónico español. Un balance de tres décadas cruciales (1929-1958)* in: *Future Anterior*. Vol 5, No 2, 2008, pp. 34-52.
- Fernández Alba, Antonio: *La crisis de la arquitectura española 1939-1972*, Madrid, Edicusa, 1974
- Garcés Desmaison, Marco Antonio: *Nuevas necesidades, viejos edificios, nuevos usos*. in: *Congreso Internacional sobre Documentación, Conservación y Reutilización del Patrimonio Arquitectónico*. Madrid. pp. 145-153.
- Huysen, Andreas: *Present Pasts: Media, Politics, Amnesia*. in: *Public Culture*, Vol 12, No 1, 2000. pp. 21-38.
- Jokilehto, Jukka: *A History of Architectural Conservation*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 1999.
- Meraz Avila, Fidel Alejandro: *Architecture and Temporality in Conservation Philosophy*. Doktori értekezés, University of Nottingham, 2008.
- Riley, Terence: *Contemporary Architecture in Spain: Shaking off the Dust*, in: *On Site: New Architecture in Spain*, Riley, Terence (ed), The Museum of Modern Art, New York, 2006.
- Solana-Suarez, Enrique: *Granada, 1953. El Manifiesto de la Alhambra*. *Revista de Edificación*. No. 17, 1994, pp. 71-74.

Vukoszávlyev Zorán

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 1995

Szeged, 1972

BME Építészmérnöki Kar Építészettörténeti és Műemléki Tanszék
1111 Budapest, Műgyetem rkp. 3. K. II. 82.
zoran.vukoszavlyev@gmail.com, 1/463 13 30

tanulmányok

- 2003 PhD summa cum laude, BME Csonka Pál Doktori Iskola (1996-1999), Budapest
- 2001 műemlékvédelmi szakmérnök, BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék (1999-2000), Budapest
- 1996 okleveles építészmérnök diploma, BME Építészmérnöki Kar (1991-1996), Budapest
- 1991 érettségi, JATE Ságvári Endre Gyakorló Gimnáziuma (1987-1991), Szeged

jelenlegi munkahely

BME Építészmérnöki Kar Építészettörténeti és Műemléki Tanszék (1996-), Budapest

tudományos fokozat

PhD, építészettudomány (BME, 2003)

tudományos tevékenység

- Kortárs építészet – regionális kultúrák
- Szakrális építészet – történeti és kortárs

díjak, kitüntetések

- 2011: MTA Bolyai Plakett
- 2003, 2011: Pro Scientia Aranyérmes felkészítő tanár
- 1995: Pro Scientia Aranyérem

ösztöndíjak, tanulmányutak:

- 2011 Bolyai János Kutatási Ösztöndíj, MTA
- 2009 Bolyai János Kutatási Ösztöndíj, MTA
- 2008 OTKA 68610
- 2005 FAUTL, Lisszabon, Portugália
- 2003 TU Delft, Delft, Hollandia
- 1996 S. Stefano Rotondo nemzetközi felmérés, Róma, Olaszország

nyomtatásban megjelent tudomány

közlemények száma: 218

konferencia-előadások száma: 47

legjelentősebb 5 publikáció

- Vukoszávlyev Zorán: *Church At The Border: Church Architecture in Hungary from the start of 20th Century*. In: Giorgio Della Longa, Antonio Marchesi, Walter Zahner (eds.): *Arte Architettura Liturgia Esperienze internazionali a confronto 6*. Alcion Edizioni, Venezia, 2014. pp. 17-41.
- Vukoszávlyev Zorán: Архитектура српских православних цркава у Мађарској / Szerb ortodox templomépítészet Magyarországon: Историјски развој и типологија / Építészettörténeti áttekintés és tipológia. Srpski Institut - Terc Kiadó, Budapest, 2013.
- Vukoszávlyev Zorán – Szentirmai Tamás: *Kortárs portugál építészet – Contemporary Portuguese Architecture*. Terc Kiadó, Budapest, 2010.
- Krähling János - Vukoszávlyev Zorán (szerk.): *Új evangélikus templomok*. Luther Kiadó, Budapest, 2008.
- Vukoszávlyev Zorán: *Kortárs holland építészet*. Terc Kiadó, Budapest, 2005.

szabadidős tevékenységek

gyermekeink

Épített örökség kortárs használatban - tendenciák Kelet-Közép-Európában

Az épített örökség fogalmi rendszerének átrendeződése érzékelhető az ezredfordulón. A kortárs építészet elméleti vizsgálatát ki kell terjeszteni az általános örökségvédelmi kérdésekre, mert a (világ)gazdasági folyamatoknak szükségszerű eredménye a történeti épületállományhoz köthető társadalmi értékrend megváltozása is. Az értékvédelmi szemlélet megváltozásával az épített örökség védeleméhez kötődő kritikai szemléletnek is meg kell újulnia.

A modern építészet értékrendszerét hűen tükröző, a 20. század elején kialakuló műemlékvédelmi szemlélet jól definiált stratégiákat adott a történeti értékekkel foglalkozó szakemberek kezébe – ezek adták elméleti hátterét a II. világháború utáni évtizedekben létrejött magas színvonalú helyreállításoknak. Kelet-Közép-Európában, miként a magyar műemlékvédelemben, a '60-as éveket jelentő fénykort követően azonban elmaradt a kritikai szemléletű megújulás; az (ön)értékelés és a kortárs nyugati tendenciák vizsgálatának hiánya az értékrend válságát idézte elő. A "keleti blokk" országaiban a folytonosság megszűntével nem alakult ki az az értékelő módszertan, mely megítélheti egy fejlesztés, újrahazsnosítás, rehabilitáció építészettörténeti és műemlékvédelmi kategóriákhoz mérhető értékeit. A belső megújításra Magyarországon sem került sor, jóllehet 20 éve már számos neves "műemlékes" építész jelezte ennek halaszthatatlanságát – az utóbbi években pedig kétszer is alapjaiban változott meg a hazai örökségvédelmi szabályozás és hivatali struktúra.¹

Az értékvédelmi szemlélet újraértelmezését a kortárs építészet fogalomtárának felhasználásával közelítjük. Az örökségvédelem mai jó gyakorlatát vizsgáljuk a környező országokban, a történeti értékeket megőrző és továbbvivő példák esettanulmányai által. A tendenciák megismerése és értékelése a hazai kortárs örökségvédelmi szemlélet (hosszú ideje várt) kritikai megújításának folyamatához ad külső támpontokat – most néhány előremutató példa által.

A 19. században utolsó harmadában fogalmazták meg a történeti érték fogalmát, mely a mai örökségvédelmi szemlélet alapja. Az emberiség kultúráját őrző tárgyi és szellemi emlékek kutatásra, gyűjtésre és különböző formákban történő megőrzésére elhivatott személyek vezetésével társaságok alakultak, majd a századforduló táján hivatali formát is öltött az egyre

1 Kiemelt aktualitását adja e tanulmánynak a kortárs örökségvédelem témakörének magyarországi helyzetképe, mely a kulturális kormányzati szándékok kiteljesedésével egyre jelentősebb műemléki épületállományt érintenek. Legaktuálisabb programképe ennek a 2014. július 10-én bejelentett Nemzeti Hauszmann Terv (1377/2014. (VII.10.) Korm. hat. – megjelent a Magyar Közlöny július 10-i számában), mely a budai várnegyed és környékének teljeskörű rekonstrukcióját célozza meg. Lásd még: Dobosyné Antal Anna – Nagy Gergely (szerk.): *A műemlékvédelem és a társadalom lehetőségei válság idején*. ICOMOS, Budapest, 2013.

szélesebb körű társadalmi igényen alapuló mozgalom.² Az intézményesülő örökségvédelem első nemzetközi kartáját 1931-ben hozták létre Athén mellett egy jachton, ahol a résztvevők az irányelvek megfogalmazása mellett az egyedi nemzeti „jó gyakorlatok” összehasonlításán alapuló szemléletükkel egy világméretű elköteleződést fogalmaztak meg. Az idén 50 éves Velencei Karta pedig már konkrét elveket is megfogalmazott a műemlékek megőrzése, bemutatása és további használata elérése érdekében. E két fő dokumentum témánk szempontjából kiemelhető jellemzője, hogy a történeti érték eredeti karakterelemeinek megőrzése mellett az új, hozzáadott érték önálló entitását hangsúlyozzák a hitelesség érdekében.

A régi és új részek jól megkülönböztethető együttes jelenléte (legyen az csak „muzeális” vagy éppen „tényleges”) a történeti értékkel bíró épület további hasznosítása-használata érdekében lényegi kérdés ma is az építészeti szakkritikában. Egy műemlék felújítása kapcsán (vagy legfőképp a mai energetikai szemléletű rehabilitációja esetén) mindig felmerül új részek hozzáadásának igénye – a legszükségsebb (kényelmi-funkcionális) korszerűsítéstől kezdve, a jelentősebb belső átalakítások esetén keresztül, akár új épületrészek megjelenéséig húzódozó széles építési tevékenység jelentkezik.³ Még a legszakosabb restaurálás mellett is megjelenhet olyan belső téri igény, mely a régi építészeti megjelenés tiszteletben tartásával (éppen ezen alapvető igényből kiindulva) új építészeti formálást von be egyes részekben az épület teljesebb korszerű használata érdekében. Magyar példát említve e kiemelten magas igényű régi-új egymás mellett élését prezentáló értékszemléletre a Zeneakadémia felújítása (kép1.) nemzetközi mércével is mérhető igényessége hozható fel: a hangverseny- és kamaraterem valamint a fő közlekedő terek történetileg hű rekonstrukciója mellett a belső udvar lefedésével és tetőtér egyes részeinek hasznosításával funkcionálisan bővítve újították meg használatát a száz éves intézménynek.⁴

Kép1. Zeneakadémia rekonstrukciója, Budapest, Magyarország, 2003-2013. Építésszek: Pazár Béla, Magyar Éva, Potzner Ferenc. Forrás: www.epiteszforum.hu

- 2 Az egykori Osztrák-Magyar Monarchiában a formálódó állami szintű műemlékvédelem szemléleti alapjait Alois Riegl fogalmazta meg: Riegl, Alois: *Der moderne Denkmalkultus. Sein Wesen und seine Entstehung*. Wien, 1903. – Szövegfordításban ismert magyar nyelven: Alois Riegl: A modern emlékkultusz lényege és kialakulása. (Ford.: Adamik Lajos) in: A.R. (Beke László (szerk.)): *Művészettörténeti tanulmányok*. Balassi Kiadó, Budapest 1998. pp. 20-24. A témakör kortárs értelmezése: Pazár Béla: Építészeti és idő. *Építészfórum* 2010: Paper 15708. illetve: Vukoszávlyev Zorán: Régi és új a kortárs spanyol építészetben – Párhuzamos történet Alois Riegl régiségérték fogalma mentén. *Architectura Hungariae* 11. (2012) 2. pp. 31-43.
- 3 A funkcióváltás kérdéskörét közép-európai példákkal lásd: Kóródy Anna – Vukoszávlyev Zorán: Aspects of social sustainability in cases of building rehabilitations in Central Europe. in: *Építés – Építészettudomány* 42. (3-4) pp. 287-313. Illetve a témakör nemzetközi példáját ismerteti a kortárs spanyol építészetben: Kóródy, Anna Nóra: Building Rehabilitation – Tendencies of Functional Transformations in Spain. *Periodica Polytechnica Architecture* 45. (2014) 1. pp. 29-38.
- 4 Kritikai olvasat: Szabó Levente: Nem látszani és mégis: Rendszertől a részletekig: a Zeneakadémia megújításának építészeti stratégiájáról. *Metszet* 2014:(1) pp. 44-49.

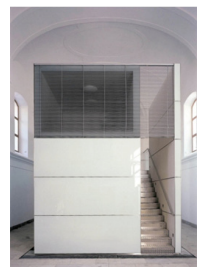
Az épülettárgyi emlék, mely létrehozásának szellemi és fizikai környezetének helyzetét rögzíti közvetetten – mely a fennállása során hozzá konnotációk által kapcsolódó emlékképekkel bővítve alkotja a műemléket. Egy adott pillanatban e folyamatba beavatkozás újabb réteggel bővíti e viszonyulást. Ebből természetzerűleg következik, hogy egy kortárs „beavatkozás” hiteles része egy műemléknek. De nem mindegy, hogy milyen mértékben írja át (esetleg felül) addigi létéből hozott örökségértékét. Az installáció jellegű, jellemzően csak belsőépítészeti munkákkal létrehozott épület-újrahasznosítások célja éppen a legkisebb beavatkozás elve: a moduláló, adott esetben ideiglenesnek is tűnő beillesztett új elemek visszabonthatósága kiemelten fontos egy ilyen megvalósuló munkánál. A horvátországi Zadar belvárosában a balkáni háború során jelentősen megrongálódott egykori hercegi palota az állapotörögzítés után efemer kiállítótér-struktúrát kapott. (kép2.) A fehérre-feketére festett fapallókból járó és átjáró felületek a térszíntől könnyűszerkezettel elemelve jelennek meg, a könnyed acélháló alkotta légies térhatárolások szinte az épületet, a (most már) háborús traumát hordozó történelmi emlékre szinte ráirányítják a figyelmet. Az észak-romániai Sučeava városkájának egykori víztározója csendesebb történelmi fordulatot jelöl hasonló szellemiséggel. (kép3.) Az elavult technológia miatt elhagyatott épület egy jelentős funkcionális váltással válhatott a helyi építészek központjává.⁵ Az ipari műemlék nyers szerkezetei magukon hordozzák az évtizedek alatt kirakódott sókat – a szinte csak a nyílászárókra koncentrált átalakításokon felül a terek belakása a bútorozás és gépészet látható jelenlétével írja át a terek használatát. A csehországi Brno barokk kápolnájának új funkcióját (kép4.) a logikus használat adta meg: a kórház-terület bejáratánál álló szakrális épület ma gyógyszerertárként működik. A karakteres egy légtérű tér szegmenseit a tér közepén felállított kétszintes térdoboz modulálja. A markáns építészeti formaszemlélet határozott kontrapozíciót fogalmaz meg: az új belsőépítészeti tárgyak szögletes élei, a használt anyagok makulátlan tisztasága és az alkotóelemek részletképzési rendje ellentétben áll a több évszázados masszív falak és íves szerkezetek fehér vakolt homogén felületével. Kimért egyensúly és a legszükségesebb mennyiségű új elem létrehozása jellemzi ezen újrahasznosításokat.

Kép2. Efemer kiállítótér a hercegi palotában, Zadar, Croatia, 2011. Építészek: Letilović, Iva – Pedišić, Igor. Forrás: www.d-a-z.hr

Kép3. Építészeti Központ egykori víztározó-ban, Suceava, Románia, 2009-2012. Építészet: AGD / Constantin Gorcea. Forrás: www.agd.ro

Kép4. Gyógyszerertár egykori kápolnában, Brno, Csehország, 2002. Építészek: DRNH. Forrás: www.drnh.cz/

5 Vukosavljević, Zorán – Urbán, Erzsébet: Cultural Re-Use of Industrial Buildings in Central and Eastern Europe. *Ticcih Bulletin* 64. (2014) 2. pp. 18–19.; illetve bővebben, átfogó képet alkotva: Urbán Erzsébet – Vukosavljević Zorán: Közép-Kelet-Európa ipari örökségének kortárs újrahasznosítási lehetőségei. *Architectura Hungariae* 13. (2014) 1. pp. 15–32.; valamint nemzetközi összehasonlító környezetben: Urbán, Erzsébet – Vukosavljević, Zorán: Value saving and community use regarding urban renewal – Protection of Hungarian industrial heritage and possibilities for its reutilization at the turn of the millennium. *Architektúra & Urbanizmus XLVIII.* (2014) 3-4. pp. 156-177.

Összetettebb és differenciáltabb tégigények megvalósítása nem tud az előző példákhoz hasonlóan tiszta rendszereket alkalmazni egy komplex épület-rehabilitáció esetében. A dél-lengyelországi Krakkó egykori kaszárnyájának átalakításánál (kép5.) az új kulturális funkció jóval több teret igényelt az adottságként kezelhető – már alapvetően sem kevés – területhez képest. A kétszintes épület monumentális megjelenését azonban nem változtatták meg a tervezők, az adott kubatúra jobb hasznosítását a tetőtér beépítésével és a pinceszint jelentős kibővítésével oldották meg, mely igen jelentős hasznos térbővületek a szinte neutrális ürességű terek kiegészítő funkcióit hordozzák. A két fő szint kiállítótere így átlátható egészt alkotnak, melyet funkcionálisan jól bővít a nagy központi udvar elegáns üvegtetős térlefedése (mint egyetlen igazán szembeötlő építészeti elem). Az elrejtett térbővületekkel és az eredeti megjelenéstől markánsan különböző új szerkezettel meg lehetett tartani a történeti megjelenés dominanciáját. Az ilyen mértékű beavatkozások hitelességét a történeti karakter megértése is határozottan segíti. Az épület méreteit, formarendjét, szerkesztéseit felismerő és gondosan tovább fejtő építészeti terv szerves egységként kezeli az új részeket is. A szlovéniai Ormož majorsági gazdasági épületeinek felújítása és továbbépítése (kép6.) a hagyományos falusi építésmód jellemzőin keresztül hoz létre párbeszédet történetiség és kortárs szemlélet között. Hasonló logikával fejt tovább a szerbiai Belgrád középkori eredetű védelmi rendszerét híres Nebojsa torony rehabilitációja (kép7.) kapcsán létrehozott fogadóközpont. A katakombarendszer gondolatával az erőteljes téglafalak közé behúzódva előcsarnok és konferencia-terem tércsoporttal tud bővülni a behatárolt kubatúrájú, kiállításokra használt torony.

Kép5. Nemzeti Hadsereg Múzeuma egykori kaszárnyájában, Krakkó, Lengyelország, 2005-2011. Építész: Air Jurkowsky Architekti. Forrás: www.miesarch.com

Kép6. Regionális könyvtár egykori majorságban, Ormož, Szlovénia, 2004. Építész: Maruša Zorec. Forrás: www.piranesi.eu

Kép7. Nebojsa torony rehabilitációja és bővítése, Belgrád, Szerbia, 2007-2011. Építésszek: Miljković, Dejan – Mitrović, Jovan – Pavić, Branko. Forrás: www.superprostor.com

Acsehországi Olomouc érsekségi múzeuma az évszázadok alatt több építési periódussal létrejött együttesben kívánt átlátható és egységes szemlélettel új használati rendet teremteni. (kép8.) Az eltérő stíluskorokban létrejött épületrészek terei között csak a legszükségesebb helyeken születtek megnyitások, és csak ahol kifejezetten indokolt volt, adódtak hozzá új épület kubusok. Az alkalmazott nyersbeton szerkezetek a történeti kőfalak allegóriái, a nagy üvegfelületekkel azonban minden kétséget kizáróan a mai design-szemlélet szerint jöttek létre. Miként a tereket újra-moduláló bútorelemek is, melyek funkció-csoportokat rejtenek vagy csak éppen térrészeket választanak el egymástól. A történeti épületrészeket szinte nem is érintő, egységes szemléletben megalkotott tárgyak tervezői koncepciója rokon a magyarországi

Eszterháza kastély-együttes egykori bábszínházának (a narancsház és víztorony együttes rekonstrukciójával) hasznosítása kapcsán (kép9.) alkalmazott tervezői gondolkodással. A ma konferenciákra és koncertekre egyként használt megújult tér bútorzata utal az egykori előadótér használatára, de a belső falfelületek neutrális, lecsupaszított díszletszerűsége nem az épület főbb jellegéből való. A barokk épületrész gondos felméréséhez és építészettörténeti dokumentáltságához⁶ képest a rekonstrukció köztes állapotot rögzít, pszeudo térforma jött létre – történeti rétegeket fizikailag felfejtő esztétizálása a régi és új közötti markánsabb választóvonal meghúzását szinte elnapolta. A műemlék élettörténetének szerves részét alkotó kortárs „beavatkozás” a mai kor igényei szerint is, miként az 50 éve létrehozott Velencei Karta szellemisége is kimondja, határozott kell legyen.

Kép8. Érsekségi Múzeum rehabilitációja, Olomouc, Csehország, 2000-2006. Építészek: Petr Hájek, Tomáš Hradečný, Jan Šépka. Forrás: www.hsharchitekti.cz

Kép9. Esterházy kastély rendezvényközpont egykori bábszínházban, Fertőd, Magyarország, 2011-2013. Építészek: Molnár Csaba, Szentkúti Viktor és Halmai Dénes. Forrás: urbanista.blog.hu

Felhasznált irodalom

- Athens Charter 1931, Venice Charter 1964, The Nara Document on Authenticity 1994 – Icomos <<http://www.icomos.org/en/charters-and-texts>>
- Bloszies, Charles: Old buildings, new designs. New York: Princeton Architectural Press, 2012.
- Dobosyné Antal Anna – Nagy Gergely (szerk.): A műemlékvédelem és a társadalom lehetőségei válság idején. ICOMOS, Budapest, 2013.
- Carbonara, Giovanni: Architettura d'oggi e restauro. Un confronto antico-nuovo. Rome, Utet Scienze Tecniche, 2011.
- Semes, Steven W.: The Future of the Past: A Conservation Ethic for Architecture, Urbanism, and Historic Preservation. W. W. Norton & Company, New York, 2009.
- Tyler, Norman – Ligibel, Ted J. – Tyler, Ilene R: Historic Preservation: An Introduction to Its History, Principles, and Practice. W. W. Norton & Company, New York, 2009.

⁶ Krähling János - Koppány András - Fekete J. Csaba - Halmos Balázs - Józsa Anna: The marionette opera and the orangerie of Eszterháza (Fertőd, Hungary). Building archaeology methods and theoretical reconstruction. Materiali e strutture. Problemi di Conservazione II. (2013) 4. pp. 75-94.

Mecsi Beatrix

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 1999

Kaposvár, 1972

ELTE Távol-keleti Intézet
Budapest, Múzeum krt. 4/B.
bmecsi@gmail.com, 30/455 11 35

tanulmányok

- SOAS, Anglia, London, PhD képzés, Művészettörténet-régészet szak
- 1999- 2003: University of London,
- 1997-99: ELTE-BTK, Koreanisztika program
- 1994-99: ELTE-BTK, Japán szak
- 1991-98: ELTE-BTK, Művészettörténet szak
- 1986- 90: Kaffka Margit Gimnázium, Budapest (speciális angol tagozat)

jelenlegi munkahely

ELTE Távol-keleti Intézet

tudományos fokozat

- Habilitáció, kelet-ázsiai művészet (2009)
- PhD, művészettörténet-régészet (2003)

tudományos tevékenység

Művészetelméleti kérdések, Kelet-ázsiai művészet, Ikonográfia, Recepciókutatás a keleti és nyugati művészetekben

díjak, kitüntetések

- 1999: Pro Scientia Aranyérem
- 1994-1998: Egyetemi tudományos ösztöndíjak (5 alkalommal, kétszer kiemelt kategóriában)
- 1996-1997: Köztársasági ösztöndíj

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2007: Japan Foundation Scholarship, Japan Foundation Kansai Research Center, Japán
- 2006: OTKA posztdoktori ösztöndíj
- 2005: Korea Foundation Fellowship for Field Research, Dél-Korea
- 2004: Magyary Zoltán posztdoktori ösztöndíj
- 2001-2002: Intenzív koreai nyelvi ösztöndíj, Yonsei University, Dél-Korea, Szöul
- 1999-2003: PhD-képzés, University of London, Művészettörténet és Régészet szak (Korea Foundation és a University of London külön támogatása, Magyar

Állami Eötvös ösztöndíj, Pro Renovanda Cultura Hungariae ösztöndíja)

- 1998: Academy of Korean Studies ösztöndíja, koreai művészet és kultúra, Seongnam, Dél-Korea

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 87

konferencia-előadások száma: 64

legjelentősebb publikációk

- Beatrix Mecsi: *A Sad Beauty: Identification of a Woman Portrait from Joseon Korea*. Museum Network Fellowship Research Papers. National Museum of Korea, 2013.07.08-22. 2013. ISBN 978-89-8164-097-2. pp.83-100
- Mecsi Beatrix: *Bevezetés a koreai művészetbe*. In: A Hajnalpír Ország. Koreai Művészet a 18-19. században. Mecsi Beatrix-Fajcsák Györgyi (eds.) Budapest: Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum, 2012
- *Dokseong: Korea's Mysterious Lonely Saint*. In: *Mélanges offerts à Marc Orange et Alexandre Guillemoz*. Cahiers d'Études Coréennes 8. Paris: Institut d'Études Coréennes, Collège de France pp. 357-365. (2010) (ISSN 0769-7295)
- *Dokseong, Naban jonja or Pindola? The mysterious buddhist hermit in Korea's monasteries*. 13. International Journal of Korean Studies Korea, Szöul, 2010. pp. 355-363.
- *Az „Átkelés a nádszálon” legenda eredetének kérdéséről*. Távol-keleti Tanulmányok, Távol-keleti Intézet, Budapest, 2009/2, pp. 103-122

Szabadidős tevékenységek

Természetjárás, úszás, tollas, rajz

A szomorú hölgy titka: Egy Budapesten őrzött koreai festmény azonosítása. Avagy: miért olyan kevés a női portré Koreában?

Egy egészen különleges egész alakos női portrét őriz a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum Budapesten, amely egészen 2012-ig szinte ismeretlen volt mind a szakmai, mind a szélesebb közönség előtt.¹ (1. kép)

1. kép: Ismeretlen festő (Sin Yun-bok követője): Szépség szájjorgonával. 19. sz. közepe, Színek és tud papíron, 111,5 x 50 cm, Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum (eredetileg Kozma Lajos 1884-1948 magángyűjteményében)

2. kép: Ismeretlen festő: Gyewolhyang. 1815, színek és tus selymen, 105 x 70 cm, National Folk Museum of Korea, Szül

A *Hajnalpír Országa* című kiállítást követően a kiállításhoz kapcsolódó angol és magyar nyelvű tanulmánykötetek címlapján is ez a kép szerepelt, és világszerte igen erős visszhangot váltott ki a Koreával foglalkozó kollégákból. Ez nem csak annak köszönhető, hogy Koreából igen kevés női portré maradt fenn, hanem a kép színvonalas ábrázolása és az ábrázolt személy kiléte is sokakat izgatott. A kép egy kezében szájjorgonát tartó fiatal nőt ábrázol hagyományos koreai viseletben (hanbok 한복). Ez a viselet egy rövid felsőruhából (jeogori 저고리) és egy mell alól induló, harangszerűen kiszélesedő szoknyából (chima 치마) áll. A jeogori fehér színű, csak a hónalján és a nyakrésznél sötét. A nyak- és hónalj rész között egy vörös színű függődísz (norigae 노리개) látható. A mandzsetták színe a szoknya kék színéhez hasonló árnyalatú. A szoknya

¹ A festmény a híres magyar építész és designer Kozma Lajos (1844-1948) magángyűjteményéből került a Hopp Múzeumba. 1911-ben a Művészház kiállításán már bemutatták e művet (Passuth 2011), ahol Rippl-Rónai József (1861-1927) külön említést tett e képről, sajnálkozva azon, hogy hosszú időn keresztül szinte ismeretlenek voltak Európa számára az ilyen műalkotások. (Hársvölgyi 2012: 86) 1950-ben újra kiállították a képet a Nemzeti Múzeum és a Néprajzi Múzeum közös kiállításán. (Hársvölgyi 2012:86)

alatti alsóruházat rögzítésére szolgáló vörös szalag is látható a képen, amelyek állítólag igen erotikusnak tűnt a korabeli férfiak számára, és elsősorban a szórakoztató hölgyek, a *gisaengek* (기생/妓生) öltözetén jól látható. (Oh Ju-seok 2011: 189) A hajviselet különösen erőteljes: vastag fekete hajfonatokból áll, amelyet díszes hajtűvel és egy szürke szalaggal rögzítettek. E súlyos paróka neve *gache* (가채/加髻), ami igen drága és gyakran életveszélyes viseletnek is bizonyult,² amit elsősorban a nemes hölgyek és a *gisaengek* viseltek.

A budapesti kép jellegzetessége, hogy az ábrázolt hölgy egy szájongonát (*saenghwang* 생황/笙簧) tart a kezében. Ilyen hangszeret láthatunk Sin Yun-bok (신윤복/申潤福, született: 1758) számos *gisaenget* ábrázoló képén.

A finom vonalakkal és pasztell színárnyalatokkal megformált női alak szinte teljesen kitölti a képmezőt. Ez a fajta kompozíció és a kép mérete is nagyon hasonló Sin Yun-bok híres, Szépség-et ábrázoló képéhez 114 x 45,5 cm (Oh Ju-seok 2011: 186, fig.94), és két másik, ismeretlen festő által készített női képmáshoz. (Az egyik a Nogudang gyűjteményben, Haenamban [117 x 49 cm], a másik, 1825-re datálható kép [114,2 x 56,5 cm] pedig a Tokiói Nemzeti Múzeumban található. [Lee Taeho 2002: 78-79]). E *gache* fejdíszet viselő női portrék közül két képen a versek szövegéből nem derül ki az ábrázolt személyek kiléte.³

Miért nincs annyi női portré a késői Joseon Koreában?

Az, hogy Budapesten található a késői Joseon korból női portré, különösen egyedülálló és különleges, mivel ebből a korból szinte alig maradt fenn korunkra nőt ábrázoló portrékép. Ennek a hiánynak az oka nem egyszerűen csak a viharos történelem és a képek pusztulása, hanem elsősorban a Joseon kor hivatalos ideológiája, a neokonfucianizmus volt. A neokonfucianizmus nagy hangsúlyt fektet az emberek közti szabályozott kapcsolatokra, az egyén meghatározott helyére a társadalmi hierarchiában. (Lee 2005: 108). A neokonfucianus társadalomban a hivatalos művészet elsősorban a rítusokat szolgálja. A festők (*hwawon* 화원 / 畫員) a *Dohwaseo* (도화서 / 圖畫署) nevű kormányhivatal felügyelete alatt álltak.⁴ A neokonfucianus ideológia szerint a művészetnek mindig magas morálokot kell szolgálnia, és ezen kívül hasznosnak kell lennie. Kerültek tehát lehetőleg minden fényűzést. Így egyszerű formákat és kevés színt használtak, vagy ha mégsem, akkor viszont szimbolikus magyarázatokkal tették elfogadhatóvá műveiket, hogy illeszkedjenek a neokonfucianus társadalom gondolatvilágába. (Oh Ju-seok 2011)

A koreai portéfestészet sokban különbözött a szomszédos országok portréfestészetétől. Különösen feltűnő különbség, hogy egyáltalán nem találunk fiatal embereket ábrázoló képeket, és női portrékat is csak nagy ritkán. Az ok a neokonfucianus gondolkodásban rejlik, miszerint a fiatalok még nem érték el azt a szellemi szintet, hogy kiérdemeljék, hogy ábrázolásra kerüljenek: még nem tartották "késznek" őket, csak miután már hivatalt vállaltak és tettek valamit a köz szolgálatában. (Oh Ju-seok 2011: 200)

2 Állítólag egy 13 éves lány tükörképét nézegetve a patak vízébe, e paróka súlyától egyensúlyát veszítve, belefűt a vízbe. Jeongjo király 1778-ban rendeletben tiltotta be e paróka viselését, de ez időpont után is gyakran feltűnik e viselet, elsősorban a *gisaengek* ábrázolásain. (Hársvölgyi 2012: 88)

3 Sin Yun-bok női portéjának felirata: "A nő vonzalma, mint a tavaszi nap rejlik e apró szívben, de hogy ragadható meg e szív az ecsetem végével?" (Oh Ju-seok 2011: 187) A Tokiói Nemzeti Múzeumban őrzött kép felirata: "Szépség selyem hajjal a lány homlokán, hosszú ujjú kabátot visel. Az idő még hűvös, mikor felkelsz. Félelem van magányos szívedben, de hamarosan eljön a tavasz. Egyedül vagy, kezében virág. Március 16-án készült a szállásomon". (Park Youngdae 2004: 297)

4 Az udvar számára készítették különféle stílusú és témájú műveket, de magánszemélyektől is fogadtak el megrendeléseket. (Park Eun-soon 2013)

A női portrék ritkasága annak köszönhető, hogy a konfuciánus tanítás szerint az öt fő kapcsolat típus közül a harmadik, a férfi és nő kapcsolata az eltérő életfunkciókon alapszik, illetve azon a szokáson, miszerint a fiúk és lányok hét éves koruk után már nem ülhetnek egymás mellé. (Yi Song-mi 2002: 33)

A megelőző, Goryeo korszakban és a korai Joseon korban gyakran ábrázolták az uralkodókat és a nemeseket feleségük társaságában, azonban a késő Joseon korban már egy nemes hölgyet nem láthatott idegen férfi szem, így a festők sem készíthettek női portrékat, amelyek így lassan eltűntek a portréképek sorából. (Cho Sunmie 2009: 44-48 és Cho Sunmie 2010: 33-36)

A zsánerképeken azért láthatunk női alakokat, gyakran a mezei munkában elmerülve vagy pedig anyaként mutatják be őket a képeken (Lee Tae-ho 2002: 61-75), és ezek a képek is elsősorban az alacsony néposztály képviselőit mutatják be, mindenfajta egyéni, személyes vonások nélkül. Egyedül a gisaengek jelenhettek meg a maguk jogán a késői Joseon kor portréképein. (Lee Tae-ho 2002: 76-80) Ezeket a portrékat általában mint "Szépség portréja" (*miindo*, 미인도 美) ismerjük, az ábrázolt hölgyek neve még a képek felirataiból sem nagyon derül ki.

A norigae függődísz felirata

A Budapesten található női portrén nem találunk a háttérben feliratot. Viszont ha alaposan megnézzük a képet, két kínai írásjegyet láthatunk a hölgy kabátkájának függődíszén. Ez a függő minden bizonnyal egy illatszereket tartalmazó függődísz, amely igen népszerű volt a korai 19. században.⁵ (Cho Sunmie 2010: 318) A függődíszben olvasható felirat jelentése: "böjtöt tartó" 齋戒 (재계).

Egészen 2008-ig nem ismertünk hasonló, feliratos illatszeres függődíszet, mígnem Japánból előkerült egy olyan, a Hopp Múzeumban őrzött képpel nagyjából egykorú, 1815-re datált, női alakot ábrázoló portréfestmény, ahol nem csak hogy ugyanolyan függődíszet láthatunk, hanem a részletes képfeliratnak köszönhetően azt is tudjuk, kit ábrázol a festmény. (2. kép)

A képen látható ülő nőt a felirat a mártírhalált halt szépséggel, Gyewolhyanggal 계월향 桂月香 (?-1592) azonosítja, kinek neve beszélő név: "a babér illata és a Hold". Így hát az illatszeres függődísz lehet utalás az ábrázolt személy nevére is. Gyewolhyang híres gisaeng volt, Kim Gyeong-seo (1564-1624) koreai hadvezér szerelme a japán hódítások idején.

A feje feletti feliratról megtudhatjuk, hogy az *Imjin* évében Wanli császár uralkodásának idején (1592), amikor Pyeongyang városa elesett a japán erőkkal szemben, Gyewolhyang, a helyi kormány felügyelete alá tartozó gisaeng segítette Kim Gyeong-seo hadvezérnek bejutni az ellenséges táborba, így az le tudta fejezni a japán seregek parancsnokát. Ezért az emberek mind a mai napig nagy tisztelettel övezik alakját. Portéját megfestették Chongzhen császár uralkodásának negyedik *Eulhe* évének (1815) nyarán, és a Janghyanggak pavilonban függesztették ki, ahol minden évben rítusokat végeznek az emlékére. (Cho 2010: 315)

Két forrás maradt fenn, amiben említik Gyewolhyang történetét: a Phenjani feljegyzések (Pyeongyang *ji pyeong-ji*/平壤志) és a Kim Gyeong-seo hadvezér emlékezete (Kim janggun Gyeong-seo *yusa* 김장군경서유사). (Cho Sunmie 2009: 541-545 and Cho Sunmie 2011: 317-318). Gyewolhyang portréját az emlékére megtartott rítusoknál használták, és alakját

5 Ilyen formájú illatszeres függők egy érdekes példája maradt fenn Chae Je-gong miniszter portréképein, amely függő eredetije is ránk maradt. (A kép és a tárgy is a Hwaseong Múzeumban található). (Cho Sunmie 2009: 310; Cho Sunmie 2010: 181) Az illatszerek készítéséről is maradtak fenn korabeli forrásaink. Yi Binghoegak *Gyuhap Chongseo* című könyvének harmadik fejezetében pontosan leírja az illatszerek készítésének módját. (Yi Song-mi 2002: 142)

nemzeti hősként tisztelték. Fokozott népszerűsége tett szert a japán gyarmati időszak alatt. (Cho Sunmie 2010: 318).⁶ Ez a női portré egy ideálportré, hasonló a Sin Yun-bok és kortársai által festett gisaengek portréjához. Viszont ez a kép abban különbözik a korábban megismert gisaeng-portréktól, hogy pontosan megnevezi az ábrázolt hölgy személyét, és történetét részletesen el is meséli a kép feliratában. Ilyen képeket használtak az emlékrítusok alkalmával a nemzeti hősök csarnokában. (Choi Sunmie 2010: 318). Arcát viszont nem a késő Joseon korban az írástudók és hivatalnokok ábrázolására jellemző hiperrealista módon festették meg, aminek egyik oka lehet az a tény is, hogy a kép festésekor az ábrázolt személy már 223 éve halott volt. De érdekes megvizsgálni egy másik nemzeti hősnak tartott hölgy ábrázolását és annak tanulságait is. Choi Yeon-hong, vagy más néven Unnangja kisasszony ("felhő lány") (1785–1846) képét Seokji Chae Yong-sin (1850–1941) készítette, akinek művei között fennmaradt egy nyolcrészes paraván is kortárs gisaengek képeivel. Itt, az egyik gisaeng feltűnően hasonlít Unnangja kisasszony alakjára! Feltételezhetjük hát, hogy ezt a gisaeng-képet használta fel modellnek a festő hősnője megalkotásakor.

Sajnálatos módon nem áll rendelkezésünkre túl sok, párhuzamként használható női portré a már korábban említett okok miatt, de azért az eddig bemutatott emlékekre támaszkodva talán nem kizárt annak a valószínűsítése, hogy a Budapesten őrzött női portré Gyewolhyang-ot, a nemzeti hőst ábrázolhatja. Rokonságot mutat a nemzeti hősök szentélyeiben emlékrítusokkor használt portréfestményekkel, és a ruhájára erősített illatszeres függő utalhat a nevében is megjelenő „illat” szóra is.

A szigorú neokonfuciánus közegben szép fiatal nőket ábrázoló képek nem számítottak morálisan elfogadott műfajnak, azonban ha e szépségeket azonosítják a történelem női hőseivel, akkor e gisaeng-portrék új értelmet nyerve elfogadott részei lehettek a konfuciánus ős- és hőstiszteletnek.

Felhasznált irodalom

- Cho Insoo (2011). Royal Portraits in the Late Joseon Period. *Journal of Korean Art and Archaeology*. Vol. 5. 2011: 8–23
- Cho Sunmie (1994). Faces from the Past: Portrait Paintings. In: *KOREANA. Korean Cultural Heritage*. Vol.1. Fine Arts. Seoul: Korea Foundation. pp.76–83
- Cho Sunmie (2005). Joseon Dynasty Portraits of Meritorious Subjects: Styles and Social Function, *Korea Journal* Vol.45. No.2 Summer, 2005 pp.151–181
- Cho Sunmie (2009). 한국의 초상화. 형(형)과 影(영)의 예술. Hangukui chosanghwa. hyeong gwa yeong yesul. [Korean Portrait Paintings. Art of the Form and the Image.] Seoul: Dolbegae Publishers, 2009
- Cho Sunmie (2010). Great Korean Portraits. Immortal Images of the Noble and the Brave. Seoul: Dolbegae Publishers, 2010
- Choi Sunu (1983)(szerk.). 한국미술Hanguk Misul [Paintings of Korea]. Vol.3. Joseon II., Seoul: Dosan Publishing Company, 1983. pp. 20–21; 54–55
- Fajcsák Györgyi (2009). Kínai műgyűjtés Magyarországon a 19. század elejétől 1945-ig.. Budapest: Ferenc Hopp Museum of Eastern Asiatic Arts, 2009
- Fajcsák Györgyi – Mecsi Beatrix (2012) (szerk.). *A Hajnalpír Országá. Koreai Művészet a 18–19. században*. Budapest:

6 A Dong-A Ilbo nevű szöuli napilap 1921 április 22-én hírt adott arról, hogy Phenjanban a nemzeti hősök szentélyénél (Uiyeolsa) emlékrítust mutattak be Gyewolhyang tiszteletére. Az étel-és italáldozatokat a helyi gisaengek céhe fizette. (Choi Sunmie 2010: 318)

- Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum, 2012
- Hársvölgyi Virág (2012). 'Fiatalasszony tengerkérk ruhában'. Koreai szépség portréja Kozma Lajos gyűjteményéből. In: Fajcsák Györgyi, Mecsi Beatrix (szerk.): *A Hajnalpír Országja. Koreai Művészet a 18-19. században*. Budapest: Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum, 2012: 86-89.
 - Hong Sun-pyo (2011). 화원의 형성과 작위 및 역할 Hwawon ui hyeongseong gwa jikmu mit yeokhwal [The Emergence, Role, and Activity of Court Painters]. In: 조선화원대전 Joseon hwawondaejeon [The Court Painters of Joseon Dynasty]. Exhibition Catalogue, 2011.10.13- 2012.01.29. Seoul: Leeum Museum. pp. 336-356
 - Kang Kwan-shik (2005). Self-Cultivation in the Portraits of Joseon Literati Scholars. *Korea Journal* Vol.45. No.2 Summer, 2005 pp.182-215
 - Kang Kwan-shik (2011). Literati Portraiture of the Joseon Dynasty. *Journal of Korean Art and Archaeology*. Vol. 5. 2011:24-37
 - Kim Naeyon (2001). 申潤福의 風俗畫研究: 蕙園傳神帖을 중심으로 Sin Yunbokui pungsokhwa yeongu: Hyewon Jeonshincheopeul jungsim euro [Study on the Genre Paintings of Sin Yun-bok: Focused on the Hyewonjeonshincheop] MA thesis at Ewha Womans University, 2001
 - Kim Naeyon (2004). 《蕙園傳神帖》의 遊興 이미지 Hyewonjeonshincheop eui yuheung imiji [The 'Pleasure-Seeking' Images of Hyewonjeonshincheop], Misulsa nondan 美術史論壇 [Art history forum] Vol.18 No.- [2004] pp.115-142
 - Lee Soomi (2011). Two Stages in the Production Process of Late Joseon Portraits: Sketches and Reverse Coloring. *Journal of Korean Art and Archaeology*. Vol. 5. 2011: 38-57
 - Lee Tae-ho (2002). 풍속화 風俗畫 Pungsokhwa [Genre Paintings] 2. Bitkalinneun chaekdeul 177. Seoul: Daewonsa 2002
 - Lee Tae-ho (2005). Portrait Paintings in the Joseon Dynasty: With a Focus on Their Style of Expression and Pursuit of Realism. *Korea Journal* Vol.45. No.2 Summer, 2005 pp.107-150
 - Lee Tae-ho (2011). Sidaereul dameun yeopungsokhwa Joseon hugi reul bitnaenhwa gadeuleui sasiljeongsin 시대를 담은 女俗圖: 조선후기를 빛낸 화가들의 사실정신 [Genre Painting on Women: Realism in Genre Painting of the Late Joseon Dynasty]. In: [The Court Painters of Joseon Dynasty. Exhibition Catalogue], 2011.10.13- 2012.01.29. Seoul: Leeum Museum. pp. 308-321
 - Mecsi Beatrix (2006). Arcok Keletről: Portréfestészet Koreában. In: Nagyné Molnár Angelika, Radnai Márton (eds.) *Pro Scientia Aranyérmesek VIII. Tudományos konferenciája*. Budapest: Pro Scientia Aranyérmesek Társasága, 2006. pp. 49-59.
 - Mecsi Beatrix (2013). A Sad Beauty: Identification of a Woman Portrait from Joseon Korea. Museum Network Fellowship Research Papers. National Museum of Korea, 2013.07.08-22. 2013. ISBN 978-89-8164-097-2. pp.83-100
 - Moon Dong-soo (2012)(szerk.). *The Secret of the Joseon Portraits*. Seoul: National Museum of Korea 2012
 - National Museum of Korea (2011) 초상화의 비밀 Chosanghwa eui Bimil [The Secret of the Joseon Portraits]. Exhibition Catalogue. Seoul: National Museum of Korea, 2011.09.27-11.06.
 - Oh Ju-seok (2011). *A Special Lecture on Korean Paintings*. Seoul: Hollym, 2011
 - Park Eun-soon (2013). Types and Characteristics of Painting from the Joseon Period. Lecture at the National Museum of Korea, 2013. July 11th
 - Park Youngdae (2004). *Essential Korean Art. From Prehistory to the Joseon period*. (Translated by Chris Johnson and Ahn Soonja) Seoul: Hyeonamsa, 2004
 - Passuth Krisztina (2001) Keleti kiállítás a Művészházban. In: Művészettörténeti Értesítő (Bulletin of Art History), 2001. 50.1-4. Vol.1. Nos. 1-2, pp. 85-101
 - Seungjeongwon ilgi (1987) 승정원일기 Seungjeongwon ilgi [Records of the Royal Secretariat], Guksa pyeonchan wiweonhoe 국사편찬위원회 國史編纂委員 [National History Compilation Committee], Seoul 1987
 - Yi Seong-mi: *Fragrance, Elegance, and Virtue. Korean Women in Traditional Arts and Humanities*. Seoul: Daewonsa, 2002
 - Yim You-kyoung (2010) 임유경 김경서전(金景瑞傳) 연구 - 문제적 인물의 영웅화 과정 Kim Gyeong-seojeon yeongu- munjejeok innmuleui yeongunghwa gwaheong [Research on Kim Gyeongseo-jeon- The Process of Turning a Questionable Figure into a Hero]. *Dongbanghanmunhak 동방한문학*, 45 권, 단일호, 2010: 265-290

Ilkó Krisztina

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2013

Salgótarján, 1990

ilkokriszti@gmail.com

tanulmányok

- 2014–2015: Central European University, Medieval Studies MA
- 2012–2014: ELTE, Művészettörténet MA, középkori szakirány
- 2009–2012: ELTE, BA, Szabad bölcsészet (művészettörténet), ógörög és történelem minor
- 2004–2009: ELTE Apáczai Csere János Gyakorlógimnázium

tudományos fokozat: MA

tudományos tevékenység

Művészettörténész

díjak, kitüntetések

- 2013: Pro Scientia-díj
- 2013: XXXI. OTDK, művészettörténet szekció, 1. helyezett
- 2013: XXXI. OTDK, egyetemes középkori történelem szekció, 1. helyezett
- 2013/14, 2013/12, 2011/12: Köztársasági Ösztöndíj
- 2012: Szilárdfy-díj
- 2012/2013: Szent Imre Ösztöndíj
- 2011: XXX. OTDK, művészettörténet szekció, 3. helyezett
- 2009: Olasz Művészettörténeti Verseny, 1. helyezett

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2014: Campus Hungary szakmai gyakorlat ösztöndíj, Museum Schnütgen, Köln
- 2013: Erasmus tanulmányi ösztöndíj, Università degli Studi di Firenze, Firenze
- 2013: Erasmus szakmai gyakorlat ösztöndíj, Università degli Studi di Firenze, Dipartimento delle Storia di Arte e dello Spettacolo, Firenze

- Az ELTE BTK Kutatási és Tudományszervezési pályázata a következő években: 2013: Párizs, 2012: Róma, Orvieto, Firenze., 2011: Siena

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 12

konferencia-előadások száma: 17

legjelentősebb 5 publikáció

- *K identifikációi sredovekých fresiek v Katedrále sv. Emeráma v Nitre*, In: *Pamiatky a múzea 2* (2014), 16–21.
- A középkori nyitrai székesegyház datálásának problematikája és újonnan felfedezett falképei, In: Puhl Antal – Golda János – Sugár Péter (szerk.): *Árkádia hajnala*, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2014, 107–123.
- *Vincenzo Dandini (1607–1675) Szent Zoerard-András (Szórád) és Borromeo Szent Károly- oltárképe az arezzói Santa Maria in Gradi templomban*. In: *Művészettörténeti Értesítő* 62. 2013, 47–53.
- *Az aszkézis szélsőséges formái Szent Zoerard-András vitájában*. In: Jakab Péter – Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András (szerk.): *Micae Mediaevales II., ELTE BTK Történettudományok Doktori Iskola Tanulmányok – Konferenciák* 3. Budapest, ELTE BTK, 2013, 33–44.
- *A Boldog Mór pécsi püspök által írt Legenda Sanctorum Zoerardi et Benedicti szövegahagyománya a középkor és kora újkor folyamán*. In: Bartók Zsófia Ágnes – Dobozy Nóra Emőke – Fölköli Gábor – Lovas Borbála – Nádor Zsófia – Szilágyi Emőke Rita (szerk.): *MűSzerző*. (Arianna Könyvek 4.) Budapest, ELTE BTK, 2012, 91–100.

szabadidős tevékenységek: utazás

Betekintés a nyitrai középkori falképek kutatásába

Falképfestészeti kutatás

Nyitra-vidéki kutatásaim kiindulópontja a 2013-as művészettörténeti Országos Tudományos Diákkör Konferenciára (OTDK) készített pályamunkám volt, amelyet a nyitrai Szent Emmerám-székesegyház nagyszabású freskójáról írtam.¹ A nem sokkal korábban, 2012-ben előkerült falképet egy barokk oltár mögött találták meg egy falon, amelyet a legújabb kutatások is a kora újkorra, vagy legfeljebb a késő középkori periódusra datáltak. Ezzel szemben az 1360–1370-es évekre datálható falkép nem csupán a székesegyház datálásának, építéstörténetének átgondolását tette lehetővé, de egészen új irányvonalak felvázolását is a falképkutatás terén.² A speciális, Közép-Európában előforduló ikonográfiájú témát: Mária utolsó imáját és megkoronázását ábrázoló falkép fontos tanúja a magyar királyság 14. századi falképfestészetének.³ Annak a kornak, amelynek főpapi reprezentációját csupán a váradi püspökfej-töredék, a zágrábi és az esztergomi fragmentumok alapján ismerhettük.⁴

Másrészt a falkép fontos fennmaradt tanúja a nyitra-vidéki falképfestészetnek is. A magyar királyság északi részén, azaz a mai Szlovákia középső, nyugati régiójában található térség középkori templomainak nagy része megviselt állapotban maradt az utókorra. Középkori falképek mindössze pár templomban maradtak fenn, több helyszínen is dolgozó műhelyek működése pedig nem mutatható ki. Az okok eltérőek: a török hódoltság, a reformáció alatti bemeszelések, a barokk átalakítások, vagy egyszerűen az ósdiinak vélt falképek eltüntetése.

Mintegy fél évszázaddal korábban a helyzet még reménytelenebb volt: jobbára csak a korosi templom padlásán látható 13–14. század fordulójáról fennmaradt töredékek és a porubai szentély, illetve diadalívének egyes képei voltak ismertek.⁵ Mindemellett számos román kori és gótikus templomépület maradt fenn, amelyek közül néhány a mészréteg alatt falképeket rejtett. Számottevő változás az 1960-as években vette kezdetét, amikor az egész magyar királyságból fennmaradt anyagot tekintve is jelentős, szinte az egész hajót betöltő román kori, 12. századi freskóciklus került elő az apró, perifériális kosztolányi templomban.⁶ A bibliai és krisztológiai

1 Egy sajtóhiba folytán a rezümém nem került bele a konferencia összefoglaló kötetébe. Művészettörténeti előadásom címe: A nyitrai székesegyház 14. századi falképei, amely helyett a történelem szekcióban előadott pályamunkám szerepel: Szent Zoerard-András hagiográfiája nyugati és keleti források tükrében, in: Pete 186.

2 A székesegyház építéstörténetéről: Ilkó A középkori nyitrai 107–123.

3 Jelenleg egy monográfián dolgozom, amely a falképpel foglalkozik. A freskóról eddig megjelent írások: Medvecký 2–7, Plekanec 8–9, Ilkó K identifikációi sredovekých 16–21.

4 PROKOPP 351–354.

5 Gerecze 560, 571.

6 Togner 52–53.

ciklust egészítette ki a szentély későbbi apostolciklusa. Idővel napfényre kerültek a porubai templom – szintén a hajó jelentős részét és a teljes szentélyt betöltő –, színes, változatos ikonográfiát mutató, 15. századi falképei.⁷ A legutóbbi években ezekhez számos új, jelentős felfedezés csatlakozott: amilyenek többek közt a kesnyői és a kereskényi templomok képei, a porubai plébániatemplom újabb feltárásai, vagy a már említett nyitrai katedrális nagyszabású falképei. E sorban nem a csekélyebbek közül való Szádok példája, amelynek falképeit teljesen mészréteg borította. Ugyan a 20. század közepén már történtek szondázások, amelyek megállapították, hogy a falakon középkori festésréteg maradt fenn, ám ezek feltárása csupán az elmúlt évtizedben indult meg. A következők során így a falképfestészeti kutatás metodikájának bemutatására a szádoki templom példáját választottam.

A freskó nedves vakolatra felvitt festékréteg, amelyet a rajta kiváló mészréteg köt meg. E művészeti ág így nem csupán időhöz, térhez is kötött: együtt él, vagy pusztult a hordozó épülettel. Így nem csupán művészettörténeti, sokkal inkább műemlékvédelmi kérdéseket is felvet e falképek megőrzésének mikéntje. Mi a teendő, ha számos, egymást elfedő réteggel számolhatunk egy templomban? Melyiket kell prezentálni, és ki döntheti ezt el? Milyen elvek szerint történik a mérlegelés? A kérdések csupán jelzésszerűen, de kitűnően rávilágítanak ugyanakkor arra, milyen sokrétű és összetett problematika elé állítja a szakembereket e terület. E kutatás egyik elsődleges, ugyanakkor legfonákabb sajátosságát éppen az anyag említett változékonysága adja. Ennek pozitív példája az újabb és újabb előkerült falképek. Ez az egyetlen művészeti ág a középkori anyagot tekintve, ahol még mindig jelentős, de legalábbis folyamatos felfedezések várhatóak, szemben a táblakép- vagy szárnyasoltár-anyaggal, amelyek terén jelentős bővülésre jóval kevesebb reményünk lehet. Ugyanakkor a felfedezett falképek is folyamatos változáson mennek keresztül: részben az idő okozta nyomoknak köszönhetően, máskor a restaurátorok kitűnő vagy éppen hanyag, esetleg a korszellemet a kellesténél erősebben tükröző munkája, vagy egyéb, természetes pusztulási folyamatok miatt.

Szádok (szlov. Sádok)

Az egykori – jelenleg használaton kívül helyezett – Szűz Mária-plébániatemplom a Nagytapolcsánytól nem messze fekvő apró falu, Szádok fölött tornyosuló dombon áll. Mivel a középkor folyamán sem volt jelentős a település – amely eleinte Csizics néven fordul elő –, csupán szűkszavú források tanúskodnak a templom fennállásáról is, amelyet elsőként egy 1282-es, kiadatlan oklevél említ.⁸

Megfelelő források híján a templomépület datálásában így a legkézenfekvőbb módszer a falkutatás: amelynek során a vakolatot megbontva láthatóvá válnak az elkülönülő építési rétegek, Szádok esetében mintegy 20 különböző szakasz a 13 és 16. század között.⁹ A templom a 12. században épülhetett, eredetileg egyszerű, egyhajós, egyenes záródású szentéllyel. Ezt bővítették nyugati irányban – és ugyanezen oldalon karzattal – a 13. század közepén, amelynek datálását elsősorban a fennmaradt kapuzat bogycsúcs oszlopfője támasztja

7 Botek 49–55.

8 Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár, 104838, 1282. 04. 07., kiadja: nyitrai káptalan.

9 KOREŇ – MIKULÁŠ *Kostol Panny Márie* 10–17.

alá. A század második felében a templomot kéthajóssá bővítették, nagy vonalakban ekkor nyerte el mind a mai napig megőrzött alaprajzát. A mai torony későbbbről származik, ahogyan a barokk szószék, karzat, famennyezet és az egykori főoltár¹⁰ is.

1. kép: Szádok, Szűz Mária-templom belső tere

2. kép: Maiestas Domini, freskó, Szádok, Szűz Mária-templom

3. kép: Szent Kristóf, freskó, Szádok, Szűz Mária-templom

A legkorábbi falképrétegekből csupán apró fragmentumok maradtak meg: eltérő, román kori, illetve kora gótikus kifestési rétegekhez tartozik a díszítőfestés a szentélyben, a felszentelési keresztek, illetve a szentély teljes boltozatát betöltő grandiózus, az Utolsó ítéletre utaló *Maiestas Domini* (1. kép), amelyet a szentély oldalfalain az apostolok és szentek vesznek körül (2. kép). A keleti zárófal középpontjában a templom védőszentje, a Szent Szűz áll, aki köpenyét óvón hívei köré teríti. A hajóban több, eltérő gótikus kifestési réteg prezentálható. A déli falon jól kivehető Krisztus mandorlában trónoló alakja, alatta pedig apró alakok kelnek ki a sírból, amely elemek alapján a jelenet az *Utolsó ítélet* ábrázolásaként határozható meg. Az egykori déli apszis boltozatán a lelkeket mérő Szent Mihály volt látható, fölötte pedig egy újabb kifestési rétegből a *Háromkirályok útja és hódolata*, amelyet a déli falon egy grandiózus Szent Kristóf-falkép (3. kép) követ.

A különböző rétegek előkerülése azonban még korántsem zárult le. Mindezek után így végül szeretnék röviden beszámolni a kutatás folytatásáról.¹¹ A falképek restaurálása 2007-ben kezdődött, a szentélyből kiindulva, a hajó felé. A munkálatok tovább folytatódnak a jövőben is Peter Koreň és Martin Mikuláš restaurátorok irányításával. A jelenlegi helyzetben így nehéz végleges megállapításokat tenni a rétegek datálását és ikonográfiáját illetően. Ez nem jelenti azonban azt, hogy nem is érdemes. A falképkutatás sajátossága az anyag változékonysága, amely rendszeres helyszíni

¹⁰ A barokk főoltárról bővebben: MIKULÁŠ 48–63.

¹¹ A restaurátori kutatások dokumentációi: KOREŇ – MIKULÁŠ: *Reštaurátorský výskum*, KOREŇ – MIKULÁŠ *Dokumentácia vykonaných*.

vizsgálatokat követel meg. A kutatás így kifejezetten összetett: az írásos források levéltárakban, vagy a plébánián érhetőek el, a falképek pedig csupán eredeti helyükön tanulmányozhatóak megfelelő alaposággal. Mindezen vizsgálatok alapozzák meg a tényleges művészettörténeti kutatást, amely során a falkép megfelelő kontextusba helyezhető.

Felhasznált irodalom

- BOTEK, Andrej: Nástenné malby v Kostole sv. Mikuláša v Porube, in: *Pamiatky a múzea* 2009/3 (2009), 49–55.7
- GERECZE Péter: *A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma (Magyarország műemlékei II.)*, Hornyánszky Viktor Császári és Királyi Udvari Könyvnyomdája, Budapest, 1906.
- ILKÓ Krisztina: A középkori nyitrai székesegyház datálásának problematikája és újonnan felfedezett falképei, in: PUHL Antal – GOLDA János – SUGÁR Péter (szerk.): *Árkádia hajnala*, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2014, 107–123.
- ILKÓ Krisztina: Kidentifikáció stredovekých fresiek v Katedrále sv. Emeráma v Nitre, in: *Pamiatky a múzea* 2 (2014), 16–21.
- KOREŇ, Peter – MIKULÁŠ, Martin: *Reštaurátorský výskum murív, omietok, kamenných článkov, empory a oltárnej architektúry*, 2008.
- KOREŇ, Peter – MIKULÁŠ, Martin: *Dokumentácia vykonaných reštaurátorských prác, Reštaurovanie fasád kostola Panny Márie kráľovnej anjelov v Klátovej Novej Vsi, časť Sádok*, 2008–2012.
- KOREŇ, Peter – MIKULÁŠ, Martin: *Kostal Panny Márie Kráľovnej Anjelov v Klátovnej Novej Vsi časť Sádok, sprievodca históriou a obnovou*, Prima Print, Tovarníky, 2011.
- MEDVECKÝ, Jozef: Smrť a Korunovanie Panny Marie, Gotická freská v Nitre, in: *Pamiatky a múzea* 2012/3 (2012), 2–7.
- MIKULÁŠ, Martin: *Kostolík Panny Márie v Sádku*, diplomamunka, Vysoká Škola Výtvarných Umení v Bratislave, 2005.
- PETE László (szerk.): *Összefoglalók, XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Humán tudományi szekció*, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Debrecen, 2013.
- PLEKANEC, Vladimír: Nález stredovekej fresky v Katedrále sv. Emeráma v Nitre, in: *Pamiatky a múzea* 2013/3 (2013), 8–9.
- PROKOPP Mária: Falfestészet, in: MAROSI Ernő (szerk.): *Magyarországi művészet 1300–1470 körül*, I (I–II.), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 346–354.
- TOGNER, Milan: *Stredoveká nástenná malba na Slovensku*, [K. n.], Bratislava, 1988.

***Jogtudomány, szociológia
szekció***

László Balázs

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2013

Körmend, 1990

9900 Körmend, Erkel Ferenc utca 10.
lball90@online.hu, 20/512 37 35

tanulmányok

- 2013 - : Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolája
- 2008-2013: PTE, Állam- és Jogtudományi Kar
- 2004-2008: Szombathelyi Nagy Lajos Gimnázium

jelenlegi munkahely

Fonyódi Járási Ügyészség (ügyészségi fogalmazó)

tudományos fokozat: - (PhD hallgató)

tudományos tevékenység

- 2014 - : Magyar Jogász Egylet Somogy Megyei Szervezetének tagja
- 2014 - : Pro Iustitia Egyesület tagja
- 2013 - : Pro Scientia Aranyérmesek Társaságának tagja
- 2012-2013: PTE ÁJK Büntető eljárásjogi és Kriminális-tudományos Diákkör titkára
- 2009-2013: PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének tagja
- 2009-2010: PTE ÁJK Óriás Nándor Szakkollégium Közhasznú Egyesület Politikatudományi Tagozatának tagja
- 2009-2010: PTE ÁJK Óriás Nándor Szakkollégium Közhasznú Egyesület elnökségének kulturális- és külügyekért felelős tagja

díjak, kitüntetések

- 2013: Pro Scientia Aranyérem
- 2013: OTDK 3. helyezés, 1. helyezés
- 2013: OTDK Rubicon különdíja
- 2013: Pro Scientia Aranyérmesek Társaságának különdíja
- 2012: Óriás Nándor-díj
- 2011: OTDK 1. helyezés

ösztöndíjak, tanulmányutak

- Körmend Város Önkormányzatának Boldog Batthyány-Strattmann László Ösztöndíja (2009, 2010, 2011, 2012)
- Köztársasági Ösztöndíj (2011-2012, 2012-2013)

- Magyar Fejlesztési Bank Zrt. „Mentor - Habilitas” kutatói ösztöndíja (2012-2013)
- Nemzeti Kiválóság Program a Konvergencia Régióban Apáczai Csere János Doktoranduszi Ösztöndíja (2013-2014)

nyomatásban megjelent tudományok

közlemények száma: 24

konferencia-előadások száma: 10

legjelentősebb 5 publikáció

- Bíraskodási szabadság a XIII. századi hospesközösségekben. In: Studia Iuvenum Iurispratorum 6. (szerk.: Drinóczi Tímea, Naszladi Georgina) Pécs, 2012. 39-56. o.
- Private law elements in the privileges of the hospes communities in Hungary along the 13th century. In: Possessio ac iura in re. Z dziejów prawa rzeczowego. (szerk.: Maciej Mikula, Władysław Peksa, Kamil Stolarski) Kraków, 2012. 97-104. o.
- Hospes communities in Croatia during the age of the Árpád Dynasty. In: Aspects of local and regional development. (szerk.: Drinóczi Tímea, Jelena Legčević) Pécs-Osijek, 2013. 71-90. o.
- A hűtlenség és annak büntetése az Árpád-korban. In: Studia Iuvenum Iurispratorum 7. (szerk.: Drinóczi Tímea, Naszladi Georgina, Novák Barnabás) Pécs, 2014. 59-90. o.
- Akirály helye az Árpád-kori államszervezetben. In: PhD Tanulmányok 13. (szerk.: Ádám Antal) Pécs, 2014. 185-204. o.

szabadidős tevékenységek

sport, zene, vers- és regényírás

Hospes-privilegiumok az Árpád-kori ius regium rendszerében

Bevezetés

A jogtörténeti kutatások során elkerülhetetlen a társadalmi, gazdasági kérdések vizsgálata, ugyanakkor az általános történeti, gazdaságtörténeti (stb.) munkák során sem lehet figyelmen kívül hagyni a jogi vonatkozásokat. Az ilyen megközelítés téves következtetéseket eredményezhet, és ekkor a valóság megismerése helyett részben e tévedésekre építjük fel valamely jelenségre, annak gyökereire vonatkozó ismereteink rendszerét. A jogtörténeti kutatások e tévedések megelőzésében, kiküszöbölésében segíthetik más tudományágak és a modern jogtudomány művelőit.

A ius regium jelenségéről

A ius regium (királyi jog) szóösszetétel ritkán fordul elő az Árpád-kori királyi oklevelekben, a korabeli ius regium jelenségét részletesen tárgyaló Párniczky Mihály is megjegyzi, hogy a kifejezést az oklevelekben következetesen csak IV. Béla korától kezdték használni. Maga a jelenség azonban vélhetően egyidős a királyság intézményével, hiszen a ius regium – Párniczky szavaival – a királyközjogi állását meghatározó olyan jogszabályok összessége, amelyek a király számára valamely politikai, vagy gazdasági előnyt biztosítanak. Egyszerűbben fogalmazva: a ius regium mindaz, ami miatt (materiális értelemben) király a király. E jogosítványcsokor tipikus elemei például a törvényhozás, tisztségek adományozása, pénzverés, adóztatás, kegyelmezés, bírságok és vámok szedése, bíraskodás a legsúlyosabb ügyekben, hadsereggel rendelkezés, békekötés, öröklés az urafogyott vagyonban.

A hospesek és a hospesközösségek

Míg Nyugat-Európában már a XII. században léteztek a középkori értelemben vett városok, Magyarországon ez a településforma később jelent meg. Nálunk is voltak a többi közül kiemelkedő települések már a XIII. század előtt (mint Fehérvár), ezek azonban inkább funkcionális értelemben tekinthetők városnak. Emellett azonban további feltételeknek kell megfelelni, hogy jogi értelemben is városról beszélhessünk. E további feltételek közül a Hóman Bálint által meghatározott három sarkalatos szabadság emelendő ki: a szabad bíróválasztás, az autonómia és a vámmentesség; de fontos elemként említhető a szabad vásártartás joga is. Mindezen elemek hozzájárultak a jogi értelemben vett város, a meghatározott szabadságokon alapuló státusszal rendelkező lakosságot egybefoglaló településtípus majdani kialakulásához.

A privilégiumokat nem a település, hanem annak lakói, a hospesek kapták (részben közösségként, részben személyükben), akik többnyire német, vallon és szláv vendégek, illetve magyar népelemek voltak. A korábban nemzeti életmódot folytatott, majd letelepedett magyarságban hiányzott a városodást serkentő népelem, a majdani polgárság, hiányoztak a városias településen élés hagyományai. E hagyományokat azok a hospesek hozták magukkal hazánkba, akik szabadságaik elnyerése előtt a várszerkezetbe tagozódtak be, ahol helyzetük a várnépekéhez volt hasonló; idővel azonban bizonyos szabadságok (jellemzően vásártartás, bíróválasztás) elnyerésével kiemelkedtek az egyszerű várnépek közül, ami indokoltá tette önálló községeik létrehozását. A várnépekéhez hasonló státusz elősegíthette a magyar elemek beépülését is a hospesközösségek rendszerébe, így a hospesközösségek népét a külföldi elemek mellett egyre nagyobb részben a felemelkedő egykori várnépek alkották. Mindezek értelmében a XIII. század végére hospesek alatt már nem eredet-megjelölést, hanem e vendégek, valamint a várszerkezetből kiemelkedő várnépek, és más, hozzájuk csatlakozó szabad állapotú népelemek csoportját, akik egy-egy településen azonos jogállást elnyerve egy közösséget formáltak.

Helyesebb tehát a vizsgált privilégiumokat a hospesközösségek szabadságleveleinek (és nem városi okleveleknek) nevezni, megjegyezve, hogy e hospesközösségek kétséget kizáróan a tényleges városok kialakulása előtti egyik utolsó állomást jelentették a városodás folyamatában, egyfajta nasciturus város képét mutatták.

Kettős kapcsolatrendszer

A *ius regium* és a hospesek kiváltságolása között kettős kapcsolat figyelhető meg, amely kapcsolódások az általános és különös viszonyában írhatók le. Az általános szint a kiváltságolás ténye, a királyi oklevelekben testet öltő kiváltságok juttatása mint királyi előjog. A különös szintet pedig a hospesek egyes jogosultságai és kötelezettségei jelentik. A hospesek kötelezettségeivel szemben nyilvánvalóan megállapítható a király joga, igénye. Az egyes hospes-jogosultságok pedig rendszerint valamely (korábban fennállt) kötelezettség keretein belül értelmezhetők, a király tehát saját jogáról, igényéről részben lemond a hospesekkel szemben. Ennek alapja a patrimoniális államberendezkedés, amelyben – Eckhart Ferenc szavaival – a királynak alattvalóival, országával szembeni közjogi állását úgy fogják fel, mint a földesúrnak földbirtokához való viszonyát.

Az előbbi megállapításhoz is kapcsolódóan, ugyancsak a *ius regium* és a hospes-privilégiumok kapcsolatrendszerének különös szintjén helyezhetők el azok a királyi juttatások (jellemzően birtokadományok), amelyek szűkebb értelemben nem a hospesek jogaiként vagy kötelezettségeiként értelmezhetők. Ezekhez az adományokhoz azonban a király további jogokat (birtoklás, használat, javak szedése) és kötelezettségeket (például a település erődítése a kitermelt nyersanyagokból) fűzhet.

A privilégium adományozása

Privilégiumról kettős értelemben beszélhetünk: mint – jellemzően oklevélbe foglalt – törvény, illetve mint különös előjog. A hospeseknek adott privilégiumok által a király a saját jogaiból biztosított kedvezményeket a hospeseknek. E kedvezmények biztosítása – mivel a király előjogait érinti – ennyiben maga is királyi előjog, a *ius regium* egyik eleme.

A hospesközösségek szabadságlevelei pedig, ha nem is a mai értelemben, az egyes közösségek alkotmányainak (jogi alaprendjének) tekinthetők. Ez az asszociáció különösen helytálló, ha figyelembe vesszük, hogy az alkotmányozás gyökereit gyakran éppen egy privilégiumhoz, a Magna Charta Libertatum-hoz kötik. Fontos azonban, hogy e jogforrások alkotmányi jellege befelé, az adott közösségre irányuló.

A privilégiumok adományozásának szabályait és jellegét egyébként az Árpád-korra is érvényes módon foglalja össze Werbőczy István Tripartituma, eszerint például a kiváltságot a másnak adott későbbi kiváltság nem, csupán az azonos címzettnek szóló újabb kiváltság, illetve – kifejezett rendelkezéssel – a később születő általános törvény ronthatja le; kiváltságot továbbá csak alapos okkal (például hűtlenség miatt – ami éppen a *ius regium*-ot sérti!) lehet visszavonni.

A kiváltságot és a *ius regium* kapcsolatára gyakran utalnak az arenga-szövegek, a királyi oklevelek filozófiai mondanivalót is tartalmazó bevezető gondolatai. Ennek egyik legékezebb példája a nagyszombati hospesek 1238. évi privilégiuma: „a királyi fenségre nehezedik a feladat, hogy a szétszóródottakat összegyűjtse és az összegyűlteket megőrizze, és hatalmának alárendelt népét valamely jogait nekik átengedvén nyugodt békében ápolja”.

A hospesek egyes jogosítványai és kötelezettségei

A hospesek kötelezettségei tehát – mint arról korábban szó esett – közvetlenül szembe állíthatók a király egyes jogosultságaival. A legfontosabb példákat kiemelve: az adók, vámok, bányászat után fizetendő és egyéb beszolgáltatások a király vagyoni érdekű előjogaival (*fiscalia regum*) és a bányászati – és közvetve a pénzverési – monopóliummal, a katonaállítási kötelezettség a haderővel való rendelkezés monopóliumával, az elszállásolás és ellátás kötelezettsége a király szállási jogával (utazó udvartartás) állítható párhuzamba.

A hospesek jogosultságai körében pedig gyakoriak az egyes kötelezettségeken belül megjelenő kedvezmények (adó-, vámkedvezmények), a hospesek szabad bíróválasztása mögött ott áll a királyi jóváhagyás és a hanyag bíró marasztalásának joga, az autonómia mellett a közvetlenül a királynak (*fiscusnak*) történő adózás és a hűség követelménye, és így tovább.

„A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

(Fontosabb) felhasznált irodalom

- Béli Gábor: Árpád-kori törvényeink. In: JURA 2000/1-2.
- Béli Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2000
- Degré Alajos: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Dr. Degré Alajos egyetemi tanár 1950/51. tanévben tartott előadásai nyomán (szerk.: Béli Gábor). IDRResearch Kft. / Publikon Kiadó, Pécs 2009
- Eckhart Ferenc: Staatsrecht und Privatrecht in Ungarn im Mittelalter. Ungarische Jahrbücher IX/4. 1929
- Endlicher, Stephanus Ladislaus: (ed.): Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Sangalli 1849
- Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I-XI. Buda, 1824-1844
- Fügedi Erik: Középkori magyar városprivilegiumok. In: Tanulmányok Budapest múltjából XIV. Budapest, 1961
- Granasztói György: A középkori magyar város. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1980
- Hóman Bálint: Magyar középkor. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1938
- Kubinyi András: Városfejlődés a középkori Magyarországon. In: (szerk.: Gyöngyössi Márton) Magyar középkori gazdaság- és pénztörténet. Bölcsész Konzorcium, Budapest, 2006
- Nagy Imre – Páur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső (kiad.): Hazai okmánytár I-VIII. Győr 1865-1873, Budapest 1876-1891
- Párniczky Mihály: De iure regio Hungarico tempore regum stirpis Arpadianae. A magyar ius regium az Árpádházi királyok korában. Budapest 1940
- Szentpétery Imre (szerk.): Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke. II. kötet (1255) 1270-1301. 1. füzet 1255-1272. MTA, Budapest 1943
- Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Budapest 1930
- Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok. Budapest 2002
- Wenzel Gusztáv (szerk.): Árpád-kori új okmánytár I-XII. Pest-Budapest 1860-1874

Váradi Ágnes

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2009

Győr, 1986

varadi.agnes@tk.mta.hu, agivaradi@vipmail.hu

tanulmányok

- 2010–2012: PhD; Universität Passau, Passau
- 2012–2013: European Business Lawyer, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest
- 2007–2011: nemzetközi igazgatásszervező; Széchenyi István Egyetem, Győr
- 2006–2012: nemzetközi kapcsolatok szakértő; Széchenyi István Egyetem, Győr
- 2005–2010: jogász; Széchenyi István Egyetem, Győr
- 2001–2005: Révai Miklós Gimnázium és Kollégium, Győr

jelenlegi munkahely

tudományos munkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet

tudományos fokozat: PhD

tudományos tevékenység

biztosítási jog, jogi segítségnyújtás, piacgazdaság jogi garanciái, nemzetközi polgári eljárásjog kutatása

díjak, kitüntetések

- 2010, 2009: Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány díja
- 2009: Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium elismerése
- 2006/07; 2007/08; 2008/09; 2009/10: Köztársasági Ösztöndíj
- 2007/08; 2008/09; 2009/10: Szakmai, tudományos és közéleti ösztöndíj, Széchenyi István Egyetem
- 2009, 2007, 2005: Győr Tehetséges Ifjúságáért Alapítvány díja

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2011: Collegium Hungaricum ösztöndíj, Bécs
- 2010/11: DAAD hosszú kutatói ösztöndíj
- 2008: DAAD nyári egyetemi ösztöndíj

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 36

konferencia-előadások száma: 15

legjelentősebb 5 publikáció

- Verfahrenshilfe im Zivilprozess: Die Prozesskostenhilfe im deutsch-ungarischen Rechtsvergleich, Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2014. (Schriften zum Zivilprozessrecht) 35.
- *A biztosítási ügyekre vonatkozó egyes joghatósági szabályok a Brüsszel I. Rendelet átdolgozása tükrében.* In: Állam- és Jogtudomány. 55 (2) pp. 73–91. (2014)
- *Facilitating the persecution of rights in the European Union: New tendencies for a better access to justice.* In: Lőrincz András (szerk.): Prospects for the European Union: Borderless Europe?. Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2013.10.25–2013.10.26., Budapest: Institute for Cultural Relations Policy (ICRP), 2014. pp. 160–169.
- *Enhancing social security for EU citizens in cross-border health care.* In: Székely Csaba (szerk.) Felelős társadalom fenntartható gazdaság: nemzetközi tudományos konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából: Sopron, 2013. november Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány díja (2009, 2010) 13. Konferencia helye, ideje: Sopron, Magyarország, 2013.11.13 Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, 2013. pp. 175–181.
- *Biztosítási tárgyú jogesetek az Európai Bíróság előtt (Esettanulmányok).* In: Jogelméleti Szemle 2012/2. pp. 231–237.

A jogérvényesítés elősegítésének új irányai az Európai Unióban

Az elmúlt néhány év gazdasági és társadalmi problémái ismételten rávilágítottak a polgári eljárásjog egyik sajátos területének, a jogi segítségnyújtás kérdéskörének, az access to justice tematikának (részletesen: Váradi, 51-63) az aktualitására. A gazdasági válság hatására a munkanélkülivé váló magánszemélyek, a kintlévőségeik miatt fokozódó likviditási nehézségekkel küzdő kis-és középvállalkozások vagy éppen a devizaárfolyamok változása miatt törleszteni nem képes hitelesek számára kiemelten fontossá vált, hogy igényeiket bíróság előtt hatékonyan érvényesíthessék. A perköltségek azonban sokakat megakadályoztak, megakadályozhattak a jogérvényesítésben. Ehhez részben kapcsolódó jelenség a társadalmi, nem kormányzati szervek (non-governmental organisations, NGO) peres félként való megjelenése: tipikusan felperesként törekednek valamilyen társadalmi jelentőségű ügyben (fogyasztóvédelem, környezetvédelem, alapjogvédelem) fellépni. Ezt azonban jelentősen megnehezíti perképességük bizonytalansága, a jogvita tárgyához kapcsolódó közvetlen érintettségük hiánya. Ha viszont össztársadalmi szinten az ehhez hasonló okokból nem érvényesíthető jogi igények száma megnő, az hosszabb távon a jogérvényesítési mechanizmusokba vetett társadalmi bizalom csökkenéséhez vezethet. (Prillaman, 18.)

Ezen problémák megoldása, a hatékony jogérvényesítés perjogi eszközökkel történő támogatása tagállami illetve uniós szinten azért is kiemelt cél. Az Európai Unió Alapjogi Chartája 47. cikkében kifejezetten előírja, hogy „azoknak, akik nem rendelkeznek elégséges pénzeszközökkel, költségmentességet kell biztosítani, amennyiben az igazságszolgáltatás hatékony igénybeviteléhez erre szükség van.” A hatékony bírói jogvédelem elve több, különböző elemből tevődik össze, így a védelemhez való jog, a fegyveregyenlőség elve, a bírósághoz fordulás joga, valamint a tanácsadás, a védelem és képviselő igénybeviteléhez való jog (C-199/11, 48). A tanulmány célja azoknak a közösségi szinten megfigyelhető változásoknak a „felvillantása”, amelyek a jövőben hozzájárulhatnak a hatékony jogérvényesítés elősegítéséhez (különösen a határon átnyúló, polgári/kereskedelmi perekben).

A perköltség-támogatások kritériumai

Az ebbe a körbe tartozó intézkedések közül az első, és talán legegyszerűsebb elemet a perköltség-támogatások jelentik. Az Európai Bíróság (EuB) egyre bővülő ítélkezési gyakorlatának segítségével összegezhetők azon fogalmi elemek, amelyek meghatározhatják a költségkedvezmények egységesedő szabályrendszerét. Figyelemmel arra a perjogi alapelvre, hogy a pereszes fél köteles helytállni a saját és a pereszes fél perköltségeiért is, a perköltségek előlegezése és viselése körében tett kedvezmények jelentősen csökkenthetik a pereszeségtől való félelmet, s ezáltal elősegíthetik a jogérvényesítést. Az EuB gyakorlatában

ezidáig az alábbi lehetséges támogatási formák jelentek meg: a teljes költségmentesség (C-433/11, 11.), azon költségek maximalizálása, melyért a rászoruló fél pervesztesség esetén helytállni tartozik (C-260/11, 35.), vagy a bíróságok feljogosítása a perköltségek méltányossági alapú megállapítására és a perköltségviselés módosítása a felek anyagi helyzetére tekintettel (C-427/07, 93.) és a költségek megállapított mértékének csökkentése a fél rászorultságára tekintettel. [Utóbbi lehetőség nem közvetlenül az EuB gyakorlatából következik, a Manfredi-üggyel kapcsolatban vonták le egyes szerzők ezt a következtetést. (de Smitjer – Sullivan, 25.)]

Ezek a támogatások elsősorban rászorultsági alapon nyújthatók. Az EuB nemrégiben hozott döntése alapján (C-260/11, 35.), rászorultságról perjogi értelemben akkor beszélhetünk, ha az eljárásból fakadó pénzügyi teher várható mértéke megakadályozza a peres felet igényének érvényesítésében. A rászorultság fennállásának vizsgálatakor tehát a perköltségek várható mértékét kell a kérelmező anyagi helyzetével összevetni. Ennek két módja lehetséges: Az egyik a rászorultsági határértékek és automatikus jogosultsági tényezők meghatározása (jellemzően egy társadalmi minimumhoz igazodóan), a másik pedig az egyéni, méltányossági alapú elbírálás. Figyelembe véve az ügyek könnyebb, automatikus megítélése iránti törekvés és a jogérvényesítés hatékony elősegítésének kötelezettségét, a két értelmezés ötvözése célravezető: a konkrét határértékek az egyértelmű ügyek könnyebb megítélését, a generálklauzula pedig a méltányosság alkalmazását segítheti elő.

Végül utalni kell arra, hogy a költségvetési kiadások ésszerű szinten tartása érdekében a jogalkotó kiszűrni törekszik azokat az ügyeket, ahol a kérelmező pernyertessége kizártnak vagy bizonytalanoknak tűnik. Az EuB is megerősítette (C-156/12, 46.), hogy a kedvezmény megtagadható, ha a perlekedés előre eredménytelennek tűnik. Egyidejűleg a bíróság meghatározta azokat a tényezőket, amelyekből az igény nyilvánvalóan megalapozatlan jellegére lehet következtetni: a jogvita jelentősége a kérelmező számára; az érintett jogi normák összetettsége; a kérelmező képessége arra, hogy jogait a jogvitában hatékonyan képviselje. Hasonlóképpen esetről esetre figyelembe vehető a kérelmező jó- vagy rosszhiszeműsége is (C-529/07, 51. és 53.) Az EuB egyre bővülő joggyakorlata alapján jelenleg ezek a tényezők jelentik a perköltség-támogatások nemzeti szabályozásának sarokpontjait az uniós jogban.

A jogi segítségnyújtás hatályának kiterjesztése

A hatékony jogérvényesítés elősegítése érdekében a nemzeti és közösségi jogalkotónak is megfelelően kell reagálnia az újonnan elterjedő jogvédelmi igényekre, így a környezetvédelmi és a bevándorlási ügyekben.

Környezetvédelmi ügyek

2005 óta, amikor az EU ratifikálta az Aarhusi Egyezményt (2005/370/EK tanácsi határozat), a közösségi jognak biztosítania kell környezeti ügyekben az igazságszolgáltatás igénybevételét lehetővé tevő feltételeket illetve azok bővítését. Ebben pedig különösen fontos szerepe van a nyilvánosságnak, a környezetvédelemre specializálódott társadalmi szervezeteknek. Ahogyan Eleanor Sharpston főtanácsnok fogalmazott: „the fish cannot go to court”. (Potočnik) A környezetvédelmi ügyekben az érintett csoportok perindításának bizonytalanságaira reagált a Bizottság, amikor konzultációt indított arról, hogyan javítható a jogérvényesítés a

környezetvédelem területén. A konzultáció három központi területe: a.) hogyan értékeli a tagállamokban a hatékony jogérvényesítés garantálásának szükségességét környezeti ügyekben; b.) hogyan biztosítható a hatékony jogérvényesítés környezeti ügyekben; c.) milyen területeken szükséges ennek megvalósításához uniós szintű fellépés? (Consultation)? A környezetvédelemben érintett NGO-k szerint a megoldást az jelenthetné, ha az Aarhusi Egyezmény rendelkezéseinek közvetlen hatálya lenne az EU-ban, azaz további alsóbb rendű jogalkotás nélkül alkalmazhatóak lennének. (How can NGOs) Az EuB azonban nemrégiben egyértelműen ez ellen foglalt állást. (C-240/09, 45.) Éppen ezért egy olyan általános közösségi jogi norma megalkotása tűnik szükségesnek, amely a környezeti ügyekben fellépni szándékozó magánszemélyek és NGO-k locus standi-ját egységesen rendezné az uniós jog érvényesítése körében. Egy viszonylag széles körű, gyakorlatban is elfogadott megoldás a nemzeti eljárásjogokra is hatással lehetne.

Migrációs ügyek

A jogi segítségnyújtás tárgyi hatályának bővülésével kapcsolatos másik egyre fontosabb új terület a bevándorlók helyzete. A szabad mozgás jogával rendelkező migránsok esetében a jogi keretek jól kidolgozottak mondhatók. Egyrészt, a határon átnyúló jogviták esetén alkalmazandó költségmentességi szabályok vonatkozó harmonizált szabályok (Költségmentességi Irányelv) hatálya kiterjed rájuk (amelynek lehetséges elemei a pert megelőző tanácsadás, a jogsegély, a bíróság előtti képviselet és a költségkedvezmény). Másrészt a polgári és kereskedelmi ügyekre vonatkozó harmonizált joghatósági szabályok (Brüsszel I. rendelet) felperesi és alperesi pozícióban is kedvező szabályokat biztosítanak annak érdekében, hogy a bírósági eljárások az arra leginkább alkalmas bíróság előtt folytatódjanak. Ezt az alperes oldalán az „actor sequitur forum rei” elv biztosítja, kiegészítve egyes jogviszonyokban a gyengébb fél (biztosított, munkavállaló, fogyasztó) védelmét szolgáló rendelkezésekkel. (Buchner, 61.) Az ő esetükben elsősorban az aszimmetrikus (egyenlőtlen gazdasági erőt képviselő, eltérő jogi ismeretekkel rendelkező felek közti) jogviszonyok szabályozása lehet kiemelt uniós cél, főként a csoportos keresetek egységes szabályozása révén.

A jogi segítségnyújtásról szóló irányelv minimum harmonizációs megoldása miatt érdemes kitérni arra, hogy vajon az irányelvben foglalt támogatási formák hatálya kiterjed-e az illegális migránsokra is. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának felfogásával (Airey vs. Ireland, No. 6289/73,) összhangban (mivel mintegy-büntetőjogi eljárásról van szó) a harmadik országok illegálisan tartózkodó állampolgárainak visszatéréséről szóló irányelv biztosítja számukra is a jogi segítségnyújtást. Az viszont továbbra sem egységes, hogy ezen a körön kívül is biztosítanak-e a tagállamok jogi segítségnyújtást illegális bevándorlóknak. Az eltérő szabályozási megoldások, a migránsoknak járó jogi segítségnyújtást korlátozó tagállami gyakorlatokkal (Costello-Hancox, 5) együtt fokozódó emberi jogi problémát jelentenek. A fokozódó illegális bevándorlás miatt az EU-nak kiemelten törekednie kell azon jogi mechanizmusok kidolgozására, amelyek garantálják az illegális migránsok hatékony jogérvényesítését. Ebben a folyamatban az Európai Unió csatlakozása az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez vélhetően kiemelt szerephez jut.

Következtetések

A jogérvényesítés elősegítésének új tendenciái kapcsán lassú adaptáció figyelhető meg a támogatást igénylő és érdemlő ügyek és társadalmi csoportok sajátosságaihoz. Az EuB fokozatosan fejt ki az Alapjogi Chartában foglalt rendelkezések értelmezési kereteit, s a joghoz jutás elősegítéséből a tagállamokra háruló kötelezettségek terjedelmét. Fokozatosan megfigyelhető tendencia az Alapjogi Chartának illetve az Emberi Jogok Európai Egyezményének hivatkozása az EuB előtt folyamatban lévő ügyekben. Az alapjogok uniós értelmezésének fontos kérdése lehet a jövőben az NGO-k (illetve más társadalmi szervezetek és jogi személyek) valamint az illegális migránsok joghoz való hozzáféréseinek értelmezése ill. annak megállapítása, hogy ezen személyekre mennyiben terjed ki a tagállamok támogatási kötelezettsége. Ezen tendenciák, az EuB fokozatosan bővülő gyakorlatával és a téma tudományos diskurzusban játszott szerepének ismételt megnövekedésével együtt hozzájárulhatnak a jogérvényesítés hatékonyságát elősegítő mechanizmusok további fejlődéséhez.

Felhasznált irodalom

- Buchner, Benedikt: Kläger- und Beklagtenschutz im Recht der internationalen Zuständigkeit. Mohr Siebeck, Tübingen, 1998.
- Costello, Cathryn – Hancox, Emily: The UK, the Common European Asylum System and EU Immigration Law. University of Oxford, 2014.
- http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/sites/files/migobs/UK_EU_Asylum_Law_0.pdf
- E.De Smijter and D. O'Sullivan, 'The Manfredi judgment of the ECJ and how it relates to the Commission's initiative on EC antitrust damages actions.' 3 Competition Policy Newsletter, 23, 26 (2006)
- European Union Agency for Fundamental Rights: Migrants in an irregular situation employed in domestic work: Fundamental rights challenges for the European Union and its Member States, Vienna, 2011.
- How can NGOs support the Access to Justice Directive of the EU?, Justice and Environment, 2012 http://www.justiceandenvironment.org/_files/file/2012/Access%20to%20Justice%202012_toolkit.pdf
- Potočník, Janez (European Commissioner for Environment): "The fish cannot go to Court" – the environment is a public good that must be supported by a public voice, Speech/12/856 (23/11/2012) http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-856_en.htm#footnote-7
- Prillaman, William C.: The judiciary and democratic decay in Latin-America: declining confidence in the Rule of Law, Praeger Publishers, Westport, 2000.
- Váradi Ágnes: Verfahrenshilfe im Zivilprozess, Dr. Kovac, Hamburg, 2014.
- Consultation on Access to justice in environmental matters – options for improving access to justice at Member State level http://ec.europa.eu/environment/consultations/access_justice_en.htm

jogesetek az Európai Bíróság gyakorlatából:

- C-199/11., Europese Gemeenschap vs. Otis NV és társai, 2012. november 6. (ECLI:EU:C:2012:684)
- C-433/11., SKP k.s.vs.Kveta Polhošová, 2012. november 8. (ECLI:EU:C:2012:702)
- C-260/11., The Queen, kérelme alapján David Edwards és Lilian Pallikaropoulos vs. Environment Agency és társai, 2013. április 11. (ECLI:EU:C:2013:221)
- C-427/07., Bizottság vs. Írország, 2009. július 16. (ECLI:EU:C:2009:457)
- C-295/04 és C-298/04., Vincenzo Manfredi vs. Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA, Antonio Cannito vs.Fondiaria Sai SpA, és Nicolò Tricarico és Pasqualina Murgolo vs. Assitalia SpA.,2006. július 13. (ECLI:EU:C:2006:461)
- C-156/12., GREP GmbH vs. Freistaat Bayern, 2012. június 13. (ECLI:EU:C:2012:342)
- C-529/07., Chocoladefabriken Lindt & Sprüngli AG vs. Franz Hauswirth GmbH, Sharpston főtanácsnok indítványa, 2009. március 12. (ECLI:EU:C:2009:361)
- C-240/09., Lesoochránárske zoskupenie VLK vs. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 2011. március 8. (ECLI:EU:C:2011:125)

európai uniós jogforrások:

- Tanács 2005/370/EK határozata (2005. február 17.) a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló egyezménynek az Európai Közösség nevében való megkötéséről.
- Tanács 2003/8/EK irányelve (2003. január 27.) a határon átnyúló vonatkozású jogviták esetén az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megkönnyítése érdekében az ilyen ügyekben alkalmazandó költségmentességre vonatkozó közös minimumszabályok megállapításáról.
- Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012 (2012. december 12.) rendelete a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2008/115/EK irányelve (2008. december 16.) a harmadik országok illegálisan tartózkodó állampolgárainak visszatérésével kapcsolatban a tagállamokban használt közös normákról és eljárásokról.

Papp Olga

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2013

Debrecen, 1989

Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
4028 Debrecen, Kassai út 26.
papp.olga.dr@outlook.com

tanulmányok

- 2013- Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
- 2008-2013: Debreceni Egyetem ÁJK, jogász szak
- 2004-2008: Debreceni Egyetem Kossuth Lajos Gyakorló Gimnáziuma

jelenlegi munkahely

Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar,
Közigazgatási Jogi Tanszék

tudományos tevékenység

- 2014- Az Observatory on Local Autonomy magyar szekciójának kutatója
- 2013- PhD kutatás (téma: A helyi önkormányzatok autonómiája és annak változásai, témavezető: Prof. Dr. Balázs István egyetemi tanár)
- 2013- A Debreceni Egyetem Közigazgatási Jogi Tudományos Diákkörének elnöke
- 2013- A Doktoranduszok Országos Szövetsége Jogtudományi Osztályának tagja
- 2009-2013: A Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjának tagja (témavezető: Dr. Balogh Judit habilitált egyetemi docens)
- 2009-2013: A Debreceni Egyetem Közigazgatási Jogi Tudományos Diákkörének tagja

díjak, kitüntetések

- 2013: I. helyezés a XXXI. OTDK, Állam- és Jogtudományi Szekciójának Közigazgatási jog I. tagozatában
- 2013: II. helyezés a XXXI. OTDK, Állam- és Jogtudományi Szekciójának Alkotmányjog V. tagozatában
- 2013: A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Domokos Lajos-díja
- 2013: Pro Scientia Aranyérem, illetve a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Különdíja
- 2011: Különdíj a XXX. Jubileumi OTDK Állam- és Jogtudományi Szekciójának Alkotmányjog IV. tagozatában

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2014: Campus Hungary ösztöndíj
- 2013: Szakmai gyakorlat az Alkotmánybíróságon
- 2012/2013: Debreceni Egyetem Művészeti Ösztöndíja

- 2011/2012: Köztársasági ösztöndíj
- 2011: Szakmai gyakorlat az Állampolgári Jogok Országgyűlési Biztosának Irodájában

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 7

konferencia-előadások száma: 15

legjelentősebb 5 publikáció

- Az átalakuló helyi önkormányzati autonómia védelmi szintje az Alkotmánybíróság újabb gyakorlatában. In: Koncz István – Szova Ilona (szerk.): „Együtt a biztosabb tudományos karrierért, a jövőtervezésért” című VII. Ph.D. konferencia előadásai. Jogtudományi Szekció. Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület, Budapest, 2013, 46-52.
- A helyi önkormányzathoz való kollektív alapjog a közigazgatásban. In: A jogászság kezdete. A XXXI. OTDK állam- és jogtudományi szekciójában I. helyezést elért hallgatók ünnepi kötete. Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2013, 789-833.
- L'autonomie des collectivités locales dans les nouvelles décisions de la Cour Constitutionnelle. In: Stipta István (szerk.): Doktoranduszok Fóruma. Az Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa. Miskolci Egyetem Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, Miskolc, 2014, 213-218.
- Relations between the collective right to local self-government and the autonomy of the local self-governments. In: Government vs. Governance in Central and Eastern Europe: From Pre-Weberianism to Neo-Weberianism? Presented Papers from the 22st NISPAcee Annual Conference. NISPAcee PRESS, 2014.
- Önkormányzati autonómia versus hatékonyság? In: Szabó Béla – Szemesi Sándor (szerk.): Profectus in litteris VI. Debrecen, 2014. (megjelenés alatt)

Szabadidős tevékenységek

Hegedülés a debreceni Lyra Szimfonikus Zenekarban, színház- és koncertlátogatás, jelyelv, utazás

Öngondoskodás önkormányzati módra

2011-ben új önkormányzati törvényt alkotott az Országgyűlés. A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvényt felváltotta a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény, röviden az Mötv. A törvény számos jelentős változást hozott, azonban ezek egy része a helyi közösség tagjai számára közvetlenül nem érzékelhető. Jelen írás célja egy olyan új szabályozási terület (nevezetesen a helyi közösség tagjaira vonatkozó kötelezettségek) bemutatása, melynek gyakorlati következményeivel bárki szembesülhet. A tanulmányban a következő kérdésekre keresem a választ: Milyen kötelezettségei vannak a helyi közösség tagjainak az önkormányzati törvény alapján? Hogyan jelenik meg ez a gyakorlatban az önkormányzati rendeletekben? Milyen problémák azonosíthatók?

A korábbi Alkotmány 42. §-a szerint: „A község, a város, a főváros és kerületei, valamint a megye választópolgárainak közösségét megilleti a helyi önkormányzás joga.” Ezt a deklarációt az új Alaptörvény nem tartotta meg, ehelyett az Mötv. preambulumban kapott helyet: „Az Országgyűlés elismeri és védi a helyi választópolgárok közösségének önkormányzáshoz való jogát.” A törvény 2. § (1) bekezdése lényegében megismétli ezt, azonban már kiegészül a kötelezettség-telepítés alapjával is: „A helyi önkormányzás a település, valamint a megye választópolgárai közösségének joga, melynek során érvényre jut az állampolgári felelősségérzet, kibontakozik az alkotó együttműködés a helyi közösségen belül.”

A helyi önkormányzáshoz való kollektív alapjog a rendszerváltást követően vívmányként került a magyar Alkotmányba a széleskörű önkormányzati autonómia megerősítése érdekében. Új jelenség az ehhez társuló kötelezettségek előírása, ami azt a felfogást tükrözi, hogy nem lehet az államtól mindent elvárni. Kutatásom részét képezi annak vizsgálata is, hogy mindez az önkormányzati autonómia-konceptió általános változásának vagy magyar sajátosságának tekinthető-e.

A konkrét kötelezettségeket az Mötv. 8. § (1) bekezdése tartalmazza:

„A helyi közösség tagjai a helyi önkormányzás alanyaként kötelesek:

- a) öngondoskodással enyhíteni a közösségre háruló terheket, képességeik és lehetőségeik szerint hozzájárulni a közösségi feladatok ellátásához;
- b) betartani és betartatni a közösségi együttélés alapvető szabályait.”

A (2) bekezdés egy felhatalmazó rendelkezés, mely szerint a helyi önkormányzat képviselő-testülete rendeletben meghatározhatja a fenti kötelezettségek tartalmát és elmulasztásuk jogkövetkezményeit.

A helyi közösség tagjainak egyik kötelezettsége tehát az öngondoskodás. Ennek alkotmányos alapja is van, hiszen az Alaptörvény O. cikke kimondja: „Mindenki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni.” Az Mötv. 8. § (1) bekezdésének a) pontja ezt „hozza le” helyi szintre. Azonban a kötelezettség tartalmára nézve semmilyen további támpontot nem találunk a törvényben. Ezért ez sem a címzett, azaz a helyi közösség (pontosabban az azt alkotó egyének), sem a részletszabályok és a szankciók megalkotására felhatalmazott önkormányzat számára nem egyértelmű.

Ráadásul az önkormányzatra vonatkozóan is megállapít az Mötv. keretjelleggel néhány kötelezettséget a 6. §-ban:

„A helyi önkormányzat feladatai ellátása során:

- a) támogatja a lakosság önszerveződő közösségeit, együttműködik e közösségekkel, biztosítja a helyi közügyekben való széles körű állampolgári részvételt;
- b) erősíti a település önfenntartó képességét, feltárja lehetőségeit és hasznosítja saját erőforrásait”.

Az önkormányzatnak így a helyi közösség öngondoskodási kötelezettségének rendeleti szabályozásán túl támogató, együttműködő, az önfenntartást erősítő szerepe is lett az új törvény nyomán. A kérdés az, hogy a gyakorlatban mit kezdtek ezzel az önkormányzatok? Az alábbiakban két önkormányzati értelmezési kísérletet mutatok be, az egyik nem helytálló, míg a másik pozitív példának tekinthető.

Zalacomár község 3/2011. (II. 1.) önkormányzati rendelete szerint rendszeres szociális segélyre csak azon kérelmező jogosult, aki – egyéb feltételek mellett – az ingatlanához tartozó kertben a család megélhetéséhez szükséges burgonyát és zöldségfélét termeszt. Ezt a rendelkezést a Kúria 2013. április 23-án Köf.5.008/2013/6. számú határozatával megsemmisítette. Indoklásában kiemelte, hogy a szociális tárgyú önkormányzati rendeletalkotás általános törvényi alapjait az Mötv. teremti meg. A Mötv. 8. §-a alapvető rendelkezésként fogalmazza meg az (1) bekezdése a) pontjában a helyi közösség tagjának az öngondoskodásra irányuló kötelezettségét, amellyel a közösségre háruló terhek enyhítéséhez köteles hozzájárulni. Nem tagadható természetesen a saját célra megtermelt javak önfenntartásban játszott szerepe, de a normává merevített előírások az öngondoskodás követelményét félreértelmezve, stigmatizáló, a jog társadalmi szerepétől idegen, nevelő célzatot mutatnak.¹

Göd városnak a civil szerveződések támogatásáról, elszámolásáról és mindezek nyilvánosságáról szóló 36/2013. (XII. 21.) önkormányzati rendelete preambulumban kifejezetten utal arra, hogy a jogszabályt a „a 2011. évi CLXXXIX. törvény (...) 8. § (1) bekezdés

¹ A szociális segélyre való jogosultság és a munkavégzés vagy más kötelezettség teljesítése közötti kapcsolat évek óta vitatott kérdés politikai és társadalmi szinten egyaránt, gondoljunk például az ún. „monoki modellre”. Sajtóforrásra példák: SÁGHY Erna: Segélymunkák: szigorítási tervek a szociális ellátásban. *HVG*, 2008/23. szám, 81-83.; Dologra hívás: segély és munka. *HVG*, 2008/34. szám, 35-37.; SCHARLE Ágota: Megaláz vagy motivál a segély? *HVG*, 2013/50. szám, 72-73.

a.) pontjában leírtak szerint elvárt öngondoskodási kedv és képesség ösztönzése érdekében" fogadta el a képviselő-testület. A rendelet céljai között szerepel a városban működő civil szerveződések társadalmilag hasznos tevékenységének támogatása (melyre csak közérdekű célt, projektet megvalósító szervezet jogosult) és az önkéntes szerveződések közérdekű tevékenységének ösztönzése. Ez utóbbi keretében a jogi személyiség nélküli szerveződéseknek és természetes személyeknek lehetőségük van felajánlani közérdekű munkájukat az önkormányzat intézményeinek. Elképzelésüket tartalmazó projekt-tervet nyújthatnak be szociális, egészségügyi, gyermekvédelmi, közművelődési, közgyűjteményi, oktatás-nevelési és településképi célokkal összefüggésben.²

A helyi közösség tagjainak másik kötelezettsége a közösségi együttélés alapvető szabályainak betartása és betartatása. A hogyan kérdéssel kapcsolatban az Mötv. részletes indokolása megjegyzi: „Az emberi közösségek akkor életképesek, akkor élhető egy település, ha megvannak és működnek az együttélés alapvető íratlan és írott szabályai. Az ilyen normákat jelentős részben a helyi sajátosságok alakítják, generális érvényű taxatív felsorolásuk lehetetlen.” Ezért a szabályozás az önkormányzatok feladata.

2012. november 12-ig az önkormányzatok az Mötv. 51. § (4) bekezdésében adott felhatalmazással éltek: „A helyi önkormányzat képviselő-testülete önkormányzati rendeletben meghatározhat tiltott, közösségellenes magatartásokat.”

Az alapvető jogok biztosa indítványára az Alkotmánybíróság 2012. november 12-én 38/2012. (XI. 14.) AB határozatával megsemmisítette ezt a rendelkezést. A testület kimondta, hogy a „közösségellenes magatartás” olyan határozatlan jogfogalom, amely rendkívül széles, diszkrecionális jogkört biztosít a helyi önkormányzatok számára. Ezáltal sérül a jogállamiságból folyó jogbiztonság, valamint a közigazgatás törvény alá rendeltségének követelménye.³

Az AB határozatára tekintettel az önkormányzatok többsége 2012 végéig hatályon kívül helyezte a közösségellenes magatartásokról szóló rendeletét.

Mivel azonban – az eredeti koncepciónak megfelelően – 2013. január 1-jén hatályba lépett a közösségi együttélés alapvető szabályainak, valamint ezek elmulasztása jogkövetkezményeinek rendeleti szabályozására adott 8. §-beli felhatalmazás, ez lett az önkormányzatok számára az új hivatkozási alap.

Például Tapolca város is erre alapozva alkotta meg a közösségi együttélés alapvető szabályait sértő magatartásokról szóló 24/2013. (IX. 23.) önkormányzati rendeletét. Ennek általános indokolása kiemeli az előzményeket, rámutatva arra is, hogy a szabályozás tárgyát változatlanlanként az önkormányzat, csupán formális változást történt: „Az Alkotmánybíróság döntésére figyelemmel a képviselő-testület 2012. december 14-i ülésén hatályon kívül helyezte az egyes tiltott, közösségellenes magatartásokról szóló önkormányzati rendeletét.

2 A civil szervezetek szerepe és támogatása a közelmúltban szintén konfliktus forrásának bizonyult a Norvég Civil Alap kapcsán. Lásd például: Dobszay János: A kurzus és a kurázsi: megroppantható-e a civil társadalom? *HVG*, 2014/40. szám, 6-9.

3 Ez az AB határozat foglalkozott a hajléktalanság kriminalizálásának közismertté vált problémájával, megállapítva, hogy a „hajléktalanság szociális probléma, amit az államnak a szociális igazgatás, a szociális ellátás eszközeivel és nem büntetéssel kell kezelnie.” A határozattal részletesen foglalkozik: Árvai Zsuzsanna: *A közigazgatás quasi bírósági tevékenysége*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2014, 194-215.

A szabályozni kívánt probléma, a szabálysértési szankciók nélkül maradt magatartások azonban továbbra is fennállnak. A lakosság békés együttélésre való igénye kívánja, hogy az önkormányzat a lehetőségeihez képest biztosítsa azokat a feltételeket, melyek mentén a közösségi együttélés fenntartható. (...) a rendelet-tervezet a lakosság által elvárt, korábban is érvényesülő, az együttélést elősegítő szabályokat és azok megsértése esetén alkalmazandó szankciókat tartalmazza."

Az új rendeletek tehát tartalmukban nem, csak hivatkozási alapjukban változtak. Az alapvető jogok biztosa 2013 januárjában AJB-6727/2012. számú jelentésében kifejtette, hogy az Mötv. szabályai „(továbbra) sem tartalmazzák a felhatalmazás alkotmányos kereteit: a törvény nem ír elő sem a közösségi együttélési szabályok meghatározásával, sem pedig a jogkövetkezmények alkalmazásával, vagy éppen az eljárásrenddel kapcsolatban keretszabályokat, az egyéni jogok védelmét biztosító garanciákat, a helyi rendszabályok kialakítását (...) lényegében az önkormányzatok szabad mérlegelésére bízta." A biztos ezért 2013 augusztusában újabb indítvánnyal fordult az Alkotmánybírósághoz.

Megállapítható, hogy a helyi közösség tagjainak kötelezettségei körébe az Mötv. alapján az öngondoskodás, illetve a közösségi együttélés szabályainak betartása és betartatása tartozik.

A kötelezettségekkel kapcsolatos egyik problémát annak az értelmezése jelenti, hogy pontosan kikre is vonatkoznak ezek, hiszen a hivatkozott jogszabályszövegekben találkozhatunk a „helyi választópolgárok”, a „helyi közösség tagjai”, az „állampolgárok” és a „mindenki” kifejezéssel is.

Az öngondoskodást az önkormányzatok ellentmondóan értelmezik, ez jogbizonytalansághoz vezet.

A közösségi együttélés alapvető szabályainak meghatározása körében az önkormányzatok továbbra is az eddigi közösségellenes magatartásokat tiltják és szankcionálják, a korábbi jogi problémák azonban nem oldódtak meg.

Forrásjegyzék

- Árva Zsuzsanna: A közigazgatás quasi bíraskodási tevékenysége. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2014.
- Dobszay János: A kurzus és a kurázi: megroppantható-e a civil társadalom? HVG, 2014/40. szám, 6-9. Dologra hívás: segély és munka. HVG, 2008/34. szám, 35-37.
- Ságghy Erna: Segélymunkák: szigorítási tervek a szociális ellátásban. HVG, 2008/23. szám, 81-83.
- Scharle Ágota: Megaláz vagy motivál a segély? HVG, 2013/50. szám, 72-73.
- 1949. évi XX. törvény (Alkotmány)
- Magyarország Alaptörvénye
- 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól
- 3/2011. (II. 01.) önkormányzati rendelet a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról (Zalacomár)
- 24/2013. (IX. 23.) önkormányzati rendelet a közösségi együttélés alapvető szabályait sértő magatartásokról (Tapolca)
- 36/2013. (XII. 21.) önkormányzati rendelet a civil szerveződések támogatásáról, elszámolásáról és mindezek nyilvánosságáról (Göd)
- A Kúria Köf.5.008/2013/6. számú határozata. <http://www.kuria-birosag.hu/hu/onkugy/kof500820136-szamu-hatarozat> (utolsó látogatás: 2015. április 03.)
- 38/2012. (XI. 14.) AB határozat. <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/1C19F4D0CFDE32FBC1257ADA00524FF1?OpenDocument> (utolsó látogatás: 2015. április 03.)
- Az alapvető jogok biztosának AJB-6727/2012. számú jelentése. <http://www.ajbh.hu/documents/10180/108908/201206727.rtf/c634c4a9-0b78-469d-b021-f4d55237730f?version=1.0> (utolsó látogatás: 2015. április 03.)

Auer Ádám

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2011

Békéscsaba, 1986

Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
 auerada@gmail.com, 30/519 64 84
 5700 Gyula T utca 9/C

tanulmányok:

- 2010–2013, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
- 2005–2010, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
- 2008–2010, Szegedi Tudományegyetem – Universitat Potsdam
- 2001–2005, Erkel Ferenc Gimnázium, Gyula

jelenlegi munkahely

Nemzeti Közszolgálati Egyetem

tudományos fokozat

PhD

tudományos tevékenység

polgári jog, társasági jog, felelős társaságirányítás, közbeszerzések joga

díjak, kitüntetések

- 2012, Közbeszerzési Hatóság, tanulmányíró pályázat I. hely
- 2011, Pro Scientia Aranyérem
- 2011, MTA-SZAB Tudományos Pályázat I. hely

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2012, Collegium Hungaricum Bécs
- 2012, Wirtschaftsuniversität Wien, Forschungsinstitut für mittel- und osteuropäisches Wirtschaftsrecht

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 23

konferencia-előadások száma: 20

legjelentősebb 5 publikáció

- Auer Ádám: Corporate Governance – Állami részvétellel működő gazdálkodó szervezetek Nemzeti Közszolgálati Egyetem Budapest, 2014.
- Auer Ádám: A felelős társaságirányítás hatása a jogi személyek elméletére. Jogtudományi Közöny 4/2013. 193–203. pp.
- Auer Ádám: Lehet-e semmis a közbeszerzési szabályok megsértésével megkötött szerződés? Közbeszerzési Szemle 12/2012. 47–58. pp.
- Auer Ádám: Atipikus szerződések, Döntvénytár és Példatár. Lectum Szeged, 2012.
- Auer Ádám: Felelős társaságirányítás és vállalatok társadalmi felelősségvállalása. Scientia Iuris Román–Magyar Jogtudományi Közöny 2/2011. 69–78. pp.

szabadidős tevékenységek

néptánc, gitár

A felelős társaságirányítás (corporate governance) torzulásai és alkalmazása

Vegyünk egy nemzetközi trendet (corporate governance), amelynek a hazai adaptálása első olvasatra előrelépés (sic!), pozitív lenne. Az előadás bemutatja a corporate governance magyar „felelős társaságirányítássá adaptálásával” kapcsolatos tudományos következtetéseket. A felelős társaságirányítás mennyiben jelent Magyarországon új jogszabályi kategóriát, hogyan kapcsolható össze a jogi személyek tradicionális elméleteivel, alkotmányosnak tekinthető-e a társaság és a tagok jogainak korlátozása, milyen főbb fejlődési irányok figyelhetők meg?

A kutatások során ezzel párhuzamosan tételről tételre szembesültem számos problémával, amelyeket összefoglalóan „módszertani kérdőjelek”-ként aposztrofálhatunk. Hogyan lehet kezelni a jogtudomány eredményeit megfelelő alázattal és kellő kritikával? Kezelve-e az inter- vagy multidiszciplináris igény és problémamegoldás? Mindez milyen eredményeket produkál? Dilemmák és kérdések – további dilemmák és válaszok.

***Közgazdaságtudomány
szekció***

Pandurics Anett

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 1999

Kaposvár, 1973

Posta Biztosító
Budapest, 1022, Bég utca 3-5.
pandurics.anett@mpb.hu, 1/423 42 07

tanulmányok

- 1987-1992: Táncsics Mihály Gimnázium, Kaposvár
- 1992-1998: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar

jelenlegi munkahely

Igazgatóság elnöke, vezérigazgató - Magyar Posta Biztosító Zrt. és Magyar Posta Életbiztosító Zrt. MABISZ-elnök

tudományos fokozat

Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Doktori Iskola - PhD-jelölt

díjak, kitüntetések

- 1998: Pro Universitate Díj (BKE)
- 1998: Heller Farkas Díj (Rajk László Szakkollégium)
- 1999: Pro Scientia Díj

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 1997/98: Universität zu Köln, Köln, Németország, 5 hónap

Konferencia-előadások száma: 40

legjelentősebb 5 publikáció

- Pandurics Anett (1997): *Students in Institutional Leadership and Development*. In: Europe of Universities (edited by Jody Jensen) - Institute for Social and European Studies, Discussion Papers No.3. Budapest, Kőszeg-Szombathely, pp.63-70.
- Pandurics Anett (1997): *Technológia és versenyképesség*. In: Innováció és versenyképesség OMFB, Budapest, szeptember, pp. 69-128.
- Pandurics Anett (1997): *Technológia és versenyképesség*
- Versenyben a világgal kutatás-Technológia projekt zárótanulmánya (Z29), BKE Vállalatgazdaságtan Tanszék
- Chikán Attila - András Krisztina - Pandurics Anett (1998): *Foreign Direct Investment in Hungary - Country Report on Hungary*, PHARE-ACE Programme - Proposal No. P96-6116-R
- Pandurics Anett- Pusztai József (2006): *MPL- Egy új márka születése a logisztikai piacon*, Marketing&Menedzsment, XL. évfolyam. 5-6. szám, pp.94-105.

Szabadidős tevékenységek

squash, tenisz, síelés

Hogyan dönthetünk okosabban biztosítási ügyeinkben? (Viselkedési közgazdaságtan a biztosítások területén)

Cikkemben az alapfogalmak bemutatását követően a biztosítással kapcsolatos döntéseket befolyásoló legfontosabb, a viselkedési közgazdaságtan által feltárt kognitív torzításokat elemzem. Egy konkrét esettanulmány segítségével reprodukálom az egyik kísérletet. Majd megpróbálok rámutatni, hogy ezeket a torzításokat tudatosan kezelve hogyan hozhatunk jobb döntéseket.

1. Viselkedési közgazdaságtan

A viselkedési közgazdaságtan (behavioral economics) az egyének gazdasági viselkedésével foglalkozik. A viselkedési közgazdaságtan lényegében kibővíti a neoklasszikus közgazdasági modellek emberképet (a racionális homo economicus-t, az „ekonok”-at), és a pszichológia és a közgazdaságtan eredményeit összekapcsolva megpróbálja életszerűbbé tenni azt. A viselkedési közgazdászok kísérleteiben valós hús-vér „emberek” (homo sapiens-ek) szerepelnek, a kutatók fókuszában az áll, hogy ténylegesen, a való életben hogyan döntenek az egyes szereplők. A neoklasszikus elméletek emberképét kissé leegyszerűsítően a következőképpen fogalmazta meg Bruno Frey, svájci közgazdász: „A közgazdasági elmélet szereplője racionális, önző és ízlése nem változik”¹. Mindennapi tapasztalataink is azt sugallják, hogy a valóságban - szerencsére - nem ilyenek vagyunk. Az egyéni döntéshozók nem minden esetben haszonmaximalizálóak, preferenciáik nem minden esetben konzisztensek és döntéseik során nem képesek minden esetben a valószínűségszámítás alapismereteivel felvértezve helyes döntést hozni. A viselkedési közgazdaságtan éppen arra tesz kísérletet, hogy leírja ezeket az eseteket, és következtetéseket fogalmazzon meg az eredmények alapján.

A viselkedési közgazdaságtan ma már a közgazdaságtan egyik fő és egyre népszerűbb áramlatának tekinthető, de ezen a tudományterületen az első (ma már klasszikusnak számító) írások az 1960/1970-es évekre nyúlnak vissza. Akerlof (1970) „The Market for »Lemons«” cikke azt a „korszaknyitó” kérdést vizsgálta, hogy a piaci tranzakciók szinte mindegyikében kisebb-nagyobb mértékben jelen levő, elsősorban a szóban forgó áru/szolgáltatás minőségére vonatkozó információs aszimmetria hogyan befolyásolja a vizsgált piac működését. A cikk két konkrét piaci példát elemez, az egyik az ismertebb használtautó-piaci példa, a másik pedig az időkori egészségbiztosítás kérdésköre. Ez utóbbi esetben a kontraszelekció és a morális kockázat következménye az, hogy idősebb ügyfelek számára lényegében nincs

1 in. Kahneman, Daniel [2011], p.309.

egészségbiztosítás a piacon. Buchanan már 1969-ben pozitívan nyilatkozik a Herbert A. Simon nevével fémjelzett behaviorista megközelítésről, amely lényegében megpróbálja „specifikálni az egyén választási számításába belépő nem gazdasági elemeket...a pszichológiai belátást hívja segítségül azoknak a motivációs mintáknak a kifejtése érdekében, amelyek esetleg sokkal bonyolultabbak is lehetnek, mint a szabvány közgazdasági elmélet egyszerű posztulátumai”². Érdekes módon már Arrow (1979) és Buchanan (1992)³ is számos biztosítási (többek között egészségbiztosítási) példával támasztja alá azokat az anomáliákat, amely alapján a neoklasszikus közgazdasági emberkép kiegészítése, módosítása indokolt. A biztosítási témakörbe tartozó példák alkalmazása nem a véletlen műve.

Biztosítás

„A biztosítási szerződés esetén a biztosító meghatározott jövőbeni esemény (biztosítási esemény) bekövetkezésétől függően bizonyos összeg megfizetésére vállal kötelezettséget, a biztosított, illetve a másik szerződő fél pedig ezért biztosítási díjat fizet.”⁴ A biztosítási esemény általában előre nem látható, véletlenül bekövetkező, független, homogén és tömegesen előforduló esemény. A biztosítás kooperatív kockázatkezelési módszer, az egyének a biztosítók segítségével egy veszélyközösség⁵ tagjai lesznek. A biztosítások szerepe mikro- és makrogazdasági is pozitív, alapvetően stabilizáló funkciót töltenek be mindkét szinten. A biztosítás például káresemény során (pl. földrengés, tűz, árvíz.) elveszett javak pótlásához nyújt anyagi fedezetet, váratlan esemény (pl. halál, baleset) esetén nyújt segítséget a kártérítés révén, vagy épp öngondoskodási szerepét betöltve ad megoldást előre tervezett élethelyzetekre (pl. nyugdíj, esküvő, egyetemi tanulmányok).

Abiztosításalkapcsolatosdöntésekjellemzőenbonyolultdöntések,alakosságiügyfél és a biztosítók között jelentős az információs aszimmetria (az ügyfelek hátrányára), a döntés a biztosítás sajátosságaiból adóan szinte minden esetben jelentős bizonytalanságot tartalmaz (sok esetben feltételezné az adott biztosítási esemény bekövetkezési valószínűségének reális megítélését), a hosszú távú elkötelezettséget igénylő biztosítási termékek esetén pedig ezen felül még a hosszútávra előretekintés képességével is kellene rendelkeznie az ügyfélnek. Ezek alapján nem meglepő, hogy – még optimális intézményei és fogyasztóvédelmi környezetet feltételezve is – előfordul olyan eset, amikor az ügyfél nem hoz optimális döntést: nem köt biztosítást; nem a megfelelő fedezetet választja; túl sokáig halogatja a döntést, stb.

Viselkedési közgazdaságtan és a biztosítások kapcsolata (döntési anomáliák)

Koltay-Vincze (2009) rámutatott, hogy „bonyolult helyzetekben, nagy bizonytalanság mellett, valamit olyan esetekben, amikor döntéseink hatásai csak jóval később érvényesülnek, különösen hajlamosak vagyunk „rossz” döntéseket hozni. Az ilyen helyzetek jellemzik a biztosítási piacokat.”⁶

2 in. Buchanan [1992], p.20.

3 Mindkét tudós már az 1960-as években publikált a témában: Buchanan már 1969-ben megjelent cikkében kitért a gazdaság „behaviourista” tudományára, Arrow pedig szintén a 60-as évekre datált tanulmányában elemezte a bizonytalanság kérdéskörét.

4 <http://felugyelet.mnb.hu/fogyasztoknak/biztositasok>

5 A veszélyközösség feltételei között a következők szerepelnek: tagjai ugyanazon veszéllyel néznek szembe, a veszélyközösség legyen homogén és mérete legyen elegendően nagy.

6 Koltay-Vincze (2009), p.519.

Nézzük elsőként a hosszú távú megtakarításokkal kapcsolatos döntéseket. Akerlof (2011)⁷ szerint egy teljesen racionális világban a megtakarítások és a fogyasztás közötti átváltással képesek lennénk tökéletes egyensúlyt teremteni. Életünk minden pillanatában összehasonlítanánk az azonnali költésből származó előnyöket a költés/fogyasztás elhalasztásával járó előnyökkel. Ez utóbbi esetben később a kamattal/hozammal növelt jövedelmet költhetjük el. Ezen elemzést elvégezve tökéletes döntést hoznánk, épp annyit takarítanánk meg, amennyi szükséges. Azonban a viselkedési közgazdaságtan bizonyítja, kísérlettel igazolja, hogy nem vagyunk racionálisak, sőt ügyfélként kiszámíthatóan irracionálisan viselkedünk. Preferenciáink nem idő-konzisztensek, a jelen felé torzítanak. Veszteségkerülők vagyunk, ami negatívan hat mind a megtakarítási rátánkra (hiszen a megtakarítás valójában a jelenbeli fogyasztás elvesztése), mind pedig a portfólió-választási döntéseinkre. Különösen komplex és távoli problémák esetén döntünk nehezen, s nem vesszük észre azt sem, ha egy lehetőség végleg elveszett (a halogatásnak is van következménye). Jellemzően gondot okoz magunkat elképzelni a jövőben, s kitalálni, hogy akkor majd mennyit fogunk/akarunk fogyasztani. A jövőbeli „énünk” jellemzően alulmarad a „most”-ban élő mai önmagunkkal szemben, aki az azonnali örömeiket jobban értékeli, mint a nehezen elképzelhető jövőbeli egyén (jövőbeli „énünk”) távoli és bizonytalan igényeinek kielégítését. Így azt tapasztaljuk (nem csak biztosítással kapcsolatos döntéseinkben), hogy gyakran feladjuk hosszú távú céljainkat mai, kézzel fogható örömeikért, ez pedig az önkontroll problémára és a jelen felé torzító preferenciáinkra vezethető vissza.

Döntési anomáliák
Kockázat- és veszteségkerülés: az egyének sokkal érzékenyebbek a veszteségek okozta fájdalomra, mint a nyereség okozta öröme (kb. kétszeresen).
Státusz Quo torzítás: az egyének hajlamosak a passzivitásra, ragaszkodnak a fennálló helyzethez (ennek gyökerei a kockázatkerülésben (kockázatos döntéstől való félelem), másrészt az ún. birtokláseffektusban érhetők tetten).
Túl sok választási lehetőség miatt túlterheltség: túl sok lehetőség hatására az egyének hajlamosan nem döntenek (lefagynak).
Azéróérték: az egyének vonzódnak az ingyenes javakhoz (akkor is, ha nem ingyenes javakkal vannak összezsomagolva).
Hozzáférhetőségi torzítás: az egyének azok alapján az események alapján becsülik meg egy eseménye bekövetkezési valószínűségét, amelyek eszükbe jutnak. Így ezt a becslést torzíthatják olyan nagyon ritka saját tapasztalatok, amelyek élénken megmaradnak a fejünkben.
Rövidlátás: egy egyén preferenciái nem idő-konzisztensek, a jelen felé torzítanak. A most értéke speciális, a jövővel kapcsolatos döntéseket hajlamosak az egyének halogatni. Az egyéneknek gondot okoz magukat elképzelni a jövőben.

1. táblázat: Biztosítások szempontjából releváns döntési anomáliák⁸

7 Akerlof, A. George- Schiller, Robert. J. (2011), p. 152-169. felhasználásával

8 in: Bridge Strategy Group [2009], p.2. alapján készített, módosított összeállítás

Nézzünk egy másik példát arra, hogy a kontextus (is) mennyire befolyásolhatja az ügyfelek magatartását például a kárbejelentés során. Ebben az esetben sem viselkedünk racionálisan, más etikai normákat követünk készpénzt, ill. nem készpénzt magában foglaló döntési helyzetekben (legyen az játékpénz, hitelkártya, költségelszámolás, a vállalati hűtő tartalma, stb.). Ariely (2009) többek között a biztosítási csalások témakörét is példaként hozza könyvében. "Becslések szerint az ügyfelek leleményes módszerekkel mintegy 10%-kal feltornásszák a házukban és a kocsijukban esett kár mértékét"⁹. Ebben az esetben az Amerikai Egyesült Államokból származik az adat, de úgy tűnik az ügyfelek egy része számára ott (is) természetes, hogy eltúlozza a kárt (hiszen a biztosítók is szokták emelni a díjakat). Ez egy újabb példa arra, hogy amint egy lépésre eltávolodunk a kézzel fogható, erkölcsi szempontból speciális jelentőséggel bíró készpénztől, sokkal megengedőbben állunk a kis mindennapi tisztességtelenségekhez. A kis túlzás (pl. egy nagyobb TV, egy drágább fürdőruha bejelentése) még belefér, ugyanakkor ezek az ügyfelek biztosan nem sétálnának be egy biztosítóhoz sem ellopni egy kis pénzt. A veszélyközösség fogalmán alapuló biztosítási alapelv vagy épp az ehhez szükséges szolidaritás értelmezése helyett az ügyfelek hajlamosak az igényelt kártérítést a saját befizetett díjaikkal szembeállítani, s így kárbejelentéskor máris könnyebb lehet a felmentés a „felfelé kerekítés”-re.

Esettanulmány: önrésszel kapcsolatos döntés empirikus vizsgálata¹⁰

A lakásbiztosítási termékeknél ma már a legtöbb biztosítónál elérhető olyan konstrukció, amelyben választható önrész. Az Ügyfél választhat önrész nélküli vagy önrészt tartalmazó biztosítási fedezetet, s választása függvényében változik a fizetendő biztosítási díj. Önrészes konstrukció esetén a díj alacsonyabb, viszont kár esetén az önrész (illetve az alatti kárérték esetén a teljes kár) mindenképpen az ügyfelet terheli. Ezt az esetet említi tanulmányában Koltay-Vincze (2009), akik két kísérletre hivatkozva rámutattak, hogy „a biztosítottak gyakran hajlamosak túl alacsonyra választva az önrészt, veszíteni azon, hogy ezért több díjat fizetnek, ahhoz képest, amit a későbbi kártérítések „indokolnának”¹¹ Ez a gondolat adta az ötletet, hogy konkrét magyar adatokon „reprodukáljuk” ezt a kísérletet.

A konkrét esetben önrész választása esetén a díj 15%-kal alacsonyabb, ellenben kár esetén 20.000 Ft önrész terheli az ügyfelet. A vizsgált minta országosan reprezentatív, közel 125.000 elemet tartalmaz. A várható összes kiadás alapján vizsgálható az önrésszel rendelkező, illetve nem rendelkező szerződések csoportjára vonatkozóan, hogy a kárkifizetéseket figyelembe véve racionálisan döntöttek-e az ügyfelek visszatekintve. Vagy a magyar esetünkben is túlságosan kockázatkerülők voltak, s jellemzően nem választottak önrészt (alacsonyabb önrészt választottak) akkor is, amikor megérte volna ezt választani. A vizsgált szerződések 4,24%-ához tartozik önrész, és jellemzően a magasabb éves díjú ügyfelek kérik ezt az opciót. Nézzük meg, milyen (várható) kiadások terhelik az ügyfelet az önrészes

9 Ariely, Dan, [2008], p.249.

10 Az esettanulmány alapadatainak forrása: egy magyar biztosítótársaság tényleges, 2014-es állományi adatai.

11 Koltay-Vincze (2009), p.519-520.

opció választása esetén! A biztosítási díj 15% kedvezménnyel csökkentve (biztos kiadás) jelentkezik, ugyanakkor kár esetén a kárösszegeből 20.000 Ft-ot nem térít meg a Biztosító (ez a kár esetén keletkező veszteség). Az egy szerződésre egy évre jutó várható veszteség az önrész következtében az egy szerződésre jutó várható kár darabszám és a káronként átlagos veszteség¹² szorzata: 2 965 Ft (várható kiadás).

Nézzük meg külön-külön a két csoportot, hogy az összes várható kiadás alapján jól döntöttek-e vagy sem. Helyes (racionális) döntésnek a várhatóan olcsóbb alternatíva választását tekinthetjük. Hipotézisünk a fent említett két kísérlet alapján a következő volt: a kockázat-elfogadóbb önrészes ügyfelek racionálisan döntenek (a várhatóan olcsóbb, de bizonytalan alternatívát választják), a kockázatkerülő önrész nélküli ügyfelek pedig nem racionálisak (a biztos, de drágább alternatívát választják).

	Az adatok alapján	Ha nem kért volna önrészt
Átlagos éves díj (Ft)	27 794	32 699
Várható veszteség önrész miatt (Ft)	2 965	0
Összes várható kiadás (Ft)	30 759	32 699

2. táblázat: Önrészes szerződések várható kiadásai

Amint azt a fenti táblázat mutatja, az Önrészes szerződések várható kiadása nagyobb lenne, ha nem kértek volna a szerződők önrészt, vagyis itt az ügyfelek racionálisan döntöttek.

	Az adatok alapján	Ha kért volna önrészt
Átlagos éves díj (Ft)	22 493	19 119
Várható veszteség önrész miatt (Ft)	0	2 965

3. táblázat: Önrész nélküli szerződések várható kiadásai

Ezzel szemben az önrész nélkül biztosítást kötő ügyfelek az adatok alapján rosszabbul jártak. A várható kiadás kisebb lenne, ha kértek volna önrészt, ugyanakkor a kockázat-kerülés (vagy valami más) miatt nem döntöttek racionálisan.

Az adatok alapján megállapítható, hogy a mintánk elemzése alapján a fent idézett cikkben szereplő kísérlettel azonos következtetésre jutottunk: az ügyfeleknek nagyobb arányban érné meg önrészes konstrukciót választani, hiszen többet spórolhatnának az alacsonyabb biztosítási díjon, mint amennyit a statisztikai adatok alapján várható értékben kár esetén veszíthetnek. Ugyanakkor még ez az egyszerű példa is rámutat arra, hogy az ügyfelek milyen nehéz helyzetben vannak (ők nincsenek birtokában a kárstatisztikáknak), így nem csoda, ha ökölszabályok (pl. megtakarítás abszolút nagysága és a saját kártapasztalatok gyors összevetése), korábbi tapasztalatok (akár friss élmények) alapján próbálnak jól dönteni.

¹² A káronkénti átlagos veszteség alacsonyabb, mint 20.000 Ft, hiszen vannak önrész alatti károk is.

Ebben az esetben megnyugodhatunk, mert a tét nem túl nagy, hiszen a biztosító a tényleges kárstatisztikák alapján kalkulálta a díjkezdmény mértékét.

Természetesen a fenti példa jelentősen egyszerűsíti a valós életben felmerülő döntési helyzetet, hiszen a valóságban az ügyfelek nem csupán a várható kárral kapcsolatos várható érték és a biztosítási díj alapján döntenek. Figyelembe vehetik saját preferenciájukat azzal kapcsolatban, hogy kisebb (önrész alatti vagy ahhoz közeli) káresemény alapján „vesződnének-e” egyáltalán a kárbejelentéssel. A kárbejelentéshez, a kárügyintézéshez magához is tapadnak ugyanis közvetlen ill. használdozat-költségek. Az előbbi kategóriába tartozhat például a kárbejelentéshez kapcsolódó telefonköltség vagy papírköltség, postaköltség, az utóbbiba pedig például a szemle megszervezéséhez és lebonyolításához, ill. egyéb kapcsolódó ügyintézéshez szükséges idő alternatívaköltsége kerülhet. Amennyiben az ügyfél az önrész pénzügyi értékénél magasabbra értékeli ezeket a költségeket, akkor kisebb károknál nyilvánvalóan nem fog bejelentést tenni a biztosító felé. Ebben az esetben azonban a racionális döntés az ügyfél részéről az önrészes konstrukció választása, hiszen amennyiben az ügyfél várhatóan nem tesz bejelentést kisebb kár esetén (akár önrészes, akár önrész nélküli konstrukciót választ), akkor ugyan kártérítésre nem számíthat kisebb károk esetén (tudja magáról, hogy nem is tette bejelentést), de önrészes konstrukció esetén legalább alacsonyabb biztosítási díjat fizet. Amennyiben az ügyfél a kisebb károk ügyintézésével „szívesen” tölti az idejét, akkor mérlegelhet a várható kárérték és díj megtakarítás alapján. Persze ebben az esetben is kérdés, hogy vajon egy átlagos ügyfél képes-e reálisan megbecsülni a kárügyintézés várható tranzakciós költségeit.

Amennyiben az ügyfelek – kihasználva saját kárbejelentési preferenciáikra vonatkozó információs előnyüket – jól választanak konstrukciót, akkor – azt feltételezve, hogy a két sokaság egyéb kárstatisztikai szempontból nem tér el – a biztosítónak érdemes nagyobb kedvezményt adnia a biztosító szemszögéből „jobb”, önrészes konstrukciót választó ügyfeleknek, ami tovább növelhetné az önrészes konstrukció népszerűségét, az ezt választó ügyfelek arányát. Arról nem is beszélve, hogy ez esetben a biztosító oldalán is jelentkezik pl. adminisztrációs költségmegtakarítás. Mivel a bekövetkezett, de be nem jelentett károkról nincs információnk, ezt a kérdést empirikusan nem tudom elemezni. A fenti elemzés ugyanakkor jól mutatja, hogy még egy ilyen egyszerű biztosítással kapcsolatos döntési helyzetben is mennyi tényezőt kellene okosan mérlegelni a jó döntéshez, így nem lehetünk meglepve, ha az ügyfelek jelentős része heurisztikákra, tanácsokra hagyatkozik a fenti számítások „elvégzése” helyett. Hogyan hozhatunk jobb döntéseket?

Milyen tanácsokat ad a jobb döntéshez a viselkedési közgazdaságtan? Néhány olyan tanácsot emelek ki, amelyek relevánsak lehetnek a biztosításokkal kapcsolatos döntések során.

Kísérletek igazolják, hogy nem hozunk optimális döntéseket megtakarítás vs. fogyasztási döntéseinkben. Általában „túl gyorsan költünk, túl lassan takarítunk meg, és túl konzervatívan fektetünk be”¹³. Ha tudjuk azt, hogy „kiszámíthatóan irracionálisan” így döntünk, akkor számos technika áll rendelkezésünkre, hogy javítsunk ezen a helyzeten. Ha tisztában

13 Belsky és Gilovich [2009], p.26.

vagyunk a korlátainkkal (pl. halogatási hajlamunkkal), jobb döntéseket hozhatunk. Akik felismerik magunkban ezt a gyengeséget, azok jobban le tudják küzdeni a problémát például előzetes elköteleződéssel vagy külső kényszerrel. A tapasztalatok alapján ez utóbbi a hatékonyabb (a Karácsonyi Klubok¹⁴ vagy a hosszú távra kötött életbiztosítások értelmezhetők ilyen szabadon választott külső kényszerként is.). Sikeres példát talált ki Richard Thaler és Shlomo Benartzi¹⁵ a „Save More Tomorrow (Takaríts meg többet, holnap!)” elnevezésű megtakarítási programmal, amelyben a résztvevők a fizetésemelésük terhére előre elkötelezték magukat arra, hogy ennek terhére növelik nyugdíj-előtakarékossági célú megtakarításaikat. A program sikeresen kezelte az ismert jelen-felé torzító preferenciákat (előzetes elköteleződéssel), a veszteségkerülést (csökkentve ezt az érzést, hiszen csak a fizetésemelés terhére történt a megtakarítások növelése, az egyén nem vitt kevesebbet haza), és a státusz-quo hatás okozta tehetetlenséget is (egyfajta automatikus, a fizetésemelés mértékével együtt mozgó indexálással).

Mivel megtakarítási/fogyasztási döntéseink azoktól a történetektől is jelentős mértékben függenek, amelyeket szüleinktől/nagyszüleinktől hallunk, erre tudatosan figyelhetünk (pl. persely, konyhapénz, takarékbélyeg, „addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér” stb.). A családi és társadalmi minták, kulturális értékek jelentős mértékben befolyásolják ezeket a döntéseket.

Óvakodjunk a túl bonyolult döntésektől (és termékektől)! A túl sok alternatíva tovább nehezíti a döntést. Érdemes gyorsan leszűkíteni a lehetséges, igényeinknek megfelelő opciók körét. Ebben az esetben nagyobb a valószínűsége, hogy nem ijedünk meg a nehéz választástól. A legtöbb esetben pedig egy kielégítő döntés jobb a nem-döntésnél.

Legyünk tisztában azzal, hogy alapvetően kockázatkerülők vagyunk! A kísérletek alapján kétszer olyan érzékenyen reagálunk a veszteségekre, mint a nyereségekre. Ha ezt tudjuk, akkor bátrabban választhatunk önrészt lakás- vagy gépjármű-biztosításainknál, hiszen a biztosítás alapvető funkcióját nem az igen kicsi káresemények kapcsán tölti be.

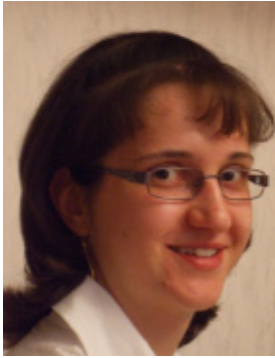
Ne a hírekben látottak alapján becsüljük meg egy-egy esemény bekövetkezési valószínűségét, mert ebben az esetben a hozzáférhető információ félrevezet. Ugyan a hírekben repülőszerencsétlenségekről látunk felvételeket, de a statisztikák azt bizonyítják, hogy ennél sokkal veszélyesebb az otthoni fürdőszoba. Nézzünk utána vagy kérdezzük meg a szakértőket!

14 Az első Karácsonyi Klub (speciális, időben korlátozott megtakarítási számla) az USA-ban jött létre az 1900-as években, s nem ígért mást, mint hogy az ügyfelek karácsonyi megtakarításait „megvédi” saját maguktól a következő karácsonyi készülődésig. Biztosítva ezzel a hozzáférési korlátozással, hogy az ügyfeleknek biztosan legyen miből ajándékot venni következő karácsonyra.

15 Bridge Strategy Group [2009], p2. alapján

Felhasznált irodalom

- Akerlof, A. George- Schiller, Robert J. [2011]: Animal Spirits, Corvina Kiadó, Budapest
- Akerlof, A. George [1970]: The Market for „Lemons”: Quality Uncertainty and the Market Mechanism, The Quarterly Journal of Economics, Vol. 84, Issue 3, August, pp.488-500.
- Akerlof, A. George – Yellen, L. Janet [1987]: Rational Models of Irrational Behavior, The American Economic Review, Vol. 77., No.2, Papers and Proceedings of the Ninety-Ninth Annual Meeting of the American Economic Association, May, pp.137-142.
- Ariely, Dan [2011]: Kiszámíthatóan irracionális, Gabo Könyvkiadó, Budapest
- Ariely, Dan - Wertenbroch, Klaus [2002]: Procrastination, Deadlines, and Performance: Self-Control by Precommitment; American Psychological Society, May, Vol.13., No.3.
- Arrow, J. Kenneth [1979]: Egyensúly és döntés – válogatott tanulmányok, KJK, Budapest
- Belsky, Gary - Gilovich, Thomas [2009]: Why Smart People Make Big Money Mistakes... and How to Correct Them, Simon & Schuster Paperbacks, New York
- Bridge Strategy Group [2009]: Behavioral Economics: A New Frontier for Insurance, A View for the Bridge, Chicago, Illinois, May
- Buchanan, M. James [1992]: Piac, állam, alkotmányosság, KJK, Budapest
- Diamond, Peter & Vartiainen, Hannu (editors) [2007]: Behavioral Economics and Its Applications, Princeton University Press; Princeton and Oxford
- Kahneman, Daniel [2011]: Gyors és lassú gondolkodás, HVG-könyvek, Budapest
- Koltay Gábor - Vincze János [2009]: Fogyasztói döntések a viselkedési közgazdaságtan szemszögéből; Közgazdasági Szemle, LVI. évf., június (495-525.o.)
- MNB [2014]: Biztosítási alapkérdések, <http://felugyelet.mnb.hu/fogyasztoknak/biztositasok>, 2014.12.01.
- Rabin, Matthew [2008]: Pszichológia és közgazdaságtan, Alinea Kiadó – Rajk László Szakkollégium, Budapest
- Shiller, Robert J. [2012]: Finance and the Good Society, Princeton University Press; Princeton and Oxford
- Thaler, Richard H.- Sunstein, Cass R. [2008]: Nudge - Jobb döntések egészségről, pénzről és boldogságról; Manager Könyvkiadó, Budapest

Udvari Beáta

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2009

Hódmezővásárhely, 1983

Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar
6722 Szeged, Kálvária sgt. 1.

tanulmányok

- 2008–2011: Szegedi Tudományegyetem
Közgazdaságtani Doktori Iskola
- 2006–2008: Szegedi Tudományegyetem
Gazdaságtudományi Kar
- 2002–2006: Szolnoki Főiskola
- 1998–2002: Eötvös József Szakközépiskola,
Hódmezővásárhely

jelenlegi munkahely

Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar

tudományos fokozat

PhD (Közgazdaságtudomány)

tudományos tevékenység

kutatás: az EU nemzetközi fejlesztéspolitikája,
segélyezés

díjak, kitüntetések

- 2005/06, 2007/08: köztársasági ösztöndíj

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2014: International Week, Tampere, Finnország
- 2014: Erdős Pál Fiatal Kutatói Ösztöndíj (Nemzeti
Kiválóság Program)

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 19

konferencia-előadások száma: 14

legjelentősebb 5 publikáció

- Udvari B. (2014): Impacts of Aid for Trade on Trade with the EU The Role of Old and New Member States. Journal of Global Policy and Governance, 3(1), 77-93. o.
- Udvari B. (2014): Realignment in international development cooperation: Role of emerging donors. Society and Economy, 3, 407-426. o.
- Udvari B. – Kis K. (2014): Az Aid for Trade szerepe az ECOWAS belső kereskedelmének ösztönzésében. Külgazdaság, 3-4, 77-106. o.
- Udvari B. (2012): Az EU és a fejlődő országok kapcsolata: Az Aid for Trade szerepe. Köz-Gazdaság, 4, 95-110. o.
- Udvari B. (2013): Az Európai Unió nemzetközi fejlesztéspolitikája: a kereskedelempolitikai eszközök eredményessége. JATEPress, Szeged.

szabadidős tevékenységek

színház, olvasás, utazás

Az arab donorok szerepe a nemzetközi fejlesztési együttműködésben

Az ezredforduló óta a feltörekvő donorok szerepe egyre jelentősebbé válik a nemzetközi fejlesztési együttműködésben, a fejlődő országok segélyezésében. Ezen országok közé tartozik Brazília, Kína, India, Thaiföld és az arab országok is. Annak ellenére, hogy ezek a donorok egyre több forrást biztosítanak a rászoruló országoknak, elemzésük háttérbe szorul, különösen az arab országok. Ebből kifolyólag a kutatás elsődleges célja annak vizsgálata, hogy milyen tényezők határozzák meg az arab donorok (kiemelten: Kuvait, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek) segélyezési kedvét. Ennek érdekében kitérek ezen országok segélyezési intézményi hátterére (ahol van), valamint statisztikai elemzéssel vizsgálom segélyezésük főbb trendjeit, melyhez az OECD adatbázisát veszem alapul.

Homolya Dániel

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2005

Sajószentpéter, 1980

Erste Bank Hungary Zt., 1138 Budapest Népfürdő u. 24-26.,
daniel@homolya.hu, 1/373 22 13

tanulmányok

- 2006–2012, PhD, Budapesti Corvinus Egyetem
Gazdálkodástudományi Doktori Iskola
- 1994–1998: Földes Ferenc Gimnázium, Miskolc
(speciális matematika tagozat)
- 1998–2004, Budapesti közgazdaság-tudományi
és Államigazgatási Egyetem (jogutód: Budapesti
Corvinus Egyetem), Gazdálkodási szak, Pénzügyi
befektetéselemzői és kockázatelemző főszakirány,
Gazdaságpolitika mellékszakirányév

jelenlegi munkahely

- Erste Bank Hungary Zrt.
- Károli Gáspár Református Egyetem

tudományos fokozat

PhD, Gazdálkodástudomány (Budapesti Corvinus
Egyetem, 2012) PhD

tudományos tevékenység

kockázatkezelés, pénzügyi stabilitás, pénzügyi
intézmények szabályozása

díjak, kitüntetések

- 2008: MNB Elnöki dícséret
- 2005: Pro Scientia Aranyérem
- 2004: Sziszifusz-díj, Széchenyi István Szakkollégium díja
- 2004: BKÁE Pro Universitate Díj Közösségi és Szakmai
Munkáért
- 1997: Aranykoszorús jelvény, Földes Ferenc Gimnázium

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2002: Erasmus ösztöndíj, Universiteit van Tilburg,
Hollandia

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 17

konferencia-előadások száma: 11

legjelentősebb 5 publikáció

- Kiss, Hubert János – Homolya, Dániel [2014]: On the
optimal design of operational risk data consortiums, The
Journal of Operational Risk: Volume 9/Number 1, 2014
- Benedek G. – Homolya D.: Analysis of operational risk
of banks: catastrophe modeling, In: ICAFI Journal of
Financial Risk Management, Sept. 2008., vol. V. No. 3.,
pp. 20–46.
- Homolya D. – Szigel G.: Önkormányzati hitelezés:
kockázatok és banki viselkedés, In: MNB Szemle, 2008.
szept., pp. 20–29
- Homolya D. – Szabolcs G.: Működési kockázati
adatkonzorciumok és alkalmazásuk – HunOR: a hazai
bankok lehetősége, In: Hitelintézeti Szemle, 2008./1.
szám, pp. 41–66.
- Bárdi Barnabás - Homolya Dániel: Jegybank-
transzparencia és Közép-Kelet Európa, In: Hitelintézeti
Szemle, 2004/3-4. szám, pp. 71–92.

szabadidős tevékenységek

egyházi aktivitás, kereszténység és kapitalizmus
vizsgálata, bor, kerékpározás, utazás

Megéri-e kiváló bort készíteni? - Minőség és eredményesség kapcsolata a magyar borszektorban

1. Bevezetés: minőség fogalma a gazdasági elemzésekben

A borpiac meglehetősen differenciált: kicsi butik-borászatoktól nagy borkombinátokig. Elemzésében a következő kutatási kérdéseket kívánom elemezni: Megéri-e kiváló bort készíteni? Vagy inkább a jó, de nem kimagasló minőség éri meg? Van statisztikai eltérés a különböző minőségű bort előállító borászatok profitabilitása között? Elemzésemnek van a kutatási kérdésen túli szakmai hozzájárulása is: a borok minőségéről általában jelennek meg kimutatások, de borászatok gazdasági helyzetéről nem szoktak.

Mielőtt az elemzés részleteibe belevágunk érdemes felidézni a termékek minőségének vizsgálatához kapcsolódó mikroökonómiai hátteret. Hirshleifer – Glazer - Hirshleifer [2009], mint mikroökonómiai alapmű bemutatja az alapvető összefüggéseket. Először is a minőség olyan tulajdonságokra utal, amik egyértelműen kívánatosak (pl. tartósság, megbízhatóság, kiváló élmény). Másodszor a termékváltozatok szükségessége olyankor merül fel, amikor a fogyasztók ízlése szóródik valamilyen tulajdonság esetében.

Az elemzések során két alapvető helyzetet lehet megkülönböztetni: egyrészt a gazdasági ágensek (alapvetően a fogyasztók) tökéletes, illetve másrészt tökéletlen informáltsággal rendelkeznek. Részletesebben kifejtve:

- Amennyiben tökéletes az informáltság, akkor nincsen információs probléma és a fogyasztók preferenciáik alapján megfelelő döntéseket tudnak hozni.
- Tökéletlen informáltság esetén a fogyasztókat informálni kell. Ennek keretében a vállalatok mérlegelik, hogy megéri-e felépíteni a hírnevet, hogy ők jobb terméket állítsanak elő. Tökéletlen informáltság esetén kialakulhat a tragacsprobléma: végül csak egy minőségi szint alatti áru marad a piacon (Hirshleifer – Glazer - Hirshleifer [2009] 415-417. o. részletes kifejti a tragacsproblémát, mint a kontraszelekció konkrét megjelenítését.) Magasabb árból időnként következtethetünk a magasabb minőségre. Tökéletlen informáltság esetén jó minőségű termékek előállítói számára nyereséget jelent a reklám az ismétlődő vásárlás reményében.

A minőség megfelelő kezelésére a modern menedzsment tudományokban megjelent a teljes körű minőségirányítás (total quality management - TQM) megközelítés, azaz mindent átható minőségi szemlélet, sztenderdek szoros tartása (ISO sztenderdek stb.). Mindennek a hátterében az az elmélet áll, amely szerint a minőség javítja a hatékonyságot, így a pénzügyi teljesítményt is (lásd például Gummesson [1998]).

Az empirikus irodalomban találhatunk olyan elemzéseket, amelyek alátámasztják ezt az elméleti felvetést, de van olyan elemzés is, ami ellentmond ennek a feltevésnek. Faria-

Wellington [2005] 152 szimulációs céget, Uyar [2008]: 102 török céget vizsgálva mutatja be, hogy a TQM használat pozitívan korrelál az eredményességgel. Cho – Pucik [2005] pedig megállapítja, hogy minőség közvetít innováció-képesség és profitabilitás között, innováció és minőség is hat a piaci értékre, növekedés és profitabilitás hatást gyakorol a piaci értékre. Ezekkel az elemzésekkel ellentétben Pignanelli- Csillag [2008] nem talált ilyen egyértelmű kapcsolatot. Brazília 31 TQM díjas vállalatát és 5354 egyéb céget vizsgálva nem talált szignifikáns pénzügyi hatást a TQM-el összefüggésben.

2. Borok és minőség

Jelen elemzésben a borok kapcsán inkább a minőség magasabb szintjeire, a kiváló élményre koncentrálok, mivel a bor egyfajta „élvezeti” termék. De azt fontos megemlíteni, hogy borok érzékelt minősége időben változhat (pl. egy 20 éves portugieser élvezeti értéke más lehet, mint egy friss, primőr portugieser bor).

A borok minőségével kapcsolatosan számos standard és szabályozás létezik, ami befolyásolja a minőségi megközelítést. Egyrészt az eredet-megjelölések, minőségről szóló standardok (ennek alappéldája a francia AOC, appellation d'origine contrôlée) segíti az ügyfelek tájékozódását (Teil [2007]). Az olasz piac adatait használva Pomarici et. al [2012] megállapította, hogy minősítés árelőnyt ad (az olasz piacon a DOC-DOCG minősítéseket alkalmazzák: Denominazione di Origine Controllata – DOC, Denominazione di Origine Controllata e Garantita – DOCG). Más termékekhez hasonló módon a minőségi standardok mellett a szubjektív értékelést számos tényező határozza meg. Mint Palma et al. [2013] MIMIC (Multiple Indicators Multiple Causes) modell alkalmazásával bemutatja a bor megítélése komplex tényezők eredménye. A következő tényezők gyakorolnak befolyásolást:

- szőlőfajta-változatosság,
- magasabb alkoholtartalom
- barátok/ borkritika
- hatása, kifejezett szakértők tanácsa,
- címke
- ár (magasabb ár növeli a szubjektív minőség érzetet)

Mindez azt mutatja, hogy önmagában a borkritikákban elért pontok nem az egyedüli meghatározók a borok egyéni ízlésben való megjelenésében, de azért szignifikáns tényezők. Ezért is lehet érdemes vizsgálni a kellően bejáratott borkritikákban elért pontok és egyéb tényezők kapcsolatát.

3. Saját empirikus elemzés

Saját elemzésemben kísérletet tettem arra, hogy magyarországi borok esetében vizsgáljam meg a minőség, borár és pénzügyi eredményesség viszonyát. Alábbiakban először a hipotéziseket, utána az adatforrásokat és végül az eredményeket ismertetem.

3.1. Hipotézisek

Az elemzésemben két hipotézist vizsgállok:

1. hipotézis: A magasabb minőségű borok általában drágábbak

2. hipotézis: A magasabb minőségű borokat előállító borászatok pénzügyi teljesítménye is jobb

Az 1. hipotézis vizsgálata azért lehet fontos, hogy megítéljük, hogy az ár mennyire jó jelzés a minőségre, illetve a magasabb minőségű borokat mennyivel lehet magasabb áron eladni. A 2. hipotézishez kapcsolódó eredmények pedig arra adhatnak jelzést, hogy megérheti-e magasabb minőségű termékekkel foglalkozni.

Jelen elemzésemben ezekre a szempontokra nem fogok teljes körű választ kapni, mivel ezen hipotéziseket csak letisztítva elemzem. Nem foglalkozom az okság kapcsolatok irányával: például azzal, hogy a nagyobb nyereség oka vagy a következménye a jobb minőségű termékek előállításának, mennyiben bír befolyásoló hatással a superior és olcsóbb kategóriájú borok készítése közötti arány. Továbbá nem vizsgálom, hogy a magasabb minőségű borok költségét hogyan tudja kompenzálni az értékesítés során a borász, borászati cég. Ezen kérdések átugrása abból is fakad, hogy ez az első ilyen jellegű kutatásom és nem lehetséges elsőre minden releváns kérdés megválaszolása.

3.2 Felhasznált adatforrások

Figyelembe véve, hogy a hipotézisek vizsgálatához sokféle adatra van szükség, sokféle adatforrást használok. Az elemzés során összesen 189 pincészet, 900 borát vizsgálom. A vizsgált borászatok körülbelül 10 ezer hektárt fednek le, ami magyarországi mintegy 60 ezer hektár termelésbe bevont terület közel hatoda. (Mészáros-Rohály-Nagymarosy [2012], 163. oldal)

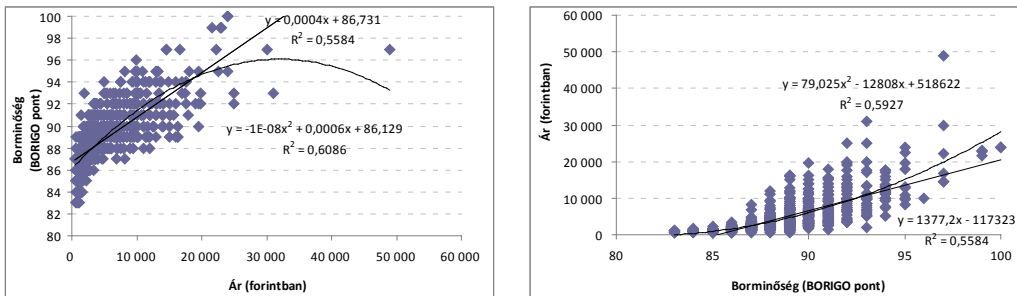
A borok minőségét és árát Magyarország egyik vezető borászati magazinjában, a Borigóban szereplő adatokkal ragadtam meg. Évről-évre megjelenik egy úgynevezett TOP 100 borok listája, ami az elemzés készítésekor részemre 2005 és 2013 közötti időszakra állt rendelkezésre. A Borigo listájában van egy sorrend és egy 0-100 pontos skálán mért értékelés. A sorrend egyfajta ár-érték arányt is tartalmaz (azonos minőségi pontú borok közül az alacsonyabb árút előrébb sorolják), így annak használata endogenitást tükröz. Emiatt is inkább a minőségi pontot használom az elemzésben. Az értékelést elismert borszakértők végzik (például Bányai Gábor Botond, Tompa Imre). A borok vakkóstolással kerülnek értékelésre. Fontos megemlíteni, hogy szelekciós torzítás is jelentkezik, hiszen felsőbb szegmens felé torzít a minta.

A borászatok alapításához és egyes pincészetek területnagyságához a Borkivalóságok könyve című kiadványt használtam fel (<http://www.boraszportal.hu/hirszuret/borkivalosagok-konyve-itt-vannak-a-legjobb-vorosok-es-rozek-4721>). A borászatok pénzügyi adatait pedig az E-cégjegyzékben és Opten adatbázisban szereplő adatok alapján gyűjtöttem össze.

3.3. Elemzési eredmények

Először is BORIGO top 100 listái alapján elemeztem a borok minőségi pontjai és borok ár közötti összefüggést. Mint az alábbi ábrák érzékeltetik szignifikáns a lineáris összefüggés

bor minősége és ára között, azaz jellemzően a magasabb minőségű borok drágábbak és a drágább borok jellemzően magasabb minőségűek. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ez nem jelent egyértelmű okságot, hanem inkább asszociációt, együttmozgást. Az oksági elemzést nehezhítheti az ár és minőség közötti endogenitás. Ugyanakkor négyzetes összefüggést is vizsgáltam és ott is megfelelően magas az R-négyzet mutató, azaz a szóródást a lineáris mellett a négyzetes modell is jól magyarázza.

kép 1. Borok minősége és ára közötti összefüggés („pool” alapú minta, különböző évek vegyítve)

Felmerülhet a kérdés, hogy az ár és minőség közötti pozitív összefüggésben van-e, volt-e időbeli törés, azaz minden évben fennállhatott-e a pozitív összefüggés. Mint az alábbi táblázat mutatja a szignifikancia értékek azt mutatják, hogy minden évben egyértelműen eltért nullától a korreláció és a korrelációs mértékek is minimum 40-50 százalékos tartományban mozognak.

Lista éve	Korreláció			Szignifikancia (2 oldali)			N
	Pearson korreláció	Kendall tau b	Spearman rho	Pearson korreláció	Kendall tau b	Spearman rho	
2005	0,756	0,638	0,817	0,000	0,000	0,000	100
2006	0,539	0,443	0,582	0,000	0,000	0,000	100
2007	0,578	0,569	0,725	0,000	0,000	0,000	100
2008	0,865	0,723	0,870	0,000	0,000	0,000	100
2009	0,682	0,752	0,900	0,000	0,000	0,000	100
2010	0,657	0,570	0,725	0,000	0,000	0,000	100
2011	0,824	0,707	0,846	0,000	0,000	0,000	100
2012	0,641	0,697	0,847	0,000	0,000	0,000	100
2013	0,817	0,703	0,841	0,000	0,000	0,000	100
Összesen	0,747	0,657	0,816	0,000	0,000	0,000	900

kép 2. Borok minősége és ára közötti korreláció éves bontásban

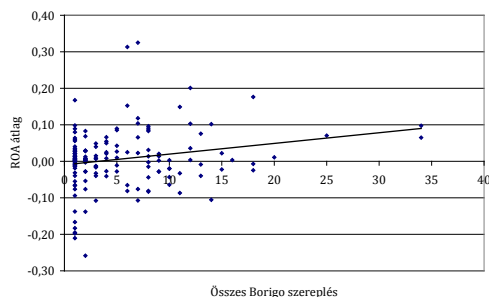
Bár a trend egyértelműnek tűnik, de jelentős a szóródás: alacsony árú borok között is vannak jobb minőségű borok, és drágábbak között is vannak kevésbé jó minőségű borok (lásd alábbi ábra). E kapcsán fontos kiemelni, hogy előfordulhat, hogy a bor tesztje még a bor nem megfelelő érettségi szintjén történt.

Második elemzési csomagként a minőség és ár közötti összefüggés után a borászatok borminőségi indikátorai és pénzügyi eredményessége közötti kapcsolatot vizsgáltam meg. Az alapvető összefüggés, amit megállapíthattunk, hogy azok a borászatok, amelyek sok borral tudtak szerepelni BORIGO listáin, annak átlagosan jobb az eszközarányos nyeresége.

A borminőség megragadására különböző minőségi mutatók alkalmazhatóak: BORIGO TOP 100 szereplések száma, átlagos BORIGO pont, összes BORIGO pont és átlagos BORIGO helyezés. Sajnos egyik sem tekinthető mindent megragadó mutatónak, jelentős a torzítási lehetőség. A pénzügyi eredményességet kétféle mutatóval ragadtam meg az elemzés során: eszközarányos nyereség (ROA) és tőkearányos nyereség (ROE). Problémát jelent az, hogy csak a cégformában létező borászatok eredményességét lehet mérni (189-ből 152 pincészet), egyúttal az is problémát jelent, hogy nagyobb cégek esetén a borászat mellett turizmus, idegenforgalom, illetve borpárlat-készítés is érdemben befolyásolhatja az adott cég pénzügyi eredményességét. Mint az alábbi ábrák mutatják az összes Borigo TOP 100-as szereplés és ROA között pozitív kapcsolat figyelhető meg, de ahol csak az átlagos pont jó, ott a ROA rosszabb lehet. ROE-vel nem találtunk egyértelmű kapcsolatot. A ROE-vel való kapcsolat hiánya fakadhat abból, hogy a ROA és ROE kapcsolat közötti kapcsolat bár szignifikáns, de gyenge, és az alacsonyabb tőkeáttételű cégek (saját tőke/ eszköz) a mintában nyereségesebbek.

		átlagos ROA	átlagos ROE
BORIGO szereplések száma	Pearson korreláció	.214**	.009
	Szignifikancia két oldali	.008	.917
	N	152	152
Átlagos BORIGO pont	Pearson korreláció	-.177*	-.142
	Szignifikancia két oldali	.029	.080
	N	152	152
Összes BORIGO pont	Pearson korreláció	.210**	.006
	Szignifikancia két oldali	.010	.944
	N	152	152
Átlagos helyezés	Pearson korreláció	-.003	.040
	Szignifikancia két oldali	.972	.621
	N	152	152

kép 3. Borminőségi és pénzügyi eredményességi mutatók kapcsolata

kép 4. Összes BORIGO TOP 100 szereplés és eszközarányos nyereség közötti kapcsolat

Az adatok elsődleges elemzése azt mutatja, hogy az összefüggések alaposabb feltárása érdekében szükséges lenne nem lineáris technikák alkalmazása (pl. klaszterelemzés). Egyúttal a borminőségi mutatók mellett más jellemzők is befolyásoló hatással lehetnek. Egyrészt az adatok elemzése során kiderült, hogy bár jelentős a szóródás a tőkeáttételben (idegen forrás/ tőke), de a mintában az alacsonyabb tőkeáttételű cégek eszköz arányos nyeresége jellemzően magasabb. Egyúttal lineáris regresszióba beépítve a BORIGO szereplések száma és tőkeáttétel mellett a pincészet kora és a szőlőterület nagysága nem rendelkezett szignifikáns együtthatóval. Ezeket a vizsgálati pontokat majd későbbi elemzésekbe lehet alaposabban majd beépíteni.

4. Összefoglalás és következtetések

Elemzésemben magyar borászatok minőségi és eredményességi adatait vizsgáltam. A statisztikai elemzés eredményeként megállapítottam, hogy egyrészt a jobb minőségű borok általában drágábbak is A sokféle jó borral rendelkező borászatok általában nyereségesebbek (eszközarányos nyereséggel lekövetve), de a tőkeáttétel is befolyásol. Robosztusabb megállapítások érdekében szükséges további nem lineáris statisztikai eszközök használata, és endogenitási kérdések célzottabb kezelése.

Felhasznált irodalom

- Hirshleifer, Jack – Glazer, Amihai – Hirshleifer, David [2009]: Mikroökonómia, Osiris Kiadó
- Evert Gummesson [1998]: „Productivity, quality and relationship marketing in service operations”, International Journal of Contemporary Hospitality Management, Vol. 10 Issue 1, pp.4 – 15, <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/09596119810199282>
- Faria-Wellington [2005]: Validating business simulations: does high product quality lead to high profitability, Developments in Business Simulation and Experiential Learning, Volume 32, 2005
- Uyar [2008]: An Empirical Investigation of the Relationship between Quality Initiatives and Financial Performance, Eurasian Journal of Business and Economics 2008, 1 (1), 25–36.
- Cho – Pucik [2005]: Relationship between innovativeness, quality, growth, profitability, and market value, Strategic Management Journal, Volume 26, Issue 6, pages 555–575, June 2005
- Pignanelli- Csillag [2008]: The Impact of Quality Management on Profitability: An Empirical Study Journal of Operations and Supply Chain Management 1(1), pp.66–77, International Conference of the Production and Operations Management Society
- Teil [2007]: Having Customers Share The Perception Of Quality Differences: One Century Of Debates About Quality Assessments On The French Wine Market, Working Paper: WP-2007-013, Indira Gandhi Institute of Development Research, Mumbai
- Pomarici, Eugenio – Caracciolo, Francesco – Cembalo, Luigi [2012]: Price Heterogeneity and Vine Homogeneity: An Ordered Logit Hedonic Price Estimation, Proceedings of the 6th International European Forum on System Dynamics and Innovation in Food Networks, organized by the International Center for Food Chain and Network Research, University of Bonn, Germany, February 13–17, 2012, Innsbruck-Igls, Austria
- Mészáros-Rohály-Nagymarosy [2012]: Bortankönyv – A Kárpát-medence borai, Borkollégium, Budapest

Bakonyi Zoltán

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2011

Kaposvár, 1988.

Budapesti Corvinus Egyetem, 1093 Budapest, Fővám tér 8.

tanulmányok

Budapesti Corvinus Egyetem:

- 2012–2015. PhD: Gazdálkodástani Doktori Iskola
- 2010–2012. MA: vezetés és szervezés
- 2006–2009. BA: gazdálkodási és menedzsment

jelenlegi munkahely

MTAI KRTK, Közgazdaságtudományi Intézet, 1112
Budapest Budaörsi út 45.

tudományos tevékenység:

Stratégiai menedzsment, a centralizáció és a gazdasági ciklusok, valamint az innováció menedzsment kutatása,

díjak, kitüntetések

2012. Pro Universitate, Budapesti Corvinus Egyetem

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 6

konferencia-előadások száma: 10

legjelentősebb 5 publikáció

- Bakonyi Z. – Hürkecz A. – Lajtai I. (szerk.) [2008]. Robert M. Grant: Tudás és stratégia. Alinea Kiadó – Rajk László Szakkollégium. Budapest, pp. 1-328.
- Bakonyi Z. [2010]. *Az oksági homályosság relatív megközelítése*. Vezetéstudomány, Vol. 41. No. 6., pp. 40-49.
- Bakonyi Z. [2011]. *Ki van az alkuszok hálójában?* (Absztrakt). Magyar Közigazgatás, 2011. No. 3., pp. 150-151.
- Bakonyi Z. [2014]. *Miként befolyásolják a stratégiai gondolkodásmódok a vállalat innovativitását?* Vezetéstudomány, Vol. 45. No. 6., pp. 37-48.
- Bakonyi Z. [2015]. *Centralizáció: Utolsó mentsvár vagy a bukás előszele – A tervezés természetéről*. Közgazdasági Szemle, befogadva, megjelenés alatt.

szabadidős tevékenységek

futás, filmek, történelem

Miként befolyásolják a stratégiai gondolkodásmódok a vállalat innovativitását?

A stratégiai gondolkodásmód a szervezetben működő egyének olyan kognitív sémáinak összessége, melyek alapjaiban befolyásolják a szervezet üzleti lehetőségeivel kapcsolatos feltevéseiket, valamint ezáltal a vállalati stratégiát és innovációt. Jelen tanulmány egy koncepcióalkotó munka, mely négy alapvető stratégiai gondolkodásmódot azonosít, amik mindegyike sajátos módon kapcsolódik az innovációhoz. Későbbi empirikus vizsgálathoz kapcsolódóan három feltevést azonosít, melyek a következők: 1. Minél dinamikusabb a vállalat stratégiai gondolkodásmódja, annál radikálisabb innovációs kezdeményezéseket támogat. 2. Időben a vállalatok (a stabilitásra való törekvésük miatt) a statikusabb stratégiai gondolkodásmód felé mozdulnak el. 3. Minél konzisztensebb a vállalat stratégiai gondolkodásmódja, annál nagyobb mértékben kerül megvalósításra a tervezett stratégia.

Személyi László

Pro Scientia Aranyérem, 2007

Budapest, 1982

K&H Bank Zrt. 1095 Budapest Lechner Ödön fasor 7-9.
szemlaci@gmail.com

tanulmányok

- 2006, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Szociológia Intézet
- 2001, Piarista Gimnázium Budapest

tudományos fokozat

okleveles Szociológus

tudományos tevékenység

migrációkutatás, oktatásszociológia, értékszociológia

díjak, kitüntetések

- 2007: Pro Scientia Aranyérem
- 2007: XXVIII. OTDK Szociológia szekció 1. helyezés
- 2002–2005: Köztársasági Ösztöndíj

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2011: Visegrad Summer School Alumni, Krakkó
- 2010: European City Seminar – 'Ethnicity in the City', Pozsony-Bécs
- 2004: III. Visegrádi Nyári Egyetem, Krakkó

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 5

konferencia-előadások száma: 2

legjelentősebb 5 publikáció

- László Személyi – Márton Csanády: *Some Sociological Aspects of Skilled Migration from Hungary*. In: Acta Universitatis Sapientiae, Social Analyses, 1. 2011/1. 27–46.
☞ <http://www.acta.sapientia.ro/acta-social/C1-1/Social1-2.pdf>
- Személyi László: *Elvek és a közügyek iránti érdeklődés*. In: Rosta, Gergely – Tomka, Miklós (szerk.): *Mit értékelnek a magyarok? OCIFE*, Budapest 2010. 205–224.
- Személyi László: *Szabadidős tevékenységek a vagyoni háttér függvényében*. In: Császár, Melinda – Rosta, Gergely (szerk.): *Ami rejte van s ami látható*. Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára. LOISIR, Budapest–Piliscsaba, 2008. 453–472.p.
- Csanády Márton – Kmetty Zoltán – Kucsera Tamás Gergely – Személyi László – Tarján Gergely: *A magyar képzett migráció a rendszerváltás óta*. In: *Magyar Tudomány*, 2008/5. 603–616.
☞ <http://www.matud.iif.hu/08maj/11.html>
- Csanády Márton – Személyi László: *Brain drain*. *Közelkép a diplomás magyarokról*. In: *Századvég*, 41. 2006/3. 79–122.
☞ www.szazadveg.hu/files/kiadoarchivum/szemelyi41.pdf

szabadidős tevékenységek

családi programok, regények és történelmi könyvek, futás, esti beszélgetések egy üveg bor mellett

Bank reloaded – hogyan írd újra az ügyfélszolgálat

Ki lesz sikeres a bankszektorban a válság után? A kérdésre sokan keresik a választ, hazánkban is népes a mezőny...

Egy szemüvegét elhagyott történész szemével, a 90es évek bankszektora nagyjából az infrastruktúra és az irányítás kialakításáról szólt, a 2000-es évek pedig a termékfejlesztésről, a partnerkapcsolatokról és a végén a racionalizálásról. Ha a 2010-es éveket nézzük, még nem tudjuk, hogy mi lesz a legjellemzőbb, de egyelőre úgy tűnik, hogy a kiszolgálás minősége van a fókuszban. Kulcsszavak: ügyfélélmény, átfutási idő, egyszerűsítés stb. Mibe kerül mindez, és bankárok kellene-e hozzá? Mi köze mindennek a fához?

Megpróbálom elmondani, de csak ha eljössz.

Radnai Márton

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 1995

Budapest, 1972

Ramasoft Adatszolgáltató és Informatikai Zrt.
1074 Budapest, Dohány u. 12-14.
radnaim@ramasoft.hu, 1/473 12 19

tanulmányok

- 1995-2003: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Közgazdaságtan PhD-program
- 1990-1995: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Pénzügy főszakirány
- 1986-1990: Szent László Gimnázium, Budapest

jelenlegi munkahely

Ramasoft Adatszolgáltató és Informatikai Zrt.
(vezérigazgató)

tudományos fokozat

PhD, Közgazdaságtudomány (BKÁE, 2003)

tudományos tevékenység

- derivatívok értékelése
- pénzügyi kockázatkezelés,
- banki tőkeszabályozás

díjak, kitüntetések

- 1995: Pro Scientia Aranyérem

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 1997: London Business School, Egyesült Királyság, PhD vendéghallgató (6 hónap)

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 10

konferencia-előadások száma: 11

legjelentősebb 5 publikáció

- Radnai, Márton: *A kárpótlási jegy, a magyar tőkepiac Jolly Jokere*, Közgazdasági Szemle, vol. 42, no. 3 (1995), pp. 279-300.
- Radnai, Márton: *Árazási hiba a határidős indexpiacokon*, Közgazdasági Szemle, vol. 49, no. 11 (2002), pp. 905-927.
- Radnai, Márton – Szatmári, Alexandra: *A magyar pénzügyi alapok összehasonlító elemzése*, Közgazdasági Szemle, vol. 53, no. 5 (2006), pp. 389-407.
- Radnai, Márton – Vonnák, Dzsamila: *Banki Tőkeemfelelési Kézikönyv*, Alinea-Ramasoft (2010)
- Radnai, Márton (2015): *A lakossági devizahitelek átárazásának bumerángthatása*, Közgazdasági Szemle, 2015/2. pp. 113-138.

Szabadidős tevékenységek

Zene, gyerekek

Az „egyoldalú kamatemelések” bumerángthatása¹

Bevezetés

A magyar bankok a válság első időszakában azzal szembesültek, hogy a magyar országkockázat megjelent finanszírozási költségeikben. Ezt a többletköltséget kezdetben a devizahitelek átárazásával sikerrel tovább tudták hárítani, és nyereségességük rövid távon fennmaradt. Cikkemben bemutatom, hogy önmagában ez a lépés jelentősen hozzájárulhatott a nemfizetési ráták növekedéséhez, és a bankok hosszú távú nyereségességének eltűnéséhez. Modellem szerint a profitmaximalizáló viselkedés a bankok számára - paradox módon - az alapkamat és a devizaárfolyam emelkedésekor a kamatfelár csökkentése lett volna.

Egy egyszerű modell

Az alábbi egyszerű, egyperiódusú modellel tekintem át az átárazás hatását. Az alkalmazott modell a hitelkockázat modellezésben általános Merton-modell egy módosítása (Merton [1974]). Tegyük föl, hogy a bank az időszak elején egyetlen ügyfelének az időszak végén lejáró jelzáloghitelt nyújt, az egyszerűség kedvéért összesen 1 egység mértékben. Az ügyfél nem rendelkezik megtakarítással, tehát ha időszaki hiteltörlesztésre fordítható jövedelme kevesebb, mint a havi részlet, akkor csődbe megy. A nemfizetési valószínűség a modellben tehát endogén: a hiteltörlesztésre fordítható jövedelem és a törlesztő részlet függvénye. Modellemben a csődbemenetel tehát nem lehet szándékolt, mivel nálunk – ellentétben az amerikai szabályozással - a hitelektől nem lehet megszabadulni a lakás visszaadása esetén sem és nincs magáncsőd sem.

A Bank a kamatfelár beállításával profitot maximalizál, azaz azt a felárat állapítja meg, ahol a várható jövedelme a legmagasabb. Modellemben a kontraszelekcio hatásától eltekintek, mivel elsősorban az átárazásokat vizsgálom, ahol az sokkal kevésbé lép fel a bankváltás magas költségei miatt. Feltételezem, hogy a fedezetet csak részlegesen lehet érvényesíteni, így a hitel értékének csak d -szerese térül meg, ezért a csőd esetén bekövetkező veszteség (LGD) rátája $1-d$.

A jövedelem egy valószínűségi változó:

$$I : \Omega \rightarrow \mathfrak{R} \quad (1)$$

A törlesztőrészlet összege a hitel tőkeösszegének, az alapkamatnak és a kamatfelárnak az összege.

$$R = 1 + b + m \quad (2)$$

Az ügyfél csődvalószínűsége annak a valószínűsége, hogy jövedelme kevesebb, mint a törlesztőrészlet. Ez az eloszlásfüggvényből olvasható ki:

$$PD = P(I < R) = F_I(R) \quad (3)$$

¹ Ez a cikk a Közgazdasági Szemlében megjelent cikkem (Radnai[2015]) kivonata.

A bank bevétele csőd esetén a törlesztőrészlet d -szerese, egyéb esetben maga a törlesztőrészlet.

$$REV = d(1 + b + m), \text{ ha } I < R, \text{ egyébként } REV = 1 + b + m \quad (4)$$

A bank költsége a hitel tőkeösszege növelve az alapkamattal.

$$COST = 1 + b$$

A bank profitja pedig a bevételeinek és költségeinek különbsége várható értékben:

$$\begin{aligned} \Pi &= E(REV - COST) = (1 - PD)(1 + b + m) + PD(d(1 + b + m)) - (1 + b) = \\ &= (1 - PD)(1 - d)(1 + b + m) - (1 + b)(1 - d) + dm = m - PD(1 - d)(1 + b + m) = \\ &= m - F_I(1 - d)(1 + b + m) \rightarrow \max, \end{aligned} \quad (6)$$

ahol Π a profit, REV a bevétel, $COST$ a költség, I a jövedelem értékét jellemző valószínűségi változó, R a törlesztő részlet, b az alapkamat, m a kamatfelár, PD a nemfizetési valószínűség, F a hiteltörlesztésre fordítható jövedelem eloszlásfüggvénye. A profit tehát nem más, mint a kamatfelár csökkentve a hitelösszeg periódus végi értékének $(1 + b + m)$, a csődvalószínűségnek (PD) és a nemfizetés esetén bekövetkező veszteségnek $(LGD=1-d)$ a szorzatával.

Tegyük fel, hogy a $PD(1 + b + m) = F_I(1 + b + m)$ nemfizetési valószínűség függvény kétszer

$$\frac{\partial \Pi}{\partial m} = 1 - \frac{\partial PD(1 + b + m)}{\partial m} (1 - d)(1 + b + m) - PD(1 + b + m)(1 - d) \quad (7)$$

Tegyük föl, hogy az alapkamat megváltozása előtt a bank profitot maximalizált, azaz $\frac{\partial \Pi}{\partial m} = 0$ fennállt. Könnyen belátható ekkor, hogy **ha a kamatfelárat a bank olyan mértékben csökkenti, amilyen mértékben az alapkamat emelkedik, azaz $m_1 = b_0 - b_1 + m_0$, továbbra is profitmaximumban lesz.** Ugyanis ekkor $b_1 + m_1 = b_0 + m_0$, és mivel

$$\frac{\partial PD(1 + b + m)}{\partial m} = \frac{\partial PD(1 + b + m)}{\partial(1 + b + m)} \frac{\partial(1 + b + m)}{\partial m} = \frac{\partial PD(1 + b + m)}{\partial(1 + b + m)} \quad (8)$$

ezért ha

$$1 - \frac{\partial PD(1 + b_0 + m_0)}{\partial(1 + b + m)} (1 - d)(1 + b_0 + m_0) - PD(1 + b_0 + m_0)(1 - d) = 0 \quad (9)$$

akkor

$$1 - \frac{\partial PD(1 + b_1 + m_1)}{\partial(1 + b + m)} (1 - d)(1 + b_1 + m_1) - PD(1 + b_1 + m_1)(1 - d) = 0 \quad (10)$$

vagyis az új kamatfelár továbbra is profitot maximalizál.

Vegyük észre, hogy ha $d=1$, azaz a bank követelése a fedezetből teljesen megtérül, akkor a profit kamatfelár szerinti deriváltja mindig 1, így nincs belső optimum, azaz a bankot csak a verseny korlátozza a kamatfelár megállapításánál. Magas, de 1-nél kisebb d -nél lesz ugyan belső optimum, azonban az valószínűleg magasabb kamatfelárat eredményez, mint

amit a verseny lehetővé tesz. Alacsony d -nél azonban a belső optimum alacsonyabb lesz a külső korlátnál.

Amennyiben a jövedelem eloszlásfüggvénye (F_I) megváltozik, az optimum pont is változhat. Feltételezhető, hogy a válság során az eloszlásfüggvény némileg balra tolódott – ez azt jelenti, hogy az modell szerint a banknak a törlesztőrészletet még csökkenteni is kellett volna. Ha az eloszlásfüggvény éppen úgy változik, hogy az új jövedelem a régi jövedelem arányos transzformáltja, akkor könnyen belátható, hogy a jövedelemarányos törlesztőrészlet az optimális a bank számára.

A fenti modell könnyen kiterjeszthető a devizahitelezés esetére úgy, ha S -sel jelöljük a periódus végi keresztárfolyamot (a kezdeti az egyszerűség kedvéért legyen 1) és c -vel jelöljük a leértékelődés ütemét, azaz $c = S - 1$, és alkalmazzuk az alábbi közelítéseket (kihasználva, hogy S közel egynél 1-gyel, b és m pedig nullához közeli értékek):

$$REV = S(1 + b + m) \approx S + b + m = 1 + b + m + c \quad (11)$$

$$COST = S(1 + b) \approx S + b = 1 + b + c \quad (12)$$

Ami ekvivalens az egyszerűbb problémával, azzal az eltéréssel, hogy b helyére $b + c$ -t kell helyettesítenünk. Az egyszerűbb probléma megoldását alkalmazva tehát

$$m_1 = b_0 - b_1 + c_0 - c_1 + m_0 = b_0 - b_1 + 1 - S_1 + m_0, \quad (13)$$

azaz akkor marad profitmaximumban a bank, ha a kamatfelárat a bank olyan mértékben csökkenti, amilyen mértékben az alapkamat emelkedik, plusz amennyivel az árfolyam leértékelődik a külföldi devizához képest.

Példa

Hogy a modell következtetései könnyebben érthetőek legyenek, az eredményeket egy számpéldán is bemutatom.

Tegyük fel, hogy az ügyfelek éves jövedelme Γ -eloszlást követ 1,66 millió forint várható értékkel és 25%, azaz 415 ezer forint szórással (a Γ -eloszlás paramétereit ezekből az értékekből kiszámítva $k = 16$, t pedig 0,10375). A jövedelem-eloszlásnak azért választottam a Γ -eloszlást, mivel Habich-Spéder [1999] tanulmányában közölt empirikus jövedelem-eloszlási adatok igen jól közelíthetőek vele. Az ügyfeleknek a bank egy éves lejáratú, 1 millió forint összegű fedezetlen devizahitelt nyújt, melyet év végén kell a kamattal növelve és az akkor érvényes árfolyamon törleszteniük. A fedezetlen hitel miatt az LGD, tehát a veszteség csőd esetén 100%. Kezdetben a deviza kamatlába 2%.

20%-os kamatfelárnál például a PD 13,87%, ami a Γ -eloszlás eloszlásfüggvényének értéke a törlesztő részlet értékénél, 1,22 millió forintnál ($1,22 = 1 \cdot (1 + 2\% + 20\%)$). A profit értéke pedig a korábbi képlet szerint $\Pi = Sm - SPD(1 - d)(1 + b + m) = 1 \cdot 20\% - 1 \cdot 13,87\% \cdot 100\% \cdot 1,22 = 3,082\%$

A modell egyes paramétereit és a számítások eredményét az alábbi táblázatban foglaltam össze:

Alapkamat	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%
Leértékelődés	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Kamatfelár	15,00%	16,00%	17,00%	18,00%	19,00%	20,00%	21,00%	22,00%	23,00%	24,00%
Teljes kamat	17,00%	18,00%	19,00%	20,00%	21,00%	22,00%	23,00%	24,00%	25,00%	26,00%
Törlesztőrészlet	1,17	1,18	1,19	1,20	1,21	1,22	1,23	1,24	1,25	1,26
Jövedelem szórása (%)	25%	25%	25%	25%	25%	25%	25%	25%	25%	25%
PD	10,81%	11,39%	11,98%	12,59%	13,22%	13,87%	14,53%	15,21%	15,91%	16,62%
Profit	2,348%	2,562%	2,742%	2,889%	3,003%	3,082%	3,127%	3,138%	3,113%	3,054%
Részlet a jövedelem arányában	70%	71%	72%	72%	73%	73%	74%	75%	75%	76%
Törlesztés a jövedelem arányában	60%	60%	60%	60%	60%	60%	60%	60%	60%	60%

Látható, hogy a profitmaximum 22%-os kamatfelár körül van, ahol a PD 15,21%, a profit pedig 3,138%. Nézzük, mi történik, ha a hazai deviza leértékelődik 4%-kal.

Alapkamat	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%	2%
Leértékelődés	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%
Kamatfelár	15,00%	16,00%	17,00%	18,00%	19,00%	20,00%	21,00%	22,00%	23,00%	24,00%
Teljes kamat	17,00%	18,00%	19,00%	20,00%	21,00%	22,00%	23,00%	24,00%	25,00%	26,00%
Törlesztőrészlet	1,22	1,23	1,24	1,25	1,26	1,27	1,28	1,29	1,30	1,31
Jövedelem szórása (%)	25%	25%	25%	25%	25%	25%	25%	25%	25%	25%
PD	13,66%	14,34%	15,05%	15,77%	16,51%	17,27%	18,04%	18,83%	19,64%	20,47%
Profit	-1,020%	-0,962%	-0,942%	-0,959%	-1,014%	-1,107%	-1,238%	-1,407%	-1,614%	-1,859%
Részlet a jövedelem arányában	73%	74%	75%	75%	76%	76%	77%	78%	78%	79%
Törlesztés a jövedelem arányában	60%	60%	60%	60%	60%	60%	60%	60%	60%	60%

A profitmaximum most 17%-nál van, ahol a PD és a részlet a jövedelem arányában közel megegyezik a korábbi esettel, de a profit már negatív, -0,942%. A fenntartandó kamatfelár 5%-kal csökkent, amely közel megegyezik a 4%-os leértékelődéssel. Mi történik viszont, ha a bank fenntartja a kamatfelárát? A PD 18,83%-ra emelkedik, és a profit -1,407%-ra csökken. Növeljük most az alapkamatot is 4%-ra. A táblázat ekkor a következő:

Alapkamat	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%
Leértékelődés	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%
Kamatfelár	15,00%	16,00%	17,00%	18,00%	19,00%	20,00%	21,00%	22,00%	23,00%	24,00%
Teljes kamat	19,00%	20,00%	21,00%	22,00%	23,00%	24,00%	25,00%	26,00%	27,00%	28,00%
Törlesztőrészlet	1,24	1,25	1,26	1,27	1,28	1,29	1,30	1,31	1,32	1,33
Jövedelem szórása (%)	25%	25%	25%	25%	25%	25%	25%	25%	25%	25%
PD	15,05%	15,77%	16,51%	17,27%	18,04%	18,83%	19,64%	20,47%	21,31%	22,16%
Profit	-3,022%	-3,039%	-3,094%	-3,187%	-3,318%	-3,487%	-3,694%	-3,939%	-4,222%	-4,543%
Részlet a jövedelem arányában	75%	75%	76%	76%	77%	78%	78%	79%	80%	80%
Törlesztés a jövedelem arányában	60%	60%	60%	60%	60%	60%	60%	60%	60%	60%

Az optimum most 15%-os kamatfelárnál van, a profit pedig -3,022%. Az optimális kamatfelár

tehát 2 százalékponttal csökkent, ami éppen az alapkamat emelkedésével egyezik meg. A fenntartott kamatfelár 20,47%-os PD-t és 3,939%-os veszteséget eredményezett volna. Amennyiben a változást követően nincs olyan pont, ahol a bank profitot tud elérni, akkor a bank a továbbiakban nem fog hitelezni, de a meglévő állományt nyilván a fentieknek megfelelően kell átáraznia. Az eredmény azért is érdekes, mert arra is rámutat, hogy az indexált hitelek nyújtása (adott alapkamat + fix kamatfelár fenntartása) fedezetlen hitelek esetében a bank számára nem profitmaximalizáló viselkedés.

Következtetések

Az elméleti részben bemutattam, hogy ha a bank úgy módosítja kamatfelárát az alapkamat és a devizaárfolyam változás hatására, hogy a törlesztőrészlet nem változik, akkor nemcsak az ügyfelek nemfizetési valószínűsége marad változatlan, hanem a bank is profitmaximumban marad – még akkor is, ha ekkor esetleg veszteséget realizál. Ha az ügyfelek jövedelme csökken, és ezért a jövedelemeloszlási függvény változik, akkor az optimális törlesztőrészlet még csökken is.

A magyar bankok ezzel szemben kamatfeláraikat még meg is emelték a válság hatására, ami modellem szerint jelentősen hozzájárult a nemfizetési ráták emelkedéséhez, és a lakossági devizahitelezés veszteségessé válásához, így egyfajta „bumeránghatással” járt.

Felhasznált irodalom, hivatkozások

- [1] Habich, Roland – Spéder, Zsolt (1999): Folytonos változás – eltérő változatok: A jövedelmek egyenlőtlensége és dinamikája három társadalomban, *Szociológiai Szemle*, 1999/3, pp. 1-26.
- [2] Magyar Nemzeti Bank (2014): *Pénzügyi stabilitási jelentés*, MNB, 2014/5.
- [3] Merton, R. (1974): On the pricing of corporate debt: the risk structure of interest rates, *Journal of Finance*, vol. 29 (2), pp. 449-470.
- [4] Radnai, Márton (2015): A lakossági devizahitelek átárazásának bumeránghatása, *Közgazdasági Szemle*, 2015/2. pp. 113-138.

Németh Anikó

Pro Scientia Aranyérem szerzési éve: 2013

Csorna, 1983

Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
Menedzsment Intézet, Kvantitatív Módszerek Intézeti Tanszék
8200, Veszprém, Egyetem utca 10.
nemethani@gtk.uni-pannon.hu, 20/536 44 98

tanulmányok

- 2012 - : Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Gazdálkodási- és Szervezéstudományi Doktori Iskola
- 2010-2012: Pannon Egyetem, Logisztikai Menedzsment MSc, Veszprém
- 2006-2009: Pannon Egyetem, Műszaki Menedzser / Gazdálkodási Mérnök BSc, Veszprém
- 2004-2006: Veszprémi Egyetem, Logisztikai Műszaki Menedzserasszisztens AIFSZ, (OKJ 55 5499 01), Szombathely

tudományos tevékenység

- 2012-2013: Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar (Veszprém), OTDK Közgazdaságtudományi Szekció ügyvezető Hallgatói képviselő
- 2012-2012: Pannon Egyetem, Gazdaságtudomány Kar, Kvantitatív Módszerek Tanszék, Tanszéki demonstrátor
- 2010-2011: Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Harsányi János Szakkollégium, Szakkollégium szenior
- 2010-2011: Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Szervezési és Vezetési Tanszék, Tanszéki demonstrátor

díjak, kitüntetések

- 2014: III. IDK2014 - I. PSZN - Mandulavirágzás Napok, Pécsi Tudományegyetem, Best Presentation Award
- 2013: 10. Országos Gazdaság-informatikai Konferencia OGIK'2013, Best PhD Paper Award
- 2013: Pro Scientia Aranyérem Kítüntetés
- 2012: Magyar Innovációs Szövetség Harsányi István díjazottja
- 2012: Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Kollarik Amália Díj
- 2011: XXX. OTDK, Közgazdaságtudományi Szekció, Prezentációs-díj
- 2010: Magyar Innovációs Szövetség Harsányi István díjazottja

ösztöndíjak, tanulmányutak

- 2013-2014: Nemzeti Kiválóság Program Apáczai Csere János PhD Ösztöndíjasa

nyomtatásban megjelent tudományos

közlemények száma: 19

konferencia-előadások száma: 36

legjelentősebb 5 publikáció

- Németh Anikó: *Berendezések karbantartásának mátrixos projekttervezése*, Logisztikai Híradó 2014. február, XXIV.évf.1. szám, ISSN 2061-6333, pp. 29-32. – MTMT 2554117
- Zsolt T. Kosztyán and Anikó Németh: *Matrix Planning Method For Handling Maintenance Projects*; Global Journal On Information Technology [Online]. 2014/ 5, Proceedings of 4th World Conference on Information Technology (WCIT-2013) 01-207, 26-28 November 2013, -, Belgium. ISSN 2147-5105, pp. 85-91. – MTMT 2577967
- Zsolt T. Kosztyán, Cs. Hegedűs, J. Kiss and Anikó Németh: *Handling Maintenance Projects with Matrix-Based Methods*; Lecture Notes in Electrical Engineering Vol. 151; Emergint Trend sin Computing, Informatics, Systems Sciences, and Engineering; January 2013, ISSN 1876-1100, ISBN 978-1-4614-3557-0; pp. 357-366. – MTMT 2231992
- Kiss Judit, Dr. Kosztyán Zsolt Tibor, Németh Anikó, Bognár Ferenc: *Matrix-based methods for planning and scheduling maintenance projects, Invest on vizualization*, Proceedings of the 13th International DSM Conference, Cambridge, MA, USA, 14-15 September 2011, ISBN 978-3-446-43037-2, pp. 421-434. – MTMT 1980429

szabadidős tevékenységek

DIY: pirográfia, decoupage, transzfer

Berendezések karbantartásának projekttervezése

Bevezető

Napjaink kulcskérdései közé tartozik világszerte, így Magyarországon is a termelékenység és a hatékonyság. Az európai és amerikai multinacionális cégeknél bevett gyakorlat, hogy az olcsóbb munkaerő miatt mind keletebbre és keletebbre költöztetik gyáraikat, legyen ez Kelet-Európa vagy Ázsia. Ez a veszély a multik Magyarországon működő gyarait is fenyegeti. Keményen meg kell küzdeniük a piacért. Sokszor nem elég a konkurens cégekkel harcolniuk, hanem a vállalatcsoporton belül is komoly verseny folyik egy-egy új termékért. Egy biztos, ahány cég, annyi jellemző, éppen ezért nagyon fontos a testreszabás.

„Sohasem tudhatjuk, hogy mit hoz számunkra a jövő. Egyet tehetünk: a rendelkezésre álló információk alapján meghozzuk a legjobb döntést.” – hallható az Ünneprontók Ünnepe című filmben. A vállalatok karbantartás tervezői is pontosan ezt próbálják megvalósítani. A rendelkezésre álló információk, adatok figyelembevételével igyekeznek a legjobb döntést hozni, hogy mikor melyik berendezésüket vessék karbantartási munkálatok alá. Az a döntés nem biztos, hogy a vállalat számára megfelelő eredményt éri el, de az is előfordulhat, hogy nem áll majd rendelkezésre elegendő idő, költség vagy munkaerő a tervek kivitelezéséhez.

Egy projekt átfutási idejét (TPT), költség (TPC) - és erőforrásigényét (TPR) a tervezési fázis során határozzuk meg. A projektek, folyamatok tervezésének és ütemezésének egyszerű és átlátható módja a mátrixban való ábrázolás. A függőségi mátrix (DSM), vagy akár a sztochasztikus hálótervezési módszer (SNPM) a tevékenységek sorrendjének tervezésére szolgál. A DSM és az SNPM is a tevékenységek végrehajtási sorrendjének megállapítására szolgál, de az SNPM a tevékenységek közötti kapcsolatok erősségét is figyelembe veszi, valamint paraméterei változtathatóak, tehát szélesebb körben alkalmazható. Ennek a módszernek továbbfejlesztése a projekt szakértői mátrix (PEM), amely a tevékenységek közötti összes lehetséges kapcsolat mellett tartalmazza a tevékenységek előfordulásának valószínűségeit, illetve tartalmazhatja költség-, erőforrás-, és időigényeit.

A kidolgozott tervezési módszerhez bemenetként felhasználja a berendezésekre vonatkozó megbízhatósági, illetve kockázati adatokat. A módszer alkalmazásával beavatkozási prioritási sorrendet tudunk megállapítani, így összeállíthatunk egy megfelelő karbantartási tervet is. A berendezések megbízhatósági, kockázati adatain túl a karbantartási terv, karbantartási projekt kialakításában figyelembe veszi a rendelkezésre álló idő-, költség- és erőforrás-korlátot is.

A karbantartás jelentősége

Minden munkát végző ember tevékenységei során eszközt vagy eszközöket használ, amelyek elromolhatnak, tönkremehetnek, így megállapítható, hogy a karbantartás problematikája már azóta jelen van életünkben, mióta eszközöket használunk. Ezen munkavégzési eszközök javíttatásáról gondoskodni kell, hogy a további értékteremtés céljait ki tudják szolgálni. Így következtethetünk arra, hogy a karbantartás azoknak a tevékenységeknek az összessége, amelyeket el kell végezni az állóeszközök üzemképessége és rendeltetésszerű használata érdekében. Másképp megfogalmazva, a karbantartás mindazoknak a műszaki és adminisztratív tevékenységeknek a kombinációja, amelyek célja az, hogy a terméket előírt funkciójának teljesítésére alkalmas állapotban megtartsák, illetve ebbe az állapotba visszaállítsák. (Garbatov - Guedes Soare, 2009) (Selvik - Aven, 2011)

Bátran kijelenthetjük, hogy ma már a karbantartás összetettebb. Nemcsak a vállalati működés támogatását kell kielégítenie, hanem jelentős szerepet tölt be a termelő- és szolgáltató folyamatok hatékonyságának növelésében, így a szervezetek fennmaradásában és fejlődésében is oroszlánrészt vállal.

A karbantartás tervezhetőségének nehézségei

A nagyvállalatok karbantartás tervezői által sok munkával eltöltött hét, esetleg hónap alatt összeállított terveik foglalják össze a karbantartási részleg feladatait. Ezek azonban gyakran betarthatatlannak bizonyulnak és már műhely szintjére elérve többnyire elhalnak. A jelenség okát ugyanakkor nem a készítő szaktudásában kell keresni, érdemes mélyebbre ásni.

Gyakori probléma, hogy a tervek megírói még csak meg sem érintették soha a berendezéseket, amelyekről véleményt alkottak, nem ismert a berendezések funkcióit, hibáit, azok hatásai és következményeit. Nem ritka, hogy olyan, egyébként kiemelkedő tudással rendelkező szakemberek állítják össze a karbantartási terveket, akik azzal sincsenek tisztában, hogy egyáltalán milyen körülmények között üzemel az adott berendezés. Jól példázzák az esetet a minden újonnan vásárolt berendezéshez mellékelt karbantartási utasítások, amelyeket a gyártó vállalat állít össze elméleti számításokra alapozva. Az így elkészült tervek általános jellegűek és pontatlan leírásokat tartalmazhatnak. Megoldást jelent, hogy már a berendezések átvizsgálási folyamatában, azok értékelésébe a műhelyi dolgozókat bevonják, hiszen ők azok, akik ténylegesen ismerik és tudják a berendezések működését, tudják, hogy mi a baj velük, és hogy hogyan kell az egyes bajokat, hibákat orvosolni, milyen következményekkel járnak az egyes hibák és mi a javítás módja. (Moubray, 2001)

A sikeres és hosszantartó karbantartási program kidolgozásában a felhasználók és a karbantartók közösen vesznek részt. A karbantartás ugyanis soha nem egy öncélú folyamat, mindig más funkciókat szolgál ki. Ám az igények pontos és alapos megértése nélkül képtelenség megfelelő programot kidolgozni. A karbantartás biztosítja tehát a felhasználó számára az eszközzel szembeni teljesítményelvárások beteljesülését. A korszerű karbantartási stratégia kialakításában ez azt jelenti, hogy meg kell kérdezni a felhasználót, hogy mi a kívánsága. Mind a felhasználónak, mind pedig a karbantartónak ügyelnie kell, hogy az eszköz képes-e az elvárt teljesítményt biztosítani. Az eszközök feladatának meghatározásán túl az üzemeltetőnek a stratégia kialakítási folyamatában is aktívan részt kell vennie. A hibamód-elemzésben

való részvétele során megismeri az emberi hiba okozta meghibásodások nagy jelentőségét és így azt is, hogy mit kell tennie a géptörések megelőzéséért. Kulcsszerepet játszik a hibakövetkezmények értékelésében (a hiba jelei, a kockázat elfogadható szintje, a termék és minőségét befolyásoló hatások) és felbecsülhetetlen személyes tapasztalattal rendelkezik a legtöbb szokásos hibával kapcsolatban. Ez a folyamat nagymértékben segíti a felhasználót abban, hogy átérezze, miért szükséges időnként gépeit átengedni karbantartásra, és miért kell megkérni az üzemeltetőket egyes karbantartási feladatok elvégzésére. (Péczely, 2009) (Garbatov - Guedes Soare, 2001) (Selvik - Aven, 2011) (Eisinger - Rakowsky, 2001)

Egy jó elemzés, és ez alapján történő karbantartás megvalósítása közvetlenül nem a karbantartási költséghatékonyságot, hanem a cég egészének működését javítja. Fontos megjegyezni, hogy nem szabad kizárólag a közvetlenül felmerülő karbantartói költségekre koncentrálni. Fel kell ismerni, hogy a jól működő karbantartás nem egyenértékű az olcsó karbantartással. Ugyanis a fenntartási feladatokra helyesen elköltött minden forint a termelés oldalán magasabb rendelkezésre állásban, megbízhatóbb folyamatokban kamatozik. A berendezések megfelelő beállításával és működtetésével, azok hosszabb életűvé válhatnak, mint korábban. (SAEJA1011-2009, 2009) (SAEJA1012-2002, 2011)

Egy sikeres elemzést követően még mindig problémával állunk szemben, hiszen meg kell oldanunk azt a feladatot is, hogy korábbi elemzési eredményeket felhasználva tervezzük meg berendezéseink karbantartását.

Karbantartási terv és karbantartási projektek összeállítása

Nagyvállalatoknál jellemző, hogy a karbantartási feladatok nagy részét ma már projektek keretében realizálják, ahol a műszaki, technikai paraméterek mellett azon menedzsment módszerek és technikák kerülnek a középpontba, melyek támogatják a feladatok hatékony és eredményes végrehajtását. A projektszemléletű karbantartási tevékenység során olyan területekre helyeződik a hangsúly, mind a projekt kialakítása, a projekt résztvevők kiválasztása, irányítása és motiválása; a projekt részletes tervezése és nyomon követése stb. Megállapíthatjuk, hogy a karbantartási projektek esetében a rendszerorientált projektszemlélet elengedhetetlen.

A betervezett karbantartási tevékenységek sorozatát tekinthetjük speciális karbantartási projektnak. Azonban a hagyományos projekttervezési technikák számos, a karbantartás során felmerülő problémát megválaszolatlanul hagynak. Az első ilyen probléma a körfolyamatok kezelése. Gyakran előforduló probléma, hogy egy karbantartási technológiai folyamat során egy-egy tevékenységre többször is vissza kell térnünk. Melyek lehetnek ezek a tevékenységek? Hogyan tervezhetők az ilyen, többször előforduló tevékenységsorok?

A másik probléma, ami a karbantartási terv összeállításánál felmerülhet, hogy mely berendezés karbantartását milyen sorrendben hajtsuk végre. Erre a determinisztikus logikai tervezési technikák nem adnak megfelelő választ, hiszen egy berendezés javításának technológiai folyamata kötött. Itt az egyes lépéseket nem lehet felcserélni, de azt hogy mely berendezéseket javítsuk, az már lehet egy prioritási sorrend, valamint a rendelkezésre álló idő-, költség- és erőforrásigények függvénye is. A következőkben bemutatott olyan mátrix-alapú projekttervezési eljárás, amelyek képesek a fenti problémákat kezelni.

Logikai tervezés mátrixok segítségével

A hálótervezési módszerek mellett (melyek már a projektmenedzsment irodalmában évek óta ismeretesek) elsősorban termékfejlesztési projektek kezelésénél egy másik megközelítés is előtérbe került. Ebben a módszerben, melyet DSM-nek neveznek a projekt tevékenységeit egy mátrix sorai, illetve oszlopai reprezentálják (azonos sorrendben). A DSM itt jelenthet függőségi mátrixot (Dependency Structure Matrix) is. A tevékenységek között lévő kapcsolatokat a mátrix elemei reprezentálják. Az első DSM-mátrixokat még rendszermodellezésre, a rendszerelemek jellemzésére alkalmazták, az évek során a Steward által elsőként használt DSM-megközelítés módosult. A Massachusetts Institute of Technology kutatói Bostonban kiterjesztették a módszert tevékenységek közötti kapcsolatok kezelésére is, így a módszer alkalmassá vált projektek tervezésére is. A DSM- módszer 3 alap kapcsolatot kezel a tevékenységek között. Ezek a soros kapcsolatok, a párhuzamos kapcsolatok, illetve az iteratív kapcsolatok. A kapcsolatokat egy ún. adjacencia mátrixban „X” jelöli. (Steward, 1981) (Eppinger - Browning, 2012) (MIT DSM Research Group, 2005) (Danilovic - Sandkull, 2007)

Soros kapcsolat			Párhuzamos kapcsolat			Iteratív kapcsolat																													
<table border="1"> <tr><td>J</td><td>A</td><td>B</td></tr> <tr><td>A</td><td></td><td>X</td></tr> <tr><td>B</td><td></td><td></td></tr> </table>	J	A	B	A		X	B					<table border="1"> <tr><td>J</td><td>A</td><td>B</td></tr> <tr><td>A</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>B</td><td></td><td></td></tr> </table>	J	A	B	A			B					<table border="1"> <tr><td>J</td><td>A</td><td>B</td></tr> <tr><td>A</td><td></td><td>X</td></tr> <tr><td>B</td><td>X</td><td></td></tr> </table>	J	A	B	A		X	B	X			
J	A	B																																	
A		X																																	
B																																			
J	A	B																																	
A																																			
B																																			
J	A	B																																	
A		X																																	
B	X																																		

1. Táblázat: Elemi tevékenységkapcsolatok; Forrás: (MIT DSM Research Group, 2005) alapján saját szerkesztés

A hagyományos hálótervezési ábrázolásmóddhoz képest új elem az iteratív kapcsolatok megjelenítése. Az iteratív kapcsolatoknál jelöljük, hogy A és B tevékenységsorra többször vissza kell térni. Az ilyen elemek detektálása fontos lehet, mert ez az iteráció a (karbantartási) projekt csúszásához vezethet. Egy ilyen körfolyamatban természetesen több tevékenység is részt vehet. A mátrixos ábrázolásnál fontos lehet a tevékenységsorrendek megállapítása is. Ezt a tevékenységek átrendezésével érhetjük el. Ha a projekt nem tartalmaz körfolyamatot, akkor topologikusan rendezhető, vagyis a projekt DSM-mátrixa ún. felsőháromszög mátrixba rendezhető. (Eppinger - Browning, 2012) (Danilovic - Sandkull, 2007)

<table border="1"> <tr><td>J</td><td>A</td><td>B</td><td>C</td><td>D</td><td>E</td></tr> <tr><td>A</td><td></td><td></td><td>X</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>B</td><td></td><td></td><td></td><td>X</td><td>X</td></tr> <tr><td>C</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>D</td><td>X</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td>E</td><td>X</td><td></td><td>X</td><td></td><td></td></tr> </table> <p>Kiinduló DSM-mátrix</p>	J	A	B	C	D	E	A			X			B				X	X	C						D	X					E	X		X			<table border="1"> <tr><td>J</td><td>B</td><td>D</td><td>E</td><td>A</td><td>C</td></tr> <tr><td>B</td><td></td><td>X</td><td>X</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>D</td><td></td><td></td><td></td><td>X</td><td></td></tr> <tr><td>E</td><td></td><td></td><td></td><td>X</td><td>X</td></tr> <tr><td>A</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td>X</td></tr> <tr><td>C</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> </table> <p>Rendezett DSM-mátrix</p>	J	B	D	E	A	C	B		X	X			D				X		E				X	X	A					X	C						<p>Tevékenység-csomópontú logikai háló</p>
J	A	B	C	D	E																																																																					
A			X																																																																							
B				X	X																																																																					
C																																																																										
D	X																																																																									
E	X		X																																																																							
J	B	D	E	A	C																																																																					
B		X	X																																																																							
D				X																																																																						
E				X	X																																																																					
A					X																																																																					
C																																																																										

2. táblázat: Tevékenységek (topologikus) sorba rendezése; Forrás: (MIT DSM Research Group, 2005) alapján saját szerkesztés

A felsőháromszögbe rendezés nem lehetséges, ha a projekt tartalmaz körfolyamatot. Ekkor célunk, hogy a diagonális alatt jelölt kapcsolatokat a tevékenységek átrendezésével a diagonálshoz közelítsük, ez a módszer a partícionálás. Erre mutat egy példát az 2. ábra: Tevékenységek átrendezése, körfolyamatok detektálása. (Chen - Lin, 2002) (Chen et al., 2003)

		Kiinduló mátrix							Partícionált mátrix								
	↑	A	B	C	D	E	F	G		↑	F	B	D	G	C	A	E
A									B								
B									D								
C									G								
D									C								
E									A								
F									E								
G																	

1. ábra: Tevékenységek átrendezése, körfolyamatok detektálása; Forrás (MIT DSM Research Group, 2005) alapján saját szerkesztés

A módszer továbbfejlesztéseként nemcsak detektálni tudjuk a körfolyamatokat, hanem bizonyos esetekben össze is tudjuk vonni őket egy tevékenységbe. Az előző példák elsősorban a logikai tervezés segítségét mutatták. Azonban ez a módszer nem csak logikai tervezésre, hanem idő-, költség- és erőforrás-tervezésre, illetve újratervezésre is alkalmas. Ekkor a diagonálisba vagy külön oszlopba fel lehet tüntetni a tevékenység idő- és/vagy erőforrás-szükségleteit is, a kapcsolatoknál pedig számokkal jelölni lehet a tevékenységek közötti késleltetéseket. (Huang - Chen, 2006) (MIT DSM Research Group, 2005)

Bizonytalan kapcsolatok kezelése

A mátrixos tervezési módszertant alkalmazták ütemezésre, illetve erőforrás-korlátos projekt-ütemezési problémák megoldására is, azonban a mátrixban nemcsak biztos (determinisztikus) kapcsolatok jelölésére van mód. Lehetőség van a kapcsolaterősség mértékének jelölésére is. Ezt a módszert Numerikus DSM-módszernek nevezik, az „X”-ek helyett számokat írnak a cellákba. A Steward-féle bináris DSM csak szigorú megelőzési kapcsolatokat reprezentál (egy tevékenység vagy függ, vagy nem függ más tevékenységtől), nem nyújt további információt az interakció/kölcsönhatás természetéről. Ezzel a módszerrel nem lehet kezelni döntési pontokat. A módszer reprezentálhatja két tevékenység közötti függőség fokát. Ez lehetővé teszi például egy visszacsatolási hurok valószínűségének megjelenítését, ezáltal prioritások képezhetők a fontos iterációk között a folyamat tervezésében. Ez a leírás kapcsolati szinten kezeli a rákövetkezési relációk közötti bizonytalanságot. Hogyan lehet a kapcsolatok bizonytalanságát felderíteni? A tevékenységek függőségi viszonyát meghatározhatják korábbi projekt tapasztalatok, de akár szakértői vélemények is. Számos algoritmust készítettek a lehetséges visszacsatolások felderítésére bináris és numerikus DSM esetén is. Nem foglalkoztak azonban azzal, hogy attól függően, hogy egy bizonytalan kapcsolat létezik, vagy sem két külön projektstruktúrát kaphatunk. A lehetőségek legenerálására létrehoztak egy eljárást, melyet sztochasztikus hálótervezési módszernek (SNPM) neveztek el, (Stochastic Network Planning Method) utalva arra, hogy eredményül több projekthálót is kaphatunk. (A bizonytalan kapcsolatot „?”-jellel jelölték.) (Yassine et al., 1999) (Tang et al., 2010) (Kiss - Kosztyán, 2009) (Kosztyán - Kiss, 2010a) (Kosztyán - Kiss, 2010b) (Kosztyán - Kiss, 2011)

Numerikus DSM/SNPM	Bináris DSM	Háló																					
<table border="1"> <tr><td></td><td>J</td><td>A</td><td>B</td></tr> <tr><td>A</td><td></td><td></td><td>?</td></tr> <tr><td>B</td><td></td><td></td><td></td></tr> </table>		J	A	B	A			?	B				<table border="1"> <tr><td>J</td><td>A</td><td>B</td></tr> <tr><td>A</td><td></td><td>X</td></tr> <tr><td>B</td><td></td><td></td></tr> </table>	J	A	B	A		X	B			
	J	A	B																				
A			?																				
B																							
J	A	B																					
A		X																					
B																							
	<table border="1"> <tr><td>J</td><td>A</td><td>B</td></tr> <tr><td>A</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>B</td><td></td><td></td></tr> </table>	J	A	B	A			B															
J	A	B																					
A																							
B																							

3. táblázat: Legenerálható projektváltozatok; Forrás: (MIT DSM Research Group, 2005) alapján saját szerkesztés

Mára a DSM-módszernél is utaltak arra, hogy a tevékenységek közötti függőségi fokokat valamiféleképpen osztályozzák. A Numerikus DSM értékei a diagonálon kívüli cellákban többek között a tevékenységek közötti függőségek relatív fontosságát is reprezentálhatják. (Üres cella értéke nulla, mely azt mutatja, hogy a tevékenységek között nincsen függőség.) A diagonális értékek a tevékenység elvégzésének idejét mutathatják. (Yassine, 2010) (Browning - Eppinger, 2002)

A Pannon Egyetemen kifejlesztett SNPM-módszerben is 0-val vagy üres cellával jelölték, ha két tevékenység között nincs függőség; 1-essel, ha két tevékenység között biztos rákövetkezési reláció van. Ha két tevékenység között a kapcsolat erőssége 0 és 1 között van, akkor azt mondjuk, hogy a tevékenységek között bizonytalan kapcsolat áll fent. Ha a kapcsolat erőssége helyett azt mondjuk, hogy a kapcsolatok súlyszámai a kapcsolatok valószínűségét jelölik, és ezt A és B tevékenység esetén $p(A,B)$ [0,1]-gyel jelöljük, akkor $1-p(A,B)$ annak a valószínűségét jelöli, hogy e két tevékenység nincs kapcsolatban egymással.

Ha $1-p(A,B)=p(A,B)=0,5$, akkor azt mondjuk, hogy a két tevékenység közötti kapcsolat indifferens. Ha például $p(A,B)=0,5$, akkor a 3. táblázat példájában ugyanannyi a valószínűsége annak, hogy A és B tevékenységet sorosan, vagy párhuzamosan hajtjuk végre.

A Numerikus DSM-módszernél a tevékenységek közötti kapcsolatokat különböző kategóriákba sorolták (például alacsony, közepes vagy magas függőség), így tettek némi különbséget köztük. Az SNPM modellben és majd az általam kifejlesztett tervezési modellben is a kapcsolat erőssége és/vagy valószínűsége 0 és 1 között bármilyen értéket felvehet. Az SNPM-módszer továbbfejlesztett változatában, melyet projekt szakértői mátrixnak neveztek el (PEM – Project Expert Matrix), már nem csak a tevékenységek közötti kapcsolatok lehetnek bizonytalanok, sztochasztikusak, hanem a projektben végrehajtandó tevékenységek előfordulása is. (Kiss - Kosztyán, 2009) (Kosztyán - Kiss, 2010a) (Kosztyán - Kiss, 2010b) (Kosztyán - Kiss, 2011)

A kutatócsoportunk által kifejlesztett projekt szakértői mátrix diagonálisában a tevékenységek végrehajtásának fontosságát/valószínűségét is jelölni tudjuk. 1 vagy „X” jelöli a biztosan végrehajtandó tevékenységeket. 0 és 1 közötti értékkel jelöljük a bizonytalan vagy elhagyható tevékenységeket. (A bizonytalan kapcsolatot, illetve a bizonytalan tevékenység-előfordulást „?” jellel jelöltük.) (Kiss - Kosztyán, 2009) (Kosztyán - Kiss, 2010a) (Kosztyán - Kiss, 2010b) (Kosztyán - Kiss, 2011)

PEM	NDSM/SNPM	DSM	Háló																											
<table border="1"> <tr><td>↑</td><td>A</td><td>B</td></tr> <tr><td>A</td><td>X</td><td>?</td></tr> <tr><td>B</td><td></td><td>?</td></tr> </table>	↑	A	B	A	X	?	B		?	<table border="1"> <tr><td>↑</td><td>A</td><td>B</td></tr> <tr><td>A</td><td></td><td>?</td></tr> <tr><td>B</td><td></td><td></td></tr> </table>	↑	A	B	A		?	B			<table border="1"> <tr><td>↑</td><td>A</td><td>B</td></tr> <tr><td>A</td><td></td><td>X</td></tr> <tr><td>B</td><td></td><td></td></tr> </table>	↑	A	B	A		X	B			
↑	A	B																												
A	X	?																												
B		?																												
↑	A	B																												
A		?																												
B																														
↑	A	B																												
A		X																												
B																														
		<table border="1"> <tr><td>↑</td><td>A</td><td>B</td></tr> <tr><td>A</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>B</td><td></td><td></td></tr> </table>	↑	A	B	A			B																					
↑	A	B																												
A																														
B																														
		<table border="1"> <tr><td>↑</td><td>A</td></tr> <tr><td>A</td><td></td></tr> </table>	↑	A	A																									
↑	A																													
A																														
		<table border="1"> <tr><td>↑</td><td>A</td></tr> <tr><td>A</td><td></td></tr> </table>	↑	A	A																									
↑	A																													
A																														

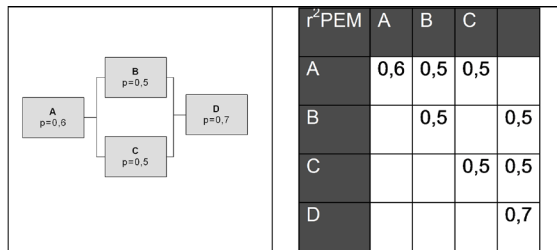
4. táblázat: A projekt szakértői mátrix által meghatározható projektváltozatok; Forrás: (Kiss - Kosztyán, 2009) alapján saját szerkesztés

A módszer alkalmazása során két lépésben kapjuk meg a lehetséges tevékenységeket és kapcsolatokat tartalmazó sztochasztikus PEM-ből az összes lehetséges projektstuktúrát determinisztikus DSM-mátrix, illetve gráf formában. A PEM bizonytalansága abból ered, hogy a lehetséges tevékenységek, illetve kapcsolatok mindegyike kétféleképpen valósulhat meg: vagy bekövetkezik, vagy nem. Ha bekövetkezik a tevékenység, illetve a kapcsolat, akkor a mátrixban levő értékkel számolunk (p), ha nem, akkor a komplementerével ($1-p$). Az egyes projektváltozatok meghatározásával arra keressük a választ, hogy egy adott költség-, erőforrás- és időkeretet figyelembe véve mely tevékenységeket hajtsuk végre, illetve melyek maradhatnak el. Más szavakkal arra keressük a választ, hogy MIT hajtsunk végre azon tevékenységekből, amelyeket a projekt során el szeretnénk végezni. (Németh, 2010a) (Németh, 2010b) (Németh et al., 2011)

Ha megvan a megvalósítandó projektváltozatunk, vagyis hogy mely tevékenységeket fogjuk végrehajtani, akkor merül fel a kérdés, hogy ezeket a tevékenységeket HOGYAN, milyen logikai sorrendben, milyen rákövetkezések alapján hajtsuk végre. Az idő-, költség- és erőforráskorlátokat figyelembe véve meghatározható egy olyan projektváltozat, illetve a tevékenységek végrehajtásának egy olyan sorrendje, ahol ezeket a korlátokat nem lépjük túl. A kutatócsoporthoz történt csatlakozásom után kezdtem elgondolkodni, hogy a PEM módszertan nemcsak informatikai, hanem karbantartási területen is – természetesen módosításokkal – használható.

A megbízhatóság és kockázat központú projekt szakértői mátrix

A megbízhatóság/ kockázat központú projekt szakértői mátrix (r2PEM) minden esetben a kiindulópont. Ennek átlójában a berendezések vagy berendezéselemek megbízhatósági vagy esetenként kritikussági értékeit írom, melyeket korábbi diagnosztikai mérésekből, szakértői véleményekből (pl.: OEE), vagy a korábban megnevezett RCM-csapat elemzéseiből nyertem. (Németh, 2010a) (Németh et al., 2011) (Németh, 2012) (Németh - Kosztyán, 2012) (Németh, 2013) Minél nagyobb egy tevékenység várható meghibásodása/kockázata, annál nagyobb a valószínűsége, hogy ezt az elkövetkezendő időszakban javítani, karbantartani kell. Ha egy berendezés megbízhatósága p , akkor $1-p$ annak a meghibásodási valószínűségét jelöli. Minél alacsonyabb a meghibásodási érték, annál nagyobb a valószínűsége, hogy nem hajtjuk végre az adott karbantartási tevékenységet a következő időszakban. A módszer jobb megértése céljából vegyünk alapul egy 4 berendezésből álló rendszert.

5. táblázat: Négy berendezésből álló rendszer és megbízhatósági diagramja

Elsődleges célfüggvény, hogy olyan karbantartási projekttervek készítsék el, mellyel maximális összrendszer szintű megbízhatóság érhető el. A tevékenységek kiválasztása előtt megadom (a vállalat igényeit figyelembe véve) azt a megbízhatósági szintet, amely felett egy részrendszer, berendezés mindenképpen szerepel a karbantartási tervben. Ezek mellett pedig azt is megadom (természetesen itt is a vállalat által támasztott követelményeket veszem alapul), hogy mi lesz az a minimális rendszer-megbízhatósági szint, ami felett fogom a generált karbantartási projektterv figyelembe venni.

Az alkalmazott tervezési módszer alkalmazásával először a lehetséges karbantartási terveket határozom meg, vagyis arra a kérdésre adom meg a választ, hogy mit, milyen berendezések karbantartását lenne célszerű végrehajtani. Másodlagos célfüggvény a projektstruktúrák prioritásainak maximalizálása. Ezzel a módszerrel a lehetséges végrehajtási sorrendeket rangsorolom, hogy akár közösen a vállalat szakembereivel, vezetőivel kiválasszuk közülük az igényekhez leginkább illeszkedőt. Korlátként az időt, a költség-, valamint az erőforrásigényeket adom meg – ezt szintén a vállalat bocsátja részemre. Azt a karbantartási tervet választom (és mutatom be a vállalat vezetőségének, döntéshozóinak) a módszer segítségével, ahol a peremfeltételeket figyelembe véve a projektváltozat összrendszerre számolt megbízhatósága a legnagyobb (a legnagyobb meghibásodási valószínűséggel/ legnagyobb kockázattal rendelkező problémák kijavításához szükséges karbantartási tevékenységeket hajtjuk végre). Ezen belül olyan tevékenységi sorrendet választok, amelyet a szakértők leginkább preferálnak.

Ha a berendezésekre tervezett karbantartások végrehajtási sorrendjére nincs semmilyen megkötés, akkor egyrészt célszerű a nagyobb meghibásodási értékű, nagyobb kockázatú berendezés karbantartásának megvalósításával kezdeni. Majd a tevékenységek rákövetkezési relációja az ún. indifferens kapcsolati erősség (esetünkben ez 0,5) lesz. Ebben az esetben ugyanis mindegy, hogy két tevékenységet sorosan, vagy párhuzamosan hajtanak végre. Ha jobban preferálják a soros végrehajtást a párhuzamosnál, akkor a 0,5-ös értéknél nagyobb értéket rendelek a berendezések rákövetkezési relációjához. Kimenatként egy olyan karbantartási tervet tudok a vállalat számára átadni, amely pontosan megmutatja, hogy mely berendezések karbantartását kell majd végrehajtani, milyen karbantartási költség, időráfordítás és munkaerőigény mellett.

A lépéseket egy egyszerű példán keresztül

Egy négyberendezésből álló sor karbantartásához mennyi lehetséges karbantartási projekttervet lehet elkészíteni. A prioritási értékek adják meg a megfelelő sorrendet, hogy mely berendezések karbantartása vezet a legmagasabb megbízhatósági értékhez. Amennyiben a rendszer megbízhatósága például eléri a vállalat által célfüggvényként megjelölt 70%-ot, a lehetséges projektstruktúrát megfelelőnek tekintem, hiszen az elvárt megbízhatósági szintet a kiválasztott berendezések karbantartásával elérhetik. A többi lehetséges karbantartási projektváltozat vizsgálatát nem folytatom, így még a projektváltozatok számosságát is redukálom.

	Berend.+komb.	P _R	F _R	Δ F _R	Prioritási értékek
0000	egyiket sem	31,5%	68,5%	0,0%	0
1000	A	51,5%	48,6%	20,0%	0,291241
...					
1010	AC	67,9%	32,1%	36,4%	0,531591
1001	AD	72,0%	28,0%	40,5%	0,591679
0110	BC	42,0%	58,0%	10,5%	0,153039
...					
1110	ABC	68,6%	31,4%	37,1%	0,541205
1101	ABD	95,1%	4,9%	63,6%	0,928169
1011	ACD	95,1%	4,9%	63,6%	0,928169
0111	BCD	58,8%	41,2%	27,3%	0,398197
1111	ABCD	96,0%	4,0%	64,5%	0,941629

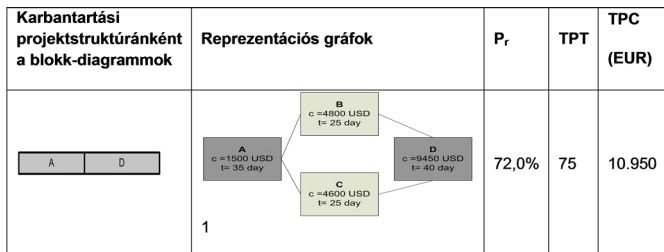
6. táblázat: Rendszerszintű megbízhatóság változása (1)

Sorrend	Berend.+komb.	P _R	F _R	Prioritási értékek
1	ABCD	96,0%	4,0%	0,941629
2	ABD	95,1%	4,9%	0,928169
3	ACD	95,1%	4,9%	0,928169
4	AD	72,0%	28,0%	0,591679
5	ABC	68,6%	31,4%	0,541205
...				
7	AC	67,9%	32,1%	0,531591
8	BCD	58,8%	41,2%	0,398197
...				
11	A	51,5%	48,6%	0,291241
...				
13	BC	42,0%	58,0%	0,153039
...				
16	nincs változás	31,5%	68,5%	0

7. táblázat: Rendszerszintű megbízhatóság változása (2)

Nem elegendő, hogy a rendszer megbízhatósága emelkedik, a korlátoknak (idő-, költség-, erőforrás-) is meg kell felelniük, amelyek 129 nap és 14.750 EUR.

Sorrend	Berend.+komb.	P _R	F _R	Prioritási értékek
1	ABCD	96,0%	4,0%	0,941629
2	ABD	95,1%	4,9%	0,928169
3	ACD	95,1%	4,9%	0,928169
4	AD	72,0%	28,0%	0,591679
5	ABC	68,6%	31,4%	0,541205
...				
7	AC	67,9%	32,1%	0,531591
8	BCD	58,8%	41,2%	0,398197
...				
11	A	51,5%	48,6%	0,291241
...				
13	BC	42,0%	58,0%	0,153039
...				
16	nincs változás	31,5%	68,5%	0

9. táblázat: A választott karbantartási struktúra blokk-diagrammja és reprezentációs gráfja

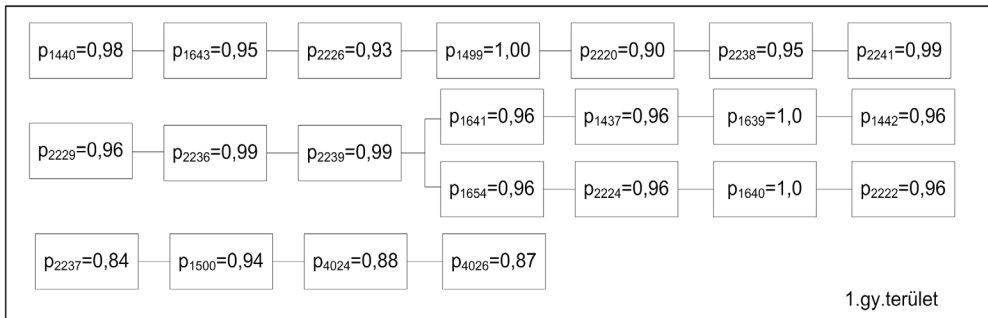
8. táblázat: A választott karbantartási struktúra

Korábban rendelkezésre álltak a berendezésenként ráfordítási idő-, költség adatok, melyek segítségével szcenáriónként teljes projekt átfutási időt, illetve teljes projekt ráfordítást számolok. Idő- és költségkorlátként 129 nap, illetve 14.750 EUR adódik. Így az optimális karbantartási projektstruktúra az lesz, amelyik a legmagasabb megbízhatósági értékkel rendelkezik, és az idő-, költségkorlátnak is eleget tesz.

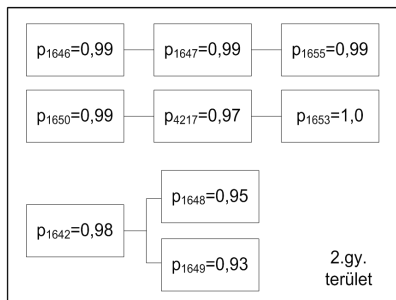
A megbízhatóság/ kockázat központú projekt szakértői mátrix a gyakorlatban

Egy magyarországi vezető tanácsadó vállalat egyik karbantartási munkáján keresztül ismertetem a kifejlesztett tervezési módszer alkalmazásának lehetőségeit és jelentőségét. A műszaki diagnosztikai és menedzsment vállalat küldetése, hogy támogassák partnereiket abban, hogy termelékenységüket jelentősen növeljék. Tegyék ezt beruházás nélkül, gyors megtérüléssel (kevesebb, mint 1 év) és állandósult jó, de folyamatosan fejlődő állapotot kialakítva. Elsősorban a veszteségek visszaszorítására, és a ki nem használt lehetőségek kiaknázására koncentrálnak. A műszaki diagnosztika segítségével megelőzhető a váratlan meghibásodások 90%-a, ezzel rengeteg pénzt megtakaríthat egy vállalat. Csökkentheti az energiafogyasztást, csökkentheti a karbantartás költségeit, de a legtöbb pénzt azzal takaríthatja meg a cég, hogy elkerüli a gépek kiesését a termelésből.

A vizsgált vállalat 6 termelői sorral 2 fő termelőterületen helyezkedik el. Mindegyik soron különböző termékeket gyártanak, és munkálnak meg. A termelősorok berendezései a következőképpen épültek fel:

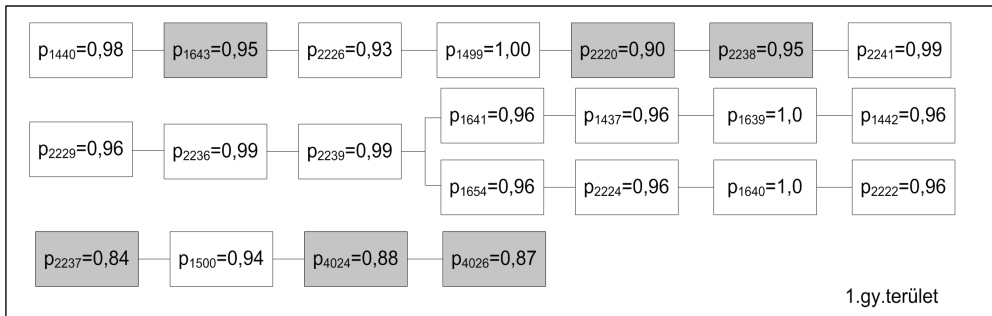

2. a ábra: A vállalat gyártósorainak felépíttessége

2. b ábra: A vállalat gyártósorainak felépíttessége

Amennyiben a berendezések megbízhatósága gyártósoronként eléri a vállalat által támasztott elvárásokat, vagy a fölött vannak, akkor a karbantartás végrehajtása nem indokolt. Ezen feltétel figyelembe vételével a 3. ábrán jelölt berendezések karbantartására helyezük a nagyobb hangsúlyt. Cél, hogy a gyártósoronként és termelőterületenként is a megbízhatóságot illetve az OEE értékek úgy növeljem, hogy a vállalatnál a gyártóterületekre szánt karbantartási költségvetés és a rendelkezésre álló időkorlátot vegyem figyelembe. Ezen elvárásoknak és feltételeknek kellett karbantartási tervemnek megfelelnie.

3. ábra: A gyártósorok megkülönböztetése karbantartás szükségességének szempontjából

Akorábbanismertetett tervezési eljárást alkalmazva nemcsak a gyártósorok megbízhatóságát, de a vállalat által elvárt összrendszer szintű megbízhatóság növekedését is elértem.

Gyártóterület megbízhatósága a karbantartás előtt	Gyártóterület megbízhatósága a karbantartást követően
$\Sigma P_1 = 0,73 \cdot 0,83 \cdot 0,60 = 0,3635$, azaz 36,35%	$\Sigma P_1 = 0,84 \cdot 0,83 \cdot 0,86 = 0,5995$, azaz 59,95%
$\Sigma P_2 = 0,97 \cdot 0,96 \cdot 0,98 = 0,7542$, azaz 75,42%	$\Sigma P_2 = 0,97 \cdot 0,96 \cdot 0,98 = 0,7542$, azaz 75,42%

10. táblázat : Megbízhatóságok változása Forrás: saját munka

Abban az esetben, ha minden egyes berendezést karbantartanának, a költségeik meghaladnák az 500.000 EUR-ot és 5-6 hónapot is igénybe vennének a munkálatok. Ezzel veszélyeztetnék a termelékenységet. Ezen berendezésekre a vállalat időkorlátként 120 napot és kevesebb, mint 195.000 EUR-ot szabott ki. Figyelembe véve, hogy a berendezések milyen állapotban, milyen megbízhatósági szinten állnak, nem tartottam (egyeztetve természetesen a vállalat és az adott terület szakembereivel) szükségesnek minden egyes berendezés karbantartását. Az elemzéseket követően kizárólag az első termelőterület első és kilencedik gyártósorát ütemeztem be karbantartásra, de itt sem minden egyes berendezéselemet. A két sor teljes karbantartási költségét összesen 171.800 EUR-ban, a szükséges időt pedig 93,1 napban határozták meg. A bemutatott módszertan segítségével a két soron összesen öt berendezéselem karbantartását követően 73 %-ról 84%-ra sikerült növelni az első termelőterület első gyártósorát, a harmadik gyártósor esetében pedig 60%-ról 86%-ra.

Összefoglalás

A bemutatott módszer használatával kimenetként egy olyan karbantartási tervet kapok, amely tartalmazza, hogy mely berendezéseket, vagy azokon belül berendezéselemeket kell karbantartani. A karbantartási terv összeállításában egy integrált rZPEM-et alkalmazok, amely tartalmazza a berendezéselemekre, vagy berendezésekre vonatkozó kockázati vagy megbízhatósági értékeket, tartalmazza a hozzáférési sorrendiséget. Ezek mellett az ezekre vonatkozó szükséges költségfordítást, kompetens emberi erőforrás szükségletet és a karbantartási időtartamot.

Olyan karbantartási terv összeállítására törekszek, amely végrehajtásával az elvárt összrendszerszintű megbízhatóságot el tudom érni. A vállalatoknál rendelkezésre álló költségvetési kereten belül, törekszem a lehető legtöbb olyan berendezés karbantartását a tervbe integrálni, amelyek helyreállításával, az elvárt vállalati összrendszerszintű megbízhatósági értéket elérem. A terv összeállítása során a rendelkezésre álló időkeret mellett az éppen adott berendezésre vonatkozó kompetens karbantartó létszámot és figyelemmel kísérem. A karbantartási tervet a r2PEM alkalmazásával tehát úgy állítom össze, hogy a vállalat céljait elérjem, azaz az elvárt összrendszerszintű megbízhatóságot, a vállalat által támasztott kereteken belül.

Felhasznált irodalom

- Browning, T.R. & Eppinger, S.D., 2002. Modeling Impacts of Process Architecture on Cost and Schedule Risk in Product Development. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 49/4, pp.428-42.
- Chen, C.H., Ling, S.F. & Chen, W., 2003. Project scheduling for collaborative product development using DSM. *International Journal of Project Management*, 21/4, pp.291-99.
- Chen, S.J. & Lin, L., 2002. A project task coordination model for team organization. *Concurrent Engineering: Research and Applications*, 10/3, pp.91-112.
- Danilovic, M. & Sandkull, B., 2007. Managing complex product development projects with design structure matrices and domain mapping matrices. *International Journal of Project Management*, 25, pp.300-14.
- Eisinger, S. & Rakowsky, U.K., 2001. Modeling of uncertainties in reliability centered maintenance - a probabilistic approach. *Reliability Engineering and System Safety*, 71/2, pp.159-64.
- Eppinger, S.D. & Browning, T.R., 2012. *Design Structure Matrix Methods and Applications*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Garbatov, Y. & Guedes Soares, C., 2001. Cost and reliability strategies for fatigue maintenance planning of floating structure. *Reliability Engineering and System Safety*, 73/3, pp.293-301.
- Garbatov, Y. & Guedes Soares, C., 2009. Structural maintenance planning based on historical data of corroded deck plates of tankers. *Reliability Engineering and System Safety*, 94/11, pp.1806-17.
- Huang, E. & Chen, S.J., 2006. Estimation of Project Completion Time and Factors Analysis for Concurrent Engineering Project Management: A Simulation Approach. *Concurrent Engineering - Research and Applications*, 14/4, pp.329-41.
- Kiss, J. & Kosztyán, Zs.T., 2009. Handling the Specialties of Agile IT Projects with a New Planning Method. Győr, Magyarország: The Enterprise Information Systems International Conference on Research and Practical Issues of EIS.
- Kosztyán, Zs.T. & Kiss, J., 2010a. PEM - "A new matrix method for supporting the logic planning of software development projects. In 12th International Dependency and Structure Modelling Conference, DSM'10. Cambridge, UK, 2010.
- Kosztyán, Zs.T. & Kiss, J., 2010b. Stochastic Network Planning Method. *Advanced Techniques in Computing Sciences and Software Engineering*, pp.263-68.
- Kosztyán, Zs.T. & Kiss, J., 2011. Matrix-based project planning methods. *Problems of Management in the 21st Century*, pp.67-85.
- MIT DSM Research Group, 2005. MIT DSM Web Site.
- Moubray, J., 2001. *Reliability-Centered Maintenance*. London: Transatlantic Publishers.
- Németh, A., 2012. Megbízhatóság-kockázat központú projekt szakértői mátrix. *Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei (VIKEK)*, IV. évf. 4. szám (No.10), pp.235-248.
- Németh, A., 2013. Berendezések karbantartásainak mátrixos projekttervezése. *Veszprém*.

- Németh, A., ifj. Péczely, Gy. & Kosztyán, Zs.T., 2011. Berendezések karbantartásának mátrixos projekttervezése. In Pannon Egyetemi Kiadó. Veszprém, 2011.
- Németh, A. & Kosztyán, Zs.T., 2012. Berendezések karbantartásának megbízhatóság központú mátrixos projekttervezése. Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei, A-sorozat 2. Gazdálkodás- és Szervezéstudományi tematikus szám, 4/4 (No.10.), pp.235-48.
- Németh, A., 2010a. Egy új módszer az informatikai projektek optimalizálására. In Egy csepp tudomány - VII. Jedlik Ányos Szakmai Napok. Veszprém, Magyarország: Pannon Egyetemi Kiadó. pp.73-134.
- Németh, A., 2010b. Karbantatási tevékenységek megbízhatóság alapú mátrixos projekttervezése. Veszprém: Pannon Egyetem.
- Péczely, G., 2009. T vagy R? Próbáljuk meg pontot tenni egy hosszú vita végére. In Pannon Egyetemi Kiadó. Veszprém, 2009.
- SAEJA1011-2009, 2009. Evaluation Criteria for Reliability-Centered Maintenance (RCM) Processes. Warrendale.
- SAEJA1012-2002, 2011. A Guide to the Reliability-Centered Maintenance (RCM) Standard. Warrendale.
- Selvik, J.T. & Aven, T., 2011. A framework for reliability and risk centered maintenance. Reliability Engineering and System Safety, 96/2, pp.324-31.
- Steward, D.V., 1981. System Analysis and Management: Structure, Strategy and Design. New York: Petrocelli Books.
- Tang, D. et al., 2010. Product design knowledge management based on design structure matrix. Advanced Engineering Informatics, 24/2, pp.159-66.
- Yassine, A.A., Falkenburg, D. & Chelst, K., 1999. Engineering design management: An information structure approach. International Journal of Production Research, 37/13, pp.2957-75.
- Yassine, A.A., 2010. An Introduction to Modeling and Analyzing Complex Product Development Process Using the Design Structure Matrix (DSM) Method. [Online] Available at: <http://ie406.cankaya.edu.tr/uploads/files/Modeling%20and%20Analyzing%20Complex%20Product%20Development%20Processes%20Using%20the%20Design%20Structure%20Matrix.pdf> [Accessed 26. július 2013.].